Dr. Gianina Maria-Cristina Piciorus

EPILOG LA LUMEA VECHE

Literatura română între *viziunea tradițională* și *ideologia modernă*

Vol. I. (partea a doua)

Mentalități, forme literare și univers spiritual

Teologie pentru azi

București
2010

Vol. I
(partea a doua)

POEZIA

Mihai Eminescu: între *ars amandi* și *ars moriendi*.

Poezie lirică sau *filosofie poetizată*[1]?

[1] Sintagma îi aparţine lui Ion Negoiţescu, *cf*. Ion Negoiţescu, *Poezia lui Eminescu*, ediţia a IV-a revăzută, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1994, p. 20.
A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Ion_Negoi%C5%A3escu.
Cele două expresii latine din titlu: *arta de a iubi* și *arta de a muri*.

1. Începuturi ascetice urmate de romanul iubirii în trei capitole

Priveşte astă viaţă ca pas spre mântuire /.../
A vieţii comedie mişcată e de aur –
Când scena astei vieţe e-al mântuirei faur.

Mihai Eminescu[2], *Femeia?...Măr de ceartă*

Erorile hermeneutice în identificarea sensurilor corecte şi fundamentale ale poeziei şi operei eminesciene pornesc de la o cercetare insuficientă şi superficială a surselor sale, ne avertizează Mihai Moraru:

„Mai ales contribuţia tematică a vechilor manuscrise şi tipărituri cunoscute lui Eminescu la etapele genezei operelor sale poetice ni se pare a nu fi fost îndeajuns pusă în lumină. Cauza primă stă în dificultatea accesului la aceste texte”[3].

Între izvoarele eminesciene, sunt evocate cele tipărite – *Psaltirea* lui Dosoftei[4], *Divanul* lui Cantemir[5], cronicarii moldoveni, cronicile rimate, irmoase – dar şi „foarte multe texte voluminoase rămase în manuscrise şi ediţii vechi cu chirilice sau editate numai fragmentar (cronografele, vieţile sfinţilor, *Varlaam şi Ioasaf*[6], *Erotocritul*[7], *Învăţăturile*

---

[2] Opera completă la nivel online, ediția Perpessicius:
http://eminescu.petar.ro/opera_completa/index.html.
Date despre sine: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Eminescu.

[3] Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997, p. 198. Cartea citată acum se poate downloada de aici:
http://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/25/de-nuptiis-mercurii-et-philologiae/.
A se vedea date despre autor: http://www.teologiepentruazi.ro/cv-prof-dr-mihai-moraru/.

[4] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dosoftei.

[5] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Cantemir.

[6] A se audia proiectul nostru online: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruş, *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*, în 3 file audio:
1. http://www.trilulilu.ro/bastrix/00c4ad24162594;
2. http://www.trilulilu.ro/bastrix/9ba4e00e76b302;
3. http://www.trilulilu.ro/bastrix/9f6bf85e0f26dd.

[7] Referințe pentru ediția critică tipărită la Ed. Meridiane, 1977:
http://openlibrary.org/books/OL4051245M/Erotocritul_logofa%CC%86tului_Petrache

mitropolitului moscovit Platon, *Cartea pentru păzirea celor cinci simţuri* a lui Nicodim Aghioritul[8], *Apocalipsul* lui Ioan Bogoslovul, *Gromovnicul*[9], rugăciunile şi imnurile lui Grigorie Palamas[10], Anastasie Sinaitul şi ale altora, cugetările lui Oxenstierna, *Zăbava fandasiei*, *Istoria de obştie a lumii*, *Etiopicele* lui Heliodor[11], *Criticon*-ul lui Gracián[12] şi multe altele).

Chiar când aceste texte sau fragmente sunt editate, nu sunt decât prea arareori marcate grafic, notate separat sau analizate în amănunt sublinierile lui Eminescu, apropierile textuale, posibilele influenţe tematice. Altă cauză este imprecizia identificării izvoarelor...”[13].

Amintind studiile care au luat în discuţie relaţia lui Eminescu cu textele vechi – între care pe cel al lui Paul Cernovodeanu[14] care „tratează problema raporturilor creaţiei lui Eminescu cu trei dintre tipurile de cronografe care au circulat în literatura veche românească (Moxa, Danovici-Kigalas, Dmitri Rostovski), semnalând posibile influenţe la nivelul tropilor, dar şi în tema cosmogonică, în structura *Luceafărului*, ca şi în cea a poemului *Memento mori*” – Mihai Moraru se întreabă pe bună dreptate:

„Sunt aceste vechi scrieri doar documente care vor prilejui mereu *contribuţii documentare*? Să luăm de pildă *Proloagele* apărute la Iaşi în 1682-1686.

Admirabila colecţie de povestiri şi stihuri hagiografice a lui Dosoftei i-a fost, după cum arătase încă din 1942 I. C. Chiţimia[15], cunoscută lui Eminescu. Totuşi nu există până azi un studiu consacrat aportului ei la creaţia eminesciană.

---

[8] A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Nicodim_Aghioritul.

[9] Un fragment din el în: *** *Chrestomație Română*, texte tipărite și manuscrise [sec. XVI-XIX], dialectale și populare, cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez, de M. Gaster, vol. 1, Ed. F.A. Brockhaus și Socec & Co., Leipzig și București, 1891, p. 175.

Poate fi downloadată de aici:

http://www.archive.org/details/chrestomatierom00gastgoog iar, în format PDF, pagina 175 a citației supra e p. 349.

[10] A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Grigorie_Palama.

[11] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Heliodor.

[12] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Baltasar_Graci%C3%A1n.

[13] Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, op. cit., p. 199.

[14] Paul Cernovodeanu, *Eminescu şi cronografele româneşti*, în *Caietele Mihai Eminescu*, II, 1974, p. 34-40.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Cernovodeanu.

[15] A se vedea: http://www.romlit.ro/profesorul_ion_c._chiimia.

De asemeni, dacă ţinem cont şi de ipoteza paternităţii lui Dosoftei sau, cel puţin de cea a colaborării sale la traducerea cronografelor de tip Kigalas-Danovici în limba română, cronografe în care se află multe pasaje versificate, alături de atâtea legende şi povestiri istorice, un studiu privind legăturile lui Eminescu cu opera lui Dosoftei în ansamblul ei (lexic, teme, versificaţie) ar putea dezvălui şi preciza multe aspecte ale artei poetice eminesciene”[16].

Simpla enumerare a surselor expuse mai sus ar trebui să ne facă să privim cu mult mai multă seriozitate asumarea surselor vechi-medievale în interpretarea operei sale poetice.

Deși nu ştiu nici măcar dacă se poate stabili o listă exhaustivă, dacă putem cunoaşte toate cărţile, între care multe vechi, care i-au căzut vreodată sub ochi sau au trecut prin mâna lui Eminescu:

„Când nu avea bani, era în stare să parcurgă, repede, acolo, pe loc [în librării şi anticariate], paginile de care avea nevoie. Când putea, cumpăra însă volumele care-l interesau [...], reţinând numai pe acelea la care ţinea foarte mult. Restul era vândut pe măsură ce banii se împuţinau”[17].

Eminescu însuşi aminteşte adesea, atât în poezii cât şi în nuvele, de reculegerea sa în faţa cărţilor vechi: *În volumul ros de molii / Cauţi noaptea adevăr* (*Pajul Cupidon…*); *Gândirea mea în vremi trecute-noată, / Deschid volume mari şi vechi tipicuri* (o versiune a unui *Sonet* [18]).

Avatarii săi literari, Dionis sau Toma Nour, au reflexe asemănătoare: „într-un colţ al casei, la pământ, dormeau una peste alta vo câteva sute de cărţi vechi, multe din ele greceşti, pline de învăţătură bizantină”[19] (*Sărmanul Dionis*);

„Printr-o claie prăfuită de cărţi vechi (am o predilecţiune pentru vechituri), am dat peste un volum mai nou...”[20];

„Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia când domni îmbrăcaţi în haine de aur şi samur ascultau, de pe tronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni bătrâni – poporul entuziast şi creştin undoind ca valurile mărei în curtea domniei – iară eu în

---

[16] Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, op. cit., p. 200-201.
[17] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu - Viaţa*, ediţie îngrijită de Dumitru Irimia, cuvânt înainte Dan Hăulică, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2009, p. 126-127. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Zoe_Dumitrescu_Bu%C5%9Fulenga.
[18] Mihai Eminescu, *Opere alese I*, EPL, 1964, p. 324.
[19] Eminescu, *Proză literară*, postfaţă de Eugen Simion, EPL, Bucureşti, 1964, p. 36.
[20] Idem, p. 103.

mijlocul acestor capete încoronate de părul alb al înţelepciunei, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină de geniu, capul cel plin de inspiraţiune – preot durerilor şi bucuriilor – bardul lor.

Spre a hrăni acele vise şi mai mult, am deschis vro câteva cronice vechi...”[21] (*Geniu pustiu*).

Depănând firul biografic şi recuperând momentul întâlnirii poetului cu cărţile, Zoe Dumitrescu-Buşulenga precizează:

„Cum biserica se afla foarte aproape de casa Eminovicilor şi locuinţa poetului la câţiva paşi de ea, vizitele copilului n-au întârziat, îndesite de plăcerea de a umbla prin cărţile cu legătură de piele, vechi, roase, cu litere frumos înflorate, ale bătrânului [preot], care a şi început să-l înveţe buchiile, ţinându-l pe genunchi”[22].

Eminescu va rememora mai târziu aceste clipe în... manuscrisul lui Ioan (*Geniu pustiu*):

„Când eram mic mă duceam la preotul cel bătrân al satului, care, ţiindu-mă pe genunchi, îmi dete primele lecţiuni în citire. O dorinţă nemărginită, o sete arzătoare de studiu se trezise în mine, care, vai, era să-mi devie fatală”[23].

În studiul său despre Eminescu, Rosa del Conte a urmat acel traseu exegetic în care „avem conştiinţa de a ne fi aşezat în faţa *miracolului* Eminescu cu independenţă de judecată – o independenţă care nu exclude niciodată respectul pentru rezultatele la care a ajuns critica precedentă – şi cu o absolută umilinţă faţă de cuvântul poetului”, şi „urmând îndemnul bătrânului cronicar: *Ispiteşte singur scripturile*”[24].

Rezultatul acestei *ispitiri* a fost revendicarea *arhaicităţii* poeziei eminesciene: „în loc să vedem în Eminescu o sinteză fericită, culmea unui proces de asimilare a marii poezii europene, început în România odată cu epoca modernă, noi revendicăm arhaicitatea şi deci *românitatea* acestui cântec, tânăr şi bătrân: *Vechiul cântec mai străbate, cum în nopţi izvorul sare...*”[25].

---

[21] Idem, p. 111-112.
[22] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu - Viaţa*, op. cit., 2009, p. 32.
[23] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 116.
[24] Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, ediţia a II-a, îngrijire, traducere şi prefaţă Marian Papahagi, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, postfaţă de Mircea Eliade, cu un cuvânt pentru ediţia românească de Rosa del Conte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003, p. 28.
Despre autoare: http://ro.wikipedia.org/wiki/Rosa_del_Conte.
[25] Ibidem.

Concluzia sa este: „cuvântul liric în care se transfigurează lumea lui este scos din izvoarele tradiţiei autohtone”[26].

Şi, de altfel, „ni se pare de neînţeles hiatul pe care l-a creat România modernă [...] între modernitatea ei atât de recentă şi trecutul său atât de bogat şi de interesant” căruia „s-ar spune că epoca modernă i-a întors spatele.

O evaluare pe planul cultural-istoric concret al influenţei exercitate de vechea tradiţie lingvistică şi literară, în special asupra *constituirii limbajului metaforic al poeziei şi asupra definirii geniului expresiv al scriitorilor moderni*, rămâne – după câte ştim – în întregime de făcut”[27].

Fără să avem pretenţia de a fi împlinit acest deziderat (care ar trebui să aparţină *exegezei româneşti*, nu *unui critic străin*), sperăm să fi făcut, prin lucrarea de faţă, măcar un pas mai departe spre formularea acelui studiu amplu, care să integreze totalitatea aspectelor legate de confluenţa *gândirii moderne* cu *scrierea* şi *cugetarea veche românească*.

Cincizeci de ani mai târziu, publicând, în 2002, *Melancolia lui Eminescu*, George Gană[28] se vede, ca opţiune hermeneutică, în acelaşi punct:

„În universul operei eminesciene se poate intra, dată fiind unitatea ei substanţială, pe mai multe porţi. Eu am ales-o pe aceea din care mi s-a deschis perspectiva cea mai cuprinzătoare, în extensie şi în profunzime, şi *am ales-o pornind nu de la sugestiile exegezei eminesciene, ci de la lectura repetată şi pendulând mereu între parte (poem, imagine, idee, motiv) şi întreg* (subl. n.)”[29].

În exerciţiul nostru critic, am resimţit aceasta ca pe o necesitate vitală, şi nu cred că am greşit prea tare[30].

---

[26] Ibidem.

[27] Idem, p. 281.

[28] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gan%C4%83.

[29] George Gană, într-un interviu acordat lui Daniel Cristea Enache, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 692 / 18 nov. 2003.
Adresa online:
http://atelier.liternet.ro/articol/895/Daniel-Cristea-Enache-George-Gana/George-Gana-Vianu-a-rămas-pentru-mine-un-model-intelectual-si-moral.html.

[30] Mircea Anghelescu afirma: „Steiner, într-o carte memorialistică minunată (toate cărţile lui sînt minunate de altfel) îşi mărturiseşte credinţa că "în matricea ei ebraico-elenică, cultura occidentală a fost, pînă foarte recent, o cultură *a comentariului*, a comentariului la comentariu" şi în locul unor asemenea despicări ale firului în patru preferă o bună ediţie cu tot aparatul necesar. Bănuiesc că la noi ar fi privit cu milă”, *cf. Totul sau aproape totul începe în secolul al XIX-lea, şi pînă nu vom înţelege acest lucru, nu vom putea să ne analizăm bine*, interviu acordat lui Daniel Cristea-Enache, în *Adevărul literar şi artistic*, nr. 733, sept. 2004. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Anghelescu şi

Ne-am întemeiat atât pe argumente oferite de sursa *poetică* (deşi n-am ignorat nici *proza* eminesciană), cât şi pe reliefarea dedublării procesului hermeneutic care ne descoperă semnificaţii *tradiţionale* ale scrisului eminescian, camuflate în spatele a ceea ce pare a fi *o integrare fără rest* în structura ideatică a romantismului european, pentru formaţia noastră de intelectuali *laicizaţi* şi predispuşi (ca să nu zic *programaţi*) să auzim numai ecourile *demonismului*, *revoltei* şi *nihilismului* din poezia şi literatura română.

Am purces aşadar la cercetarea operelor eminesciene, antume şi postume, care ne poate oferi un tablou al biografiei poetului, reprodus prin însăşi lentila interioară a perspectivei sale asupra vieţii proprii.

Credem să fi detectat în versurile lui Eminescu un *jurnal poetic*, care poate fi un document credibil şi a cărui lectură atentă ne poate ilumina, de la sine, multe necunoscute.

Doar că această lectură nu s-a făcut, cel puţin nu în sensul intenţiei de a stabili *un traseu al gândirii poetice* şi, mai ales, *un izvor* şi *un fundament* al ei.

Ordinea poemelor din edițiile publicate nu ne lămurește asupra acestui lucru. Iar o analiză care să descifreze *biografia* din *poezie*, nu a stat, din păcate, în atenția cercetătorilor.

Cu darul lui de a complica lucrurile și de a face să dispară, din orizontul conștiinței publice, ceea ce nu îl interesa sau nu îi era pe plac, Călinescu[31] a *fixat*, și în cazul lui Eminescu, o anume metodă și direcție de cercetare care umbrește aspecte esențiale din ce ar trebui să fie *un studiu critic*.

O astfel de analiză, contextualizând biografia şi istoria, dar şi relaţiile *fastuoase* cu medievalitatea românească şi bizantină, ar fi de proporţii.

Studiul atent al izvoadelor noastre literare medievale ne poate lămuri multe necunoscute din opera eminesciană, după cum și „istoria literaturii noastre de dinainte de 1800 capătă o conformație mai limpede privită din perspectiva operei eminesciene”[32].

Nu ne propunem, pentru moment, un studiu exhaustiv asupra operei eminesciene, pentru că nu este interesul lucrării de faţă, ci reliefarea acelor aspecte şi a acelor conexiuni

---

http://ro.wikipedia.org/wiki/Daniel_Cristea-Enache.

[31] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_C%C4%83linescu.

[32] Mihai Moraru, op. cit., p. 211.

profunde cu literatura şi spiritualitatea tradiţională, care nu au fost supuse cercetării şi nu au existat nici măcar în *intenţia* de a fi cercetate.

Căutând mărturiile care să vizeze o etapizare a experienţelor sale existenţiale, am descoperit că începuturile conştiinţei de sine, *mature* (deşi era încă adolescent), echivalează cu un segment temporal caracterizat prin studiul şi lectura asiduă a textelor ascetice şi religioase ale culturii şi literaturii noastre vechi, ale cărţilor aparţinând medievalităţii româneşti, descoperite în biblioteca de la Ipoteşti şi în *arhivele* bisericilor şi mănăstirilor.

Confesiuni asupra acestei perioade esenţiale din biografia poetului, la o vârstă foarte tânără (de la 12 ani, cel puţin, zice Al. Elian[33], cunoştea scrierea chirilică) – la care se adaugă „fertilitatea contactelor lui Eminescu cu scrisul vechi românesc, mai ales în perioada ieşeană"[34], după întoarcerea sa de la studii –, în care acesta a luat cunoştinţă şi şi-a însuşit practicile ascetice din literatura mistică isihastă, înaintea oricăror altor experienţe fundamentale ale vieţii sale – inclusiv erotice –, descoperim în mai multe poeme: *Pentru păzirea auzului* [35], *Când te-am văzut, Verena…*, *Gelozie*, etc.

Poemul *Gelozie* ne precizează tocmai această consecuţie temporală, ordinea *devenirii* sale, de care aveam absolută nevoie – dar la acest poem vom reveni puţin mai târziu.

Cert este – şi critica literară a subliniat acest fapt – că Eminescu a pendulat mereu între *conştiinţa de sine*, a poetului *erudit* şi *genial*, şi ipostaza *îndrăgostitului fatal*, asaltat de *melancolie*, *scepticism* şi *pesimism*, atât datorită unor experienţe dramatice, cât şi favorizat de un anume sentiment, resimţit numai de către el în lumea românească, de *mal du siècle*[36], şi de lecturile (cu precădere) din filosofia germană.

Despre prima dintre poeziile pe care le-am amintit – la care dorim să ne referim în continuare –, s-a stabilit că versifică învăţături ale Sfântului Nicodim Aghioritul, pe care Eminescu le-a citit într-un vechi manuscris românesc, care i-a

---

[33] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Elian.
[34] Idem, p. 204.
[35] Poemul a fost extras din manuscrisul 2262, f. 137-138 şi a apărut mai întâi în ed. Perpessicius, vol. IV, p. 266.
[36] În franceză: *răul secolului*.

aparţinut şi care reprezintă traducerea din greacă a cărţii Sfântului Nicodim despre *paza celor cinci simţuri*.

Începem cu ea pentru că discuția asupra textului ne oferă un prilej binevenit pentru o foarte succintă introducere teoretică în principiile isihasmului, despre care am pomenit de mai multe ori și va mai fi vorba, și care terbuie lămurite (pe cât ne permite studiul nostru literar) pentru cititorii nefamiliari cu aceste concepții.

Titlul mai vechi era: *Cărticică sfătuitoare pentru păzirea celor cinci simţuri şi a nălucirii şi a minţii şi a inimii*[37]. Manuscrisul vechi românesc a fost în biblioteca lui Eminescu şi, ulterior, Titu Maiorescu l-a donat *Bibliotecii Academiei*[38].

Cartea Sfântului Nicodim Aghioritul (care a fost relativ recent diortosită şi republicată de mai multe ori[39]), este un îndreptar esenţial pentru cei care vor să-şi curăţească mintea şi inima de patimi prin rugăciunea neîncetată, isihastă, însoţită de păzirea simţurilor şi de atenţia la gânduri.

Să vedem, prin urmare, poemul:

Dacă auzi în aer cântare dulce, veche [lăutărească, erotică]*,*
O taie chiar cu sila de la a ta ureche –
Căci cântecele-acestea te-nchină dezmierdării
Şi-ţi leagănă simţirea pe undele uitării;
Se varsă înlăuntru-ţi a aerului miere
Slăbănogindu-ţi ***mintea şi dulcea ei putere***
Şi acea ***socoteală*** [raţiunea] ***măreaţă****-mbărbătată*
A sufletului mândru o-ntunecă îndată.

Prea dulce adormire în aer curge miere
Şi inima-ţi bărbată devine de muiere,
Iar ***mintea ta cu partea ei cea nălucitoare*** [imaginaţia]
Nu încetează-n forme a plămădi, uşoare,
Acele chipuri mândre în cântec înţelese:

---

[37] *Cf.* I. Creţu, *Contribuţii la cunoaşterea scrierilor lui Eminescu*, din *Studii eminesciene*, Bucureşti, 1965, p. 575. Şi tot I. Creţu, *Din aspectele limbajului eminescian* în *Limba română*, 2/1965, un articol în care autorul dovedeşte că Eminescu şi-a îmbogăţit lexicul poetic din lectura acestei traduceri a cărţii Sfântului Nicodim.

38 *Cf.* Al. Elian, *Eminescu şi vechiul scris românesc*, în *Studii şi cercetări de bibliologie*, I, Bucureşti, 1955.

[39] A se vedea una dintre edițiile recente: http://www.librarie.net/carti/7256/Paza-celor-cinci-simturi-Sf-Nicodim-Aghioritul.

Cu chipuri pătimaşe se umple ea adese.

Când cântăreţii nu-i vezi ş-a fi muieri se-ntâmplă,
Atunci se bate-n tremur sângele tău sub tâmplă
Şi-n ***primitorii creieri*** *îndată el încheagă*
Poftite chipuri albe – femei cu firea dragă.
Nu fluieraţi de-aceea urechii-n versul iambic:
Picioru-uşor se mişcă în saltul ditirambic,
Fără de rânduială*, şi dulce şi molatec,*
Ca ceara ea îţi face sufletul muieratec*.*

De vrei să scapi de ele, de-urmarea lor amară [= păcatul]*,*
Astup-a ta ureche tu singur chiar – cu ceară.
Nu spune-un basmu numai poetul cel vorbăreţ
[Homer[40], pe care Platon[41] l-a numit „vorbăreţ”]
De eroul Odissev [Ulise[42]] *cel mult meşteşugăreţ;*
Şi-au astupat cu ceară urechea, să se culce,
La glasul de sirenă adormitor de dulce,
Ş-astfel putut-a numai corabia-i s-o poarte
Pe lângă a lor ostrov [al sirenelor] *aducător de moarte;*
Dori pază şi sie, urechei, înţeleptul,
Cu gândul să-şi ferească şi inima şi pieptul.

Căci făr' de rânduială e al femeiei vers,
Ca de pe-o tablă gândul din minte ţi l-a şters:
Te farmecă, urechei neavând învălitoare,
Sirena dezmierdării de moarte purtătoare [moartea păcatului].
Cu drept cuvânt de-aceea se prihănesc de carte
Asirienii antici din Asia departe,
Ce nu se-mbată însă (nicicând) cu dulce vin
ci [cu] *cântări molateci, cu-al glasului suspin.*

Ei schilozesc băieţii ca glasul să-l subţie,
Ca gura lor ca gura muierilor să fie.
Păreau c-a lor fiinţe sunt cu muierea gemeni,
Cântau cu glasul dulce şi rugător [spre păcat] *asemeni* [femeilor].

---

[40] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Homer.
[41] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon.
[42] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Odiseu.

La cânturi desfrânate ei ascultau cu haz,
***Se îmbătau de patimi**, se îmbrăcau cu-atlaz*
Şi numai în odihnă şi-n desfătări de rând,
*Culcaţi pe sub umbrare, **trăiau ei putrezind***
În dulce lenevire şi nu erau destoinici
S-asculte glasul aspru al trâmbiţei războinici:
***Hrănindu-şi nălucirea cu gânduri moi**, băieţii,*
Să pară cântăreţe – că li sunt cântăreţii.
Cu cele-ndulcitoare a oamenilor glasuri,
Cu zicători s-asamăn' şi glasul cel de pasări.

Ba-mpătimit se poate să fie omul oare
Pentru jivine-adesea şi necuvântătoare.
Onorie-mpăratul [Honorius[43]] *mai mult iubea acuşa*
Decât cetatea Roma – pe Roma căţeluşa.
Mai mult decât pe oameni, inimi împătimite
Iubesc flori, iubesc păsări cu penele-mpistrite [colorate].

Sunt oameni care vecinic cu oameni nu se-mpac.
Şi Xerxes se-ndrăgeşte mai iute de-un copac:
Platanu-mpodobeşte el ca pre o mireasă
Şi spânzură în crenge gherdamuri mult frumoasă;
De ramuri el atârnă cercei şi cu inele
*Şi rădăcina vezi-o **înfrumseţând** brăţele*
Şi vârfu-ncununează surguci împărăteşti…
(Să semene cu-o mândră crăiasă din poveşti).

Şi-astfel împodobindu-l, el rădăcin-adapă
Cu o mult preţioasă, mirositoare apă.
Spre a-şi păzi mireasa de orice ochi obraznic,
Străjeri el pune-n poartă, aproape pune paznic,
Iar despre-un alt se spune, că mult au îndrăgit
P-un chip pe care singur cu mâna l-a cioplit:
Sărută-mbrăţişează el propria făptură [creaţie]
Şi singur se jertfeşte cu sufletul pe gură[44].

Am subliniat în text termeni şi expresii care evocă limba bisericească şi filosofia isihastă (şi pe care Eminescu

[43] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Honorius.

[44] Pentru ultima parte din poem, a se vedea capitolul 4, partea a patra, din: Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, versiune diortosită a traducerii românești din 1826, tipărită la Mânăstirea Neamț prin osteneala Arhimandritului Dometian, Ed. Anastasia, București, 1999, p. 78-79.

le-a păstrat în forma originală), mai ales cele referitoare la *paza minţii* sau *paza gândurilor*, la *trezvia minţii*, exerciţiu duhovnicesc prin care mintea este obişnuită să se despartă de cele dinafară, să se disocieze de tumultul gândurilor şi al patimilor.

Prin imaginaţie, mintea convorbeşte cu inspiratori nevăzuți și nefaști, se întoarce către lucruri deşarte şi pătimaşe şi astfel îşi pierde raţiunea sa firească (numită şi *dreaptă socoteală* sau *dreaptă judecată*), conducând întregul om, cu suflet şi trup, la păcat, la o *urmare amară*, cum zice Eminescu.

Prin atenție și *trezvie*, cel ce duce războiul mental, își păzește gândurile și simțurile de tentații.

„Trezvia e o metodă duhovnicească durabilă, urmărită cu râvnă, care, cu ajutorul lui Dumnezeu, izbăvește pe om cu totul de gânduri și cuvinte pătimașe și de fapte rele; urmărită astfel, ea îi dăruiește apoi cunoștința sigură a lui Dumnezeu cel necuprins, atât cât e cu putință, și dezlegarea tainelor dumnezeești și ascunse [...].

Trezvia e calea a toată virtutea și porunca lui Dumnezeu. Ea e numită și liniștea inimii (isihia). Iar desăvârșită până la golirea de orice nălucire, e tot ea și pază a minții. [...]

Atenția e liniștea neîncetată a inimii față de orice gând. Ea răsuflă și cheamă pururea și neîncetat numai pe Hristos Iisus... [e vorba de *rugăciunea minții* sau *a inimii* sau *rugăciunea lui Iisus*, *neptică* sau *veghetoare*, care se face în ritmul respirației].

Trezvia e fixarea stăruitoare a gândului și așezarea lui în poarta inimii, ca să privească gândurile hoțești care vin și să asculte ce zic și ce fac ucigașele și care este chipul făurit și înălțat de diavoli, care încearcă să amăgească mintea prin năluciri. Însușindu-ne aceste osteneli, ele ne învață, cu multă știință, iscusința războiului minții. [...]

...Ființa și fundamentul trezviei, al atenției, al liniștii sufletești adânci și abisul vederilor fericite și negrăite [extaze mistice], al smereniei recunoscătoare, al dreptății și al dragostei constă din trezvia cea mai deplină și din rugăciunea fără gânduri a lui Iisus Hristos, care trebuie făcută strâns și des, neîncetat și cu osteneală, fără să slăbești”[45].

---

[45] *Filocalia românească*, vol. IV, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1948, p. 41-44 (*Cuvântul* lui Isihie Sinaitul către Teodul).

Exemplele din istoria veche sunt des folosite de către Sfinţii Părinţi şi prin acestea se expun pildele negative ale marilor împăraţi care au ajuns la un comportament penibil, de oameni smintiţi, din cauza faptului că s-au dedat *moleşelii* şi *dezmierdărilor* pătimaşe, prin care şi-au pierdut raţiunea firească a minţii şi iubirea pentru semenii lor, dorind lucruri nedemne de un om virtuos şi întreg la minte.

Creştinismul s-a folosit, de asemenea, încă de timpuriu, de vechile legende păgâne, cum este cea *a sirenelor*, de mai sus, pentru a explica oamenilor că virtutea a fost lăudată şi iubită de către cei înţelepţi chiar şi în vremurile vechi ale păgânismului şi, cu atât mai mult, se cade creştinilor să-şi păzească mintea de cotropirea patimilor.

Faptul că Eminescu versifica învăţăturile isihaste ale Bisericii şi pe cele referitoare la moravurile rele care îl corup pe om şi îl dezumanizează este o dovadă pertinentă a felului în care el cunoştea şi privea aceste învăţături milenare. Eminescu avea, despre cultura română, conştiinţa că era una fundamental tradiţională, ortodoxă şi isihastă.

Neagoe Basarab[46] scrisese o carte plină de sfătuiri isihaste către fiul său, Teodosie[47]. *Cazaniile* româneşti alcătuite şi tipărite de Coresi[48] şi de Sfântul Varlaam[49] erau prelucrări după tălmăcirile unor Sfinţi Patriarhi isihaşti.

Antim Ivireanul punea în predicile sale, adresate unor mireni, îndemnuri la rugăciunea neîncetată şi la vederea luminii dumnezeieşti, prin transformarea minţii în *muntele Taborului*.

La fel şi Dimitrie Cantemir, care îşi alcătuieşte *Divanul*[50], aşa-zisa carte *filosofică*, pe schema antagonismului evanghelic dintre lumea a cărui stăpânitor e diavolul şi care e *deşertăciune a deşertăciunilor*, şi înţeleptul care nu este altul decât omul virtuos care ascultă poruncile Domnului, creştinul ortodox care se nevoieşte luptând cu mintea sa împotriva patimilor şi a curselor nenumărate pe care i le întind desfătările lumeşti.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_St%C4%83niloae.

[46] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Neagoe_Basarab.

[47] Cartea în întregime: http://ro.wikisource.org/wiki/%C3%8Env%C4%83%C5%A3%C4%83turile_lui_Neagoe_Basarab_c%C4%83tre_fiul_s%C4%83u_Teodosie.

[48] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Coresi.

[49] Idem: http://sfintiromani.mmb.ro/?sf=14.

[50] Idem: http://www.cimec.ro/carte/cartev/s17_0110.htm.

Iar secolul al XVIII-lea va fi secolul renașterii isihaste în Țările Române și mai ales în Moldova, prin Sf. Vasile de la Poiana Mărului[51] și Sf. Paisie Velicikovski[52].

Pe de altă parte, epoca romantică în care trăieşte Eminescu descoperă trecutul ţării şi poeţii scriu, ca despre cele mai înalte modele de viaţă, despre voievozi cucernici şi viteji şi despre Sfinţii sihaştri, ale căror peşteri – ca cele ale Sfântului Daniil Sihastrul[53] sau Nicodim de la Tismana[54] – le contemplă în poezii, alături de Mânăstiri şi de ruinele vechilor cetăți domneşti.

Pentru Alecsandri[55], *sehastrul* este cel *ce cunoaște al globului mister* (*Pe coastele Calabriei*) și asemenea, pentru Eminescu, *monahii* sunt *cunoscătorii vieții pământene* (*Strigoii*).

Problematica însăși a monahismului, a sihăstriei, nu le-a rămas indiferentă nici pașoptiștilor (care *se scuză* în scrierilor lor de *neaderare* din cauza degradării vieții monahale în contemporaneitate) și nici lui Eminescu.

Din cele două capitole ale *Cugetărilor* lui Oxenstiern, pe care Eminescu le-a copiat în caietele sale, unul este *Pentru pustietate sau singurătate* [56].

De asemenea, un autor isihast din care poetul și-a notat, considerându-l un desăvârșit cunoscător al caracterului uman, este Sf. Calist Patriarhul[57], *responsabil* de a fi avut o contribuție importantă în cazaniile românești, ale lui Coresi și Varlaam.

Toate acestea sunt lucruri pe care ideologia modernistă și cea contemporană încearcă ori să le prezinte *edulcorat*, ori *să le ştează cu buretele* sau *să le parodieze grotesc*, beneficiind de avantajul a jumătate de secol de propagandă

---

[51] Idem: http://www.sfant.ro/sfinti-romani/cuviosul-vasile-ieromonahul-staretul-schitului-poiana-marului-2.html.

[52] Idem: http://orthodoxwiki.org/Paisius_Velichkovsky.

[53] Idem: http://www.crestinortodox.ro/sarbatori/cuviosul-daniil-sihastrul/sfantul-daniil-sihastru-viata-faptele-sale-69424.html.

[54] Se poate constulta aici: http://tismana.afcn.ro/index.htm, ediția: *** *Vieța Prea Cuviosului Părintelui nostru Nicodim Sânțitul*, *Arhimandritul Lavrei din Sânta Mônastire Tisména*, lucrată de Ieromonachul și duchovnicul Ștefan din Tisména, la anul 1836, după cea tipărită la 1763 de Episcopul Romnicului, Kir Partenie și dupre unŭ manuscriptŭ keviŭ, Ed. Tipografia carților bisericesci, București, 1883, 82 p.

[55] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Alecsandri.

[56] *Cf.* Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. I, Ed. Universităţii Bucureşti, 1994.p. 391. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Horia_Mazilu.

[57] A se vedea: http://www.calendar-ortodox.ro/luna/iunie/iunie20.htm.

comunistă şi *uitare* a sensurilor religioase de care fusese încărcată, mai înainte, cultura română.

Nu e de mirare că, la puţin peste o jumătate de secol de la moartea lui Eminescu, regimul comunist ateu, instaurat cu forţa în România, a identificat în isihasm *un inamic redutabil*.

Spre exemplu, un student arestat, judecat şi condamnat la opt ani de muncă silnică, în 1958, în lotul *Rugului Aprins*, era obligat să semneze următorul denunţ:

Rugăciunea inimii „reprezenta forma cea mai exagerată a Ortodoxiei, fiind potrivnică şi dăunătoare actualului regim, prin aceea că cei ce ajungeau să practice această rugăciune în mod corect trebuia ca tot timpul în afara orelor de somn să repete în gând această rugăciune.

Acest lucru ducea la ruperea noastră de regim şi chiar de orice activitate, în special de cea politică, pentru ca pentru început să avem la dispoziţie cât mai mult timp liber. În afară de aceasta, treptat, treptat, deveneam nişte fanatici într-ale credinţei, fiind neapărat siliţi să ne retragem la mănăstire.

Sandu Tudor ne-a cerut să şi propovăduim această *Rugăciune a Inimii* în rândul celorlalţi studenţi, lucru pe care eu l-am şi făcut [...].

Aceasta este activitatea duşmănoasă desfăşurată de mine şi celelalte elemente împotriva actualului regim în perioada anilor 1955-1956”[58].

Numai pentru *crima* de a face *rugăciunea inimii* s-a primit, în acest caz, condamnarea la opt ani de muncă silnică, din care au fost executaţi şase la Jilava, coloniile de muncă din Salcia şi la Gherla![59]

Spiritualitatea ortodoxă, al cărei nucleu este isihasmul, nu a fost o *victimă colaterală*, ci *un obiectiv de distrugere principal* al regimului comunist.

Ideologii de serviciu ai regimului s-au bucurat, fără îndoială, să preia acuzele de *misticism obscurantist* propulsate în perioada interbelică (de dragul *sincronizării* care trebuia urgentate, chiar şi cu preţul, ignorat de Lovinescu[60], al *eliberării* de toată literatura română veche) la adresa unui anumit tip de literatură şi să le dezvolte hidos.

---

[58] AMJ, fond Penal, dosar 113668, vol. 2, f. 217, *cf.* George Enache, *Ortodoxie şi putere politică în România contemporană. Studii şi eseuri*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2005, p. 424, nota 49.
[59] *Cf.* Idem, p. 425.
[60] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Lovinescu.

Studiile literare din perioada comunistă au fost obligate să instaureze o blocadă mentală dincolo de care nu trebuia să pătrundă în conştiinţa publică nici măcar o idee firavă de tradiţie religioasă şi ortodoxă în viaţa literară românească.

După *obsedantul deceniu* şi după relaxarea întrucâtva a climatului politic, s-a vorbit şi despre religie, dar numai atât cât aspectele sale esenţiale tradiţionale să fie estompate, catalogate ca *mitologie* sau *folclor*, într-un discurs critic adesea extravagant, înecat într-o osmoză complicată de idei filosofice şi de concepte religioase hibride, convocând aproape toată cultura şi religiile umanităţii, de la Antichitate la Renascentism, Umanism şi Iluminism şi până la epoca modernă, de la Pascal[61], Kant[62] şi Schopenhauer[63] la Kierkegaard[64] şi Unamuno[65] şi – într-o ordine a îndepărtării de harta spirituală a României – de la platonism, pitagorism şi aristotelism până la hinduism şi budism.

Fără a se pomeni vreodată de vreun reflex ortodox (cu rare excepţii), decât în scop *periferizant* şi *minimalizator*.

Cei care au încercat să susţină o tradiţie bizantină, un *Bizanţ după Bizanţ*[66], au fost şi ei nevoiţi să insiste pe existenţa unor epoci *umaniste* şi *renascentiste* bizantine (o suprapunere a periodizării specifice istoriei Apusului şi care nu se potriveşte prea bine Răsăritului), păstrându-se nevoit într-un areal strict *cultural*, care să nu dezvăluie substratul religios ortodox-isihast al *bizantinismului*.

Sincretismele religioase, mitologiile şi filosofiile lumii, care nu calificau din interior fiinţa românească, nu realizau niciun pericol pentru ideologia comunistă. Ele erau un factor de permanentă polemică critică, de infinite dezbateri, dar nu constituiau niciun fundament plecând de la care s-ar fi putut clătina ideologia epocii.

Important era să nu se descopere o temelie unică şi esenţială a gândirii româneşti. Şi nu s-a descoperit.

Însă – revenind la discuţia noastră –, *asceza* şi *erosul pătimaş* nu pot convieţui.

---

[61] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal.

[62] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Kant.

[63] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer.

[64] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/S%C3%B8ren_Kierkegaard.

[65] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Miguel_de_Unamuno.

[66] Aluzie la Nicolae Iorga, *Byzance après Byzance*, pe care o găsiți online aici: http://www.unibuc.ro/CLASSICA/byzance/cuprins.htm.

Vom vedea mai departe ce s-a petrecut cu Eminescu – din propriile lui mărturii – după ce dragostea a pătruns în existenţa sa şi a interferat cu ritmul lui ascetic, însuşit precoce, de cunoaştere şi de vieţuire.

Credem a fi descoperit în versurile eminesciene mărturia pentru o adolescenţă marcată de năzuinţe ascetice, urmată de romanul iubirii în trei capitole:

1. tentaţia/refuzul erosului;
2. dragostea; şi
3. coborârea în infern a sentimentelor.

Aceste trei secvențe ale biografiei erotice eminesciene le vom avea în vedere mai departe, ținând seama de faptul că *tematica erotică* se integrează organic în *experiența filosofică* eminesciană și *în concluziile sale existențiale*, neputând fi tranșată arbitrar de critica literară și decupată din viața lui.

În afară de aceasta, dorim să stabilim neîntârziat locul și rolul *iubirii* pentru activitatea sa creatoare, pentru a putea accede apoi la o discuție despre preocupările sale de ordin spiritual și filosofic. Însă nu putem opera o separație între aceste experiențe decât *teoretic*.

Din poemele *Când te-am văzut, Verena…* şi *Gelozie* aflăm un detaliu biografic absolut esenţial despre Eminescu şi anume pe acela că poetul s-a împotrivit la început, în adolescenţa sa, tentaţiilor erotice şi nu oricum, ci prin păzirea minţii şi prin lupta cu gândurile, aşa cum prevede *Filocalia*, învăţătura Sfântului Ioan Gură de Aur[67] şi a Sfinţilor Părinţi, recapitulate, aproape de epoca lui Eminescu, de un Nicodim Aghioritul sau Paisie Velicikovski.

Cele două poeme ne oferă imaginea, inedită pentru concluziile exegezelor moderne, a unui Eminescu ca adevărat *nevoitor* ortodox, conform cu prescripţiile Bisericii.

Începem cu poemul *Gelozie*:

Când te-am văzut, femeie, ştii ce mi-am zis în sine-mi?
N-ai să pătrunzi vreodată înlăuntrul astei inemi.
Voi pune uşei mele zăvoare grele, lacăt,
Să nu pătrundă-n casă-mi zâmbirea ta din treacăt.
Şi cum? dar înţelegi tu cum? Cu-acea gelozie,
Ce gândurile-ţi arde şi inima-ţi sfâşie.
Căci mă-ntrebam, se poate c-atât de-mpodobită
Cu inima şi mintea, să nu fie iubită?

[67] A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Gur%C4%83_de_Aur.

Căci prea, prea e frumoasă… Dorinţa-i guralivă,
Ademenirea-i blândă, putut-a sta-mpotrivă
Atâtor vorbe calde şoptite cu durere,
Ce aerul îl împle c-un val de mângâiere?

Putut-a împotriva atâtora să steie
Când e aşa de dulce şi nu-i decât femeie?
Ştiind că o săgeată din arcul cel cu gene
E chiar durerea însăşi a vieţii pământene,
Venin ştiind că este sărutul zânei Vineri,
Venin mi-era suflarea şi ochii tăi cei tineri
Şi nu voiam ca dânşii cu dulce vicleşug
*S-aprinză al meu suflet pe-**al patimilor rug**;*
Şi zborul cugetării-mi, mândria din cântare-mi,
Eu nu voiam c-un zâmbet al tău să mi le sfaremi…
Priveai la mine straniu şi te mirai că tac…

Tu nici visai că-n gându-mi eu fălcile-ţi dezbrac
De cărnurile albe şi gingaşe şi sterpe,
Că idolului mândru scot ochii blânzi de şerpe,
Tu nici visai că-n gându-mi eu faţa ta o tai,
Că ce rămase-atuncea naintea minţii-mi, vai!,
Era doar începutul frumos al unui leş…
Ba mai treceai cu mâna prin perii tăi cei deşi,
Şi nici visai că gându-mi te face de ocară
Pentru că porţi pe oase un obrăzar de ceară
Şi că *priviri grozave, ca mâini fără de trup*,
Se întindeau asupra-ţi cu ele să te rup,
Şi pe cât de frumoasă şi gingaşă la port
Eu te priveam atuncea c-un rece ochi de mort.

Dar m-ai învins… Pătruns-ai ***a inimei cămări***
Şi-acum luceşti ca steaua fatală peste mări
Pe gândurile mele… şi treci aşa frumoasă
Ca marmora de albă, cu gene lăcrămoase,
Şi cum pluteşti n-atinge piciorul de pământ…
Atârni precum atârnă nădejdile… de vânt.
Mă mişc ca oceanul cu suferinţi adânci,
Ce braţele-i de valuri le-atârnă trist de stânci.
Se nalţă şi recade şi murmură întruna
Când lunecă pe negre păduri de paltin luna:
Pătruns el [oceanul] *e de jalea luminei celei reci…*

În veci de el departe şi el iubind-o-n veci.

De s-ar lăsa pe sânu-i, din cer vreodinioară,
El ar simţi că-nlăuntru-i [luna] *cu ceru-ntreg coboară*
Şi-ar cadenţa durerea-i pe-al veacurilor mers
C-un univers deasupra-i şi-n el c-un univers.
Astfel domneşti pe visu-mi şi pe singurătate-mi
Şi mişti în al meu suflet un ocean de patemi.
Iar braţele-mi s-aruncă ca valurile mării
– Ah, în deşert, nici nu pot ca să te dau uitării –
S-aruncă înspre cerul cel luminos, recad
Şi mistuit de chinuri ca Tantalus[68] *în iad.*
Dar în zadar! căci astfel a fost voinţa sorţii
Ca tu să-mi dai durerea şi voluptatea morţii
Şi să-mi răsai din marea de suferinţi, înaltă,
Ca marmura eternă ieşită de sub daltă.

Poemul acesta cuprinde, în esenţă, într-un mod magistral, sinteza unui întreg bildungsroman[69], în confesiunea şi redactarea poetului însuşi, dezvăluindu-ne cele trei etape: *dezavuarea erosului*, *idealul iubirii* şi *decepţia*.

Sau, altfel spus, avem aici toată *biografia iubirii* în viaţa lui Mihai Eminescu.

Primele versuri (prima strofă) vorbesc despre zăvorârea casei sufletului şi încuierea uşii simţurilor pentru a putea intra înăuntrul său, unde să se roage şi să cugete în pace.

Versurile amintesc şi de binecunoscutul verset din *Psaltire* care se cântă la Vecernie: *Pune, Doamne, strajă gurii mele şi uşă de îngrădire împrejurul buzelor mele* (Ps. 140, 3).

Dar şi de învăţătura lui Hristos, care cere intrarea în *cămara inimii* şi să încuirerea uşii simţurilor, în vremea rugăciunii: *Tu însă, când te rogi, intră în cămara ta şi, închizând uşa, roagă-te Tatălui tău, Care este în ascuns, şi Tatăl tău, Care este în ascuns, îţi va răsplăti ţie* (Mt. 6, 6).

Acea gelozie / Ce gândurile-ţi arde şi inima-ţi sfâşie este *gelozia* care se numeşte *râvnă* sau *zel*, după cum şi Dumnezeu este *zelos* şi este urâtă înaintea Lui închinarea la

---

[68] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Tantalus.

[69] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Bildungsroman.

alţi zei: *Eu, Domnul Dumnezeul tău, sunt un Dumnezeu zelos* (Ieş. 20, 5).

Eminescu mărturiseşte aşadar că, la începutul tinereţii sale, a căutat să fugă de închinarea la „idolul feminin” şi în acest sens se înţelege şi titlul poeziei, *Gelozie*, ca râvnă pentru a evita *închinarea* la idolii patimilor.

Se pare că poetul avea o concepţie primară isihastă asupra gândirii şi simţirii umane. Potrivit cu aceasta, inima omului se maculează prin gândurile rele, de inspiraţie demonică, cu care mintea umană acceptă, mai întâi, să convorbească şi apoi le primeşte ca şi cum ar fi ale sale.

Omul nu poate să-L vadă pe Dumnezeu decât dacă are inima curată, dacă are ochii inimii luminaţi. Şi pentru a ajunge la curăţia inimii trebuie să-şi păzească mai întâi mintea curată şi neîntinată.

Şi acest lucru nu îl poate împlini decât prin paza gândurilor, prin vegherea, însoţită de rugăciune, asupra gândurilor, care bat la poarta minţii şi vor, prin aceasta, să o convingă de autenticitatea lor.

De aceea, mintea novicelui isihast trebuie „să învețe mai întâi, prin monahiceasca filosofie după Hristos, care este cel dinlăuntru și întru noi nearătat război vrăjmășesc. Care este *deosebirea gândurilor* (subl. n.), ce au de-a pururea curgere, intră și ies.

Pe care dintre ele adică se cade a le primi și în jitnița inimii a le învistieri. Și cărora se cuvine a le grăi împotrivă, dar mai ales a le goni și desăvârșit a le sugruma”[70].

Gândurile negative trebuie identificate și respinse, altfel, cum ar zice Barbu[71], *pahar e gândul, cu otravă...* (*Riga Crypto și lapona Enigel*).

Poetul mărturiseşte că înţelegea şi cunoştea faptul că săgeţile erosului produc dureri (*Ştiind că o săgeată din arcul cel cu gene* [72] */ E chiar durerea însăşi a vieţii pământene*), că

---

[70] Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit, p. 29.

[71] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Barbilian.

[72] A se vedea undeva mai sus, aceeaşi metaforă la Cantemir: *Şi aşa, îndată, o fecioară ghizdavă şi frumoasă dinainte-ne în picioare stătea, care cu ochii săgeta,* ***cu sprâncenele arcul încorda***..., *cf. Istoria ieroglifică*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, studiu introductiv de Adriana Babeţi, Ed. Minerva, Bucureşti, 1997, p. 280.
Dar imaginea aceasta se regăseşte şi în versurile lui Alecu Văcărescu, Conachi şi Bolintineanu.
A se vedea:
http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_V%C4%83c%C4%83rescu;
http://ro.wikipedia.org/wiki/Costache_Conachi şi
http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Bolintineanu.

patima erotică provoacă tulburare şi suferinţă în suflet şi trup, aşa după cum susţine filosofia creştină.

Este adevărat că, în acest punct, creştinismul se întâlnește cu alte filosofii și religii ale lumii, care admit prescripții asemănătoare privind *ataraxia*, dar acest fapt nu conduce neapărat spre concluzia dizlocării credinței arhaice a poetului, ci, mai degrabă, din momentul în care Eminescu a făcut cunoștință și cu acestea, la edificarea ei.

De aceea s-a ferit să aprindă *al patimilor rug*, pentru a nu înfrâna *zborul cugetării*. De unde se înţelege că cele două nu pot merge împreună.

Teoriile despre poezia modernă şi postmodernă promovează însă din plin toate patimile umane ca sursă a „inspiraţiei şi gândirii artistice”.

Dacă îl concepem pe Eminescu ca primul mare – cu adevărat – poet *modern* român, trebuie totuşi să acceptăm că modernitatea sa este paradoxală, în contextul arealului spiritual în care el a apărut şi s-a dezvoltat.

Strofa pe care am subliniat-o reprezintă, în întregime, versificarea unei învăţături a Sfântului Ioan Gură de Aur cu privire la gândurile erotice (reluată apoi și de Sf. Nicodim Aghioritul), în care acesta recomandă ca antidot al acestora cugetarea la nimicnicia şi neputinţa trupului feminin, care pare atât de frumos, dar este atât de vulnerabil în faţa timpului, a bolii şi a morţii.

Pasajele din Sfântul Ioan Hrisostom, la care ne referim, puteau fi cu uşurinţă lecturate de către Eminescu în cărţile aflate în circulaţie sau păstrate în biblioteci, între care şi o carte a Sfântului cu titlul *Mărgăritare*, tipărită la noi prima dată, în traducerea românească a fraţilor Radu şi Şerban Greceanu, în 1691, dar și în manualul despre paza simțurilor al Sf. Nicodim.

Mai înaintea lor însă, Neagoe Basarab, în *Învăţăturile* către fiul său – carte pe care Eminescu o consultase şi o cunoştea neîndoielnic –, transpunea astfel cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur, care privea critic spre deşertăciunea celor *părut frumoase* ale lumii acesteia:

„Au doar nu sunt toţi ţărână? Au nu sunt toţi pulbere? Au nu sunt toţi plini de împuţiciune? Au nu ne sunt acum urâte oasele celora ce ne era odată dragi? O, mare nevoie şi greutate!

Originea ei este, de fapt, în *Pilde* 6, 25.

Unde iaste acum frumuseţea obrazului [frumuseţea obrazului, a feţei – vezi *obrăzar de ceară* la Eminescu]? Iată, s-a înnegrit. Unde iaste rumeneala feţei şi buzele cele roşii? Iată, s-au veştejit. Unde este clipeala ochilor şi vederile lor? Iată, se topiră. Unde este părul cel frumos şi pieptănat? Iată, au căzut. Unde sunt grumazii cei netezi [gâtul cel neted]? Iată, s-au frânt.

Unde este limba cea repede şi desluşită? Iată, au tăcut. Unde sunt mâinile cele albe şi frumoase? Iată, s-au deznodat [dezmembrat]. Unde sunt hainele cele scumpe? Iată, s-au pierdut.

Unde iaste înflorirea statului [a trupului]? Iată, au pierit. Unde sunt unsorile [alifiile] şi zulufiile cele cu miros frumos? Iată, s-au împuţit. Unde iaste veselia şi dezmierdăciunile tinereţelor? Iată, au trecut. Unde sunt părerile şi nălucirile omeneşti? Iată, se făcură ţărână, că ţărână au fost"[73].

În altă parte, acelaşi autor sfătuia:

„Când tu, de pildă, vezi vreo femeie frumoasă, şi simţi ceva pentru dânsa, să n-o mai vezi deloc, şi atunci ai scăpat.

Şi cum am să pot a n-o mai vedea, zici tu, [fiind] *atras de pofta de a o vedea?* Predă-te pe sine-ţi altor îndeletniciri: cărţilor folositoare, de pildă, îngrijirilor de cele necesare, epitropisirei şi îngrijirii de orfani, ajutorării celor nedreptăţiţi, rugăciunilor, filosofiei pentru cele viitoare; cu de-acestea ocupă-ţi sufletul. [...]

Pe lângă toate acestea mai gândeşte-te şi la aceea, că adică ceea ce vezi nimic altceva nu este decât **flegmă şi sânge** [Eminescu reproduce întocmai aceste cuvinte în poemul *Când te-am văzut, Verena*] şi suc al unei hrane trecute în putrezire. [...]

Deci…nu te uita numai la frumuseţea ei, ci coboară-te mai afund cu gândirea şi atunci dezvelind cu raţionamentul acea pieliţă frumoasă, priveşte cu amănunţime cele ce sunt sub dânsa. [...]

Dar poate că ochiul acelei femei este umed şi zburdalnic în privire, sprâncenele sunt frumos întinse şi genele bat în vânăt şi fecioara este blândă şi căutătura

---

[73] *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie*, text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv şi note de Dan Zamfirescu şi G. Mihăilă. Ed. Minerva, Bucureşti, 1971, p. 213.

liniştită. Decât, priveşte bine şi aici şi vei vedea că nimic nu este decât nervi şi vine şi membrane şi artere.

Însă tu închipuie-ţi ochiul acesta îmbolnăvit, îmbătrânit, veştejit de tristeţe, umflat de mânie, cât de greţos este, cât de iute se nimiceşte şi cum dispare mai repede decât cele scrise”[74].

Dacă ceea ce pare *iubire* pentru o femeie nu depăşeşte această probă, a trecerii, în orice condiţii, peste aspectele exterioare, înseamnă că *îndrăgostirea* nu este de fiinţa ei, ci este doar *o aprindere pătimaşă a simţurilor* în faţa unui corp frumos.

Învăţătura Sfântului Patriarh al Constantinopolului s-a răspândit în tot creştinismul şi poate fi regăsită, şi fără a fi citat Sfântul Ioan, în omiliile multor Părinţi ortodocşi, dar şi în ale unor predicatori catolici sau greco-catolici – vezi Petru Maior[75], etc.

Expresia *priviri grozave, ca mâni fără de trup* i-a fost inspirată lui Eminescu de către Sfântul Vasile cel Mare[76] – după cum a semnalat părintele Constantin Galeriu[77] – şi care ne pune în temă cu faptul că privirea nu este nevinovată, ci are un puternic caracter tactil (fapt sesizat şi de personajul *Mini*, într-unul din romanele Hortensiei Papadat-Bengescu[78]).

Eminescu o cunoștea atât direct, din textul Sfântului Vasile, cât și din cartea Sfântului Nicodim, din capitolul al treilea, *Pentru păzirea vederii*:

„Sau ca să zic după marele Vasile: ochii sunt cele două mâini fără trup, cu care sufletul le apucă pe cele văzute și le iubește de departe, iar pe acelea pe care nu le poate apuca cu mâinile (care sunt mai ales ochii cei frumoși) le apucă iarăși cu ochii și le dobândește.

Pentru că vederea (pipăire) este mai subțire decât pipăirea mâinilor, dar mai groasă decât pipăirea nălucirii și a minții, după același Vasile, care zice:

---

74 *Explicarea Epistolei a II-a către Corinteni a celui între Sfinţi Părintelui nostru Ioan Chrisostom, Arhiepiscopul Constantinopolei*, trad din lb. elină, ediţia de Oxonia, 1845, de Arhiereu Theodoie A. Ploeşteanu, Bucureşti, Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1910, Omilia a VII-a, p. 112-113.

75 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Maior.

76 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_cel_Mare.

77 Pr. Prof. Dr. Constantin Galeriu, *Chipul Mântuitorului Iisus Hristos în gândirea lui Mihai Eminescu*, în rev. *Studii Teologice*, seria a II-a, XLIII (1991), nr. 1, p. 46: „versul *a ochilor privire ca mâna fără de trup* (Ms. 2277, 331) reia imaginea Sfântului Vasile cel Mare: *Ochii sunt cele 1000 mâini fără trup* (Ms. 3074, f. 40)”.
A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu.

78 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Hortensia_Papadat-Bengescu.

Deci printr-o oarecare pipăire, vederea amăgește sufletul către dulceață cu aruncăturile ochilor, atingându-se de departe de orice voiește ca și cum ar avea ajutorul unor mâini netrupești, iar pe acelea pe care, cu mâinile trupului a le atinge nu poate, pe acestea prin aruncările ochilor cu împătimire le cuprinde.

Drept aceea a zis și Cuvântătorul de Dumnezeu Grigorie: *Se sting făcliile, ochii și de cele neatinse*. Deci, de la acești ochi să tai privirile și frumusețile trupurilor acelora care îndeamnă sufletul la urâte și necuviincioase îndrăgiri”[79].

Privirea cu patimă către o femeie şi dorirea ei, se precizează mai departe, chiar şi numai în gând, reprezintă o posesiune autentică a ei, la fel de vinovată ca şi atunci când este săvârşită cu fapta (*cf.* Mt. 5, 28).

Aici însă Eminescu foloseşte această expresie în sensul că aceleaşi mâini ale privirii, care se puteau întinde doritor spre o femeie, el le întindea asupra ei pentru a îndepărta *obrăzarul de ceară*, iluzia frumuseţii, învelişul care acoperă goliciunea oaselor noastre. În alte poezii însă, uzează de sensul inițial.

Această imagine – ca şi cea a *arcului cu gene*, amintită anterior – se regăseşte, puţin modificată, şi în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir, în sintagma *a sufletului mâni*, denumind intenţia de a *apuca* fericirea cea veşnică:

Deci oricine ar fi acela carile aceiii nepovestite fericiri părtaş a fi ar pofti, întâi trebuie ca nu numai a trupului, ce şi a sufletului mâni totdeodată să întinză şi nu numai cu ale trupului picioare, ce şi cu ale sufletului aripi să alerge şi să zboare…[80].

Din versuri ca acestea (şi sunt destule de acest fel în poezia lui Eminescu), putem deduce că *filosofia* lui Eminescu despre „iluzia” vieţii nu trebuia neapărat să aştepte etapa studiilor sale vieneze şi a lecturilor filosofice din Schopenhauer sau din literatura sanscrită pentru ca să se contureze.

Faptul că viaţa este „vis” şi „iluzie” nu este nicio noutate pentru gândirea creştin-ortodoxă. Aceste teme le regăsim din plin la Neagoe Basarab, Miron Costin[81] şi

---

[79] Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit., p. 60-61.

[80] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, studiu introductiv de Adriana Babeţi, Ed. Minerva, Bucureşti, 1997, p. 115.

[81] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Miron_Costin.

Dimitrie Cantemir, ca să nu mai vorbim de *Cazanii* şi *Didahii*.

Aproape că nu există carte ortodoxă în care să nu se precizeze acest lucru. De aceea, considerăm că este cu totul injust apelul la „visul brahmanic” pentru interpretarea versurilor eminesciene, când toată tradiția românească geme de referințe la *vis* și *iluzie* ca trăsături esențiale ale vieții pământești.

Partea a doua a poemului, care urmează acestor versuri, reprezintă un alt episod al vieţii sale, cel al îndrăgostirii, şi care, reafirmăm, este chintesenţiat în acest poem în mod magnific. Femeia devine *icoana tutelară* a fiinţei sale.

Poetul este un ocean de iubire zbuciumându-se de valuri, de pătimirile iubirii, sub lumina *sacriscentă* a lunii, care închipuie fiinţa şi icoana iubitei – o ipostază inversă decât cea din Luceafărul. Vom reveni foarte curând la această discuţie.

Vrem deocamdată să remarcăm expresiile *a inimii cămări* – pe care şi Rosa del Conte o recunoştea ca fiind indubitabil de sorginte isihastă şi pe care o aflăm de asemenea la Sf. Nicodim Aghioritul[82] – şi *ocean de patimi*, care aparţin limbajului bisericesc.

De asemenea, versul *ca tu să-mi dai durerea şi voluptatea morţii*, din finalul poemului, ne oferă o interpretare mult mai limpede şi mai sigură a mult mai elipticelor şi mai enigmaticelor versuri din *Odă (în metru antic)*:

Când deodată tu răsărişi în cale-mi,
Suferinţă tu, dureros de dulce…

---

[82] Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit., p. 21, 36, 49, 62, etc.

Spre exemplu, la p. 36, este descris trupul omenesc ca un palat:

„Dar pentru mai multă înțelegere a pricinii ce ne stă înainte, închipuiește-ți că trupul se asemuiește cu un palat împărătesc, făcut cu prea înalta arhitectonie a unui Ziditor nemărginit cu înțelepciunea, care are drept cerdac capul, iar cămară prea tainică inima, grabnici alergători – duhurile, aducători și treceri – venele cu chip de țevi, ferestre – cele cinci organe ale simțurilor, iar sufletul, sau mai bine-zis mintea (că sufletul curățit este în întregime minte, după Sf. Calist), socotește-l ca pe un împărat cu trei puteri mai cuprinzătoare înconjurat: de cea înțelegătoare, de cea socotitoare și de cea vorbitoare. Iar sufletul se află în toate părțile trupului (căci se află, zice dumnezeiescul Damaschin, sufletul în trup precum focul se află în tot fierul înfocat), și după chipul lucrării sale înțelegătoare are unealtă pe creier.

Iar pentru lucrare și puterea sa socotitoare și voitoare, dar și ca scaun al ființei sale, are inima, după cum vom arăta și mai jos. Are, dar, împăratul acesta și hârtie, pe tabla nălucirii – imaginația, ca să fie însemnate toate câte vin din afară prin ferestrele simțurilor”.

Până-n fund băui voluptatea morţii
Ne-ndurătoare.

Dacă în *Odă*, poetul îşi compara chinurile pătimirii sale din dragoste cu cele ale lui Nessus[83] sau Hercule[84], aici se compară cu Tantal în iad.

Dorinţa sa era ca femeia să se mântuiască prin durerea suferită de el (*să-mi rasai din marea de suferinţi, înaltă*), şi el însuşi, după cum ne spune *Oda*, să poată reînvia *luminos ca Pasărea Phoenix*.

Pasărea Phoenix[85] a fost impropriată, ca simbol al învierii din morţi, de către literatura apologetică creştină încă din primele secole ale creştinismului.

Cu acelaşi sens folosea Antim Ivireanul, în didahiile sale, imaginea păsării Phoenix, în predica pe care a rostit-o la moartea doamnei Stanca, una dintre fiicele lui Constantin Brâncoveanu[86].

Însă poemul *Gelozie* nu este singurul din opera eminesciană în care descoperim mărturisirea cunoaşterii de către poet (reprezentând, în mod cert, un aspect autobiografic) a luptei cu patima concupiscenţei şi cu puternicele gânduri senzualiste.

Astfel, călugărul din finalul poemului *Feciorul de împărat fără de stea sau Povestea magului călător în stele*, nu se poate aduna întru sine, în ciuda sforţărilor, nu-şi poate aduna mintea în rugăciune şi isihie, tocmai din cauza gândurilor de acest fel, după cum ne relevă versurile pe care le vom cita în continuare:

Atunci el se retrage în muri de mănăstire
Şi capul şi-l cufundă-ntr-a lumei sfinte cărţi. /.../
În van pune pe suflet greoile cătuşe
De gânduri uriaşe, de-nalte rugăciuni.
În van în a lui urmă a-nchis ***a lumei uşă***
La visele ei turburi, cu mari deşertăciuni*;*
Pe focul cugetărei a presărat cenuşă,
Ci sub cenuşă-ard încă consumatori cărbuni.
Atunci [înţelege că] ***visul mărirei*** *s-a şterge-n a lui gând*
Când peste spuza sură se va turna pământ.

[83] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Nessus_%28mythology%29.
[84] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Heracle.
[85] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Pas%C4%83rea_Phoenix.
[86] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Br%C3%A2ncoveanu.

Atunci claustrul-îl fuge – şi-n ţărmuri sterpi de mare
Se trage să găsească liniştea-i ce s-a dus,
Dar vai! ş-acolo-l urmă visările-i amare,
Căci ***lumea cu-a ei visuri gândirea i-au supus****.*
Aici visarea-i e-adânc-omorâtoare,
Căci în chip de femeie s-arată-n aer sus*.*
Lumeşti gânduri într-alt chip împleau sufletul său.
El cugeta la toate, ci nu – la Dumnezeu.

În aceste versuri eminesciene nu se descrie nimic altceva decât lupta ascetică, pe care o poartă monahii şi lucrătorii rugăciunii isihaste cu focul gândurilor erotice, care aduce înapoi în inimă şi în minte iubirea pătimaşă, precum şi alipirea de cele deşarte ale lumii.

Influenţa lecturilor din literatura patristică şi ascetică este indubitabilă.

Eminescu secondează poetic experienţa mărturisită de către mulţi Sfinţi Părinţi şi nevoitori ortodocşi, conform cărora, dintre toate patimile omeneşti, slava deşartă (*visul mărirei*, zice Eminescu) şi concupiscența sunt cele care se luptă cu omul cel mai mult, chiar dacă se retrage în pustie.

Acestea mor ultimele, cum spune Sf. Ioan Colov[87] sau Sf. Nicodim Aghioritul, dacă nu cumva conduc omul până la groapă şi nu scapă de ele decât după moarte.

Imaginea *visării* sau a nălucirii care *în chip de femeie s-arată-n aer sus*[88] reprezintă iarăşi, în mod evident, o parafrază din literatura ascetică, la acele pasaje care ilustrează

---

[87] Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Colov.

[88] Sfântul Maxim Mărturisitorul: „Unii spun că dracii, atingându-se în somn de anumite părţi ale trupului, stârnesc patima curviei. Pe urmă patima stârnită aduce în minte forma femeii prin amintire. Iar alţii zic că aceia se arată minţii în chip de femeie şi, atingând părţile trupului, stârnesc dorinţa, şi aşa se ivesc nălucirile. [...]
De asemenea, despre alte năluciri pătimaşe, unii spun că se produc într-un fel, alţii, într-alt fel”.
A nu se înţelege de aici că *femeia* poartă *răul* în sine, din cauză că se produc aceste ispitiri: „Tot războiul monahului împotriva dracilor urmăreşte să despartă patimile de înţelesuri (de chipuri) [patima e una şi felul în care se arată e altceva]. Căci altfel nu poate privi lucrurile [sau fiinţele] fără patimă. [...]
Înţeles pătimaş este gândul compus din patimă şi înţeles. Să despărţim patima de înţeles şi va rămâne gândul simplu. Şi o despărţim prin iubire duhovnicească şi înfrânare, dacă voim”, *cf. Filocalia*, vol. II, *Sfântul Maxim Mărturisitorul*, traducere din greceşte, introducere şi note de Dumitru Stăniloae, Membru de onoare al Academiei Române, Ed. Humanitas, Bucureşti, p. 84 şi 94.
Cuvinte asemănătoare se pot găsi adesea în literatura ascetică şi nu ne îndoim că Eminescu a avut în vedere o lectură anume, când a scris despre ispita *în chip de femeie* care *s-arată-n aer sus*, dar încă nu am identificat precis această sursă.

capcanele întinse de duhurile răutății, numeroase şi felurite, din viaţa monahilor şi mai ales a sihaştrilor, a eremiţilor.

Însă epoca lui Eminescu trăia într-o societate căreia îi era familiară atmosfera acestui război interior cu patimile, ale cărui ecouri se văd foarte bine într-o poezie *de lume*, copiată de poet în caietul său (manuscrisul 2257):

Slava lumii am lăsat-o,
În pustiu m-am depărtat,
Ca să scap măcar cu viaţa
De durerea ce mi-ai dat.

Ci-n zadar e, căci odihnă
Nici aicea n-am găsit;
Zi şi noapte e de mine
Al tău chip nedespărţit…

Pustnicele cântăreţe
Apele ajung la glas,
Ele cântă, eu vărs lacrami
Făr de tine c-am rămas;

Munţii, stâncile răsună
De amarul meu suspin,
Cerul stă la îndoială,
Lui sau ţie mă închin? [89]

Poezia e în stil neoanacreontic, cu un final indecis, şi poate fi considerată un exemplu de lirică erotică ce desfide morala ascetică.

Dacă însă lăsăm puţin de-o parte jubilarea pentru faptul că *femeia* L-a învins pe *Dumnezeu* în inima *cântăreţului*, putem măcar să observăm că problema era foarte serioasă pentru acele vremuri.

Nuvelele lui Caragiale[90], *La hanul lui Mânjoală*[91] şi *Păcat*[92], ne informează că amorurile imorale se soluţionau prin retragerea la mănăstire, pentru o perioadă mai scurtă sau

---

[89] *Cf.* Mihai Eminescu, *Opere*, XV, ediţie critică întemeiată de Perpessicius, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1993, p. 144.
[90] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Luca_Caragiale.
[91]Textul integral:
http://ro.wikisource.org/wiki/La_hanul_lui_M%C3%A2njoal%C4%83.
[92] Idem: http://ro.wikisource.org/wiki/P%C4%83cat..._%28Caragiale%29.

mai lungă de timp, care favoriza revenirea *în fire*, la *raţiunea dominantă* şi la conştientizarea faptului că amorul cu pricina nu era decât un foc de paie, faţă de care cel / cea în culpă resimţea, ulterior, indiferenţă şi un apăsător sentiment de ruşine.

Fără îndoială că Eminescu privea lucrurile *în mod grav* şi nu *cu lejeritate*.

Poeţii paşoptişti, înaintea lui, nu mai agreaseră libertatea de limbaj şi incertitudinea morală a *neoanacreonticilor*, chiar dacă ei înşişi, în viaţa privată, nu erau întotdeauna nişte *împlinitori fără greş* ai preceptelor morale.

Epoca însăși, împreună cu mentalitățile sale, nu se lasă atât de ușor de penetrat, pe cât ne-am putea închipui. Cântecele de lume conviețuiau cu cele religioase.

De la *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf* s-a plecat în conceperea unui cântec de stea intitulat *Cântecul pustiei* (amintind de hotărârea Sfântului Ioasaf de a părăsi palaturile împărătești pentru a viețui în pustie), interesant pentru că a fost găsit într-un manuscris moldovenesc de la sfârșitul secolului al XVIII-lea (1784), dar și – variantă – în altul de secol XIX și în culegerea lui Anton Pann[93] din 1852, ceea ce denotă că subiectul *isihiei* și al *sihăstriei* n-a fost lăsat în umbra uitării odată cu intrarea în secolul modernității:

O, preafrumoasă pustia!
Priimește-mă întru a ta desâme,
O, prea frumoasă pustia!
Ca pre pruncul la maică,
Când la țâță îl apleacă,
O, prea frumoasă pustia!
Pre la miez de miază-noapti,
Nu mă înfricoșa cu moarti,
O, prea frumoasă pustia!
Nici cu a ta îngrozire
Ca să nu fiea prefuiri,
O, prea frumoasă pustia!
Ti-am iubit preste polate [cămări],
Ce sunt cu aur suflate,
O, prea frumoasă pustia!
Ti-am iubit preste visteria

[93] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Anton_Pann.

Ce-este plină de-avuția,
O, prea frumoasă pustia!
Merge-voi pi dumbrăvi odrăslite,
Ca pre niște vii rodite,
O, prea frumoasă pustia!
Fi-voi sălbatică fiară,
Lăsând lumea cea amară,
O, prea frumoasă pustia!
Și păzând a ta rădăcină
Ca să stau fără pricină,
O, prea frumoasă pustia!
Ramurile tale îmi plac
Ca ruga să mi să triacă [la Dumnezeu],
O, prea frumoasă pustia!
Și le placă cât de gios
Ca să dobândesc folos,
O, prea frumoasă pustia!
Și le placă cât de multe,
Ca ruga să mi să-asculte,
O, prea frumoasă pustia!
Că lume am părăsât
Și la tine-am năzuit,
O, prea frumoasă pustia!
Că doresc di al meu prietin [Sf. Varlaam]
Și aduc lacrămi fierbinte,
O, prea frumoasă pustia!
Carele m-au îndemnat
De înșelăciuni m-am lăsat,
O, prea frumoasă pustia!
Cumitrenie lui Hristos
De la care am folos,
O, prea frumoasă pustia!
Care m-au răscumpărat
De strămoșescul păcat,
O, prea frumoasă pustia!
Carele S-au pironit pre Cruce
Și și-au vărsat sfântul sânge,
O, prea frumoasă pustia![94]

*

[94] Veche variantă transilvană, dintr-un *Acaftistier* nedatat, *cf.* Dan Horia Mazilu, *Varlaam și Ioasaf. Istoria unei cărți*, Ed. Minerva, București, 1981, p. 227, n. 1.

Verşul pustii

O, prea frumoasă pustie,
Primește-mă într-a ta desie, of!
Ca pre pruncul a sa maică
Când la țâță îl apleacă, of!
Și în leagăn îl odihnește,
De tot răul îl ferește, of!
Păzește-mă fără frică,
Să nu mă tem de nimică, of!
Pe la miez de miazănoapte,
Nu mă înfricoșa de moarte,
Nice căuta îngrozire
Să nu mă faci fără de fire;
Te-am iubit peste polată,
Tot cu aur fericată;
Te-am iubit pre visterie
Ce sunt plină de avere;
Împărățâia am părăsit
Și la pustiire am venit;
Fiind sălbatică fiară
Părăsind lumea cia amară;
Cât în lume am trăit,
Multe valuri am pățit.
Voi să scap fără vină
Și prin a tale verzi lamuri
Voi să trăiesc fără valuri;
Ramurile tale îț pleacă
Ca ruga să mi se treacă;
Și le pleacă cât de jos,
Ca să dobândesc folos;
Că doresc de-al meu părinte
Plângând cu lacrăm fierbinte:
De părintele Varlaam
Care povățuitori eram,
Carile m-au îndemnat
De eu lumea am lăsat,
Și în cale am povățuit,
La pustie am venit,
Ca să urmez lui Hristos
Care-i lumii de folos,
Care și-au vărsat sfântul sânge,

Pironindu-Să pe Cruce,
Care m-au răscumpărat
De strămoșescul meu păcat.
Oh! Hristoase împărate!
Mă rog să-mi faci și mie parte
Cu îngerii să mă odihnesc,
În veci să mă veselesc,
O, prea frumoasă pustie![95]

*

Acel fiu de-mpărat mare,
O, prea frumoasă pustie!
Domnul dându-i luminare,
O, prea frumoasă pustie!
A lăsat împărăție
Și a plecat în pustie
Cu dor și cu multă jale,
Cântând în astfel pre cale:
O, prea frumoasă pustie!

Mă rog din inimă ție,
Primește-mă pre mine
Ca să viețuiesc în tine;
A ta desime să-mi fie
Schiptrul de împărăție;
Pre tine te voi d-acuma
Ca să-mi fii tata și muma;
Ș-ale tale rămurele
A-mi fi surorile mele;
Și din tine brăzișorii
Voi să-mi fie frățiorii;
Și toate lemnele crude
Să-mi fie în loc de rude;
Ș-ale tale floricele
Ca nepoți și nepoțele.

Mă rog iar, pustie, ție,
Milă de mine să-ți fie,
Și să mă ferești de toate
Păzindu-mă-n zi și noapte

---

[95] După un manuscris aflat în posesia lui Aron Densusianu, *cf*. Idem, p. 229, n. 2.

De năluciri, de ispite,
Și de fiarele cumplite.

Și să mă-ntărești în răbdare,
Dându-mi bună cugetare;
Să sufăr vara căldura
Și iarna degerătura;
De mă-i vedea-n vro durere,
Să-mi dai a ta mângâiere,
Stând doftor boalelor grele
Și balsam ranelor mele,
Ca din lume când m-oi duce,
Să-mi poci da sufletul dulce
Întru Aceluia mână
Ce m-a zidit din țărână[96].

Prezența acestor cântece de stea în *epoca romantică*, culese, între alții, și de același autor care scria *Spitalul amorului*[97], dar care compunea și muzică psaltică, este foarte importantă.

Ele sunt o alternativă, alături de *cronicile rimate*, la *neoanacreonticele* cântece de lume, care propuneau *închinarea* la idolul frumuseții feminine.

Dacă mergem pe ideea că și unele și altele sunt *tradiționale*, că au o existență neîntreruptă, dar și neîntrerupt conflictuală, numai că unele sunt clasic-ecleziale și altele sunt *oficial* prohibite și cu o circulație oarecum *subterană / suburbană / subculturală*, neagreată, în acest caz *modernitatea* nu mai apare chiar atât de inedită în manifestările sale și chiar polemica pe tărâm ideologic nu mai reprezintă o noutate absolută.

Eminescu însuşi proiectează, în permanenţă, lupta sa interioară pe un fond tragic, care exclude din ecuaţie orice gând al frivolităţii.

Cred că este relevant faptul că un alt poem în care sunt refuzate favorurile erosului, se intitulează *Pustnicul* (titlu

[96] *Cf.* M. Gaster, *Literatura populară română*, ediție, prefață și note de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1983, p. 38-42.
[97] O ediție recentă a cărții: http://www.librarie.net/carti/135348/Spitalul-amorului-sau-Cantatorul-dorului-Anton-Pann.

coincident – deşi fără legătură directă între ele – cu al uneia din redacţiile textului dedus din *Varlaam şi Ioasaf*[98]):

Sala-mbrăcată cu-atlas alb ca neaua,
Cusut cu foi şi roze vişinii,
Şi ceruită strălucea podeaua
Ca şi-aurită sub lumine vii –
Lumini de-o ceară ca zăharu – o steauă,
Diamant topit pe-oricare din făclii.
Argint e-n sală şi de raze nins
E aerul pătruns de mari oglinzi.

Copile dulci ca îngerii – virgine –
Prin sală trec purtând cununi de flori;
Ah! vorba *înger scapă pe oricine*
De lungi descrieri, dulce cititoriu –
Astfel acum ea mă scăpă pe mine
Să zugrăvesc terestrele comori,
Acele dulci, frumoase, june-scule
Cu minţi deşerte şi cu inimi nule.

La ce-aş descrie gingaşa cochetă,
Ce-abia trecută de-optsprezece ani,
Priviri trimite, timide, şirete,
Când unui tont, ce o privea avan,
Când unui ghiuj, cu mintea căpietă,
Urât ş-avar, sinistru şi pleşcan,
Sau unui general cu talia naltă,
Strigău şi prost ca şi un bou de baltă?

Să cânt cum samănă de rău, impulsul
În corp de înger, sufletul diform?
Ironiei lui Byron[99] *să-i simt pulsul*
Ori autorului ce-a scris Marion de Lorme[100]*?*
Să descriu nopţi romantice ? – Avulsul
Ce apele plângând le-aruncă – adorm
Chiar îngerii – şi în azur muiete
Curg stele de-aur dulci şi-mprăştiete ?

---

[98] A se vedea: Dan Horia Mazilu, *Varlaam şi Ioasaf. Istoria unei cărţi*, op. cit., p. 231, n. 1.
[99] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gordon_Byron.
[100] Idem: http://www.hugo-online.org/Plays/marion_de_lorme_1829.html.

Şi să discos dar inima femeii
Suspinsă-n nopţi albastre, plin' de-amor?
Ah, a ei patimi au firea scânteii;
În clipa ce le naşte, ele mor; –
Închideţi ochii, căci păzească zeii
L-a lor lucire să te uiţi cu dor:
Abisuri sunt în suflet. Pe o clipă
Pasiunea li lumin-a lor risipă.

La ce escursiuni ? – Ce nu sunt oare
Unde v-au dus, în sala cea de bal,
Pe înflorite, dulci şi moi covoare,
Unde mii flori mirosul lor esal';
Sub a perdelei umbră scutitoare,
Ce de trădarea mândrului cristal
Al marilor oglinzi te scapă sigur,
Când vrei s-observi cum grupe se configur.

Deci după o perdea! Pe-o moale sofă
A lene şade-un înger de copil.
În păru-i negru-o roşie garofă,
În ochi albaştri plutitori ş-agil
Şi haina de-albă, strălucită stofă
Cuprinde-un mijloc mlădiet-gentil,
Ce lin se-ndoaie parc-ar sta să culce
Sub evantaliu-i ce pluteşte dulce.

Un înger, da! aripa doar se cade
Pe ai ei umeri albi ca neaua, goi,
Spre-a fi un îngeraş precum se cade.
Ş-apoi ce bine-i ca s-o credeţi voi!
Cine-ar ghici v-odată cumcă şade
Un demon crud în suflet de noroi?
Cu vorba *înger însă eu săracul*
Mă voiu scuti de a descri – pe dracul[101].

Aceeaşi gândire, de care vorbeam anterior, împrumutată din literatura patristică şi isihastă, de la Sfinţii

[101] Mihai Eminescu, *Opere*, IV, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Academiei RPR, Bucureşti, 1952, p. 202-204.

Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare şi Nicodim Aghioritul, se regăseşte intactă şi în poemul *Când te-am văzut, Verena…*:

Când te-am văzut, Verena, atunci am zis în sine-mi:
Zăvor voi pune minţi-mi, simţirei mele lacăt,
Să nu pătrundă dulce zâmbirea ta din treacăt
Prin ***uşile gândirei, cămara tristei inemi****.*

Căci nu voiam să ardă pe-al patimilor rug
Al gândurilor sânge şi sufletu-n cântare-mi*;*
Şi nu voiam a vieţii iluzie s-o sfaremi
Cu ochii tăi de-un dulce, puternic vicleşug.

Te miri atunci, crăiasă, când tu zâmbeşti, că tac:
Eu idolului mândru scot ochii blânzi de şerpe,
La rodul gurii tale gândirile-mi sunt sterpe,
De cărnurile albe eu fălcile-ţi dizbrac.

Şi pielea de deasupra şi buzele le tai.
*Hidoasa căpăţână de păru-i despoiată***,**
Din sânge şi din flegmă scârbos e închegată.
O, ce rămase-atunci naintea minţi-mi? Vai!

Nu-mi mrejuai gândirea cu perii tăi cei deşi,
Nu-mi pătrundeai, tu idol, în gând vreodinioară;[102]
Pentru că ***porţi pe oase un obrăzar de ceară***
Păreai a fi-nceputul frumos al unui leş.

Oricât fii mlădioasă, oricum fie-al tău port,
Şi blândă ca un înger de-ai fi cântat în psalme

---

[102] În strofele 2-4 se expune exact pedagogia recapitulată de Sf. Nicodim:
„Iar de va ajunge vreodată un fur ca acesta să te răpească, să te nevoiești măcar a nu lăsa pe idolul Afroditei, adică al poftei celei urâte, a se întipări în sufletul tău. […]
Iar dacă diavolul nu încetează a te supăra cu idolul acela al feței ce a ajuns de s-a tipărit în nălucirea ta, te sfătuiește pe tine dumnezeiescul Gură de Aur și Sfânta Singlitichia să uneltești acest meșteșug, ca să te izbăvești de împătimirea ta, adică: scoate cu mintea ta ochii idolului aceluia, scoate-i cărnurile de pe fălci, taie-i buzele, scoate-i pielea cea de pe deasupra ce se aerată frumoasă și socotește aceea ce se ascunde dedesubt cât este atât de grețoasă, căci om nu suferă a o vedea fără urâciune și îngrețoșare.
Pentru că nu este altceva, fără numai o căpățână despuiată și os cu totul roșit, plin de sânge și înfricoșat la vedere. […] ...Și se va vedea acea închegare urâtă de oase goale.
Și așa socotească-se ce era cea dorită.
Că așa gândul s-ar fi putut ține de la deșearta rătăcire, căci cea iubită nimic nu era, fără numai sânge cu flegmă oarecare amestecată”, *cf.* Cuviosul Nicodim Aghioritul, *Paza celor cinci simțuri*, op. cit., p. 63-64.

Sau dacă o heteră jucând băteai din palme,
Priveam deopotrivă c-un rece ochi de mort.

De dulcea iscodire eu mă feream în lături.
În veci cătam în suflet mânia s-o întărât,
Ca lumea şi-a ei chipuri să-mi pară vis deşert
De muiereşti cuvinte şi lunecoase sfaturi.

Uşor te biruieşte poftirea frumuseţii,
Ziceam – şi o privire din arcul cel cu gene
Te-nvaţă crud durerea fiinţei pământene
Şi-n inimă îţi bagă el viermele vieţii [deşarte].

Venin e sărutarea păgânei zâne Vineri [Venera, Afrodita[103]]*,*
Care aruncă-n inimi săgeţile-ndulcirii,
***Dizbărbătează mintea** cu vălul amăgirii -*
Deci în zadar ţi-e gura frumoasă, ochii tineri.

*Decât să-ntind **privirea-mi, ca mâni fără de trup**,*
Să caut cu ei dulcea a ochilor tăi vrajă,
*În **porţile** acestea mi-oi pune mâna strajă.*
De nu – atunci din frunte-mi mai bine să mi-i rup.

Observăm că Eminescu reproduce întocmai, în poemele sale, concepţia isihastă despre războiul cu gândurile şi cu patimile, lupta cu *minţile demonice*. Şi nu vedem niciun impediment de a considera amănuntele acestea ca ilustrând *aspecte autobiografice* foarte reale.

Undeva spunea: „Prin rugăciune şi umilinţă se întăreşte muşchiul inimii noastre, de putem suporta durerea”[104].

O asemena afirmaţie nu o poate face decât cel care *practică* sau *a practicat* exerciţii ascetice isihaste, mai precis, cel care are experienţă în legătură cu efectele pe care le produce rugăciunea neîncetată, rugăciunea inimii, care, în primă fază, solicită foarte mult şi oboseşte miocardul, pentru ca, ulterior, rugăciunea să intre în ritmul inimii şi aceasta să capete o forţă şi o rezistenţă mai mare, atât fizic, cât şi spiritual.

Gimnastica aceasta isihastă reprezintă un detaliu ignorat cu desăvârşire de cei care nu au experienţă practică.

---

[103] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Afrodita.

[104] Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 348.

Poetul reținea că prin *poarta* ochilor şi apoi prin *uşile gândirei* şi imaginaţiei intră *poftirea frumuseţii* [feminine], adică patima concupiscenţei în suflet.

Prin ochiul care vede şi prin mintea care consimte să primească gândurile din afară pătrunde gândul păcatului în *casa* sufletului şi în *cămara tristei inemi*.

Ca şi isihaştii dar şi precum întreaga înţelepciune vetero şi neotestamentară, Eminescu susţine că erotismul descătușat înseamnă jertfire a fiinţei umane şi a celei mai bune componente a ei, mintea curată şi sfântă, *pe-al patimilor rug*.

Pentru această iubire necurată şi pătimaşă omul trebuie să plătească, cu *al gândurilor sânge* (magnifică expresie!).

Adică, cu degradarea dureroasă a atributului său esenţial de fiinţă raţională, de chip al lui Dumnezeu, de stăpân peste patimile iraţionale, dezumanizante.

În alt poem, Eminescu spunea că a dăruit femeii *partea cea mai bună / Din inima-mi şi minte* (*Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!*).

Şi tot în conformitate cu filosofia ortodoxă isihastă este şi afirmaţia poetului că şi-a direcţionat mânia împotriva tentaţiilor lumeşti (filosofia ortodoxă insistă pe ideea că *mânia*, partea irascibilă a sufletului, trebuie concentrată asupra patimilor şi păcatelor şi nu împotriva aproapelui) şi că se educa să contemple lumea ca pe un *vis deşert*, ceea ce constituie o mărturie irefutabilă că lumea ca *umbră* şi *vis* (precum şi lumea ca *teatru*) sunt principii vechi în viaţa şi gândirea eminesciană, însuşite încă din fragedă tinereţe, din arealul său religios tradiţional de existenţă, sunt ale cugetării ortodoxe patristice şi nu ale filosofiei germane sau budiste.

Pedagogia Sfântului Ioan Gură de Aur – din ale cărui omilii am citat mai devreme în secţiunea de faţă – este reprodusă în poezie într-un mod aproape identic, Eminescu utilizând chiar termenii hrisostomici în acea strofă şi în acele versuri subliniate de către noi, atunci când vorbeşte despre alcătuirea feţei ispititoare *din sânge şi din flegmă* (le citează aidoma și Sf. Nicodim).

Mai sunt şi alte poeme în care se poate citi că Eminescu s-a reîntors cu gândul, în momentele de deziluzie, la recomandările conţinute în literatura ascetică parcursă de poet, ca spre exemplu *Iar faţa ta e străvezie*:

Dar în curând şi nicio umbră
Din frumuseţea ta n-a fi –
Trei zile numai vei fi astfel
Apoi…, apoi vei putrezi.
Pământ nesimţitor şi rece
De ce iluziile sfermi?
De ce ne-arăţi că adorarăm
Un vas de lut, un sac de viermi?

O altă poezie (*M-ai chinuit atâta cu vorbe de iubire*) surprinde acurateţea confesiunilor poetului cu privire la experienţa amoroasă, într-o direcţie convergentă cu cele menţionate de noi mai sus:

Ai fi ucis şi capul şi inima din mine
Dacă-n a tale lanţuri eu m-aş fi prins mai bine. /…/

Cum mulţumesc eu soartei că am scăpat de tine
Făr-a comite, Doamnă, păcatul moştenit.
Azi iarăşi mă văd singur şi fericit şi bine!
Azi muza mea mă cată cu ochiul liniştit.

Acele nopţi turbate de doruri şi suspine
S-au dus ca un vis negru, sălbatec şi urât!
Azi iarăşi capu-n visuri eu îl cufund prin cărţi…

În acelaşi timp, în lirica sa, Eminescu mărturiseşte că ţelul final al căutărilor lui era o femeie curată şi sfântă, neatinsă de patimă, care să-l iubească cu toată inima, precum vedem în poemul *Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!*, la care ne-am referit şi puţin mai devreme:

Eu caut pe-nţeleptul cel mai nebun – arate-mi
O singură femeie lipsită ce-i de patemi
Şi eu… eu îl voi crede, în stare tot să cred:
– Numai a ei făptură de înger dac-o văd –

Că niciodată buza n-atinse-o altă buză,
Că niciodată-urechea de-amor nu vru s-auză,
Că niciodată ochii-i n-opri c-un blând repaus
Pe-o faţă bărbătească… că ea nu s-a adaos
În gându-i sau cu fapta în rândul altei vieţi…
Le cred, le cred pe toate… de ce nu mi-o spuneţi?

Spuneţi că-i ca omătul din proaspăt abia nins,
Că gura i-i fecioară, că ochiu-i e virgin
Şi mâna asta dulce, ca floarea cea de crin,
Că nu a strâns-o nimeni, că n-a răspuns cu strâns –
Că setea de iubire pe ea n-o au atins.

Ca un ecou peste timp, Nichita Stănescu[105] răspundea acestor versuri, într-o altă tonalitate lirică, dar exprimând regretul pierderii idealului feminin, sfânt, din vechime, în care încă mai credeau *mult vechii de romantici*, mai ales Eminescu: *De ce n-aş crede că exişti / tu ce respiri în unde, / tu singură, văzuto doar cu ochiul / triunghiular, din frunte* (vol. *În dulcele stil clasic*).

Legat de cele ce am afirmat, despre idealul feminin şi despre lupta cu patima concupiscenţei, confruntare duhovnicească, care, se pare, că nu i-a fost necunoscută lui Eminescu, conform mărturiilor poetice pe care ni le-a lăsat, am mai avea de spus câteva cuvinte şi despre ceea ce credem noi că a fost, pentru marele nostru poet, *idealul sfinţeniei* sau *idealul ascetic*.

De altfel, din câteva versuri din *Strigoii*, remarcăm definirea Ortodoxiei, în mod exemplar, ca *mistica religie*, sintagmă pe care o interpretez individualizant, în contextul liric de care vorbeam:

Făcliile ridică, se mișc-în line pasuri, / Ducând la groapă trupul reginei dunărene, / Monahi, cunoscătorii vieții pământene, / Cu barbele lor albe, cu ochii stinși sub gene, / Preoți bătrâni ca iarna, cu gângavele glasuri. // O duc cântând prin tainiți și pe sub negre bolți, / A misticei religii întunecoase cete, / Pe funii lungi coboară sicriul sub părete, / Pe piatra prăvălită pun crucea drept pecete / Sub candela ce arde în umbra unui colț.

Cetele de monahi, *întunecoase*, ale *misticei religii*, indică nu un atribut peiorativ, ci un superlativ apofatic.

Vom vedea în continuare mărturisirile poetului în legătură cu idealul său ascetico-monastic din tinereţe, în faţa căruia a căpătat ulterior întâietate cel al feminităţii angelice.

Din poeziile sale am înţeles că, în vremea primei tinereţi, poetul a oscilat în problema căii pe care o va alege în

---

105 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichita_St%C4%83nescu.

viaţă. S-a dedicat întâi studiului, cunoaşterii, gnoseologiei, pentru ca înţelepciunea să-i întraripeze *zborul cugetării*.

A ales *şcoala cunoaşterii*, după cum se vede din *Scrisoarea II*, şcoala unde *lumea cea gândită pentru noi avea fiinţă, / Şi, din contră, cea aievea ne părea cu neputinţă*, în locul a ceea ce unii numesc astăzi *şcoala vieţii* iar el numea *şcoala lumii* sau *a femeii* – în acelaşi poem: *Azi adeseori femeia, ca şi lumea, e o şcoală, / Unde-nveţi numai durere, înjosire şi spoială; / La aceste academii de ştiinţi a zânei Vineri* [Venera, numele latin al Afroditei] */ Tot mai des se perindează şi din tineri în mai tineri, / Tu le vezi primind elevii cei imberbi în a lor clas, / Până când din şcoala toată o ruină a rămas*.

Între cele două *şcoli*, Eminescu preferă calea cunoaşterii şi a înţelepciunii, renunțând benevol să frecventeze *academia* Afroditei.

Dintr-o perspectivă mai mult sau mai puţin asemănătoare, dilema alegerii între *amor* şi *înţelepciune* este pusă în discuţie şi în mult comentata poezie *Floare albastră*, în care universul interior, cu ale sale *stele*, *ceruri nalte*, *râuri în soare*, *întunecata mare* sau *câmpii asire*, este preferat de poet în locul *codrului cu verdeaţă* (ca imagine a idealităţii terestre), al realităţii în care *izvoare plâng în vale* (*valea plângerii* care este lumea aceasta) şi al iubitei ademenitoare.

Însă, voit sau ne-voit, iubirea pătrunde în viaţa poetului. O primă mare iubire a sa, din perioada Ipoteştiului, numită *Elena*, moare foarte tânără şi poetul se va întoarce mereu cu gândul fie la ea (a se vedea poemul *O, dulce înger blând...*), fie la simbolul ei, pentru a susţine că femeia sau iubirea care i-a fost menită din cer a murit mai înainte de vreme – precum în poemul *Din lira spartă*:

Din lira spartă a mea cântare
Zboar-amorţită, un glas de vânt,
Să se oprească tânguitoare
Pe un mormânt!

Oare ***femeia pe care mie***
Dumnezeu Sântul o-a destinat
În patu-acela de cununie
S-a-nfăşurat?

O caut, gându-mi şi-o-nchipuieşte,
Dar n-am văzut-o de când eu sunt…
Oare amorul ce îmi zâmbeşte
E în mormânt?

Odată ce s-a despărţit de idealul său *ascetic* primordial, Eminescu a căutat apoi toată viaţa acel *ideal* de femeie, care să fie un *înger întrupat*, să vină în calea sa *ca un înger dintre oameni* (*Atât de fragedă*), să fie *umbra frumuseţii cei eterne pe pământ* (*Scrisoarea V*) sau care să aibă ca prototip al curăţiei, nevinovăţiei şi sfinţeniei pe Maica Domnului: *să-mi răsai ca o icoană / A pururi Verginei Marii, / Pe fruntea ta purtând coroană…* (*Atât de fragedă*).

Semnificativ, în acest sens, este şi titlul unui poem, *Venere şi Madonă*: Venerele sunt *la plural*, dar Madona una singură.

Însă, adeseori, poetul a fost sfâşiat între idealul său *angelic*, de la care aştepta ca să fie capabil să-i redea seninătatea, să împace *demonul* din el însuşi, *un demon ce-nsetează după dulcile-i lumine* [ale îngerului-femeie], şi realitatea dură, în care *ea devine pozitivă* (*Scrisoarea V*), o femeie pragmatică.

Această realitate din urmă, Eminescu o numeşte adesea, pe drept cuvânt, *demonică* (vezi, spre exemplu, *Venere şi Madonă*) – pentru Nicolae Filimon[106] era *prozaică* [107] –, infernală, ucigaşă în raport cu setea lui de fericire şi cu dorul după serenitatea sufletului, la care el aspira să ajungă alături de femeia iubită.

Calea pe care şi-o alesese iniţial poetul era una a *înţelepciunii ascetice*, din care erau rejectate ispitele senzualiste.

Ca urmare, în poemele eminesciene apare destul de des ideea că intrarea iubitei în viaţa sa a făcut să dispară *îngerul său de pază*, al cărui loc poetul ar fi dorit apoi să fie luat de *îngerul-femeie*, de *icoana femeii*, care să fie *o icoană de lumină* (*Singurătate*) în viaţa sa:

---

[106] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon.

[107] „...Am făcut observațiuni serioase asupra prozaismului în care au căzut acești demoni în formă de angeli, când m-am convins că femeile din clasa de jos iubesc și vând pe amanții lor pentru aur, că burghezele se inamoră de numele și pozițiunea socială a amantului lor, iar femeile din clasa aristocratică sunt atât de sceptice și epicuriane, încât schimbă amanții mai des decât crinolinele și scufiile...”, *cf.* Nicolae Filimon, *Escursiuni în Germania meridională. Nuvele*, postfață și bibliografie de Paul Cornea, Ed. Minerva, București, 1984, p. 182.

Când sufletu-mi noaptea veghea în extaze,
Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază*,*
Încins cu o haină de umbră şi raze,
C-asupră-mi c-un zâmbet aripele-a-ntins;
Dar cum te văzui într-o palidă haină,
Copilă cuprinsă de dor şi de taină,
Fugi acel înger de ochiu-ţi învins.

Eşti demon, copilă, că numai c-o zare
Din genele-ţi lunge, din ochiul tău mare
Făcuşi pe-al meu înger cu spaimă să zboare,
El, veghea mea sfântă, amicul fidel?
Ori poate!...O,-nchide lungi genele tale,
Să pot recunoaşte trăsăturile-ţi pale -
Căci tu... tu eşti el.

Poetul nu a primit, aşadar, *iubirea pentru o femeie* ca ideal al vieţii sale până în momentul în care nu s-a născut în fiinţa sa convingerea că iubita poate fi *un alt înger de pază* al său, care să îl vindece de scepticism, să îi redea serenitatea paradisiacă, lui, *demonului*, celui care a devenit *demon* prin faptul că a pierdut fermitatea şi fervoarea credinţei din copilărie – o ipostază care este însă departe de ceea ce noi definim astăzi ca fiind un *nihilist* sau un *apostat*.

Femeia aleasă urma să devină o icoană tutelară a fericirii sale, o fiinţă care să-i ofere linişte, fericire şi echilibru sufletesc în mod desăvârşit.

De aceea, altfel putem privi şi înţelege, prin prisma celor afirmate, acele poeme în care Eminescu se confesează în legătură cu direcţiile pe care putea să le urmeze viaţa sa şi cu motivaţiile şi consecinţele deciziei finale.

Însă, chiar şi motivele pentru această din urmă alegere sunt tot de ordin religios, deşi vorbim despre o *substituţie*, a *îngerului-păzitor*, cu *femeia*.

Şi aceasta, fiindcă caracteristicile acestei femei, care era *destinată* de Dumnezeu să-l împlinească pe pământ, fac parte din paradigma, uşor de recunoscut (dacă ne dăm jos ochelarii postmoderni), a sfinţeniei.

Tangențial cu subiectul, remarcăm aici epitetul *palidă*, din sintagma *palidă haină*, despre care trebuie să facem unele precizări.

Cuvântul *palid* în sine nu semnifică întotdeauna *paloarea* și nici *culoarea galben șters*. Câteodată, el înseamnă contrariul, și anume *luminos*.

Iată, spre exemplu, cum descria Bonifaciu Florescu, intersectarea fastă, pe stradă, cu Alexandrescu:

„Crezui că în ochiul său, un moment îndreptat spre mine, zărisem flacăra geniului și pe fața sa era răspândită *acea paloare* (subl. n.) care, zice poetul, nu va mai părăsi chipul lui Moise din ziua când văzuse fața lui Dumnezeu”[108].

Paloarea cu pricina înseamnă nu *un chip palid*, ci, dimpotrivă, *o față radioasă*, plină de lumină.

Asemenea, *copila* îmbrăcată într-o *palidă haină* – care ia locul îngerului *încins cu o haină de umbră şi raze* –, poartă, de fapt, în ochiul poetului, un veșmânt de lumină, amănunt care face mai de înțeles substituția.

Mergând înapoi pe acest fir şi legându-l de ceea ce numeam a fi fost la început un adevărat ideal *ascetic* şi *studios-contemplativ* al foarte tânărului Eminescu, descoperim o mărturisire despre idealul monastic ca posibilă cale de împlinire a vocaţiei sale, alături de cea eroică şi de cea erotică – ultima din ele, din perspectiva pe care am evidenţiat-o deja – după cum se vede şi din poemul *Care-o fi în lume…*:

– Care-o fi în lume şi al meu amor?
Sufletul întreabă inima cu dor.

Va fi mănăstirea cu zidiri cernite,
Cu icoane sânte şi îngălbenite,

Va fi vitejia cu coif de aramă
L-ale cărei flamuri patria te cheamă,

Ori va fi o dulce inimă de înger
Să mângâie blândă ale mele plângeri?

L-am cătat în lume. Unde o să fie
Îngerul cu râsul de-albă veselie?

Unde o să-l caut, mare Dumnezeu…
Poate-i v-o fantasm-a sufletului meu?

---

[108] Gr.[igore] Alexandrescu, *Poezii. Proză*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1985, p. 257. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Grigore_Alexandrescu.

Ba nu, nu! Oglinda sufletului meu
Îmi arat-adesea dulce chipul său,

Căci oglinda-i rece îmi arat-o zeie
Cu suflet de înger, cu chip de femeie,

Dulce şi iubită, sântă şi frumoasă,
Vergină curată, steauă radioasă,

Şi să mă iubească, s-o iubesc şi eu,
Să-i închin viaţa sufletului meu.

Dar ce râde lumea? Ce râde şi spune?
– Femeia nu este ce crezi tu, nebune.

Faţa ei e-o mască ce-ascunde un infern
Şi inima-i este blestemul etern,

Buza ei e dulce, însă-i de venin,
Ochiu-i te omoară, când e mai senin.

Şi-apoi ce-i amorul? Visu-i şi părere,
Haina strălucită pusă pe durere.

Dar dacă e astfel unde-i a mea zână
Cu chipul de înger muiat în lumină?

– N-a fost niciodată. De-a fost vreodată
Atunci în mormântul cel rece o cată.

De n-a fost – imagină-ţi singur în tine
Un înger din ceriuri cu aripi senine,

Pe care deodată cu sufletul tău
Pe lume-l trimise de sus Dumnezeu

Şi care-nainte de-al întâlni tu
În sufletul morţii fiinţa-şi pierdu.

Şi cântă pe-ăst înger de dulce amor
Şi plânge-l cu jale şi plânge-l cu dor;

Din sufletu-ţi rece tu fă o grădină
Cu râuri de cânturi, cu flori de lumină;

Colo-n cimitirul cu cruci risipite
Te primblă adesea cu gânduri uimite;

Alege-ţi o cruce, alege-un mormânt
Şi zi: Aici doarme amorul meu sânt;

Şi cântă la capu-i şi cântă mereu;
Dormi dulce şi dusă, tu, sufletul meu!

Deşi în *Scrisoarea V*, spre exemplu, avem portretul femeii corupte, venale, al femeii-Dalilă (reafirmare a tradiţiei biblice în care gândea și se integra poetul), Eminescu va rămâne mai degrabă la convingerea că *tu eşti sfântă prin iubire* (*Venere şi Madonă*).

Însă pe această femeie ideală, care să întrupeze virtuţile curăţiei şi sfinţeniei dorite de către el, Eminescu nu a aflat-o şi de aceea, pentru a nu susţine că ea n-ar putea să existe – ceea ce ar fi fost fals, din perspectiva istoriei creştinismului, cel puţin –, spunea adesea că ea a murit înainte ca el s-o cunoască.

Se observă că femeia, pentru Eminescu, corespundea *idealului feminin* creştin-ortodox, opus imaginii păgâne a femeii viciate de corupţie morală şi libertinaj, care pentru el reprezenta o adevărată *desfigurare* a feminităţii.

În acelaşi timp, nicăieri, în poezia lui Eminescu, femeia nu apare în ipostaza pasivă de *obiect al veneraţiei*, incitator la leşinuri, de *trup adorat*, ca în lirica neoanacreontică.

Până târziu, nu vom mai vorbi în poezia românească de fiziologia sentimentului erotic.

Într-o interpretare care poate avea veleități ortodoxe, ea, femeia din versurile lui Eminescu, trebuie să fie *îngerul lui păzitor*, după cum şi el trebuie să fie îngerul ei păzitor. Şi unul altuia să-şi fie întărire în fericire şi sfinţenie.

Idealul *feminităţii angelice* nu este pentru poetul nostru unul edulcorat, ca în creştinismul apusean (aşa cum apare în picturile *Renaşterii*), ci o pretenţie foarte pertinentă şi conformă cu tradiţia, pentru care *sfinţenia* reprezintă desăvârşirea umanului iar femeia trebuie să fie o cale de

salvare, de mântuire pentru bărbat, ca şi bărbatul pentru femeie.

Am remarcat o singură idee neortodoxă, netradiţională, aceea că *femeia-i prototipul îngerilor din senin* (*Venere şi Madonă*).

Sursa erorii (teologic vorbind) este la Bolintineanu (care păstrează în versurile sale accente *idolatre* din poezia anacreontică) şi mai cu seamă la Heliade-Rădulescu[109] (pe care ulterior Eminescu îl acuză de falsificarea teologiei), care vede în Eva *model de frumuseţe al angelii din ceruri* (*Anatolida sau Omul şi forţele*).

Este o teză teologică străină ariei ortodox-bizantine.

Având în vedere că, în poemul evocat, *Venere şi Madonă*, Eminescu vorbeşte de Rafael şi de creaţia sa, *Madona dumnezeie*, putem presupune o influenţă din spaţiul catolic, unde cultul mariologic (mai ales prin falsa dogmă a *imaculatei concepţii*[110], care pune semnul de egalitate între *rolul Fecioarei* și *cel al lui Hristos* în iconomia mântuirii) a depășit limitele admise de cugetarea ortodoxă.

Negoițescu pune tot pe seama influenței lui Heliade și o altă concepție străină spiritualității românești, cea despre „*îngeri-stele*, ce i-au înfierbântat imaginația și visul tinereții [lui Eminescu și care] vin desigur din influența heliadescă”[111].

Însă acest ideal feminin eminescian presupune, în mod evident, asceza şi nevoinţa sfinţeniei, chiar dacă nu în interiorul unei mănăstiri, ci în sânul familiei (asceza *în lume* nu e nicio noutate, nicio contradicţie pentru conştiinţa tradițională – pentru *vremurile din urmă*, spre exemplu, toată literatura ortodoxă vorbeşte despre *monahism în lume*), pentru că iubirea cunoaşte la Eminescu împlinirea şi ascensiunea infinită numai în cadrul căsătoriei şi niciodată printr-o relaţie pasageră, pe care poetul o respingea:

Ca toţi să fiu? ca dânşii să fiu viclean făţarnic?
Să cumpăr cu un zâmbet, un zâmbet iar zădarnic;
Viaţa adoratei şi gingaşei copile
Să o pătez cu umbra plăcerei unei zile
Şi să iubesc ca dânşii… când partea cea mai bună
Din inima-mi şi minte i-a ei pe totdeauna?

---

[109] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu.
[110] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Concep%C5%A3ia_Imaculat%C4%83.
[111] Ion Negoițescu, *Scriitori moderni*, vol. II, Ed. Eminescu,1997, p. 31.

(*Pierdută pentru mine, zâmbind prin lume treci!*)

*

În ochii altor oameni tu eşti o carne vie,
O neted-arătare, un animal gentil.
Ei doresc mâna-ţi albă pe frunte să-i mângîie
Căci dulce e şi mică mânuţa-ţi de copil.

Ei doresc buza-ţi coaptă, nectar amar de patimi,
Ei vor să-ţi sugă ochiul, divinul ochiul tău,
Tu lor li-eşti femeie, o jucărea de patimi...
Căci nimeni nu te vede astfel cum te văd eu.

Nu! Pentru mine eşti tu ca glasul unei coarde
Ce nemaiauzită a fost pe-acest pământ
Şi inima-mi bolnavă la văzul tău îmi arde
De jos în sus o simt dar mişcată, tremurând. /.../
(*În ochii altor oameni*)[112]

Într-o scrisoare din 1882, către Veronica Micle[113], răspunzând imputărilor născute de gelozia acesteia, Eminescu mărturisea acest ideal al său:

„Oare n-ai pătruns tu încă *natura mea de călugăr* (subl. n.) pentru a ști că nu există amuzament pentru mine fără tine...?”[114].

Chiar și în interiorul idealului erotic, Eminescu își păstrează *natura de călugăr*, solemnă, ascetică, serioasă.

Iubirea pe care o dorea Eminescu era una care să se perpetueze nu doar în întreagă viaţa aceasta, ci care să fie eternă, să dureze întreaga veşnicie: *Chiar de murim, ajungem limanul fericirii* (*Sarmis*).

Tocmai de aceea avem în poezia de dragoste eminesciană nenumărate sugestii onirice, hipnotice şi tanatice, despre care exegeza literară a vorbit din destul şi care demonstrează dorul poetului de înveşnicire a iubirii sale.

[112] Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 939.
[113] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Veronica_Micle.
[114] *** *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondența inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle*, ediție îngrijită, transcriere, note și prefață de Christina Zarifopol-Illias, Ed. Polirom, Iași, 2000, p. 124.

De altfel, *Biserica*, *Mănăstirea* sau *călugărul sihastru* sunt prezenţe extrem de frecvente în lirica eminesciană, după cum este şi *dorul după o iubire sfântă*, desăvârşită în căsătorie. Şi chiar din acest motiv, atunci când eroii poemelor sale sunt dezamăgiţi în iubire, ei sfârşesc prin a deveni călugări, prin a se întoarce la asceza minţii şi a inimii, la lupta cu gândurile şi cu patimile.

Mai mult decât atât, ceea ce preconiza să se întâmple cu eroii săi în poeme, nu era pentru el doar o fantezie literară. Se pare că amănuntul acesta *poetic* a fost aproape de a se transforma într-unul *biografic*.

Urmărind mărturiile celor din apropierea sa, Theodor Codreanu[115] susţine că, în 1882-83, înainte de a fi arestat şi internat cu forţa, Eminescu a avut intenţia să intre în monahism[116].

Când dragostea sa se transformă în deziluzie, poetul însuşi se întoarce la înţelepciunea învăţăturilor ascetice, pe care şi-o însuşise practic, înainte de a interveni etapa îndrăgostirii.

Apare, de asemenea, şi ideea că, dacă femeia nu e sfântă şi fidelă iubirii, atunci ispita feminină poate deveni un pericol pentru mântuire, o capcană existenţială, *când scena astei vieţe e-al mântuirei faur* (*Femeia?... măr de ceartă*).

În acelaşi poem, precizează că femeia are puterea să facă din el un Sisif[117], un condamnat la chinul şi la Infernul veşnic – dar şi că *adorata* este *un sac de viermi*, cum spunea şi altundeva mai devreme:

Atâta-nţelepciune pari a vedea [în femeie]*, ş-atâta*
Plăcere pare-a duce în inima-amărâtă,
Când capul c-oboseală pe umăru-i ţi-l culci
Sau când te uiţi în ochii-i ucizător de dulci,
Încât chiar mântuirea cea veşnică ţi-o sfermi
Şi redevii un Sisif – sacrifici[u] *pentru viermi…*

În acelaşi sens, în alt poem, *S-a dus amorul…*, poetul afla o explicaţie pentru neîmplinirea visului său de iubire în

---

[115] A se vedea: http://usriasi.ro/codreanu.html
şi http://theodorcodreanu.wordpress.com/.

[116] Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, 2009, PDF, ediţie online, revăzută şi adăugită, p. 291.
A se vedea: http://www.mihai-eminescu.ro/images/stories/pdf/Eminescu%20-%20Theodor%20Codreanu.pdf.

[117] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Sisif.

faptul că *Prea am uitat de Dumnezeu, / Precum uitarăm toate*.

Eminescu este un poet care şi-a pus toată nădejdea în forţa mântuitoare a iubirii.

Dezamăgirea care l-a luat în stăpânire, când i s-au ruinat speranţele de împlinire a visului de iubire pe acest pământ, s-a transformat într-un fluviu de sentimente dureroase, un adevărat tăvălug de suferinţă, însă de o mare putere spirituală, care l-a rupt treptat de fantezie, l-a spălat şi l-a curăţit atât de iluzia iubirii împlinite la modul absolut pe pământ, cât şi de iluzia artei – pentru că *melancolia* dragostei este cea care *se face vers* (*Singurătate*).

Singurătatea, absenţa femeii, a fiinţei iubite trezeşte *melancolia*, iar melancolia naşte *versul*. Versul lui Eminescu este profund *nostalgic*, pentru că exprimă, în esenţă, o pierdere imensă, o *jale* sfâşietoare, care depăşeşte sfera romantică.

Sesizând rolul central al acestui aspect în lirica eminesciană, George Gană îşi intitulează studiul *Melancolia lui Eminescu*, ocupându-se în chiar primul capitol de precizarea *esenţei* acestei melancolii.

G. Gană a fost preocupat să stabilească fizionomia lumii care generează o astfel de melancolie şi o face folosindu-se de analizele profunde ale lui Jean Starobinski:

„Născută din slăbirea sacrului, din distanţa crescândă dintre conştiinţă şi divin şi refractată şi reflectată prin situaţiile şi operele cele mai diverse, ea este aşchia din carnea acestei modernităţi, care de la greci încoace nu încetează a se naşte”[118].

O acoladă – care nu cuprinde medievul românesc, chiar dacă se poate vorbi şi de un alt tip de *melancolie*, care e nostalgia paradisiacă, în virtutea căreia „am putea spune că Adam e cel dintâi melancolic”[119] – uneşte antichitatea greacă şi epoca modernă, după cum, ceva mai târziu, vom vedea că Eminescu însuşi sesizează, definindu-se ca *modern*, deşi se simte agresat şi nu reconfortat de această constatare – aşa cum se vor simţi toţi poeţii noştri *moderni*, începând cu Bacovia – pe care şi G. Gană observă şi îl receptează tot ca *un spirit afin* lui Eminescu.

---

[118] *Cf.* George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2002, p. 9.

[119] Idem, p. 12.

Eminescu nu se simte *modern* în adâncul fiinţei sale, ci *om al timpului modern* (bine zicea Maiorescu[120]!), parte a unei conjuncturi istorice din care nu se putea smulge, de care nu putea face abstracţie, lăsându-se *defazat*, chiar dacă reveria îl purta prin epoci ideale, ale lui Ştefan cel Mare[121] sau Matei Basarab[122] (*Scrisoarea III*, *Scrisoarea IV*, *Sărmanul Dionis*, etc.).

„Dacă epoca romantică a fost un timp al melancoliei, a fost pentru că anumite evoluţii spirituale şi sociale au cunoscut atunci faze critice. [...]

Melancolia, ca şi termenii sinonimi *Weltschmerz*, *ennui*, *mal du siècle* ş. a. semnifică o insatisfacţie sufletească sau o tristeţe existenţială care, în ultimă analiză, trebuie înţelească "ca un fenomen consecutiv *morţii lui Dumnezeu* şi secularizării conştiinţei europene, începând de la Renaştere" [...].

Cu timpul..., viaţa spirituală s-a diminuat şi omul a fost luat în stăpânire de urât şi de nevoi:

"Preste tot credinţele vechi mor, un materialism brutal le ia locul, cultura secolului mână-n mână cu sărăcia claselor lucrătoare ameninţă toată clădirea măreaţă a civilizaţiei creştine".

Într-un cuvânt, "e o epocă în care ideile mari asfinţesc, în care zeii mor" [spunea Eminescu în *Timpul*, 5 aprilie 1879; v. *Opere*, X, p. 214].

Afirmaţii asemănătoare aflăm şi în alte articole. Iată încă două exemple:

"Ireligiozitatea se întinde într-un mod înspăimântător", scrie poetul la 6 septembrie 1880, pentru a reveni peste patru zile: "Dispariţiunea sentimentului religios e de regretat nu numai la noi, dar pretutindenea" [*Opere*, XI, p. 325, 330]. [...]

E greu de găsit un poet romantic care să fi exprimat pe spaţii mai mari şi cu o vibraţie mai puternică decât Eminescu tristeţea destrămării societăţii tradiţionale a ţării sale şi nemulţumirea pentru stările de lucruri – sociale, economice, morale – produse de revoluţia burgheză.

Reflexul acestei stări de spirit, documentată de toată publicistica, nu trebuie căutat numai în poezia lui de atitudine

[120] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Titu_Maiorescu.
[121] Idem: http://www.stefancelmare.ro/.
[122] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_Basarab.

socială, fiind un factor care a accentuat melancolia difuză în toată opera”[123].

Melancolia se repercutează în literatura vremii, de la Goethe[124] la Verlaine[125], dar şi în lirica românească şi Eminescu o sesizează ca atare:

„Ca poeţi melancolici îi receptează pe Grigore Alexandrescu (*Şi ca Byron, treaz de vântul cel sălbatic al durerii, / Palid stinge-*Alexandrescu *sânta candel-a sperării, / Descifrând eternitatea din ruina unui an*) şi pe Bolintineanu (*Şi din liră curgeau note şi din ochi lacrimi amare / Şi astfel* Bolintineanu *începu cântecul său*) şi chiar *veselul Alecsandri* e văzut şi în această lumină mai sumbră: bard şi "elegant poet de salon", "cu toate acestea se rătăceşte pe piscurile de granit a gândirei în nourii cei suşi ai melancoliei puternice" [*Opere*, XV, p. 142]”[126].

Am semnalat aceste lucruri acum, pentru că Eminescu însuşi, în versul şi în poezia amintite mai sus, leagă melancolia de *singurătate* (care dă titlul poemului), de absenţa iubitei, vers plecând de la care şi G. Gană şi-a iniţiat studiul şi observaţiile.

Însă precizări importante conexe cu toate aceste aspecte urmează să facem şi în subcapitolul următor, dar şi în altele, subsecvente, din lucrarea de faţă.

În poezia lui Eminescu, exprimarea acestei deznădejdi a pierderii iubirii capătă vii tonalităţi de smerenie şi pocăinţă.

Versurile au evidente sonorităţi psalmodice iar retorica şi recuzita terminologică aparţin, fără dubii, palierului ortodox omiletic şi filocalic.

Dosoftei și Miron Costin, poezia veche şi moral-religioasă era, chiar şi într-un mod paradoxal, model pentru primii poeţi români, şi ne referim aici inclusiv la cei denumiţi neoanacreontici, după cum am văzut în volumul anterior.

Ecourile ortodoxe şi filocalic-isihaste nu sunt necunoscute sau străine de poezia lui Eminescu, mai ales când acesta ajunge la tensiuni interioare aproape insuportabile şi lasă ca durerea lui să curgă în mod fulminat în versuri.

Astfel de versuri au un temperament ortodox foarte bine conturat al sufletului deznădăjduit de lume şi de

---

[123] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 9-11, 13.

[124] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Johann_Wolfgang_von_Goethe.

[125] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Verlaine.

[126] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 15.

nimicnicia omenească şi care nu poate fi confundat cu pesimismul şi mizantropia schopenhaueriene.

Pecetea tradiţională este recognoscibilă atât în plan spiritual-afectiv, cât şi în planul stilistic şi imagistico-muzical al poemelor – influența imaginilor și a sonurilor elegiace din imnografie nu e de lepădat, a plângerilor sfâșitoare.

Neaflarea idealui său de iubire, în lume, l-a făcut profund nefericit, a declanşat în el, cum spuneam, o revărsare sentimentală zdrobitoare, care are în versurile sale inconfundabile tonalităţi psalmodice şi religioase.

În momentele de rememorare postumă a clipelor fericite de dragoste, iubita este chemată să *răsară* din *valurile vremii*, de unde a fost înghiţită de marea acestei lumi viclene şi înşelătoare: *Din valurile vremii, iubita mea, răsai… // Cum oare din noianul de neguri să te rump, / Să te ridic la pieptu-mi, iubite înger scump…* (*Din valurile vremii…*).

În *Sonete* există numeroase aluzii la textele fundamentale ale Ortodoxiei.

Un *Sonet* începe astfel cu următoarele versuri: *Când însuşi glasul gândurilor tace, / Mă-ngână cântul unei dulci evlavii*. Şi continuă: *Atunci te chem; chemarea-mi asculta-vei? / Din neguri reci plutind te vei desface?*

Când însuşi glasul gândurilor tace este un vers care ne trimite fără echivoc la repere isihaste, la *tăcerea gândurilor* la care nevoitorii ajung prin *rugăciunea inimii*.

Referinţa la *tăcerea gândurilor* sau *a minţii*, nu ne poate conduce decât la o singură concluzie: poetul era un intim al textelor isihaste şi filocalice.

Deşi folosite într-un context care nu e religios (*tehnică literară* iniţiată de Dosoftei, Cantemir şi de scriitorii medievali), asemenea aluzii ne certifică influenţa covârşitoare pe care au avut-o asupra sa scrierile vechi și religioase şi care iese la suprafaţă din sufletul lui, în momentele de maximă tensiune, de mare încordare spirituală.

În poezia prepaşoptistă şi paşoptistă există imne religioase şi expresii poetice care secondează formulările dogmatice ale credinţei ortodoxe, pasajele scripturale devenite liturgice sau des invocate în oratoria religioasă, dar nu am aflat o atât de mare intimizare cu ascetismul filocalic şi cu isihasmul, ca în opera lui Eminescu.

Sau formula poetică mai concisă şi mai puţin fastuoasă a acelora – în comparaţie cu Eminescu – nu ne permite să

întrevedem sensuri la fel de bogate, deşi ele ar fi putut fi cumva *subînţelese* de către autori.

Chemarea iubitei din *neguri* şi din *valuri*, pe lângă faptul că partajează un topos tradițional, seamănă foarte mult cu o implorare a scoaterii ei din Infern, pentru că ea s-a lăsat înghiţită de *valurile vremii* şi ale *lumii*, s-a lăsat ademenită şi înşelată de chipul trecător al acestei lumi deşarte.

Într-o variantă a poemului *Din valurile vremii*, poetul îşi arată dorinţa de a o mântui: *O, nu fugi, iubito, plutind astfel înnot / Răpită de nimicul vieţii şi de tot / Ca frunzele când toamna, pe lume-şi mână vântu-i… /* ***Din valurile vremii mă lasă să te mântui***[127].

Idealul său de femeie era o icoană de femeie, *o icoană de lumină* (*Singurătate*), *femeie între stele şi stea între femei* (*Din valurile vremii…*), care să se apropie cât mai mult, prin bunătate şi frumuseţe interioară, de arhetipul feminin, pe care Dumnezeu l-a arătat în Preacurata Sa Maică. El a aşteptat să întâlnească în viaţă *femeia pe care mie / Dumnezeu Sântul o-a destinat* (*Din lyra spartă…*).

Imaginea angelică a iubitei confirmă şi ea un recurs la Ortodoxie, la felul în care este percepută femeia în Biserică, la cum trebuie să fie desăvârşirea ei: femeia curată şi sfântă, urmând modelul Maicii Domnului şi al Sfintelor.

De aceea, ea este purtătoare de pace şi aducătoare de linişte în suflet: *Puterea nopţii blând însenina-vei / Cu ochii mari şi purtători de pace? / Răsai din umbra vremilor încoace, / Ca să te văd venind – ca-n vis, aşa vii!*

Iar într-un alt *Sonet*, apropiere ei are ceva din puritatea genezei cosmice: *Tu nici nu ştii a ta apropiere / Cum inima-mi de-adânc o linişteşte, / Ca răsărirea stelei în tăcere*.

Imaginea femeii-stea apare şi în *Luceafărul*: *O, vin', în părul tău bălai / S-anin cununi de stele, / Pe-a mele ceruri să răsai / Mai mândră decât ele.*

Însă şi această imagistică face parte tot din mentalitatea ortodoxă a poporului român, pentru care *frumoasă ca luna şi ca stelele* înseamnă o comparaţie nu cu *strălucirea exterioară* a aştrilor, ci *cu lumina interioară* a frumuseţii spirituale, care e veşnică.

Căci *luna între stele* este *cum e Fecioara între Sfinţi*. Iar fata de împărat din *Luceafărul*, care este frumoasă ca *luna*

---

[127] *Cf.* M. Eminescu, *Opere*, III, ed. critică de Perpessicius, Ed. Fundaţia Regele Mihai I, Bucureşti, 1944, p. 220.

între stele, are ca icoană a frumuseţii pe Maica Domnului, după cum înseşi versurile poemului ne descoperă.

Expresia în sine se regăseşte şi în *Istoria ieroglifică* – [candelele templului] *ca soare lumina şi ca luna între alte stele să arăta*[128] –, ceea ce ne dovedeşte peremptoriu vechimea ei şi faptul că Eminescu, cel mai probabil, a descoperit-o într-un text medieval – posibil patristic, pentru că sursele omiletice erau izvoarele de inspiraţie pentru viziunile cosmice.

Iubirea este *visul de lumină* (*Atât de fragedă*), momentul întâlnirii e *ceasul sfânt în care ne-ntâlnirăm* (sonetul *Sunt ani la mijloc…*), iar poetul speră cu disperare că iubirea îi va sfinţi pe amândoi: *Ş-o să-mi răsai ca o icoană / A pururi Verginei Marii, / Pe fruntea ta purtând coroană – / Unde te duci? Când o să vii ?* (*Atât de fragedă…*)

În *Sărmanul Dionis*[129], iubirea dintre Dionis/Dan şi Maria, sfinţenia sentimentului dintre cei doi, îi face să recupereze starea de fericire a cuplului primordial, dar şi puterile primilor oameni, pe care aceia le-au avut mai înainte de căderea din Rai.

Eminescu ne oferă, bineînţeles, un tablou, al forţelor umane corespunzând primordialităţii, născut din imaginaţia sa (ajutată şi de *Hexaimera* şi de alte precizări patristice), dar corespondenţa este evidentă.

Iubirea readuce sfinţenia, recuperarea naturii umane iniţiale nepervetite, prin iubire „se restaurează fiinţei şi puritatea şi atributele creatoare pe care le-a pierdut prin cădere, izvorul intact de sfinţenie şi putere”[130].

Rezonanţele onomastice sunt, de asemenea, un indicator spre sursa şi optica creştină a poetului.

Imaginea iubirii sfinţite prin statornicie apare în mai multe locuri în creaţia sa, ca de exemplu în poemul *Pe lângă plopii fără soţ*:

Tu trebuia să te cuprinzi / De acel farmec sfânt, / Şi noaptea candelă s-aprinzi / Iubirii pe pământ.

Regretul sfâşietor al lui Eminescu este *Că nu mai vrei să te arăţi / Lumină de-ndeparte, / Cu ochii tăi întunecaţi /* ***Renăscători din moarte****! /…/ Prea mult un înger mi-ai părut / Şi prea puţin femeie, / Ca fericirea ce-am avut / Să fi putut*

[128] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, op. cit., p. 131.
[129] Textul integral: http://ro.wikisource.org/wiki/S%C4%83rmanul_Dionis.
[130] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu – cultură şi creaţie*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1976, p. 83-84.

să steie. /.../ Şi poate nici nu este loc / Pe-o lume de mizerii / Pentr-un atât de sfânt noroc / Străbătător durerii! (*S-a dus amorul*...).

Suferinţa poetului era cu atât mai insuportabilă, cu cât simţea în conştiinţa şi în inima sa că iubirea e veşnică, că nu este un sentiment perisabil, că ea nu se poate stinge, aşa după cum şi persoana iubită este destinată veşniciei.

Gândul extincţiei, al disoluţiei în neant, însemna o profundă măcinare şi erodare interioară, întrucât era un non-sens pentru el. Iubirea nu poate accepta niciodată ideea de „absorbţie în neant", numai ura sau nepăsarea se pot împăca cu absurdul unei asemenea presupuneri.

Şi aflăm aici o altă dovadă pentru a rejecta opiniile conform cărora Eminescu ar fi crezut şi, în consecinţă, ar fi aşteptat o „întoarcere în nefiinţă" sau în *Nirvana*.

Aici, la Eminescu, nu e vorba de *Nirvana*, în viziune budistă, ci de o suferinţă devoratoare, nimicitoare, prin care sufletul poetului îşi simte *nimicul* (nimicnicia, vanitatea existenţei), în mod spiritual, din cauza durerii foarte profunde.

Semnificative sunt versurile poemului *Când amintirile*..., din care răzbate logica imbatabilă a poetului: dacă universul, creat de Dumnezeu *din iubire*, rămâne mereu acelaşi, plin de aceeaşi splendoare, de ce nu poate să rămână şi minunea iubirii nealterată?

Cum ar putea cosmosul să fie mai *nepieritor* decât iubirea, când *din iubire* a fost creat? Răspunsul nu poate fi decât acela că lipsa iubirii e o aberaţie, un non-sens, o nebunie care nu poate fi acceptată de un om cu mintea întreagă.

Poetul ar fi dorit ca şi iubirea sa să fi fost la fel de statornică şi de neclintită ca şi frumuseţea şi neclintirea cosmică:

Deasupra casei tale ies / Şi azi aceleaşi stele, / Ce-au luminat atât de des / Înduioşării mele. // Putut-au oare atâta dor / În noapte să se stângă, / Când valurile de izvor / N-au încetat să plângă, // Când luna trece prin stejari / Urmând mereu în cale-şi, / Când ochii tăi, tot încă mari, / Se uită dulci şi galeşi?

Eminescu insistă destul de mult, după cum s-a putut observa şi din exemplele noastre, pe imaginea şi conceptul de *răsărire* şi de *renaştere* a iubitei din *neguri* şi din *valuri*.

Aceşti termeni sunt foarte familiari oricărei conştiinţe ortodoxe sau care cunoaște cărțile vechi, în faţa căreia ei denumesc „întreitele valuri" ale patimilor care năvălesc peste oameni şi „marea ce amară" a vieţii acesteia şi a lumii care trăieşte în păcate.

În timp ce *noianul de neguri* are şi el o semnificaţie similară, fiind o referire la scufundarea *ei* în adâncul uitării şi al pierderii, care este Iadul şi în care poetul nu suportă să o ştie.

Verbele *a răsări* şi *a renaşte* au conotaţii anastasice, redemptorii, cu atât mai mult cu cât sunt aşezate în acelaşi context cu marea învolburată şi *aspră* (*Mai am un singur dor*) a lumii acesteia şi cu noianul de neguri din care trebuie să iasă, să se înalţe, înviind, iubita sa:

*Din noaptea vecinicei uitări / În care toate curg, / A vieţii noastre desmierdări / Şi raze din amurg, // De unde nu mai străbătu / Nimic din ce-au apus – / Aş vrea odată-n viaţă tu / **Să te înalţi în sus*** (*Din noaptea*).

Iubirea este cea care vrea să îl învieze, să-l renască, înălţându-l din mormânt şi din Iad pe cel iubit, să-l ridice deasupra neputinţelor şi a defectelor proprii, să-l aşeze în lumina care desăvârşeşte, în realitatea veşnică a Împărăţiei Cerurilor, unde nu mai poate fi atins de durere sau de stricăciune.

Eminescu ajunge în cele din urmă la constatarea experiată a faptului că persoana umană este o realitate veşnică, care devine veşnică prin naşterea sa în această lume şi că iubirea se perpetuează dincolo de prezenţa ei şi de contactul fizic, iar îndepărtarea şi înstrăinarea de fiinţa iubită provoacă o suferinţă cruntă, o durere insuportabilă:

Icoana stelei ce-a murit / Încet pe cer se suie: / Era pe când nu s-a zărit, / Azi o vedem şi nu e. // Tot astfel când al nostru dor / Pieri în noapte-adâncă, / Lumina stinsului amor / Ne urmăreşte încă (*La steaua*).

Simbolistica ortodoxă, pe temeiuri evanghelice, care aseamănă pe Sfinţi cu stelele, pentru că ei sunt aştrii care luminează în Împărăţia cea de sus, este şi temeiul şi motivaţia pentru care Eminescu foloseşte verbul *a răsări* cu conotaţii pascale, precum şi comparaţii iconografice şi *iluminatorii* / *fotianice*.

O dovadă în plus este şi poemul-rugăciune către Preasfânta Fecioară, *Răsai asupra mea…*:

Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc d-odinioară;
O, Maică Sfântă, pururea Fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.

Speranţa mea tu n-o lăsa să moară
Deşi al meu e un noian de vină;
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-asupra mea coboară.

Străin de toţi, pierdut în suferinţa
Adâncă a nimicniciei mele,
Eu nu mai cred nimic şi n-am tărie.

Dă-mi tinereţea mea, redă-mi credinţa
Şi reapari din cerul tău de stele:
Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!

Eminescu nu credea, prin urmare, în puterea gestului orfic sau dantesc de a coborî, ca un om simplu, în Infern, ci, în mod ortodox, credea în puterea rugăciunii şi a iubirii, care imploră pe Dumnezeu şi pe Preasfânta Sa Maică, ca să dăruiască mântuirea, înălţarea din *beznele* Iadului.

2. Filosofia umană cu *aripi de ceară* versus raţiunea divină înscrisă în biblia cosmică. Nostalgia Paradisului și rugăciunea. Revelarea lui Dumnezeu

Problema cea mai acută rămâne mereu pentru el [Eminescu]
determinarea raporturilor dintre Dumnezeu și lume,
dintre existența definită ca vremelnicie
și Ființa identificată cu Veșnicia…
el este mai cu seamă poetul unei viziuni cosmice,
este un însetat de Absolut.
Acestei exigențe îi este subordonată
întreaga sa lume lirică...

Rosa del Conte[131]

Aş dori să văd faţa lui Dumnezeu, zise el unui înger, ce trecea.

Mihai Eminescu, *Sărmanul Dionis*[132]

Celălalt ideal al vieţii sale, anterior şi preeminent *visului* de iubire, a fost cel al cărturăriei, al înţelepciunii care se poate deprinde şi prin care dorea să descopere tainele cele mai adânci ale lumii, ale universului şi ale fiinţei umane.

Biografia poetului ne descoperă, de altfel, *cu asupra de măsură*, faptul că a fost un însetat al lecturii şi al cunoaşterii.

În poemele eminesciene se pot observa dilemele adolescentului Eminescu, care oscila între a se dedica exclusiv studiului şi meditaţiei, cu o pasiune *ascetică*, sau a se încredinţa chemărilor iubirii (*Floare albastră*, *Scrisoarea II*, etc.).

L-a ales pe primul şi s-a întors la el mereu, cu fidelitate, în dezamăgirea sa amoroasă, dar nici întru acesta nu a cunoscut împlinirea, aşa cum ne descoperă în două

---

[131] Rosa del Conte, op. cit., p. 26.
[132] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 53.

dintre marile sale poeme, *Memento mori* şi *O,-nţelepciune, ai aripi de ceară*.

În *Memento mori*, mesajul acesta e contextualizat istoric. Poetul a avut pretenţia să picteze tabloul istoriei lumii, în liniile sale esenţiale.

Poemul, de dimensiuni epopeice, e o istorie a *căderilor* umane, începând de la originile lumii până la sfârşitul ei.

Între *căderi*, o inserează şi pe a sa, fără a se menaja.

Privegheat de nelipsita *lună argintie, ca un palid dulce soare* (chip *palid*-simbolic al *înţelepciunii solare*, divine, şi care mai ghidează încă gândirea nostalgic-romatică în noaptea omenirii, cuprinse de *forma cugetării reci*), poetul coboară de la o lume ideală, formulată după modelul originar-religios al Paradisului în care *sfinţii se preîmblă în lungi haine de lumină*, până când ajunge la istoria lumii care este o sumă de secvenţialităţi, terminate cu epuizarea şi *înserarea* cugetărilor: *Înserează şi apune greul soare-n văi de mite*. Decriptarea versului apare spre sfârşitul poemului: *e apus de Zeitate ş-asfinţire de idei*. Vom reveni.

Aceeaşi concepţie despre Paradis o regăsim şi în alte poeme, ca spre exemplu în drama *Ştefan cel Tânăr*, în care apare Ştefan cel Mare vorbind cu boierii, înainte de moarte: *Eu mă duc / La insula aceea scăldată-n ape sânte / Unde din arbori negri cânt sfinţi cu glasuri blânde / Şi unde luna-i soare, vărsând gândiri de aur / Pe lumea liniştită*.

Despre luna care, în Împărăţia lui Dumnezeu, va lumina ca soarele, ne informează *Scriptura*, pe care o citează şi Dimitrie Cantemir în *Divanul* său: „Adevereşte: *lumina lui* [a Raiului, a Ierusalimului ceresc] *iaste Mielul, căci noapte nu va fi acolo* (*Apoc.* gl. 21, sh.25).

Şi Isaiia: *Nu va mai apune soarele tău* (gl. 60, sh. 20). O, luminoasă să va lumina lumii preface, precum dzice: ***Fi-va lumina lunii ca a soarelui*** *şi lumina soarelui înşeptită* (*Isaiia* gl. 30, sh. 26)”[133].

Observăm că *lumina lumii* şi *lumina lunii* sunt aici sinonime.

Interpretarea tradiţională, pe care o oferă şi Cantemir, e aceea că *lumina lunii* simbolizează înţelepciunea acestei lumi (irizarea ei harică), care este acum parţială şi care va deveni

[133] Dimitrie Cantemir, *Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul,* text stabilit, traducerea versiunii greceşti, comentarii şi glosar de Virgil Cândea, postfaţă şi bibliografie de Alexandru Duţu, Ed. Minerva, Bucureşti, 1990, p. 104.

ca a soarelui, când oamenii vor vedea pe Soarele-Dumnezeu în faţă.

Imaginea Paradisului este recurentă în poem.

Insistăm pe acestă discuţie, pentru că există două *naturi* în poezia lui Eminescu: una paradisiacă, edenică, şi alta, care este natura cosmică, ce păstrează multe trăsături ale purităţii şi frumuseţii ei originare, care are elementele unui *spaţiu securizant*, dar nu are aceleaşi virtuţi ca Paradisul, ci este numai *tinda* lui, *pridvorul*.

Această natură nu deţine datele unei fericiri eterne, ci numai urme, *semne nostalgice* (Blaga[134] le va numi *rune*, din cauza neclarității lor pentru conștiința modernă).

Civilizaţia umană ideală, în concepţia poetului, este civilizaţia paradisiacă, *polisul* edenic, Cetatea Raiului, a Ierusalimului celui de sus – în antiteză cu *oraşul lacrămilor*, cum numeşte Antim Ivireanul pământul acesta, care e *vale a plângerii*.

Eminescu susţine acest lucru, între paranteze romantice, atunci când elogiază, în *Memento mori*, lumea configurată ca un Paradis al Daciei antice – dar şi împărăţia soarelui şi a lunii –, după ce, anterior, trecuse în revistă marile civilizaţii care s-au succedat în istorie, care s-au înălţat şi au decăzut şi care formează însăşi *panorama deşertăciunilor* la care face referire subtitlul poemului *Memento mori*.

Poemul a cunoscut, de altfel, numeroase titluri, între care: *Tempora mutantur*, *Vanitatum vanitas*, *Skepsis*, *Cugetări*, *Panorama deșertăciunilor*, *Diorama*, și, în sfârșit, *Memento mori* [135].

Toate acele civilizaţii, fiind creaţie umană şi edificii ale idealurilor umane vane, babilonice, care nu se confundă cu voia lui Dumnezeu, sunt *deşertăciune a deşertăciunilor* (Eccl. 1, 2), pentru că *gândurile oamenilor sunt deşarte* (Ps. 93, 11).

În viziunea lui Eminescu, cetatea umană ideală este numai aceea care se confundă cu natura creată de Dumnezeu, care este astfel o parte organică din cosmos, pentru că acest cosmos este creaţia Sa şi nu se luptă împotriva voii Sale veşnice, ci curge în sensul pe care i l-a proniat Ziditorul lui.

---

[134] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga.

[135] *Cf.* L.[adislau] Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Ed. Academiei RPR, București, 1964, p. 110.

O astfel de cetate, fiind parte integrantă a cosmosului, a universului, este una paradisiacă, în opoziţie cu cea de tip babilonic sau faraonic.

Astfel îşi închipuie Eminescu civilizaţia străbunilor săi, a vechilor daci:

Lângă râuri argintoase, care mişcă-n mii de valuri
A lor glasuri înmiite, printre codrii, printre dealuri,
Printre bolţi săpate-n munte, lunecând întunecos,
Acolo-s dumbrăvi de aur cu poiene constelate,
Codrii de argint ce mişcă a lor ramuri luminate
Şi păduri de-aramă roşă răsunând armonios.

Munţi se-nalţă, văi coboară, râuri limpezesc sub soare,
Purtând pe-albia lor albă insule fermecătoare,
Ce par straturi uriaşe cu copacii înfloriţi –
Acolo Dochia are un palat din stânce sure,
A lui stâlpi-s munţi de piatră, a lui streaşin-o pădure,
A cărei copaci se mişcă între nouri adânciţi.

Iar o vale nesfârşită ca pustiile Saharei,
Cu de flori straturi înalte ca oaze zâmbitoare,
Cu un fluviu care poartă a lui insule pe el,
E grădina luminată a palatului în munte –
A lui scări de stânci înalte sunt crăpate şi cărunte,
Iar în halele lui negre strălucind ca şi oţel

Sunt păduri de flori, căci mari-s florile ca sălci pletoase,
Tufele cele de roze sunt dumbrave-ntunecoase,
Presărate ca cu lune înfoiete ce s-aprind;
Viorelele-s ca stele vinete de dimineaţă,
Ale rozelor lumine împlu stânca cu roşeaţă,
Ale crinilor potire sunt ca urne de argint.

Printre luncile de roze şi de flori mândre dumbrave
Zbor gândaci ca pietre scumpe, zboară fluturi ca şi nave,
Zidite din nălucire, din colori şi din miros,
Curcubău sunt a lor aripi şi oglindă diamantină,
Ce reflectă-n ele lumea înflorită din grădină,
A lor murmur împle lumea de-un cutremur voluptos. /…/

Iară fluviul care taie infinit-acea grădină
Desfăşoară-în largi oglinde a lui apă cristalină,

Insulele, ce le poartă, în adâncu-i nasc şi pier;
Pe oglinzile-i măreţe, ale stelelor icoane
Umede se nasc din fundu-i printre ape diafane,
Cât uitându-te în fluviu pari a te uita în ceri.

Şi cu scorburi de tămâie şi cu prund de ambră de-aur,
Insulele se înalţă cu dumbrăvile de laur,
Zugrăvindu-se în fundul râului celui profund,
Cât se pare că din una şi aceeaşi rădăcină
***Un Rai dulce** se înalţă, sub a stelelor lumină,*
Alt Rai s-adânceşte mândru într-al fluviului fund.

Pulbere de-argint pe drumuri, pe-a lor plaiuri verzi – o ploaie –
Snopi de flori cireşii poartă pe-a lor ramuri ce se-ndoaie
Şi de vânt scutură grele omătul trandafiriu
A-nfloririi lor bogate, ce mânat se grămădeşte
În troiene de ninsoare, care roză străluceşte,
Pe când salcii argintoase tremur sânte peste râu.

Aeru-i văratic, moale, stele izvorăsc pe ceruri,
Florile-izvorăsc pe plaiuri a lor viaţă de misteruri,
Vântu-ngreunând cu miros, cu lumini aerul cald;
Dintr-un arbore într-altul mreje lungi diamantine
Vioriu sclipesc suspinse într-a lunei dulci lumine,
Rar şi diafan ţesute de painjeni de smarald. /.../

*Ăsta-i **Raiul Daciei veche**, – a zeilor împărăţie:*
Într-un loc e zi eternă – sara-n altu-n vecinicie,
Iar în altul, zori eterne cu-aer răcoros de mai;
Sufletele mari viteze ale-eroilor Daciei
După moarte vin în şiruri luminoase ce învie –
*Vin prin poarta răsăririi care-i **poarta de la Rai**.*

Cetatea vechilor daci, ca şi plaiurile paradisiace pe care locuiesc ei, are legătură cu cerul, lumea de jos şi cea de sus au o continuitate firească (o continuitate a cărei precizare am remarcat-o şi în poezia anterior discutată): *Înrădăcinată-n munte cu trunchi lungi de neagră stâncă, / Răpezită nalt în aer din prăpastia adâncă, / Sarmisegetuza-ajunge norii cu-a murilor colţi*.

Legătura cu literatura medievală o remarcă Mihai Moraru – care observa că toposul *elogierii Italiei*, în literatura noastră, pleacă din „epoca lui Miron Costin, Dosoftei, Cantemir” – : „Din aceeași epocă a scrisului românesc (sfârșitul secolului al XVII-lea) datează și motive conexe acestui topos: filosofia ciclică a istoriei, idealizarea peisajului autohton, ba chiar și germenii dacismului, prezenți mai ales la Cantemir”[136] (identificabili mai ales în *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*[137]).

Tabloul este mult mai vast şi cuprinde mult mai multe strofe, pe care însă renunţăm a le reproduce în întregime, exemplele citate fiind (credem) suficiente.

Este semnificativ faptul că asemenea imagini paradisiace, având aceleaşi virtuţi ale Raiului primordial, le întâlnim şi în alte poeme, ca *Miradoniz*, precum şi în nuvela *Cezara*, în descrierea insulei lui Euthanasius, în *Sărmanul Dionis* sau în *Geniu pustiu*.

O variantă manuscrisă a poemului *Memento mori* cuprindea şi aceste versuri:

De dau într-o parte mreaja ce, perdea trandafirie,
După ea ascunde-apusul, văd o lume argintie,
Şi-n câmpii albastre îmblă generaţiile de sfinţi;
Unii vezi cu fruntea creaţă de adâncu-nţelepciunii,
Alţii-n seninul credinţei şi cu mirul rugăciunii,
Îngerii prin rai îi poartă c-ochii mari, adânci, cuminţi.

Iar în mijlocul câmpiei, se ridică-n [...] soare
Un deal verde şi în fruntea-i se usuc-o cruce mare,
Aurită de lumina sfânt-a soarelui ceresc.
Şi-ncet iar se desfăşoară mreajă de aur eteric,
Ochiu-mi se păienjeneşte privind sec în întuneric,
Şi-n apusul negru, rece, ale nopţii umbre cresc.

Prin câmpiile albastre şi cu straturi de ninsoare
Râuri de stele în valuri undele îşi desfăşoară,
Florile pe lugeri de-aur lune sunt ce blând sclipesc,
Varsă-n lumea lor cerească o lumină viorie
Ce străbate-n raze vineţi atmosfera argintie

[136] Mihai Moraru, op. cit., p. 205.

[137] Pentru download: http://cantemir.asm.md/files/u1/hronicul_vechimei_a_romano_moldo_vlahilor_vol_I.pdf.

Şi cântări aeriene printre straturi lin roiesc [138].

Imaginea cea mai percutantă este cea a *florilor* care *lune sunt ce blând sclipesc*, iar consonanţa vizionară cu Raiul dacilor din *Memento mori* constă tocmai în gigantismul imagistic, în dilatarea enormă a dimensiunilor.

Fapt ce corespunde tradiţiei şi credinţei intime a poporului său, conform cărora *patria* este *Raiul*, şi nu *pământul acesta*.

Pământul acesta este *tinda Bisericii* şi *pridvorul Raiului*, dar nu *Raiul însuşi*, aşa cum, secondând literatura patristică, susţin cazaniile coresiene şi varlaamiene, precum şi didahiile antimiene.

Pentru acest tip de viziuni gigantice, Eminescu a avut ca surse *Hexaemera* (comentarii la zilele Creaţiei) care au circulat şi la noi în tot evul mediu, ale Sfinţilor Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur, Ambrozie al Milanului[139], al lui Ioan Exarhul, etc.

De altfel, numărul unor astfel de scrieri în literatura patristică este destul de mare – și când spun *patristică* nu mă opresc la secolul al VIII-lea.

Comparaţiile dintre elementele vegetale şi aştrii cereşti, foarte frecvente în poezia eminesciană, sunt inspirate de anumite comentarii ale Sfântului Vasile, la zilele creaţiei:

„Dacă vreodată într-o noapte senină, privind frumuseţea cea nespusă a stelelor, ţi-ai făcut o idee despre Arhitectul universului şi te-ai întrebat cine *a brodat cerul cu aceste flori* (subl. n.) şi te-ai gândit că în cele ce vezi pe cer, plăcerea este mai mare decât trebuinţa; şi iarăşi, dacă ziua, cu mintea trează, ai cunoscut minunăţiile zilei şi prin cele văzute te gândeşti la Cel nevăzut, atunci eşti pregătit să asculţi cele ce se vor grăi şi eşti potrivit să faci parte din mulţimea care se găseşte în această *biserică* [textual: *teatru*] sfântă şi fericită[140]. […]

Pământul şi-a primit podoaba lui de la cele ce au răsărit în el; *cerului i-a dat podoabă florile stelelor* (subl. n.) şi a

[138] Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 965.

[139] A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Ambrozie_al_Milanului.

[140] Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia a VI-a* din *Omilii la Hexaemeron. Omilii la Psalmi. Omilii şi cuvântări*, col. PSB, vol. 17, traducere, introducere, note şi indici de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1986, op. cit., p. 131. Sublinierile ne aparţin.

fost împodobit şi cu pereche celor doi luminători, care, ca nişte ochi gemeni, se uită spre pământ…”[141].

În acelaşi fel interpretează şi Sfântul Ioan Gură de Aur crearea aştrilor cereşti în ziua a patra, recurgând la acelaşi paralelism între pământ şi cer şi între flori şi stele:

„Gândeşte-te, iubite, ce frumoasă e priveliştea cerului înstelat în miez de noapte! E mai încântător decât multe livezi şi grădini cu flori! E împodobit, ca şi cu nişte flori, cu fel de fel de stele, care-şi trimit pe pământ lumina lor”[142].

Dar şi Sfântul Ambrozie al Milanului:

„Etenim quanto majorem his gratiam creator donavit, ut aer solito amplius solis claritate resplendeat, dies serenius luceat, noctis illuminentur tenebrae per lunae stellarumque fulgorem, coelum velut quibusdam floribus coronatum, ita ignitis luminaribus micet, ut paradiso putes vernante depictum spirantium rosarum vivis monilibus renitere...”[143].

Bolintineanu sesizează şi el această oglindire, care are sursă patristică: *În nori s-ascunde luna şi cerul fără lună / Mai viu luceşte-n noapte cu splendida-i cunună* [de stele]. */ E cerul ce se miră în câmpul înflorit / Sau câmpul se răsfrânge în cerul strălucit?* (*Aleiza*);

Şi stelele, flori d-aur, în spaţiu drag se scaldă (*Fericirea*);

Şi stelele, flori d-aur în câmpii din eter; / Această simpatie între pământ şi cer... ; *Scânteie-albastra mare sub ploaia sa de stele / Și luncile-eterate cu florile de foc...* (*Conrad*).

Metafore asemănătoare se pot regăsi în lirica lui A. de Lamartine[144], unde cerurile sunt numite *champs d'azur* (*L'Hymne de la Nuit*)[145] sau *beaux astres! fleurs du ciel dont le lis est jaloux* (*Les étoiles*)[146].

---

[141] Idem, *Omilia a VII-a*, p. 147.

[142] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Omilii la Facere I*, col. PSB, vol. 21, traducere, introducere, indici şi note de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1987, p. 83-84.

[143] Sfântul Ambrozie al Mediolanului, *Comentariu la Hexaemeron în 6 cărţi*, în PL 14, col. 190A.

Traducerea noastră la textul citat din latină: „Într-adevăr, Creatorul a dăruit acestora multă frumusețe, încât aerul singur strălucește de marea lumină a soarelui, ziua este limpede, întunericul nopții este iluminat de razele lunii și ale stelelor, cerul, ca și cum ar fi încununat de cineva cu flori, așa scânteiază cu focul luminătorilor, încât crezi că vor dăinui ca să împodobească Raiul ca niște coliere vii de trandafiri înflorind parfumați...”.

[144] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Alphonse_de_Lamartine.

[145] În franceză: câmpii de azur (Imnul nopții).

[146] Idem: frumoase stele! Flori ale cerului pe care crinul este gelos (Stelele).

Pentru cine ar opina că trebuie stabilită o filiație și că Lamartine trebuie considerat ca punct de pornire al dezvoltărilor ulterioare din poemele lui Bolintineanu și Eminescu, mărturisesc că expresiile românești mi se par mai apropiate de cele patristice evocate mai sus.

În opinia mea, chiar dacă Lamartine *le-a sugerat* poetizarea acestei exegeze teologice, ea nu le era necunoscută.

Lamartine folosea și el aceleași surse – ca dovadă că, în aceleași versuri, vorbește despre *la lyre des cieux*[147], iar imaginea *universului* creat de Cuvântul lui Dumnezeu *ca o liră* este de la Sfântul Atanasie cel Mare (contagiată sau nu de *muzica sferelor*, în metafora lamartiniană).

De asemenea, nu cred într-o coincidență tropic-estetică, în ce privește preferința poeților români pentru această relatare celestă, care să excludă o rațiune psihologică și spirituală profundă.

Cred că nici lui Bolintineanu și, mai cu seamă, nici lui Eminescu nu le era necunoscută exegeza patristică tradițională, explicația *împodobirii cerului* oferită în Biserică.

Spre exemplu, în același poem, Lamartine contemplă cerul înstelat ca un *labyrinthe de feux où le regard se perd*[148], dar această metaforă, și ca ea altele, care nu oferă semnificații comune ariei răsăritene, care să incite conștiința poeților noștri, nu este reprodusă nicăieri în lirica noastră pașoptistă ori în cea eminesciană.

Să nu fi fost destul de seducătoare *stilistic*, destul de *fecundă* pentru eminesciene zboruri cosmice ale imaginației?

Nu cred că acesta poate fi răspunsul, ci acela că, deși motivul *labirintului* nu este cu desăvârșire absent din literatura română veche, el are doar conotații negative, așa cum se întâmplă în *Istoria ieroglifică* a lui Dimitrie Cantemir:

„*Construcția labirintică* este un fenomen în afara firii, condamnat la pieire de însăși acțiunea mișcării ciclice în cadrul căreia acesta survine ca o anomalie, este un fenomen amoral în sine și imoral din perspectivă uman-rațională...”[149].

Pornind de la hermeneutica vasiliană şi patristică, în general, care nu ne îndoim că îi erau cunoscute, Eminescu, purtat de elanuri vizionare, a putut concepe metafore de genul

---

[147] În franceză: *lira cerurilor*.

[148] Idem: labirint de foc în care privirea se pierde.

[149] Mihai Moraru, op. cit., p. 160.

celor pe care le putem descoperi în fragmentele poetice reproduse anterior.

Aceste, prin amploare, dovedesc că că Eminescu era la curent cu hermeneutica milenară și abisală pe care o presupuneau, singura care poate justifica un avânt vizionar de o asemenea grandoare: *poiene constelate*, */…/ Tufele cele de roze sunt dumbrave-ntunecoase, / Presărate ca cu lune înfoiete ce s-aprind; / Viorelele-s ca stele vinete de dimineaţă, / Ale rozelor lumine împlu stânca cu roşeaţă…, /…/ Aeru-i văratic, moale, stele izvorăsc pe ceruri, / Florile-izvorăsc pe plaiuri a lor viaţă de misteruri…*(a se remarca, în ultimele două versuri, paralelismul dintre naşterea / izvorârea / originarea stelelor pe cer şi a florilor pe plaiuri, cu aluzie la puritatea originară a creaţiei);

Florile pe lugeri de-aur lune sunt ce blând sclipesc, / Varsă-n lumea lor cerească o lumină viorie / Ce străbate-n raze vineţi atmosfera argintie… etc.

Exemplele de acest fel din poetica eminesciană pot fi însă mult mai cuprinzătoare şi vor mai apărea şi în alte capitole, pe parcursul lucrării noastre.

Imaginile acestea poetice sunt înrudite cu viziunile cosmice şi paradisiace din *Sărmanul Dionis* şi *Geniu pustiu* şi pot fi insuflate şi de alte surse ortodoxe, ca *Hexaemeronul* lui Ioan Exarhul (scriitor bisericesc bulgar, din secolele X-XI):

„Când văd cerul împodobit cu stele, *cu sori şi cu lune* (subl. n.), pământul împodobit cu ierburi şi copaci, marea bogată în toate soiurile de peşti şi de perle, ajungând apoi să iau seama la om, mintea mi se rătăceşte de minunare şi nu izbutesc a pricepe cum este adăpostit într-un trup atât de mărunt atâta înălţare a spiritului, care îmbrăţişează întreg pământul şi merge încă şi mai sus decât cerurile.

De ce este legat acest intelect? Şi când iese din corp, cum străbate el tavanele încăperilor, cum merge dincolo de văzduh, cum depăşeşte norii, soarele, luna, cercurile ei, stelele, eterul, cerurile şi în aceeaşi clipă se găseşte în corpul omului?

Cu ce aripi se înalţă? Pe ce căi zboară? Nu izbutesc a urmări!”[150].

O asemenea atitudine explică elanurile vizionare ale lui Dionis/Dan.

---

[150] *Cf.* Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p. 399-400, n. 17.

Libertatea de gândire a poetului şi expansionismul cosmic şi cognitiv sunt îngăduite de *permisivitatea* cugetării bizantine şi est-europene şi de aceea Eminescu îşi permite să asimileze osmotic în *filosofia* sa structurile interogative ale lui Kant sau ale altor filosofi, scriitori şi gânditori ai epocii, la care face referire în nuvele.

Însă chiar sintagma ca atare, *sori și lune*, apare în *Memento mori*, în descrierea luptei dintre zeii daci și cei romani: *Lupta-i crudă, lungă, aspră. Lumin pavezele dave, / Sori și lune repezite printr-a norilor dumbrave / Ard albastrele armure ale zeilor romani*.

Și revenind la poemul epopeic *Memento mori*, în care Eminescu contemplă însăşi *epopeea* istoriei umane, a gândurilor şi idealurilor omeneşti, putem pune în paralel Raiul Daciei şi distrugerea lui, cu măreţia şi decăderea celorlalte civilizaţii umane, ca să înţelegem mai bine viziunea eminesciană.

Celelalte civilizaţii umane nu sunt crescute din natura însăşi, nu au legătură şi continuitate cu cerul, cu lumea de sus a Sfinţilor, a strămoşilor, nu intră în ordinea cosmică zidită de Dumnezeu, ci sunt concepute după calcule omeneşti, direct proporţional cu trufia omenească care le proiectează.

Ele încearcă să ia cu asalt cerul, în loc să fie o reflectare a lui, un chip al Împărăţiei celei de sus, aşa cum este lumea dacilor.

Nefiind integrate în ritmul şi în rosturile naturale, fireşti, ale lumii create de Dumnezeu, cetăţile şi civilizaţiile care se construiesc din trufia umană, care au la temelie păcatul mândriei, sunt măcinate treptat de înseşi păcatele omeneşti şi sfârşesc în distrugere şi în ruină.

Natura cotropeşte aceste ruine, odinioară falnice zidiri, ironizând nădejdea vană a constructorilor, a creatorilor umani.

Faima şi măreţia lor rămâne numai ca o umbră şi ca o vagă amintire, pe care toată creaţia lui Dumnezeu (păduri, munţi, mări şi râuri), care are perenitatea *gândului* lui Dumnezeu, această creaţie ce rămâne sublimă şi după moartea civilizaţiilor, îngână dureros idealurile de mărire ale oamenilor.

Postum, despre Babilon vorbeşte *aerul* care *se-ncheagă în tablouri mincinoase*, iar Egiptul e reprodus de *toat-a apei ş-a pustiei şi a nopţii măreţie* care *se unesc să-mbrace*

mândru veche-acea împărăţie / Să învie în deşerturi şir de visuri ce te mint.

În vreme ce amintirea Eladei e refăcută în *imagini de talazuri* ale mării de azur.

Babilonul a fost odinioară *cetate mândră cât o ţară, o cetate / Cu muri lungi cât patru zile, cu o mare de palate….*

Regele Nabucodonosor, cu *schimbătoarea lui gândire*, avea impresia că ţine *o lume-n mâna-i*.

Ironia lui Eminescu este cât se poate de usturătoare la adresa acestuia: *Ce-i lipsea lui oare-n lume chiar ca Dumnezeu să fie? / Ar fi fost Dumnezeu însuşi, dacă – dacă nu murea*. Se observă lesne că poetul urmează îndeaproape textul scriptural în caracterizarea lui Nabucodonosor.

Asemenea lui, Sardanapal stă culcat *la mese-n veci întinse*, încântat fiind de *vinuri dulci, mirositoare şi femei cu chipul pal*, într-o Asie îmbătată de *plăceri molateci*.

Însă consecinţele trufiei şi ale păcatelor sunt altele decât proiectata măreţie nemuritoare:

Azi? Vei rătăci degeaba în câmpia nisipoasă:
Numai aerul se-ncheagă în tablouri mincinoase,
Numai munţii, gărzi de piatră stau şi azi în al lor post;
Ca o umbră asiatul prin pustiu calu-şi alungă,
De-l întrebi: unde-i Ninive? el ridică mâna-i lungă,
– Unde este? nu ştiu, zice, mai nu ştiu nici unde-a fost.

Din Egiptul antic a rămas numai o apariţie fantomatică, un fel de *fata morgana* a deşertului. Doar Nilul şi pustiul mai îngână măreţia trecutului.

Memphis, *cetate de giganţi*, este descrisă astfel: *Sunt gândiri arhitectonici de-o grozavă măreţie, / Au zidit munte pe munte în antica lui trufie….* Ireala ei grandoare o făcea să pară *răsărită din visările pustiei*.

Însă prezentul înseamnă destrămare: *Memphis, Theba, ţara-ntreagă coperită-i de ruine, / Prin pustiu străbat sălbatec mari familii beduine….*

Pedeapsa pentru păcate nu ocoleşte nici pe poporul lui Dumnezeu, Israelul (şi aici Eminescu urmează din nou relatările din *Sfânta Scriptură*): *Dar venit-a judecata, şi de sălcii plângătoare / Cântăreţul* [cel ce cântă cântare Domnului] *îşi anină arfa lui tremurătoare* [în vremea captivităţii babilonice, cf. ps. 136]; */…/ Şi popor şi regi şi preoţi îngropaţi-s sub ruine. / Pe Sion templul se sparge –*

niciun arc nu se mai ţine, / Azi grămezi mai sunt de piatră din cetatea [Ierusalim] *cea de ieri*, împlinindu-se astfel prorocia Mântuitorului.

Grecia antică şi Roma au aceeaşi soartă: măririi lor i-au urmat decăderea. În urma destrămării culturii elenistice (idealizate de poet, tocmai pentru a sugera forţa ei seducătoare până în zilele noastre), *marea-nfiorată de sublima ei durere, / În imagini de talazuri, cânt-a Greciei cădere*.

Iar trufia romanilor, *popor de regi*, sfârşeşte în *nunta grozavă* a Romei cu focul, înecată de nebunia lui Nero: *Urbea* [Roma] *îşi frământă falnic valuri mari de fum şi jar; / Din diluviul de flăcări, lung întins ca o genune, / Vezi neatins cu arcuri de-aur un palat ca o minune / Şi din frunte-i cântă Neron… cântul Troiei funerar* [aluzie la întemeierea Romei de către Eneas, de troieni].

Ion Heliade Rădulescu face o comparaţie între căderea civilizaţiilor antice, greacă şi romană, şi căderea primilor oameni din Rai.

În partea a patra a poemului *Anatolida sau Omul şi forţele*, intitulată *Arborul ştiinţei*, reproducând pasajul biblic despre căderea Protopărinţilor Adam şi Eva, o aseamănă, în planul evenimentelor esenţiale din istoria umanităţii şi al semnificaţiilor decăderii şi prăbuşirii, cu distrugerea vechilor civilizaţii, a Greciei şi a Romei, în interiorul concepţiei mai largi, străvechi bizantine, conform căreia lumea a coborât în permanenţă treptele decăderii, a urmat descenderii de la o stare spirituală, *cultă* (a se remarca sinonimia, în concepţie paşoptistă, între *duhovnicesc* şi *cult*), înaltă către o conştiinţă din ce în ce mai întunecată, mai neclară a adevărului, până când a venit Revelaţia:

De este o cădere, a fost ş-o stare cultă
De arte, de ştiinţe, de pace, de dreptate,
D-amor, de armonie, de bunuri legitime,
A fost ş-o fericire.

A Greciei cădere în sine presupune
Ş-o mare naintare, în care înfloriră
Virtuţi, ştiinţe, arte şi drept şi libertate,
În care se născură ş-atât se dezvoltară
Talente, minţi şi genii, eroi şi legislatori;

A Greciei cădere ne dă să înţelegem,
Din fapte-nvederate, c-a fost a lumii şcoală,
Precum căderea Romei ne-nvederează-n faptă
C-a fost odinioară şi doamnă, şi potente.

A omului cădere de ce să n-aibă-n sine
Aceeaşi însemnare? de ce să nu ne spuie
D-un nalt grad de cultură în care omenirea
A fost ajuns odată şi a căzut la urmă?

Toţi popolii din lume conservă suvenirea
D-o stare foartă naltă din care căzu omul.

Tradiţia îi dete şi forme variate,
Şi nume, după locuri: la unii ev de aur [Hesiod[151]],
La alţii paradise, la mulţi divină eră,
Cereasca-mpărăţie, perfecta fericire.

S-a zis că pe atunci locuitorii Terrei
Era mai sus de oameni cu mintea, cu puterea,
Când, domni pe elemente [stihii], *răstrăbătea pământul*
Şi aerul şi marea, când spaţiul şi timpul
Era al lor dominiu; perfecta fericire
Sau absolutul bine era a lor avere,
Legitim eritagiu. /.../

E cu metod Scriptura, căci atestând căderea
Ne spune câte-există şi cum vorbeşte lumea
De arborul ştiinţei /.../

Căzut-ai prin eroare-ţi, lipsit de preştiinţă;
Prin Dumnezeu-Cuvântul te nalţă la splendoarea,
La starea-ţi primitivă [primară, originară].

Heliade reproduce aici concepţia bizantină în conformitate cu care mitologiile sunt *o anamneză neclară*, o amintire ştearsă a adevărului primordial.

Paradisul originar sau *potopul* sunt două astfel de momente care există în memoria întregii umanităţi, de pe toată suprafaţa globului pământesc, sfidând distanţele

[151] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Hesiod.

geografice, deosebirile dintre civilizaţii sau izolaţionismul cultural şi dovedind un izvor uman comun şi o conştiinţă primară fundamentală şi superioară.

De reţinut este ideea că semnificaţia acestor căderi nu este una aleatorie şi că pronia dumnezeiască încadrează aceste căderi, în faţa ochilor contemplativi ai conştiinţei umane, într-o pedagogie universală destinată raţiunii care înţelege *semnele istoriei*.

Fapt evidenţiat şi de Eminescu, care, după ce rememorează căderea unora dintre cele mai mari civilizaţii, ajungând la Grecia şi la filosofia-i specifică, speculativă, se întreabă: *Dar mai ştii?... N-auzim noaptea armonia din pleiade? / Ştim de nu trăim pe-o lume, ce pe nesimţite* cade*?*.

Parcă-l auzim pe Miron Costin: *Ce nu petrece lumea şi în ce nu-i cădere?* (*Viiaţa lumii*).

Nu ar fi prima dată pe parcursul acestui poem când s-ar face *auzit* Costin, pentru că, după cum remarcase și Gáldi, în chiar primele strofe aflăm versuri (*Eu sub arcurile negre, cu stâlpi nalți suiți în stele / Ascultând cu adâncime glasul gândurilor mele, / Uriașa roat-a vremii înapoi eu o întorc. /.../ ...eu privesc și tot privesc / La v-o piatră ce însamnă a istoriei hotară /.../ Acolo îmi place roata câte-o clipă s-o opresc!*) care ne amintesc de *Viiața lumii* (*Trece veacul desfrânat, trec anii cu roata*).

La sfârșitul poemului, imaginea costiniană a *roții* va reveni: *Ș-astăzi punctul de solstițiu a sosit în omenire. / Din mărire la cădere, din cădere la mărire / Astfel vezi roata istoriei întorcând schițele* (spițele) *ei* [152].

Poetul însuşi se ipostaziază ca un Orfeu[153] care profeţeşte, prin *cântarea* sa, nu căderea Greciei, ci a lumii, Euridice[154] a sa fiind universul întreg: *Oceanele-nfinirei o cântare-mi par c-ascult. / Nu simţim lumea pătrunsă de-o durere lungă, vană?Poate urmează-a arfei-antice suspinare-aeriană, / Poate că în văi de chaos ne-am pierdut de mult… de mult*.

Îi era propriu lui Eminescu să depărteze perspectiva şi să contemple *timpul* şi *istoria* ca pe ceva petrecut, derulat, ştiind dinainte că va veni ziua când se va pune punct succesiunii de *căderi* ale oamenilor şi ale civilizaţiilor instaurate de ei, ca semne ale puterii umane.

---

[152] *Cf.* L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, op. cit., p. 114, 133.
[153] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Orfeu.
[154] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Euridice_%28nimfa%29.

Ceea ce este esenţial de observat, în reproducerea acestor *căderi*, este că ele nu se rezumă, în viziunea eminesciană, la o simplă enumerare.

În ordinea acestei enumerări intră nu numai civilizaţii, ci şi oameni, avându-se în vedere nu numai o evaluare istorică, ci şi o căutare mult mai adâncă a sensului lumii, care să explice cauzele profunde ale evenimentelor istorice.

Nu s-a remarcat prea atent până acum, dar alături de Nabucodonosor şi Sardanapal, de faraoni şi de Nero, de împăraţi îmbuibaţi de plăceri, vanitoşi sau nebuni, Eminescu îi aşază, în rândul celor care *au fost şi nu mai sunt* (*ubi sunt qui ante nos?*) şi pe împăraţii-profeţi David şi Solomon ai Israelului antic, cât şi pe filosofii, artiştii şi poeţii Greciei antice.

Căderea nu ocoleşte pe nimeni, nu menajează spiritele înalte, după cum nici moartea nu face diferenţe între oameni – o concepţie arhiprezentă în scrierile medievale româneşti.

Filosofii, artiştii şi poeţii Eladei sunt reprezentaţi aici în mod semnificativ de Pitagora[155], *cugetătorul palid* cu *gândirea în doliu*, care *grămădeşte lumea într-un singur semn* pe care *el în taină nu îl crede*, de Pigmalion, *orbul sculptor*, care sculptează femeia cu *eterna-i fire* şi cu *cruda ei simţire* pentru a fi *o durere-ncremenită printre secolii ce trec* (simptomatic, în altă parte o numeşte *Venere, marmură caldă, ochi de piatră ce scânteie – Venere şi Madonă*), şi de Orfeu, care înnebuneşte şi îşi aruncă lira în mare, liră a cărei soartă o urmează întreaga Grecie antică.

Cred că şi lui Eminescu, care încerca să se imagineze un Orfeu-profet, anunţând *căderea* lumii, i-a fost frică de *nebunie*, dar nu de folie ca afecţiune neurologică, ci i-a fost teamă să nu *cadă* într-o cugetare *nebunească*, falsă (aşa cum aprecia că s-a întâmplat la un moment dat cu Heliade), de aceea a studiat filosofiile lumii dar s-a ferit să devină adeptul vreuneia dintre ele, când toate sunt *deşertăciunea deşertăciunilor*, după cum a învăţat de la început, de acasă.

De aceea, se conturează în mintea sa, tot mai pregnant, ideea unei *arte* umane esenţiale, care ar consta în contemplarea panoramei deşertăciunilor şi a perspectivei morţii, singura *artă* şi *filosofie*, o *ars moriendi*, care ar reprezenta profilaxia iluziei umane – după cum ne precizează

[155] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora.

şi câteva versuri din *Împărat şi proletar*, care sintetizează esenţa acestei discuţii:

Zidiţi din dărâmăture gigantici piramide / Ca un memento mori *pe al istoriei plan; /* ***Aceasta este arta*** *ce sufletu-ţi deschide / Naintea veciniciei, nu corpul gol ce râde / Cu mutra de vândută, cu ochi vil şi viclean*.

Concluzia poate fi derutantă, dar cred că gândul lui Eminescu este, de data aceasta, destul de limpede: nici filosofia, nici arta, nici poezia nu fericeşte pe om – şi devine greu să susţii că Eminescu reproduce cu fidelitate, în versurile sale, cugetarea platonică, schopenhaueriană sau kantiană.

De aceea, la finalul poemului, sfârşind perindarea prin istoria lumii, poetul se va întoarce în rugăciune către Dumnezeu, Creatorul lumii, pentru că toată înţelepciunea, filosofia lumii e vană.

Şi nici femeia, erosul în sine, nu reprezintă un ideal ferice. Aceasta, femeia, este cea care, pe *regii Iudeii* David şi Solomon, din *biserica măreaţă* i-a scos afară, făcându-i să păcătuiască.

Şi *văzui pe David în lacrimi rupând haina lui bogată* ca să i se ierte *osânditul lui păcat* şi pe Solomon care *cânta pe Împăratul* [ceresc] *în hlamidă de lumină* [pe „Cel ce te îmbraci cu lumina ca şi cu o haină" – Ps. 103][156] şi *soarele stetea pe ceruri auzind cântarea-i lină* cum ***ieşind din templul sacru*** *lasă gândul lui* [cucernic] *să cadă / Căci amorul îl aşteaptă cu-a lui umeri de zăpadă….*

Babilonul, Asiria, Egiptul, Palestina, Grecia şi Roma… În descrierea unora din acestea, la Eminescu, regăsim superbe peisaje de natură, dar niciunul dintre ele nu are caracteristicile paradisiace ale lumii dacice, dimensiunile ei hiperbolice, care vor să sublinieze sugestia Raiului primordial – de aceea am spus că *natura cosmică*, la Eminescu, succede în frumuseţe unei naturi superioare, care este cea edenică şi pe care o prefigurează nostalgic în conştiinţa umană.

În aceste cazuri, peisajele de natură nu sunt reproduse pentru ele însele, pentru frumuseţea şi măreţia cosmică în

[156] L. Gáldi vedea, în acest vers, „un fel de *elenizare* a Palestinei antice: *hlamida de lumină*, cântată de regele Solomon, e un adevărat simbol al acestei tendințe" – *cf.* Idem, p. 118.
Însă credem că greșește și că versul lui Eminescu nu are legătură cu nicio *tendință de elenizare* și că el nu este decât o parafrază a unui binecunocut verset din *Psaltire*, din psalmul 103, ușor de reținut și pentru că se rostește, zi de zi, la începutul Vecerniei.

sine, ci sunt o oglindă, o memorie şi o îngânare a idealurilor umane.

Măreţia cosmică îşi bate joc de vanitatea umană: o precede, îi supravieţuieşte şi o rememorează *sfidător* pentru orgoliul omenesc.

Perspectiva cosmică este, mai degrabă, în aceste situaţii, una care îngrădeşte tabloul civilizaţiilor, care se imprimă de o compătimire dureroasă şi devine reflexie a idealurilor şi suferinţelor umane, întocmai ca un document *natural*, ca un text sau ca o scriptură cosmică.

Eminescu citeşte din arhiva foarte vastă a naturii istoria lumii, regăseşte timpii universali în memoria spaţiului universal.

Ion Negoițescu remarca o situație identică la Bolintineanu. În călătoria sa, Conrad (din poemul omonim) acostează, la propriu și la figurat, la țărmul unor foste mari civilizații și culturi.

Oprindu-se în Egipt, „aceasta e țara piramidelor trufașe, a marilor ruine care amintesc timpul de glorie când, în palatele și templele de la Necropolis, de la Memfis, de la Teba, viața magnifică încerca să se imortalizeze în piatră.

Ca pretutindeni însă, gloria și viața de atunci au dispărut *ca urma gazelei pe nisip*. Și tot așa, *natura, elementele cosmice singure persistă în curgerea vieții* (subl. n.)”[157].

De altfel, „exuberanța naturii egiptene [la Bolintineanu, în *Conrad*] prevestește mirificul *Egipet* al lui Eminescu”[158] („*Santa Cetate* și *Anatolida* lui Heliade Rădulescu sau *Conrad* al lui Bolintineanu, anunțând și ele de fapt *panorama* lui Eminescu”[159]).

Conrad „nu obosește a repeta că istoria pulverizează trufiile cezarice, în timp ce elementul, natura, peisajul persistă [...]. Inventarul tristelor vestigii ale civilizației apuse continuă [...], peste care domnește strălucind natura veșnică...”[160].

Ion Pillat[161] va reînnoda tradiția, „cântând Cicladele, natura veșnică ce înfruntă trecerea, sub care sucombă eroii și monumentele...”[162].

---

[157] Ion Negoițescu, *Scriitori moderni*, vol. I, Ed. Eminescu, 1996, p. 36.
[158] Idem, p. 39.
[159] Mircea Anghelescu, *Clasicii noștri*, Ed. Eminescu, 1996, p. 150.
[160] Ion Negoițescu, *Scriitori moderni*, vol. I, op. cit., p. 43, 47.
[161] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Pillat.
[162] Ion Negoițescu, *Scriitori moderni*, vol. I, op. cit., p. 49.

Tradiția vine însă din epoca și din literatura medievală, este prezervată în în textele scriitorilor prepașoptiști și pașoptiști, dezvoltată mai departe de Eminescu și preluată de moderni, fără sentimente anacronice, schimbând doar partitura estetică, în funcție de *poetica* vremii.

Natura era fundalul cosmic al unei mărturisiri revelaționale (a revelației lui Dumnezeu *în lume prin lume*, prin universul creat de El), pentru medievali, urmând ca, începând cu prepașoptiștii și preromanticii, să devină prim-planul unei confesiuni de credință recapitulată simbolic.

Mihai Moraru atrage atenția asupra interpretării pe care trebuie să o facem *topoi*-lor – oricare ar fi aceștia – în opera eminesciană:

„Important ar fi să vedem dacă aceste *locuri comune* nu sunt predilecte unei anumite epoci literare, pentru că, atunci, pe de-o parte, am avea o mai lămurită părere asupra romantismului eminescian, pe de alta am vedea mai nuanțat tabloul așa-zisei *literaturi vechi* de la noi”[163].

Însă şi Dacia cunoaşte distrugerea în cele din urmă. Vina, de data aceasta, este pusă de poet pe seama *trufiei Romei*.

Traian cucereşte Dacia, dar, pentru că a distrus acel mod arhaic şi armonios de vieţuire, în consonanţă cu ritmurile cosmice, aude blestemul regelui dac, Decebal:

– Vai vouă, romani puternici! Umbră, pulbere şi spuză
Din mărirea-vă s-alege! Limba va muri pe buză,
Vremi veni-vor când nepoţii n-or pricepe pe părinţi –
Cât de naltă vi-i mărirea tot aşa de-adânc' căderea.
Pic cu pic secând paharul cu a degradărei fiere,
Îmbăta-se-vor nebunii – despera-vor cei cuminţi. /.../

Moartea voastră: firea-ntreagă şi popoarele o cer.

Va veni. ***Stârniţi din pace de-a prorocilor cântare****,*
Din păduri eterne, hale verzi, vor curge mari popoare
Şi gândiri de predomnire vor purta pe fruntea lor;
Constelaţii sângeroase ale boltelor albastre
Zugrăvi-vor a lor cale spre imperiile voastre,
Fluvii cu de pavezi valuri înspre Roma curgători.

---

[163] Mihai Moraru, *De nuptiis...*, op. cit., p. 204.

De pe Alpi ce stau deasupra norilor cu fruntea ninsă,
De prin bolţi de codru verde, de prin stâncile suspinse,
Pe a pavezelor sănii coborî-vor în şivoi;
Cu cenuşa pocăinţei şi-a împlea pământul fruntea,
Cu cenuşa Romei voastre – moarte legioane – punte
Peste râuri. Şi nimica nu se v-alege din voi. /.../

Vai vouă, romani puternici, vai vouă, de trei ori vai!

Prorocirile la care face referire Eminescu sunt de origine scripturală.

Atât erupţia vulcanului Vezuviu şi acoperirea cu lavă a oraşului Pompei[164] (la care se face aluzie într-o strofă pe care nu am mai reprodus-o), cât şi năvălirea popoarelor migratoare germanice, care jefuiesc Roma, sunt considerate de Eminescu drept *pedepse divine* pentru infatuarea romană.

Versurile pe care le-am subliniat probează înrâurirea *Sfintei Scripturi* asupra poemului eminescian, prin referinţa metaforică la prorocirile Apocalipsei, la atitudinea pocăinţei biblice (atribuită întregului pământ: *Cu cenuşa pocăinţei şi-a împlea pământul fruntea*), cât şi prin reluarea cuvintelor Mântuitorului, cu care Acesta îi mustra pe fariseii şi cărturarii mândri: *vai vouă, de trei ori vai!*

Poemul sfârşeşte în atmosfera cugetărilor despre deşertăciunea umană şi despre cât poate gândirea omenească a-L înţelege pe Dumnezeu şi lucrurile Sale.

Vom spune aici că ni se pare absolut semnificativ faptul că însuşi titlul poemului este *Memento mori*, cu subtitlul *Panorama deşertăciunilor*. *Memento mori*, adică *aminteşte-ţi că vei muri* (scris în mod semnificativ în limba latină, în limba cuceritorilor vechii Dacii), reprezintă, pentru conştiinţa ortodoxă, unul dintre cele mai frecvente îndemnuri ale pedagogiei patristice.

În tradiția spirituală în care s-a născut și a murit poetul, se repetă mereu cuvintele Sfântului Antonie cel Mare[165]: *Adu-ţi aminte de moarte şi nu vei greşi niciodată.*

Aşa încât această vastă contemplare a istoriei universale, acest studiu imens întreprins de Eminescu, în acest poem, reprezintă o invitaţie la a înţelege, din panorama

[164] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vezuviu.
[165] Idem: http://www.sfantulantonie.ro/.

epocilor şi din tabloul civilizaţiilor, că sfârşitul omului, care se crede *de sine stătător*, stăpân pe soarta lui, este moartea.

Moartea care i-a adus aminte şi lui Nabucodonosor că nu este el *Dumnezeu*, că nu este veşnic, ca şi altor stăpâni vremelnici ai lumii.

Facem o paranteză aici, care este importantă, pentru a ne reaminti că tema *cugetării la moarte* a fost una centrală în medievul românesc și a continuat să fie un subiect esențial și determinant în literatura romantică.

Nu este superfluă această scurtă *recapitulatio*[166], pentru că Eminescu nu trebuie cu totul decontextualizat și dezrădăcinat din pământul epocii lui, chiar dacă își depășește cu mult contemporanii.

E bine să avem întotdeauna în vedere tradiția și pragul antecedent al cugetării poetice și filosofice românești, pentru a nu ajunge în derivă cu interpretarea, la țărmuri mult prea îndepărtate de adevăr.

Reducem așadar în atenție problmatica *meditațiilor* (*Memento mori* este și ea o *meditație* pe tema *ruinelor*, a *ruinelor istorice* și a *ruinelor gândirii*), reprezentând esența romantismului pașoptist și a filosofiei epocii noastre romantice, și reamintim că meditațiile în versuri au fost precedate de un mult mai amplu exercițiu al lor în proză *lirică* și chiar *ritmată*.

Astfel, „putem considera meditația *Scrisoarea unui sihastru din munții Carpați asupra simțirilor la începutul anului nou*[167], nesemnată, apărută în 1832 în Moldova și aparținând, după toate probabilitățile, lui Asachi[168], drept prima pagină de proză poetică românească.

[Mircea Anghelescu devansează cu câteva decenii această dată, spre sfârșitul secolului al XVIII-lea].

Acest exercițiu stilistic primitiv, melopee întunecată[169] și cadențată pe străvechea temă *vanitas vanitatum*, avea să inaugureze o remarcabilă serie de opere romantice în proză, încă prea puțin cunoscute, făcute să reprezinte atmosfera romantismului extrem.

---

[166] În latină: *recapitulare*.

[167] În *Albina românească*, an. IV (1832), nr. 1 (3 ian), p. 4 și nr. 4 (14 ian.), p. 16.

[168] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Asachi.

[169] Catalogările ca „exercițiu stilistic primitiv, melopee întunecată" țin de grija autorului față de supravegherea cenzurii drastice din acei ani nefericiți, de obligativitatea de a minimaliza și periferiza orice aspect religios. Nu e vorba de *obediență*, ci de *o suprapunere inflexibilă a ideologiei* fără de care nimic nu ar fi putut să fie dat la tipar.

Cititorul periodicelor românești din prima jumătate a secolului trecut va fi surprins de o prezență hibridă: *meditația în proză*, specie aflată la jumătatea drumului între proza lirică și eseul filosofic.

În proza noastră romantică, meditația ocupă, statistic, primul loc (subl. n.) [...]. Noua specie atacă constant marile teme ale epocii: ireversibilitatea timpului, raportul dintre uman și divin, locul omului în univers, în dispreț manifest față de orice preocupare contingentă”[170].

„Marile teme *ale epocii*” evocate mi se par...medievale. Sau cel puțin au o nereprimată coerență și convergență cu cele medievale.

S-a schimbat numai parafa, adică modul percepției, și au devenit brusc *romantice*.

Pe de altă parte, această metamorfoză – deși forțată și exagerată, repet, de percepția critică modernă – demonstrează că *o gândire tradițional-bizantină, ortodoxă*, are, chiar și pentru scepticismul criticii moderne, destulă forță lirică și filosofică interioară pentru a fi repartizată în specia *proză poetică filosofică și romantică*.

Mai departe, Mihai Zamfir[171] remarca faptul că „distincția dintre proza poetică și proza faptică nu este nici pe departe o inovație a epocii pașoptiste.

Am căutat să arătăm...că existența celor două registre este o permanență a culturii și că nu există fază în evoluția vreunei literaturi europene în care opoziția să lipsească. *De aceea, ar fi o greșeală să credem că literatura română veche și cea premodernă n-au cunoscut acest dublu registru* (subl. n.)”[172].

În ce privește temele meditațiilor pașoptiste, „...melancolia și deprimarea stăpâneau puternic conștiințele romantice.

Gândul dispariției este permanent și neliniștitor. Meditațiile privesc în majoritate timpul, moartea și viața iluzorie a omului; gândurile discrete ale lui J. J. Mány sunt străbătute de o disperare rece:

Timpul e o clipă; petrecerea noastră pe pământ e o curgere din clipă-n clipă. Toată viața pământească e o zi de naștere a eternității, carea este dincolo de plăsmuirea

---

[170] Mihai Zamfir, *Proza poetică românească în secolul al XIX-lea*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 83.

[171] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Zamfir.

[172] Mihai Zamfir, Proza poetică românească în secolul al XIX-lea, op. cit., p. 90-91.

noastră și dincoace de mormânt, pe carea noi tocmai pentru aceea ar trebui ca să o luăm la socoteală cu o simțire și voioșie mai mare. Aceea însă trece ca un discurs.

Așa e! Clipele decurg repede, râul vieței se strecoară cu iuțeală, se prăvale între undele timpului, fuge pentru totdeauna în nereîntorcânda noapte a mormintelor, la a căror țărmuri stăm nesiguri ca arina și privim cu înfiorare în țara nemărginimei. [...]

Nașterea e începutul morței, ea e asemenea lumânării, carea după ce s-a aprins, începe numaidecât a se consuma. Fiecare clipă a zilelor noastre, întocmai ca timpul, are secerea sa. [...]

Oamenii sunt îngeri, carii numai câteva zile, însărcinați cu o povară grea, cu pasuri clătinate, călătoresc printr-o vale mocirloasă și cu multă osteneală se suie-n sus pe costele lunecoase a unei stânci înalte. (*La începutul noului an*, [în rev.] *Foaie pentru minte*, VIII, 1845, *nr. 2 [8 ian.]*, p. 9-10).

S-ar părea că aproape aceeași termeni revin la Asachi și că meditațiile scriitorului moldovean completează pe cele ale lui Mány.

Totalitatea operelor în proză ale lui Asachi reprezintă o psalmodie tragică (subl. n.); fiecare an nou era salutat în *Albina românească* cu rânduri ca cele de mai sus.

Această producție aproape necunoscută a autorului dezvăluie uneori cutele intime ale unei ființe profund introvertite.

Dintre aceste opere, aproape niciodată republicate, creații cum ar fi *Meditație*, *Anul nou 1838*, *Meditația unui îmbătrânit poet* și, mai ales, *Cerul stelit*, reprezintă o riguroasă selecție dintr-un grup ce cuprinde aproximativ 20 de meditații”[173].

Este o altă față a *poetului petrarchist* Asachi.

Pe de altă parte, citind aceste rânduri, am putea să-l declarăm pe Miron Costin primul nostru poet romantic.

În *Cerul stelit*, înainte de pașoptiști și de Eminescu, „neliniștea tăcerilor stelare și angoasa inextintibilă se găsesc prefigurate în aceste rânduri cu adevărat premonitrii:

Când pere sara lumina cea frumoasă a zilei, când umbre întunecoase acopăr politii, sate, câmpii și munți, când amuțește vuietul cel mare al vieței și toți muritorii obosiți,

---

[173] Idem, p. 101-102.

toate făpturile viețuitoare zac în somn; când tot pământul, ca un mort, s-acufundă în mormântul cel întunecos, atunci se îanlță noaptea în a ei măreață serbare; și din ceriu lucesc asupra tunericului nostru stelile cele vecinice; noi nu mai vedem pământul nostru în a sale frumusețe și sălbăticiuni – ci numai lumi streine, care din noianul lumei ni surid cu plăcere.

Fiecare noapte-mi înfățoșază icoana morței mele. Somnul, fratele morței, voiește a-mi închide ochii; oasele mele doresc răpaos; lumea nu mai are un har pentru mine; pământul tunecos au pierdut lumina și podoaba sa; ceriu nu mai strălucește.

Când odineoară moartea va închide ochiul meu cel obosit și viața în veci se va întuneca – când toate voi pierde – , atunci îmi va luci numai ceriul, atunci numai, strălucind, mi se va deschide Vecinicia”[174].

Substanța ideatică a acestor meditații în proză o descoperim infiltrată adânc în poezia și filosofia lui Eminescu.

Reamintim că, într-unul din proloagele la *Minee*, regăseam (am văzut în volumul anterior al lucrării de față) reprezentată ideea *readucerii la neființă a totului*, dar nu cu sensul *nihilist* sau *budist* care a fost ulterior imprimat în interpretarea versurilor eminesciene.

Echivocurile interpretative pot fi generate și întreținute și de o expresivitate cu semnificații distincte de ceea ce putem percepe dintr-o lectură primară și sumară.

E de ajuns să ne uităm numai la ultima frază din textul de mai sus al lui Asachi: la început pare a enunța o perspectivă sumbră, pesimistă, chiar atee (*Când odineoară moartea va închide ochiul meu cel obosit și viața în veci se va întuneca – când toate voi pierde* –), pentru ca finalul să dezvăluie o atitudine aflată exact la antipod: *atunci îmi va luci numai ceriul, atunci numai, strălucind, mi se va deschide Vecinicia*.

Dacă luăm în considerare *productivitatea genului*, a acestui tip de meditații, asupra căruia ne avertizează Mihai Zamfir, putem să conchidem că Eminescu avea la dispoziție o tradiție *internă*, destul de amplă, pe fundamentele căreia își putea dezvolta...*pesimismul*.

---

[174] Idem, p. 102-103.

Această filosofie curge însă în matca *Psaltirei* și a *Ecclesiastului*, din care derivă. Ea reprezintă doar o filă din existența umană pământească, dramatică, și nu învederează destinul uman în eternitate.

E aceeași *viață a lumii* pe care o descria Miron Costin, reactualizată și ramificată.

Cugetările de acest gen erau o constantă a scriiturii, dar și a...filosofiei cotidiene a scriitorilor.

Vorbind despre lirica pre-eminesciană, Mircea Anghelescu preciza: „deși unic, Eminescu n-a apărut, ca Luceafărul, din neant, din haos, ca o *enigmă n-esplicată*. [...] asemenea sonuri... au existat și mai înainte, la Asachi [...] sau la Alexandrescu [...] sau, mai înainte încă, la Dosoftei”[175].

Finalitatea existenței pământești fiind destul de clară, este normal ca ochii spiritului să se îndrepte interogativ asupra destinului și a rolului său în eternitate.

Revenind la discuția noastră anterioară, aflăm în finalul poemului *Memento mori*, al peregrinărilor poetului prin istoria lumii, o impresionantă rugăciune către Dumnezeu, Creatorul a toate, care conţine şi mărturisirea eşecului său de a se fi apropiat de El doar prin mijlocirea raţiunii:

Tu, ce în câmpii de chaos [haos] *semeni stele – Sfânt şi mare,*
Din ***ruinele gândiri-mi****, o, răsai, clar ca un Soare,*
Rupe vălurile d-imagini, ce Te-ascund ca pe-un fantom
[imagine ireală, nălucire]*;*
*Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire****,***
Ce ţii bolţile tăriei să nu cadă-n risipire,
Cine eşti?... Să pot pricepe şi icoana Ta [pe cel creat după
chipul Tău]*... pe om****.***

Fulgeră-n norii de secoli unde-ngropi a Ta mărime,
Printre bolţile surpate să mă uit în adâncime:
De-oi vedea a Ta comoară, nu regret chiar de-oi muri.
Oare viaţa omenirei nu Te caută pe Tine ?
Eu, un om *de Te-aş cunoaşte, chiar să mor mi-ar părea bine.*
Dar să ştiu - semeni furnicei ce cutează-a Te gândi ?

Cine-a pus [dacă nu Tu] *aste seminţe, ce-arunc ramure de*
raze,
Într-a chaosului câmpuri, printre veacuri numeroase,

---

175 Mircea Anghelescu, *Clasicii noștri*, op. cit., p. 149.

Ramuri ce purced cu toate dintr-o inimă de om ?
A pus gânduri uriaşe într-o ţeastă de furnică,
O voinţă-atât de mare-ntr-o putere-atât de mică,
Grămădind nemărginirea în sclipitu-unui atom.

Vai! în van se luptă firea-mi să-nţeleagă a Ta fire!
Tu cuprinzi întregul spaţiu cu a lui nemărginire
Şi icoana-ţi n-o inventă omul mic şi-n margini strâns.
Jucăria sclipitoare de gândiri şi de sentinţe,
Încurcatele sofisme nu explic-a Ta fiinţă
Şi asupra cugetării-Ţi pe mulţi moartea i-a surprins.

Oamenii au făcut chipuri [idolii păgâni] *ce ziceau că-Ţi seamăn Ţie,*
Te-au săpat în munţi de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit în stânce, colo-n aşchii de lemn [închinat ca] *sfânt;*
Ş-apoi vrură ca din chipu-ţi să explice toate. Mută
La rugare şi la hulă idola de ei făcută
Rămânea!... Un gând puternic, dar nimic – decât un gând.

În zadar trimit prin secoli de-ntrebări o vijelie
Să Te cate-n hieroglife din Arabia pustie,
Unde Samum îşi zideşte vise-n aer, din nisip.
Ele trec pustiul mândru ş-apoi se coboară-n mare,
Unde mitele cu-albastre valuri lungi, strălucitoare,
Înecând a mele gânduri de lungi maluri le risip.

Prefăcute-n vulturi ageri cu aripi fulgerătoare,
C-ochi adânci şi plini de mite [mituri]*, i-am trimis în cer să zboare,*
Dar orbite, cu-aripi arse [gândurile] *pe pământ cad îndărăt;*
Prefăcute-n stele de-aur merg pân' l-a veciei uşă,
Dară arse cad din ceruri şi-mi ning capul cu cenuşă
Şi când cred s-aflu-adevărul mă trezesc – c-am fost poet.

Ca s-explic a Ta fiinţă, de gândiri am pus popoare,
Ca idee pe idee să clădească pân-în soare,
Cum popoarele antice în al Asiei pământ
Au unit stâncă pe stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri.
Un grăunte de-ndoială [a]*mestecat în adevăruri*
Şi popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt.

Cum eşti Tu nimeni n-o ştie. Întrebările de[spre] *Tine,*
Pe-a istoriei lungi unde, se ridică ca ruine
Şi prin valuri de gândire mitici stânce se sulev;
Nici un chip pe care lumea Ţi-l atribuieşte Ţie
Nu-i etern, ci cu mari cete d-îngeri, de fiinţi o mie,
C-un cer încărcat de mite asfinţeşti din ev în ev. /.../

Ş-astăzi punctul de solstiţiu a sosit în omenire.
Din mărire la cădere, din cădere la mărire
Astfel vezi roata istoriei întorcând schiţele [spițele] *ei;*
În zadar palizi, sinişti, o privesc cugetătorii
Şi vor cursul să-l abată... Combinaţii iluzorii –
E apus de Zeitate, ş-asfinţire de idei.

Nimeni soarele n-opreşte să apuie-n murgul serei,
*Nimeni Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării***,**
Nimeni noaptea să se-ntindă pe-a istoriei mormânt;
Mulţi copii bătrâni crezut-au cum că ei guvernă lume,
Nesimţind că-s duşi ei singuri de un val fără de nume,
Că planetul ce îi poartă cugetă adânc şi sfânt.

Se-nmulţesc semnele vremei, iară cerul de-nserare
Roşu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare
[cf. Mt. 24, 3-14; Mc. 13, 5-33; Lc. 21, 7-27]
Şi idei a zeci de secoli sunt reduse la nimic;...

Imaginea primă, cea a *răsăririi* lui Dumnezeu din *ruinele gândirii*, din mintea ruinată de erori ideatice, reprezintă un reflex isihast, o urmare a lecturilor sale din acele volume ascetice care precizează că harul lui Dumnezeu luminează doar în mintea curată, în omul care şi-a curăţit mintea şi inima de intenţii pătimaşe.

A se observa aici acuitatea deosebirilor dogmatice între rugăciunea către Maica Domnului, în care poetul implora *Rasai* ***asupra mea****, lumină lină*, şi rugăciunea către Dumnezeu, în care se spune: ***Din ruinele gândirii-mi****, o, răsai, clar ca un soare*.

Hristos Dumnezeu (*Eu, un* om *de Te-aş cunoaşte*...) apare ca *interior* minţii şi sufletului omenesc, prin harul Său

– căci, aşa cum preciza Fericitul Augustin[176], *Hristos ne este nouă mai intim decât ne suntem noi înşine*.

Versurile de mai sus sunt o rugăciune către Dumnezeu, în care poetul imploră ca El să i Se reveleze, dar subliniază şi faptul că întreaga istorie a omenirii a presupus şi presupune căutarea Creatorului lumii, a Dumnezeului ei.

Rugăciunea era o temă (am putea-o numi chiar un *gen*) frecvent al poeziei pașoptist-preromantice, pe care o abordează toți poeții. Eminescu, spre deosebire de poeții pașoptiști, se scufundă într-un *apofatism lingvistic* care îi este caracteristic.

Ca și cu alte ocazii, și de data aceasta Eminescu ilustrează poetic într-un mod personal o problematică ce îi frământase și pe alții înaintea lui, în epoca pașoptistă.

În mod paradoxal însă, soluționarea lirică pe care o comportă versurile eminesciene nu este una *lămuritoare* sau *filosofic-explicativă*, ci *încifrantă metaforic*, ca și cum s-ar fi dorit conservarea adevărului într-o paremiologie poetică și transmiterea lui doar celor care *au urechi de auzit*.

În laboratorul său liric, Eminescu a introdus și metamorfozat toate temele majore atinse de pașoptiști, pentru că ele reprezentau un fond interior autohton de spiritualitate.

Cele dezbătute de Eminescu în versurile dintr-o strofă ca aceasta,

Oamenii au făcut chipuri [idolii păgâni] *ce ziceau că-Ţi seamăn Ţie,*
Te-au săpat în munţi de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit în stânce, colo-n aşchii de lemn [închinat ca] *sfânt;*
Ş-apoi vrură ca din chipu-ţi să explice toate...,

se pot lectura, într-o expunere lirică mai limpede, la Bolliac[177] (de la care Eminescu și-a însușit sintagme precum *bătrân ca iarna*), care acuză epoca idolatră a umanității:

De când Tu liberași viața, de când ai făcut pe om,
De când, ca să Te cunoască, i-ai spus marea trebuință,
De când, ca să te găsească, el sfarm-orice atom;
De când minte-ai se trudește ca să afle-a Ta voință

[176] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Augustin_de_Hipona.
[177] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Bolliac.

Într-o pasăre ce zboară,
Într-un fenomen departe,
Într-un fum ce se împarte,
Chiar în victima ce-omoară,
De-atunci, oare-ai măsurat,
Stăpâne, din aste neamuri, care mai mult Te-a mărit!
Dar Ți-au dat schiloade forme! Dar Te micșora-n țărămonii;
Cultul lor era onoare, zbieretele lor, armonii!
Credea că Te-a-ndatorat
C-o cruzime de-ngrozit. /.../

Eu nu Te-am crezut, Părinte, cu slăbiciuni omenești.
Nici pe lemne, nici de piatră, nici în mantelă albastră,
Nici pe acvilă călare, nici pe nori că Te-odinești, –
Slabe simboluri ce naște mintea mărginit-a noastră!
Le-am disprețuit pe toate,
N-am hotărât lăcuința-Ți,
N-am crezut că știu voința-Ți,
N-am crezut că daruri poate
Pe Tine a-ndupleca.
Și ce daruri avem, Doamne, care să putem să-Ți dăm?
Tămâie? sânge sau aur? Orice-avem e de la Tine.
Iartă, Doamne, pe aceia care se privesc pe sine,
Și voiesc a-Ți explica
Slăbiciuni ce noi purtăm!

Iartă pe toți deopotrivă: și pe cel ce Te va om,
Și pe cel ce Te va șarpe, și pe cel ce Te va soare;
Pe cel ce Te mărginește într-un fel sau un atom;
Pe cel care, ca să-Ți placă, se pornește să omoare
Pe cel ce cu bani în mână
Vine să Te mituiască!
Pe cel ce va să zidească
Un templu unde Te mână,
Ș-a-Ți da pravili ei cutez!
Pe cei ce-au a Tale daruri și-Ți mai cer ș-alt ajutor,
Iartă pe cel ce se roagă să-l ajuți când face crime;
Pe ateul ce Te-mbală, blestemă a Ta asprime!
O! ast blestem este: crez
În eternul Creator! /.../

Iartă, Doamne, deopotrivă pe tot neamul omenesc! ...

(*Rugăciune*)[178]

Întorcându-ne la versurile eminesciene, cei care au căutat pe Dumnezeu doar cu mintea, cu inteligenţa lor umană, imaginînd un *fantom*, s-au dovedit nişte naivi care, fie şi-au construit idoli din lemn sau din piatră şi i-au numit *dumnezei* şi s-au închinat lor, fie au născut sofisme şi au inventat sisteme filosofice prin care încercau să explice originea şi sensul universului, precum vechii greci, fie au încercat să dezlege misterele lumii prin tot felul de calcule şi de cugetări oculte încriptate-n *hieroglife*, fie – o culme a amăgirii umane – au zidit pur şi simplu un turn, al Babilonului, ca să ajungă în cer la Dumnezeu.

„Rămâne neînțeleasă firea Aceluia ce seamănă stele *în câmpii de caos*; din toate elucubrațiile omenești ce se referă la El, rezultă numai *de-ntrebări o vijelie*, *un gând puternic, dar nimic – decât un gând*”[179].

Eşecul acelor gânditori sau conducători ai lumii, *copii bătrâni*, care au avut impresia că ei *guvernă lumea*, s-a transformat, în planul experienţei personale, în eşecul poetului, ale cărui gânduri *pure* (ale raţiunii singularizate) trimise spre Dumnezeu sunt un Icar, un Luceafăr învins:

Ele trec pustiul mândru ş-apoi se coboară-n mare /.../ Prefăcute-n stele de-aur merg pân' l-a veciei uşă, / Dară arse cad din ceruri şi-mi ning capul cu cenuşă. Aceasta este *cenuşa pocăinţei*.

E o mărturisire aici, a faptului – conştientizat – că şi el *a căzut*, a cunoscut *căderea*, ca şi civilizaţiile sau oamenii pe care îi rememorează poemul său, *Memento mori*.

Şi după cum, după erorile vanităţii terminate-n cataclisme, *cu cenuşa pocăinţei şi-a împlea pământul fruntea*¸ la fel şi el primeşte *ninsoarea cenuşii*, a pocăinţei care să-i albească sufletul la loc.

E atitudinea regilor-profeţi David şi Solomon, pe care o vesteau cele mai vechi *poeme* ale noastre, născute prin versificare sau parafrazarea *Psaltirei*...

Poetul sfârşeşte prin a se integra şi pe sine în rândul celor *căzuţi*, a celor care au alunecat în eroare, la un moment dat. Şi eroarea sa o mărturiseşte singur:

---

[178] Cezar Bolliac, *Scrieri I. Meditații poetice*, ediție, note și bibliografie de Andrei Rusu, prefață de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, București, 1983.
[179] L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, op. cit., p. 133.

În zadar trimit prin secoli de-ntrebări o vijelie / Să Te cate-n hieroglife... .

Filosofările vane, *ideile*, deşi par *superioare*, sunt la fel de rudimentare şi de naive ca şi turnul Babilonului: *Ca s-explic a Ta fiinţă, de gândiri am pus popoare, / Ca idee pe idee să clădească pân-în soare* [până la Soarele-Dumnezeu], */.../ Şi popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt.*

Eminescu evocă aici *căderea minţii*. Gândurile sunt *stele de-aur* până când *raţiunea pură* îşi dezvăluie esenţa de *cenuşă*. Gândirea *luciferică*, zburând ca un Luceafăr *cu aripi fulgerătoare* nu ajunge la Tronul Dumnezeirii, pentru că mintea umană singularizată (fără harul lui Dumnezeu) nu poate lua cu asalt realitatea Sa dumnezeiască, *nu poate cunoaşte şi înţelege pe Dumnezeu fără Dumnezeu* (după cum enunța Sf. Irineu de Lyon[180]).

Memento mori e un *„Luceafăr” inversat*.

Ipostaza poetică este cea a unui Luceafăr *cu aripi arse*, dar care îşi ninge capul cu cenuşă, *ca să re-nvie luminos ca pasărea Phoenix*, cunoscând că pocăinţa e Phoenix-ul a creştinismului ortodox (pasărea Phoenix apare de altfel şi în cartea lui Iov, dar şi în primele secole creştine, la Sfântul Clement Romanul[181], unul dintre primii episcopi ai Romei, sau în scrierile apologetice ale lui Atenagora Atenianul).

Concluzia şi mesajul poemului: ca să nu cazi, să nu mai repeţi aceleaşi erori, ca să nu mai înmulţeşti şirul de căderi, *aminteşte-ţi că vei muri*. Că eşti o deşertăciune în lanţul deşertăciunilor: *vanitas vanitatum, omnia vanitas*.

Nouă ni se pare că e mai mult Dosoftei, Miron Costin sau Cantemir aici, decât Schopenhauer sau Kant.

Titlul unui alt poem eminescian vorbeşte, cam în acelaşi sens, despre *înţelepciunea* umană cu *aripi de ceară* (*O,-nţelepciune, ai aripi de ceară!*), ceea ce ne determină să meditâm mai atent asupra sensurilor subiacente ale *Luceafărului*.

Poetul se zbate între idealul Luceafărului de a zbura pe aripile înţelepciunii până la Tronul Dumnezeirii, al Părintelui

---

[180] Puteți downloada, în ediția noastră, în două volume, magistralul tratat de teologie al Sfântului Irineu al Lyonului: *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri sau Contra ereziilor*.
Primul volum: http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/03/sfantul-sfin%c8%9bit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-1/.
Al doilea volum: http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/23/sfantul-sfin%c8%9bit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-2/.

[181] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Papa_Clement_I.

ceresc, şi conştiinţa de a fi un alt Icar[182], în aventura sa cognitivă.

Sensuri pe care bănuim că le-a intuit şi Nichita Stănescu, motiv pentru care i-a desemnat pe artişti, *în Elegia întâia*, ca alcătuind *neamul dedalizilor*.

Nici Luceafăr şi nici Icar nu trebuie să fie artistul, ci Dedal[183]: omul care îşi construieşte aripi dar ştie în acelaşi timp până unde poate zbura cu ele; omul care aspiră pe măsura firii şi a finititudinii sale, care îşi cunoaşte limitările. Căci, după cum recunoştea şi Pascal[184], omul care vrea să fie *înger*, ajunge *diavol*.

Inteligenţa umană, gândirea speculativă nu L-a aflat pe Dumnezeu, afirmă Eminescu. Istoria lumii s-a scurs fără ca vreo minte umană să demonstreze că este în stare să-L descopere pe Dumnezeu doar prin forţa intelectului. Şi acum istoria se apropie de sfârşitul ei, după cum ne-a anunţat *Sfânta Scriptură*.

Cu puterea sa vizionară, încă din secolul al XIX-lea, Eminescu observa că acum este o vreme a apostaziei multora, că Dumnezeu *apune* de pe cerul minţii multor contemporani, pentru că sunt vremurile din urmă, caracterizate de pustiul spiritual şi de pustiul gândirii: *E apus de Zeitate, ş-asfinţire de idei*.

Dumnezeu nu *moare* pentru Eminescu ca pentru Nietzsche[185], ci Dumnezeu *apune*, în înserarea lumii, ca un Soare de pe cerul minţilor trufaşe (*Nimeni soarele n-opreşte să apuie-n murgul serei, / Nimeni Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării*), pentru că, după cum au spus Sfinţii Părinţi, mintea umană a fost zidită de către Dumnezeu ca un cer care să fie plin de lumină, luminat de Soarele inteligibil al Dumnezeirii. Această realitate duhovnicească este expusă pe larg şi de Dimitrie Cantemir, în *Divanul* său[186].

---

182 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Icar.

183 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dedal.

184 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal.

185 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Nietzsche.

186 Dimitrie Cantemir, *Divanul...*, op. cit., p. 299-301. Autorul a înfăţişat acelaşi lucru chintesenţiat, şi anterior în lucrare (vezi p. 245-246), unde înţeleptul, dialogând cu lumea, îi spune:
„Tu eşti creaţia şi făptura veşnicului Împărat, înfrumuseţată întru toate podoabele tale – pentru că Dumnezeu nu face nimic *urât* sau *displăcut* – desăvârşită întru toate, în decurs de şase zile, după cum scrie Moise, cel mai vechi dintre toţi istoricii.
Tu eşti numită *macrocosm*, prototip şi model al *microcosmosului*, adică al omului; de aceea toate podoabele care se găsesc în tine pot să se explice ca fiind ale omului şi toate cele ale omului ca fiind ale tale.

Dar Dumnezeu nu sileşte pe nimeni să creadă în El, iar întunericul ideologiilor ateist-nihiliste a cuprins multe minţi care n-au avut puterea să creadă decât în mintea şi raţiunea lor discursivă.

Însă Eminescu ne descoperă limpede că acest curs al istoriei este dinainte cunoscut de către Dumnezeu şi că El, Cel care *scrii mai dinainte a istoriei gândire*, este Cel ce îngăduie şi suferă propriul Său apus, propria Sa moarte din inimile şi minţile multor oameni, după ce a răbdat pentru ei moartea pe Cruce.

Şi aici poetul urmează o interpretare profetică a Ps. 103, 20 (*soarele şi-a cunoscut apusul său* – cu referire la moartea lui Hristos, după tâlcuieşte şi Antim Ivireanul în *Didahii*) sau profeţia noutestamentară: *din pricina înmulţirii fărădelegii, iubirea multora se va răci* (Mt. 24, 12).

Filosofii vremurilor de apoi nu au ce să mai spună în faţa *solstiţiului omenirii*. Filosofia lor tace sau e insignifiantă, pentru că îi înspăimântă conştiinţa văzând agonia chipului acestei lumi: *palizi, siniştri, o privesc cugetătorii*.

Eminescu declară însă că el rămâne fidel, chiar dacă ar fi ultimul om de pe pământ, a ceea ce am identificat a fi viziunea tradiţională a culturii şi spiritualităţii româneşti, *în contra* modernismului ateist (după cum ne mărturisesc câteva versuri reproduse de Ioana Em. Petrescu[187]): *...când regii mor, / Când ceru-apune a lui gânduri* [în minţile umane]*, /.../ Când* [ca umanitate] *am pierdut ideea-eternităţii, / Eu singur stau s-o reprezint aici*.

Este impresionant ataşamentul lui faţă de credinţa şi cugetarea veche românească!

Astfel, mai întâi în tine este *lumina*, care corespunde la om cu credinţa, în tine este tăria de deasupra, adică cerul, care la om este nădejdea. În tine apele de deasupra, care la om sunt grijile lăsate de Dumnezeu, apoi apele de dedesubt, care sunt tulburările ce vin de la trup; în tine este pământul – la om trupul.
Ierburile şi copaci înseamnă *faptele bune*; seminţele şi roadele tale sunt *virtuţile* şi *milosteniile*. Soarele este *imaginea înţelepciunii celor veşnice*, iar luna *imaginea lucrurilor temporale*.
Peştii, care stau totdeauna în apă, sunt *umilinţele*, păsările zburătoare sunt *contemplaţiile cele cereşti*; animalele neraţionale sunt *ajutorarea* şi *miluirea săracilor*; târâtoarele, adică animalele care se târăsc pe pântece, sunt *suferinţele, durerilor altora*; sălbăticiunile înseamnă *meditarea la demoni* şi *la răutate*".
Am folosit nu originalul românesc, ci traducerea lui Virgil Cândea din versiunea grecească a lucrării, pentru a urmări o expunere clară, fără dubii asupra sensului.
[187] *Cf.* Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice şi viziune poetică*, ediţie îngrijită şi prefaţată de Irina Petraş, Ed. Paralela 45, 2005, p. 26. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioana_Em._Petrescu.

Gândirea lumii şi a întregii istorii umane nu mai valorează nimic în faţa Apocalipsei şi a Judecăţii care se apropie.

Interogaţiile umane pline de vanitate nu au fost în stare să afle ceva sau să spună ceva adevărat despre Dumnezeu de-a lungul istoriei – ce ştim despre El este ceea ce El Însuşi ne-a revelat prin Proroci, prin Sfinţi şi, mai ales, prin Fiul Său – şi nu este în stare nici la sfârşitul istoriei să abată lumea de la cursul ei spre transfigurarea finală, stabilit dintru început de Dumnezeu şi aşezată în raţiunile acestui cosmos: *planetul cugetă adânc şi sfânt*.

Lumea este *întruparea gândului lui Dumnezeu* iar istoria omenirii este *povestea căutării lui Dumnezeu de către oameni*. Poetul care a încercat să-l găsească pe Dumnezeu prin puterea înţelepciunii sale renunţă să mai afle răspunsuri, pentru că raţiunea umană este neputincioasă.

Ar dori să aibă încredinţarea întrupării lui Dumnezeu în om: *Eu, un* om *de Te-aş cunoaşte, chiar să mor mi-ar părea bine*. Credem că ar fi dorit să Îl vadă pe Hristos, în mod extatic, aşa cum știa că se petrece cu omul care depune eforturi ascetice, din arhiva patristic-omiletică a cărților vechi, al căror cunoscător era.

Acestea sunt concluziile versurilor de mai sus, care lămuresc multe necunoscute din lirica eminesciană. Acelaşi dor neîmplinit şi tristeţe sfâşietoare, de a nu-L fi văzut pe Dumnezeu, o vor mărturisi şi Blaga[188] şi Arghezi[189].

Însă vederea lui Dumnezeu este o experienţă spirituală nu numai *posibilă*, dar şi *pretinsă* de la cei credincioşi, dar numai în spaţiul ortodox, căci pentru catolici şi protestanţi Dumnezeu *S-a retras* în transcendenţă (o *transcendenţă* reconfigurată după ideea antică, greacă) şi nu mai are nicio legătură cu imanentul, cu oamenii.

În tradiţia ortodoxă se crede că, mai înainte de a fi creată lumea, ea a existat în intenţia iubitoare a lui Dumnezeu de a o crea.

Ea a existat în *gândul* lui Dumnezeu. Omul şi universul întreg au existat, mai înainte de a exista, în gândul şi în sfatul Preasfintei Treimi, Care a iubit lumea mai înainte de a o aduce întru fiinţă.

---

[188] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga.

[189] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Arghezi.

Părintele Dumitru Stăniloae[190], în secolul al XX-lea, recapitula această gândire patristică bizantină, formulând-o astfel: *lumea este plasticizarea gândirii lui Dumnezeu* [191].

De aceea, pentru Eminescu, Dumnezeu este Scriitorul care *scrii mai dinainte a istoriei gândire*.

Poetul, după ce contemplă întreaga istorie a lumii, dorind să deslușească sensul curgerii timpului și al desfășurării istoriei omenești pe pământ, se roagă astfel către Dumnezeu – și recapitulăm versurile, pentru a le descifra detaliat:

Tu, ce în câmpii de chaos [haos] *semeni stele – Sfânt și mare,*
Din ruinele gândiri-mi, o, răsai, clar ca un Soare,
Rupe vălurile d-imagini, ce Te-ascund ca pe-un fantom;
Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire,
Ce ții bolțile tăriei să nu cadă-n risipire,
Cine ești?... Să pot pricepe și icoana Ta... pe om*.*

Dumnezeu *seamănă*, sădește stelele în câmpiile cosmice, numite și *câmpii de haos*.

Imaginile foarte plastice ale acestor versuri denumesc, de fapt, un adevăr dogmatic, și anume crearea universului *din nimic*, ex nihilo, *nimicul* fiind *plasticizat* de Eminescu prin metafora *câmpiilor de haos*.

Regăsim tot aici și poetizarea afirmației Sfântului Vasile cel Mare și a altor Sfinți Părinți, din *Hexaemeron* – așa cum precizam puțin mai devreme –, anume că, după ce a creat și a împodobit pământul cu flori și cu plante minunate, în a patra zi, Dumnezeu a creat aștrii cerești ca pe niște *flori ale cerului*. Așa încât Eminescu poate *vizualiza* crearea stelelor ca niște flori pe câmpiile cerului.

Faptul că Dumnezeu *seamănă* stelele, aducându-le întru ființă, poate să reprezinte mai mult decât *un efort stilistic* din partea poetului și anume: *o încercare de cugetare* și de *hermeneutică biblică*.

Pentru că *a semăna* înseamnă *a pune semințe*, iar când sunt puse semințele aștrilor cerești în/pe cer, aștri care sunt destinați a fi *semne*, o *semiotică* pentru oameni, ne putem gândi la semnificantul de lumină și rațiune pe care Dumnezeu

---

[190] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_St%C4%83niloae.

[191] *Cf.* Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, ediția a II-a, Ed. IBMBOR, București, 1997, p. 9.

îl sădeşte în univers, pentru a convorbi neîntrerupt cu oamenii şi a-i condce la adevăr.

Este o simbolistică vastă şi larg răspândită în paginile literaturii noastre medievale şi ea se transferă liricii *moderne* – o primă dovadă o descoperim în *Primăvara amorului* a lui Iancu Văcărescu[192], unde *Pe cer, mii de mii de stele / Semănate străluceau*.

Iar la Bolintineanu: *tresare lina Propontide /.../ Scânteind la focul stelelor splendide / Semănate-n fundul cerului plăcut* (*Mehrube*).

Penultimul vers al acestei strofe (*Ce ţii bolţile tăriei să nu cadă-n risipire*), este tot o poetizare a unei precizări patristice esenţiale, care aparţine Sfântului Atanasie cel Mare[193]: Dumnezeu a creat lumea din nimic şi tot El este Cel care o ţine întru fiinţă, Care o susţine ca să nu se reîntoarcă în neant.

Dacă Dumnezeu nu ar susţine lumea întru fiinţă, universul, cât e de mare, cu lumile lui cosmice, *s-ar risipi*, ca să folosim expresia lui Eminescu, ar pieri îndată.

Concluzia acestor versuri este că Singurul care poate da sens istoriei lumii este Dumnezeu Întrupat, Iisus Hristos, pentru că lumea Îl caută cu disperare pe Dumnezeul său, Care a creat-o şi singurul răspuns al lui Dumnezeu la neliniştea lumii nu poate fi decât Întruparea Sa.

Altfel, Dumnezeu este *de neapropiat* pentru lume.

Poetul întreabă: *Cine eşti?... Să pot pricepe şi icoana Ta…pe om.* Dar omul e *icoana* lui Dumnezeu, *după chipul şi după asemănarea Sa*, în însăşi religia în care a fost botezat şi în care a murit poetul.

Aşa încât răspunsul la *cine eşti?* pare a fi subînţeles sau interogaţia pare a fi mai mult o interpelare cu sens revelaţional, semnul dorinţei unei revelaţii personale.

Mai ales că răspunsul la întrebarea *cine eşti?*, adresată lui Dumnezeu, urmăreşte: *să pot pricepe…pe om*!

Poetul nu întreabă pentru că nu ştia *cine e* Dumnezeu, ci pentru că dorea o *lămurire* mai profundă.

Formularea lui Eminescu nu este însă paradoxală decât pentru cine nu ştie că socraticul *cunoaşte-te pe tine însuţi* a devenit la Sfinţii Părinţi *cunoaşte-L pe Dumnezeu ca să ştii cine eşti*.

---

[192] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Iancu_V%C4%83c%C4%83rescu.

[193] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Atanasie_din_Alexandria.

O apoftegmă pe care o enunţă şi Antim Ivireanul[194] în sfătuirile sale versificate, dedicate lui Ştefan Cantacuzino[195]: *Acela se cunoaşte pe sine şi situaţia sa* [ontologică, statutul său uman], *dacă mai întâi cunoaşte pe Creatorul său* [196].

Să mergem însă mai departe:

Fulgeră-n norii de secoli unde-ngropi a Ta mărime,
Printre bolţile surpate să mă uit în adâncime:
De-oi vedea a Ta comoară, nu regret chiar de-oi muri.
Oare viaţa omenirei nu Te caută pe Tine?
Eu, ***un*** **om** ***de Te-aş cunoaşte****, chiar să mor mi-ar părea bine.*
Dar să ştiu – semeni furnicei ce cutează-a Te gândi?

Adică: revelează-Te mie, Cel ce Te-ai întrupat, Cel Te-ai asemănat omului prin întrupare! Să ajungă la mine lumina Ta ca un fulger, penetrând prin *norii de secoli* ai istoriei şi prin *bolţile* de simboluri, prin norii ideologiilor false despre Tine şi prin simbolurile care doar *Te sugerează*, dar nu *Te dezvăluie* cu adevărat, ca Cel ce eşti Lumină.

Şi spune acestea Eminescu, credem noi, nu pentru că nu putea să creadă în întruparea Mântuitorului, ci pentru că dorea o încredinţare supremă, o *pipăire*, o *vedere*.

Iar această dorinţă nu se poate naşte în inimile celor care nu cred că este posibil aşa ceva ci, dimpotrivă, ea este un dor şi o nostalgie a celor care au cunoscut, chiar şi numai prin citire sau prin auzire, din cărţi şi în Biserică, că Dumnezeu este prezent în creaţia Sa şi că El Se arată oamenilor, celor ce Îl iubesc şi ascultă de poruncile Lui.

Versul *Fulgeră-n norii de secoli unde-ngropi a Ta mărime* vorbeşte şi despre *chenoza* Mântuitorului, prin care Fiul lui Dumnezeu S-a golit de slava dumnezeiască pentru a Se întrupa, pentru a lua *chip de rob* (Filip. 2, 7), la plinirea vremii, acoperind astfel cu *norii* istoriei, ai timpului (*norii de secoli*), slava Sa din veşnicie.

Pentru că El S-a întrupat, cum se spune în limbajul ecleziastic scriptural și tradițional, „la plinirea vremii”.

---

[194] Puteți downloada teza noastră doctorală, făcută pe viața și teologia Sfântului Sfințit Mucenic Antim Ivireanul de aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-via%c8%9ba-%c8%99i-opera-2010/.

[195] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/%C5%9Etefan_Cantacuzino.

[196] Antim Ivireanul, *Sfături creştine-politice*, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, XIV (1890-1891), p. 339.

Imperativul verbului *a fulgera* arată dorinţa poetului ca Hristos să Se reveleze ca Dumnezeu, după ce *a îngropat* mărimea, slava Sa dumnezeiască, în istoria noastră omenească, făcându-Se om.

A îngropat poate face aluzie şi la moartea şi îngroparea Sa pentru noi, din care poetul vrea să vadă răsărind *fulgerul dumnezeirii* Sale (ultima sintagmă fiind eminamente teologică şi ortodoxă).

Însă *fulgerul dumnezeirii* lui Hristos (adică lumina dumnezeiască) S-a arătat pe Tabor şi la învierea şi înălţarea Sa la cer sau cu alte ocazii.

Ceea ce doreşte poetul nu e *o călătorie în timp* cu maşina timpului, ca în filme sau în desenele animate, ci este *o încredinţare personală*, prin care *de-oi vedea a Ta comoară, nu regret chiar de-oi muri*.

Iar această *încredinţare personală* se numeşte, în cultura monahală în care era iniţiat poetul, *extaz duhovnicesc*, prin care creştinul ortodox, pe măsura curăţirii sale de patimi, vede lumina dumnezeiască şi este încredinţat de întruparea Fiului lui Dumnezeu şi de învierea Sa din morţi, alături de toată bunăvestirea Evangheliei.

Cine-a pus [dacă nu Tu] *aste seminţe, ce-arunc ramure de raze,*
Într-a chaosului câmpuri, printre veacuri numeroase,
Ramuri ce purced cu toate dintr-o inimă de om?
A pus gânduri uriaşe într-o ţeastă de furnică,
O voinţă-atât de mare-ntr-o putere-atât de mică,
Grămădind nemărginirea în sclipitu-unui atom.

Dumnezeu, Cel ce a gândit lumea şi istoria ei, este Cel ce a pus în om *nemargini de gândire*, cum spune acelaşi poet şi în altă parte (în poemul *Povestea magului călător în stele*).

Dacă ne amintim şi faptul că Ion Negoiţescu a interpretat aceste strofe ca reprezentând dialogul poetului cu…*geniul* său, nu putem să nu regretăm erorile critice, intenţionate sau neintenţionate, care au lăsat în umbră, pentru multă vreme, adevăratele semnificaţii mistico-religioase ale poeziei române.

George Gană nu mai repetă eroarea lui Negoiţescu, pentru el e limpede că *Tu, ce în câmpii de chaos semeni stele – sfânt şi mare* (şi versurile următoare) reprezintă „invocarea insistentă a creatorului lumii" şi că Eminescu a aderat la

„concepţia providenţialistă a istoriei”[197] – a nu se confunda *providenţierea* cu *predestinarea*.

Din păcate, concluzia sa este că disperarea lui Eminescu constă în aceea că nu poate ajunge la niciun fel de răspuns în ce priveşte cunoaşterea Divinităţii – e o interpretare strict *raţionalistă* – şi nu comentează deloc versul: *Eu, un* **om** *de te-aş cunoaşte, chiar să mor mi-ar părea bine*.

Acesta este un vector sigur către *Dumnezeul-om* (care se revelează umanităţii), care ne indică totodată şi faptul că nu o necunoaştere totală despre Dumnezeu este cea care îl frământa pe poet, ci *un anumit fel de cunoaştere*, pe care nu o putuse atinge.

Temeiul fiinţării lumii este un Dumnezeu care este persoană, Treime de persoane, şi care creează persoane după chipul Său, înzestrate cu raţiune şi, zice Eminescu, cu puterea de a zămisli lumi ale gândirii: *Cum Dumnezeu cuprinde cu viaţa Lui cerească* [viaţa Lui cerească = harul dumnezeiesc] */ Lumi, stele, timp şi spaţ*[iu] *ş-atomul nezărit, / Cum toate-s El* [gândul Lui plasticizat] *şi Dânsul în toate e cuprins* [Dumnezeu este în toate cele create prin harul Său, spun Sfinţii Părinţi]*, / Astfel tu* [omul] *vei fi mare* ***ca gândul tău întins*** (*Povestea magului călător în stele*).

Măreţia lui Dumnezeu se cunoaşte din *gândul* Lui *mare* (lumea cea *întinsă*, sau *mare şi lată*, cum s-a încetăţenit în popor) şi, după asemănarea Lui, aceeaşi măreţie o descoperă şi omul, prin dezvoltarea creatoare a *gândului* său.

Însă înţelepciunea omului e firavă. Vedem acest lucru, atunci când acesta se bazează numai pe raţiunea sa umană vană, autonomă, fără har:

În zadar trimit prin secoli de-ntrebări o vijelie /.../
Prefăcute-n vulturi ageri cu aripi fulgerătoare,
C-ochi adânci şi plini de mite [mituri]*, i-am trimis în cer să zboare,*
Dar orbite, cu-aripi arse [gândurile] *pe pământ cad îndărăt;*
Prefăcute-n stele de-aur merg pân' l-a veciei uşă,
Dară arse cad din ceruri şi-mi ning capul cu cenuşă
***Şi când cred s-aflu-adevărul mă trezesc – c-am fost poet*.**

[197] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 200.

Aceste versuri sunt o reiterare a *căderii* din *Sărmanul Dionis* (care face aluzie la căderea Sfântului Adam, la căderea omului din dorinţa de a fi dumnezeu fără Dumnezeu), dar sunt şi o variantă mai sinceră a *Luceafărului*, după cum observam şi mai devreme (de altfel, evoluţia lui Dionis de la un *ateist superstiţios* la omul mântuit de căderea demonică prin iubirea Mariei reiterează aceeaşi obsesie *luciferică* a poetului, ilustrând simbolic parcursul autobiografic şi idealul său soteriologic, despre care am mai vorbit anterior).

Ele denotă şi preocuparea supremă a lui Eminescu, *adevărul*, care este în contradicţie cu obsesia artei moderne: *metafora* poetică, simplă, goală, eminamente *stilistică*.

Gândurile sale au zidit un turn al Babilonului care s-a năruit înaintea lui Dumnezeu. Însă e de reţinut faptul că ţelul său a fost acela de a-L afla pe Dumnezeu:

Ca s-explic a Ta fiinţă, de gândiri am pus popoare,
Ca idee pe idee să clădească pân-în soare,
Cum popoarele antice în al Asiei pământ
Au unit stâncă pe stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri.
Un grăunte de-ndoială [a]*mestecat în adevăruri*
Şi popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt.

Cum eşti Tu nimeni n-o ştie*. Întrebările de*[spre] *Tine,*
Pe-a istoriei lungi unde, se ridică ca ruine
Şi prin valuri de gândire mitici stânce se sulev;
Niciun chip pe care lumea Ţi-l atribuieşte Ţie
Nu-i etern, ci cu mari cete d-îngeri, de fiinţi o mie,
C-un cer încărcat de mite asfinţeşti din ev în ev.

Prima dintre aceste două strofe este o mărturisire elocventă – dar trecută cu vederea –, a faptului că poetul a urnit *popoare de gândiri* în căutarea lui Dumnezeu.

Coroborând această extraordinară imagine plastică, cu versurile următoare, ajungem la concluzia că, aşa cum omenirea L-a căutat pe Dumnezeu în toată istoria sa, la fel istoria cugetării sale, biografia minţii şi a gândurilor sale poate fi rezumată de această căutare febrilă, ca ţel al vieţii lui.

Cum eşti Tu nimeni n-o ştie: fiinţa lui Dumnezeu este inaccesibilă atât oamenilor, cât şi Îngerilor. Aceasta este învățătura ortodoxă.

Gândirea umană nu poate decât să construiască *icoane* (e vorba aici de un omonim al *icoanelor* ortodoxe, pentru că nu la acestea din urmă se referă Eminescu, ci la toate formele şi religiile care nu au fost revelate de sus şi pe care le-a *fantomat* gândirea umană în căutarea lui Dumnezeu, de-a lungul istoriei), *imagini* ale lui Dumnezeu, care nu sunt reale, ci sunt idei şterse despre măreţia Sa.

Şi prin valuri de gândire mitici stânce se sulev: avem un tablou alegoric al *gândirii umane* ca o mare agitată de valuri, din care se înalţă *gândirea mitică* precum nişte stânci.

Stânci marine care au durabilitate în parcursul istoric al umanităţii, o vreme, dar nu au întemeiere şi dăinuire veşnică, nu sunt adevăr revelat de la Dumnezeu, ci presupuneri umane despre Fiinţa divină.

Memento mori se sfârşeşte cu un tablou apocaliptic, al sfârşitului lumii.

Ideile omenirii încep să se sfârşească, filosofiile şi religiile inventate de om încep să se epuizeze sau omul Îl ucide pe Dumnezeu în mintea şi în inima sa şi nu mai caută nimic nobil, nimic înălţător: *E apus de Zeitate ş-asfinţire de idei*.

Vine sfârşitul lumii, pentru că, după cum a spus Hristos, *se-nmulţesc semnele vremei* [Mt. 24, 6-8; Lc. 21, 11], *iar cerul de-nserare / Roşu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare / Şi idei a zeci de secoli sunt reduse la nimic*.

Ultimul vers al poemului, *căci gândirile-s fantome, când viaţa este vis*, credem că nu se poate interpreta în sensul *visului brahmanic*, ci în sensul în care Sf. David şi fiul său, Sf. Solomon, au vorbit despre *viaţa ca vis*, ca *deşertăciune*, referinţă pe care o regăsim foarte adesea la Sf. Ioan Gură de Aur (ale cărui omilii au avut o vastă circulaţie pe teritoriul românesc în tot evul mediu, sub numele de *Zlatoust* sau *Zlatostrui*, *Zlatoust* fiind traducerea în slavonă a lui *Hrisostom* sau *Gură de Aur*) şi în toate cărţile noastre vechi.

Pentru Eminescu, cugetarea omenească, *gândirile arhitectonici* umane (în acelaşi poem, *Memento mori*), care construiesc civilizaţii sau sisteme filosofice de tot felul, sunt zădărnicie înaintea acelei gândiri a lui Dumnezeu, din care răsare lumea şi istoria.

Prin urmare, nu ar fi putut avea preeminenţă înaintea sa niciunul dintre sistemele umane de gândire (cum ar fi filosofia germană sau cea vedică), dacă el credea că toată

înţelepciunea umană este o iluzie, în sensul în care vorbeşte *Psaltirea* şi *Ecclesiastul* de *vis* şi de *iluzie*.

Eminescu descrie în aceste strofe din finalul poemului *Memento mori* falimentul intelectualismului glacial şi se întoarce, nostalgic, cu faţa de la savanţi, dascăli şi filosofi (*Scrisoarea I*, *Scrisoarea II*, *Sărmanul Dionis*, etc.), înapoi, înspre *raţiunile divine* pe care Dumnezeu le-a *însămânţat* (*logoi spermatikoi*) în cosmos, pentru că, aşa cum spune Sfântul Pavel: *Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înţelegându-se din făpturi, adică veşnica Lui putere şi dumnezeire* (Rom. 1, 20).

Citim în multe poeme această nostalgie – adevărată jale nostalgică – a lui Eminescu după regăsirea Paradisului pierdut al copilăriei în care el ştia să vorbească *limba cosmică*, să dialogheze cu toate cele din natură create de Dumnezeu şi care formează un logos cosmic convorbitor cu raţiunea şi conştiinţa umană nepervertită de patimi josnice, iraţionale sau de ideologii false.

Un poem magnific pentru revelarea acestei concluzii a aventurii cognitive a poetului este şi *O,-nţelepciune, ai aripi de ceară!*:

Ce mâni subţiri s-apucă de perdele
Şi într-o parte timide le trag!
În umbra dulce, după vechi zăbrele
Suspină gură-n gură, drag cu drag.
Luceşte luna printre mii de stele,
Suspină vântu-n frunzele de fag,
Se clatin codri mângâiaţi de vânt –
Lumini pe ape, neguri pe pământ.

O,-nţelepciune, ai aripi de ceară!
Ne-ai luat tot făr' să ne dai nimic,
Puţin te-nalţi şi oarbă vii tu iară,
Ce-au zis o vreme, altele deszic,
Ai desfrunzit a visurilor vară
Şi totuşi eu în ceruri te ridic:
M-ai învăţat să nu mă-nchin la soarte
Căci orice-ar fi ce ne aşteaptă – moarte!

Tu ai stins ochiul Greciei antice,
Secat-ai braţul sculptorului grec,
Oricât oceanu-ar vrea să se ridice

Cu mii talazuri ce-nspumate trec,
Nimic el nouă nu ne poate zice,
Genunchiul, gândul eu la el nu-mi plec,
Căci glasul tău urechea noastr-o schimbă:
*Pierdută-i a naturii sfântă limbă***.**

În ***viaţa mea – un rai în asfinţire –***
Se scuturau flori albe de migdal;
Un vis purtam în fiece gândire
Cum lacul poartă-o stea pe orice val;
Ş-a zorilor suavă înflorire
Se prelungea până-n amurgul pal,
În văi de vis, în codri plini de cânturi,
Atârnau arfe îngereşti pe vânturi.

Şi tot ce codrul a gândit cu jale
În umbra sa pătată de lumini,
Ce spun: izvorul lunecând la vale,
Ce spune culmea, lunca de arini,
Ce spune noaptea cerurilor sale,
Ce lunii spun luceferii senini
Se adunau în râsul meu, în plânsu-mi,
De mă uitam răpit pe mine însumi.

În van cat întregimea vieţii mele
Şi armonia dulcii tinereţi;
Cu-a tale lumi, cu mii şi mii de stele,
O, cer, tu astăzi cifre mă înveţi;
Putere oarbă le-aruncă pe ele,
Lipseşte viaţa acestei vieţi*;*
Ce-a fost frumos e azi numai părere –
Când nu mai crezi, să cânţi mai ai putere?

Şi dacă nu-i nimic, decât părere
Tot ce suspină inimei amor,
Istoria cu lungile ei ere
Un vis au fost amar – amăgitor;
Tot ce-aspirăm, toat-acea putere
Care-am robit-o falnicului dor
Am cheltuit-o ca nişte nebuni
Pe visuri, pe nimicuri, pe minciuni.

Sunt ne-nţelese literele vremii
Oricât ai adânci semnul [simbolul] *lor şters?*
Suntem plecaţi sub greul anatemii
De-a nu afla nimic în vecinic mers?
Suntem numai spre-a da viaţă problemei,
S-o dezlegăm nu-i chip în univers?
Şi orice loc şi orice timp, oriunde,
Aceleaşi vecinice-ntrebări ascunde?

Poezia aceasta polemizează, ca şi în cazul anterior, cu filosofia umană care nu este în stare să ofere niciun răspuns la întrebările vitale ale fiinţei umane, ci doar să aducă în discuţie dileme de nerezolvat.

Pentru filosofia dilematică, sintagma *literele vremii* de care vorbeşte Eminescu, adică *lectura* istoriei omeneşti şi a creaţiei universale rămâne fără niciun ecou pozitiv.

Ceea ce filosofia de tip apusean exaltă – iar Noica[198] propunea să *realizăm* şi noi, românii, această filosofie – Eminescu respinge ca fiind un nonsens şi anume spiritul neliniştit, zbuciumat, dilematic, care nu face decât să se frământe în întreagă existenţa sa, nesperând şi nedorind un sfârşit al tensiunilor sale interioare, ci aflându-şi în mod masochist delectarea în veşnica sa nelinişte şi interogare fără răspuns.

Eminescu susţine câteva lucruri absolut esenţial de observat.

Mai întâi de toate, afirmă că gnoza care se întemeiază exclusiv pe intelectul uman interogativ şi care *raţionează* toate pe măsura sa este aceea care modifică *urechea* omului, auzul interior al conştiinţei sale, îl face surd la armonia cosmică şi la cântecul sferelor, cântec pe care Eminescu (la fel ca poezia prepaşoptistă şi paşoptistă) îl asociază cu cel al cetelor îngereşti dimprejurul Tronului Dumnezeirii, după a căror asemănare este şi armonia stelară a universului vizibil – vezi, spre exemplu, poemul *Ondina*:

Muzica sferelor: Seraphi adoară / Inima lumilor ce-o încongioară, / Dictând în cântece de fericire / Stelelor tactul lor să le inspire.

[198] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Noica.

Sau poezia *La mormântul lui Aron Pumnul* : *...te-aşteaptă toţi îngerii în cor / Ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cântare*.

Asemenea, în *Sărmanul Dionis*: *stelele albe sunau în aeriene coarde rugăciunea universului* [199].

Întorcându-ne la discuţia noastră, fiinţa umană care cunoaşte astfel de amendamente filosofice aduse ontologiei sale devine un *logos* amputat, sclerozat, incapabil de dialog cu *logosul cosmic*, cu *a naturii sfântă limbă*.

Omul este creat de Dumnezeu ca să convorbească cu raţiunile dumnezeieşti pe care acelaşi Creator le-a aşezat în univers.

Didahiile şi teologia Sfinţilor Părinţi, urmând *Sfintei Scripturi*, precum şi toată literatura românească medievală *filosofează* că frumuseţea universală este o carte de simboluri, un arhitext care trebuie citit de către raţiunea umană, de mintea umană nepervertită, pentru a învăţa din ea despre Dumnezeul şi Ziditorul Atotputernic al lumii şi despre tainele creaţiei.

Aşa a făcut Sf. Avraam şi a ieşit din rândul unui popor păgân şi închinător la idoli, fără să aibă Biblie scrisă, ci doar pentru că a citit *biblia cosmică*, pe care Dumnezeu a scris-o şi pe care Eminescu o numeşte aici: *a naturii sfântă limbă*.

Moise şi mulţi Sfinţi care s-au nevoit în pustie au contemplat înţelepciunea lui Dumnezeu din înţelepciunea cu care El a creat lumea şi toate cele ce sunt în ea.

Acelaşi lucru i-a îndemnat şi Hristos, să citească *limbajul firii*, atât pe apostolii Săi, cât şi pe cărturarii evrei, care întrebau de semne şi de sfârşitul lumii: Mt. 16, 1-4; 24, 32-33; Lc. 12, 54-56; 21, 29-31.

Sfântul Maxim Mărturisitorul[200] (sec. VI) vorbea despre trei feluri de întrupări ale Cuvântului lui Dumnezeu, ale Logosului dumnezeiesc: în natură, în Scriptură şi în Hristos, ultima prin pogorârea Fiului lui Dumnezeu şi asumarea firii noastre umane în Ipostasul Său dumnezeiesc.

Ortodoxia a păstrat tradiţia *vorbirii* cu cosmosul, cu cerul, cu soarele, luna şi stelele nopţii, cu codrii şi pădurile fremătătoare, care jelesc împreună cu omul pierderea Raiului de către acesta (această tălmăcire o întâlnim în *Triod*, în cântările de la *Vecernia Duminicii izgonirii lui Adam din Rai*), cu mările, râurile şi izvoarele şi cu tot murmurul

[199] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 53.
[200] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Maxim_M%C4%83rturisitorul.

neostoit al firii, care transmite omului cunoştinţa despre chipul raţional al lumii, zidit după icoana Cuvântului şi Creatorului ei.

Cu *rostul* [201] acestui cosmos fremătător de dor şi de jale după Paradisul pierdut şi-a împletit românul doina sa, *doină de simţire ruptă ca jelania-n prohoduri* (*Călin nebunul*).

De această tradiţie a înfrăţirii şi a dialogului cu universul întreg, a lecturii Bibliei cosmice, s-a depărtat şi s-a înstrăinat Apusul, acel Apus care a impus raţiunea scolastică în teologia sa şi care a dat întâietate raţionalismului de tip intelectualist, în locul gândirii şi raţiunii luminate de har.

Eminescu a constatat într-un mod foarte ortodox-tradițional, că, dintr-o astfel de fiinţare şi de cugetare, *lipseşte viaţa acestei vieţi*, lipseşte harul dumnezeiesc care făcea *viaţa mea – un rai* şi care umple toate, de care oamenii se pot răci şi înstrăina acceptând o filosofie sau o cugetare falsă.

Viaţa e *rai* – oamenii sunt creaţi pentru Rai, viaţa nu este făcută de Dumnezeu să fie infern de suferinţă sau aşteptare de nefiinţă în Nirvana – şi când viaţa nu mai e *rai*, atunci viaţa nu mai e viaţă: *lipseşte viaţa acestei vieţi*.

Aceeaşi constatare o făcea şi Blaga: *vieţii nu i-am rămas dator niciun gând, / dar i-am rămas dator viaţa toată* (*Fum căzut*, din vol. *Lauda somnului*).

În schimb, Eminescu a mărturisit în nenumărate ocazii faptul că în copilăria şi adolescenţa sa a simţit armonia harică a universului, atunci când se afla în consonanţă cu glasul acestui logos cosmic, atunci când îi erau cunoscute limba codrului, a izvoarelor, a lunii şi a luceferilor.

În vremea copilăriei şi a primei tinereţi, natura era pentru el *un rai din basme* (*Fiind băiet păduri cutreieram*), căci Dumnezeu, Cel ce i-a dat ochi să vadă *lumina zilei*, îi umplea inima *cu farmecele milei* (*Rugăciunea unui dac*).

Această frumuseţe cosmică impregnată de har i-a făcut din *a mea minte, a farmecului roabă* (*Nu mă înţelegi*).

E vorba însă nu de *estetica* universală, ci de o frumusețe cosmică inseminată de lumina lui Dumnezeu, pentru că lumile și plantele sunt ținute întru ființă și armonie de *puterea ce le farmăcă pre ele*, fără de care *s-alerge-ar vrea în caos de-unde turburi au ieşit* (*Memento mori*).

De aceea, mai târziu, va privi înapoi cu nostalgie paradisiacă, plângând după acele simţiri curate şi înţelegeri

[201] În româna veche, *rost* înseamnă *gură*, *grai* (din lat. *rostrum,-i*).

harice ale copilăriei: *O, rai al tinereţii-mi, din care stau gonit! / Privesc cu jind la tine asemeni lui Adam…* (*Zadarnic şterge vremea…*).

De aici, *farmecul copilăriei...*, de care vorbește critica literară în legătură cu Eminescu, Creangă[202] și alți autori ai literaturii române.

Am făcut mai devreme precizarea că, în literatura pașoptisă, nu este de găsit o asemenea dimensiune *edenică* a copilăriei (și nici a naturii), pentru că autorii nu trăiesc și nu presimt tragedia Apusului, a... *apusului* credinței.

Ei sunt prea exuberanți la gândul emancipării istorice și sociale a țării lor și nu au acuitatea receptării intelectuale și spirituale a lui Eminescu.

Nici Eminescu n-o experiază la scara apostaziei, dar e în stare să perceapă mult mai corect fenomenul *modernității*, pe cât de mult este afiliat trecutului spiritual și istoric, tradiției, tensiune din care se naște suferința poetului.

Revenim. Eminescu defineşte existenţa sa ca *un rai în asfinţire*, un rai pe care l-a simţit în copilărie şi în prima tinereţe, dar pe care avea să-l piardă, în vremurile care au urmat, când *pierdută-i a naturii sfântă limbă*, dar, în acelaşi timp, un rai pe care dorea să-l regăsească după moarte (*Mai am un singur dor*; *Codrule, Măria Ta*, etc.).

„Ruptura completă [cu natura] nu s-a produs niciodată, şi în viziunea generală a poetului asupra naturii vom regăsi mereu ceva din fascinaţia iniţială: copilul din el n-a murit niciodată.

Peste candoarea transfiguratoare a privirii acestuia s-au adăugat reflexivitatea, sporită prin cultură, şi umbra melancoliei. Cultura a însemnat aici în primul rând Goethe [...] şi apoi Spinoza[203], la care Eminescu a ajuns poate prin cel dintâi”[204].

Spinoza, Schopenhauer sau Kant: cert e că Eminescu a înțeles *spiritul vremii* – ceea ce nu înseamnă că i s-a afiliat fără rezerve.

Versuri magnifice ni se par şi acestea: *În văi de vis, în codri plini de cânturi, / Atârnau arfe îngereşti pe vânturi*. Imaginea *arfelor* atârnate în crengi apare şi în *Memento mori* (*Dar venit-a judecata, şi de sălcii plângătoare / Cântăreţul îşi anină arfa lui tremurătoare*) şi provine din *Psaltire*, din

[202] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Creang%C4%83.

[203] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Baruch_Spinoza.

[204] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 119.

psalmul 136 (*În sălcii, în mijlocul lor, am atârnat harpele noastre* – 136, 2) care aminteşte captivitatea babilonică a poporului ales, psalm care a fost transpus superb de Dosoftei în versuri şi i-a prilejuit acestuia *o poezie* adesea citată în istoriile literare (*La apa Vavilonului, / Jelind de ţara Domnului, / Acolo şezum şi plânsăm / La voroavă ce ne strânsăm…*), iar lui G. Verdi[205] i-a inspirat o minunată arie (*Corul robilor – Va pensiero*) din opera *Nabucco*[206].

Eminescu *vede* aceste *arfe* atârnate şi părăsite în sălcii de poporul robit, captiv, el le vede cântând singure mai departe: *În văi de vis, în codri plini de cânturi, / Atârnau arfe îngereşti pe vânturi*!

Când poporul nu mai înalţă imne lui Dumnezeu, pentru că, spune el, *cum să cântăm cântarea Domnului în pământ străin?* (136, 4), atunci lauda adusă lui Dumnezeu nu încetează, pentru că îngerii Lui fac să răsune *arfele* codrilor şi pădurilor, pe care urechea lui Eminescu le-a auzit cu auzul interior al inimii, o muzică inefabilă, care ar fi fost imperceptibilă unui „spirit ateu”[207]!

Codrii *atârnă* arfele îngereşti *pe vânturi*, într-un gest care mimează perfect antica atitudine a poporului evreu, care a refuzat să-I cânte lui Dumnezeu psalmi la solicitarea babilonienilor, a păgânilor, a celor care nu înţelegeau străfundurile spirituale din care izvorăşte această cântare.

Cuvintele de laudă a lui Dumnezeu nu au sens în faţa celor care nu le înţeleg şi nu Îl cunosc pe El.

La fel, codrii îşi *atârnă* îngereasca lor cântare *pe vânturi*, încriptând această cântare dumnezeiască pentru urechile celor surzi.

Şi – esenţial – Eminescu îşi *atârnă* îngereasca lui *arpă*, poetica lui cântare, *pe versuri* greu de înţeles, care intenţionat nu sunt explicite, pentru că sunt destinate numai celor care au extrem de fin şi de sensibil auzul interior al spiritului lor viu.

În nuvela *Geniu pustiu*, descoperim trei *vise extatice* în care apar descrise imagini paradisiace şi în care am remarcat (în visul al doilea şi al treilea), secvenţe asemănătoare cu exprimările poetice de mai sus:

„M-am trezit deodată într-un codru verde ca smaragdul, în care stâncile erau de smirnă şi izvoarele de ape vergine şi sfinte [apetenţa pentru metale şi pietre preţioase în

---

[205] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Verdi.

[206] Idem: http://www.youtube.com/watch?v=y0EAL3vXZrM.

[207] Ioana Em. Petrescu, op. cit., p. 221.

descrierea Raiului este sugerată de descrierile extatice biblice ale *Apocalispsei*, iar cea pentru miresme ca *smirna* şi *tămâia* este, de asemenea, indicată de tradiţia şi practica liturgică ortodoxă].

Printre arbori cântau privighetori cu glasuri de înger (subl. n.), prin cărări rătăceau umbre [suflete, duhuri] diafane şi fericite şi se pierdeau prin verdura întunecată a dumbrăvilor sfinte. *În depărtare vedeam o dumbravă de aur care cu freamătul frunzelor sale cânta o melodie molatecă şi lină ca aceea a undelor adormite* (subl. n.). Între toate umbrele sfinte şi albe, numai eu aveam corp [...].

Dar deodată păru că lumea se-nsenină, că gaura în cer începe a deveni din ce în ce mai mare şi mai largă, încât prin ea se vedea asupra boltei albastre ce îmbrăţişează pământul, o altă boltă cu mult mai naltă, cu mult mai largă, însă de-aur curat şi limpede ca lumina cea galbenă a soarelui, astfel încât întreaga acea boltă părea un soare mare, care îmbrăţişa o lume, lumea deasupra cerului.

Aerul tot era de lumină de aur – totul era lumină de aur, amestecat cu *geamătul lin şi curat al arpelor de argint în mâinile unor îngeri* (subl. n.) ce pluteau în haine de argint, cu aripi lungi, albe, strălucite prin întinsul acel imperiu de aur [o Împărăţie a Luminii şi a aurului haric]"[208].

Cântarea *frunzelor* şi a copacilor Raiului o descoperim, în tradiţia literară cultică românească, în *Triod*, la *Vecernie*, în *Duminica izgonirii lui Adam din Rai*, unde se spune:

„Raiule preacinstite, podoaba cea frumoasă, locaşul cel de Dumnezeu zidit [...] şi sălăşluirea Sfinţilor, *cu sunetul frunzelor tale* roagă pe Ziditorul tuturor, să-mi deschidă uşile pe care cu neascultarea le-am închis. [...]

Simte durere, Raiule, împreună cu lucrătorul care a sărăcit şi, *cu sunetul frunzelor tale*, roagă pe Făcătorul să nu-ţi încuie uşa. Îndurate, miluieşte-mă pe mine cel căzut"[209].

Interesant este că ceva asemănător, ca imagine poetică putem identifica la Alecsandri: *În a nopţii liniştire o divină melodie / Ca suflarea unui geniu printre frunzi alin adie, / Şi tot creşte mai sonoră, mai plăcută, mai frumoasă, / Pân' ce umple-ntraga luncă de-o vibrare-armonioasă. // Gânditoare şi tăcută luna-n cale se opreşte. / Sufletul cu voluptate în*

[208] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 131-132, 142.
[209] ****Triodul*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2000, p. 100 şi 103, 104.
Expresia modernă este cvasi-identică celei din: *Triodiu*, tipărit în zilele prea înălţatului nostru Domn Carol I, Regele României, ediţia a doua, Tipo-Litografia „Cărţilor Bisericescă", Bucureşti, 1897, p. 108, 112.

estaz adânc pluteşte, / Şi se pare că s-aude prin a raiului cântare / Pe-ale îngerilor harpe lunecând mărgăritare (*Concertul în luncă*).

Nu se poate susţine că Eminescu a preluat şi a amplificat pur şi simplu versurile lui Alecsandri, pentru că Eminescu a făcut trimiteri explicite la sursa scripturistică şi liturgică.

Eminescu şi-a însuşit o anumită *atmosferă* poetică, un anumit limbaj şi o contrucţie lirică din poezia *preromantică*, anterioară, însă, ceea ce este absolut esenţial de precizat, el nu doar îşi *impropriază* nişte elemente poetice, ci pe cele pe care le împrumută le consideră *semnificative* şi, în versurile eminesciene, lecturate cu atenţie, descoperim o bogăţie de semnificaţii asociate unor imagini poetice provenite din surse lirice pre-romantice, pe care cu greu le puteam bănui şi interpreta în acest fel, în forma lor *paşoptistă*.

Eminescu preia *sintagme poetice* create anterior în lirica românească, dar le amplifică şi ne oferă vectori spre abisalităţi interpretative, asupra versurilor înaintaşilor.

Iar abisalităţile sunt presupozibile şi acolo pentru că, de fapt, nu poeţii prepaşoptişti sau paşoptişti constituie sursa primară, originară, ci literatura română veche, care nu se mai *străvede* bine în poezia acelora, din cauza contextului romantic european (care are şi el un fond creştin înrudit şi uşor de confundat, totuşi, unei lecturi neaprofundate, cu ceea ce numim *toposuri* româneşti) şi a formelor poetice noi.

Cum procedează Eminescu, integrând în versurile sale elemente reprezentative din lirica predecesorilor şi creând conştient şi programativ o *tradiţie*, acelaşi lucru îl vor înţelege şi îl vor face, tacit, cu poezia lui Eminescu, cei de după el, atât *tradiţionaliştii* (Goga[210] sau Pillat) cât şi *moderniştii* (Bacovia[211], Arghezi, Barbu, Blaga, Nichita, chiar şi Mircea Eliade[212], în proză).

Şi faptul acesta reprezintă o atenţie faţă de *perpetuarea spiritului*, a sensurilor esenţiale.

Autorii noştri resimt *creaţia literară* nu ca un triumf al individualismului, ci ca o perpetuare a tradiţiei şi o *hermeneutică simbolică*, în paralel cu critica ştiinţifică.

Eminescu nu inventează însă el însuşi acest procedeu, ci imita un gest *medieval*, tipic gândirii religioase şi literaturii

[210] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavian_Goga.
[211] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia.
[212] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade.

omiletice, prin care o semnificaţie sau o *viziune* anume erau preluate şi purtate mai departe, fără alterare, *din val în val*, peste *eoni*, aşa încât ecoul primar al unei atitudini se putea auzi multe secole şi milenii mai târziu.

Era o acustică eclesială în templul timpului, rezonând perfect ca şi acustica spaţială, cosmică.

Este, de asemenea, modul de manifestare al unei *intertextualităţi* complexe şi extinse, care implică atât textele scrise cât şi textul cosmic – toată literatura medievală bizantin-ortodoxă presupune acest gen de *intertextualitate*.

Textul cosmic, universul, a fost treptat eliminat din conştiinţa occidentală literară, ajungând în epoca modernă să fie considerat *proză*, *antipoezie*, *document natural neartistic* – vom discuta mai detaliat aceste aspecte puţin mai târziu.

Muzica aceasta cosmică, convorbirea conştiinţei sale cu raţiunile dumnezeieşti însămânţate în univers (*Şi tot ce codrul a gândit cu jale /.../ Ce spun: izvorul lunecând la vale, / Ce spune culmea, lunca de arini, / Ce spune noaptea cerurilor sale, / Ce lunii spun luceferii senini...* – codrul şi toate elementele naturii *gândesc* şi *spun*, vorbesc între ele în continuu, au un dialog, o *limbă* pe care logosul uman o poate asculta şi traduce pe înţelesul său) îi provoacă poetului o intimizare profundă cu sensul şi raţiunea acestei comunicări, care devine fiinţa lui abisală, sintetizată metonimic prin *râsu' plânsu'* lui Eminescu.

Îl va prelua şi Nichita Stănescu (a cărui sintagmă concisă am reprodus-o), reprezentând o definiţie rezumativă a persoanei umane, tradiţională în cultura şi spiritualitatea românească, de provenienţă scripturală, cu referire la umanitatea desăvârşită a lui Hristos, Cel ce *plânge* murind pentru oameni şi *râde* mântuindu-i, în acelaşi timp (imagine tradusă în folclor şi în basme prin cea a împăratului care cu un ochi plânge şi cu unul râde).

Acest dialog între *logosul* uman şi *logosul* cosmic îi provoacă de asemenea *răpire* şi *uitare de sine* : *de mă uitam răpit pe mine însumi*. Adică, fiind *răpit* de frumuseţea cosmică – nu de cea *estetică*, ci de cea raţională, logosifică, dialogică –, *mă uitam pe mine însumi*.

Numai că *răpirea* şi *uitarea de sine* fac parte din sfera semantică a extazului mistic, care apare descris în aceşti termeni de către Sfântul Pavel, de la care au preluat isihaştii terminologia, şi, de la ei, Eminescu:

Cunosc un om în Hristos, care acum paisprezece ani – fie în trup, nu ştiu; fie în afară de trup, nu ştiu, Dumnezeu ştie – a fost răpit unul ca acesta până la al treilea cer. Şi-l ştiu pe un astfel de om – fie în trup, fie în afară de trup, nu ştiu, Dumnezeu ştie –, că a fost răpit în rai şi a auzit cuvinte de nespus, pe care nu se cuvine omului să le grăiască (II Cor. 12, 2-4).

Muzica îngerească a sferelor cosmice (expresia *muzica sferelor* îi aparţine lui Pitagora[213], dar semantica eminesciană este una *încreştinată*, care nu rămâne la viziunea mecanicistă şi matematică a gânditorului antic) sau a *codrilor cântători* este un pre-extaz.

Revelaţia naturală a lui Dumnezeu este un extaz înainte de extaz, o revelare a Sa înainte de experienţa revelării dumnezeieşti în extazul mistic.

Eminescu l-a trăit pe primul, în copilărie, şi revine mereu, nostalgic, la amintirea experienţei lui profunde şi profund autentice din punct de vedere spiritual, şi în mod sigur a avut *dorul nostalgic*, cel puţin în urma lecturilor sale patristice, ascetico-mistice, de a-l împlini printr-o experienţă desăvârşită a cunoaşterii lui Dumnezeu *faţă către faţă*, în extaz.

Şi-a dorit un *vis extatic* sau o *ieşire din sine*, la fel ca Arghezi, care să îl confrunte cu *Adevărul revelat*, cu *Duhul Sfânt făcut sensibil* (ca să-l parafrazez pe Ion Barbu, deşi vederea extatică nu e *sensibilă*, ci *spirituală*), când ochii inimii se deschid ca să vadă lumina Duhului, iar concreteţea anumitor relatări din versuri sau din nuvele mă face să-mi pun serios unele întrebări.

Să fi ajuns Eminescu, prin rugăciunea inimii, pe vremea *când sufletu-mi noaptea veghea în extaze* şi *vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază*, cu adevărat, la o experienţă mistică superioară revelaţiei prin cântecul codrilor şi al stelelor, ascultat în copilărie?

Să fie biografice amănuntele viselor extatice din *Geniu pustiu*, rememorând vremuri în care „copilul vorbeşte prin somn, zâmbind, cu Maica Domnului"[214]?

Ce înseamnă rugăciunea aceasta către Maica Domnului: *Răsai asupra mea, lumină lină, /* ***Ca-n visul meu ceresc d-odinioară*** (*Răsai asupra mea...*)? Şi, mai departe:

---

[213] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora.

[214] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 110.

Dă-mi tinerețea mea, redă-mi credința / Și ***reapari*** *din cerul tău de stele:/ Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!* ?

Încă nu am cercetat mai profund această problemă, în căutarea unor dovezi solide, a unor mărturii încă și mai explicite, dar nu m-ar mira dacă ele ar fi descoperite.

Să fi văzut copilul în vis acest detaliu care se repetă în poeme: *Privirea-ți adorată / Asupră-ne coboară* (*Rugăciune*); *Privirea ta de milă caldă, plină, / Îndurătoare-asupra mea coboară* (*Răsai asupra mea...*)?

De la această mărturie poetică până la visul din copilărie al lui Apostol Bologa, nu mai avem în literatura română expunerea, biografică sau strict literară, a unui vis/extaz mistic.

Lui Eminescu trebuie însă să-i fi fost cunoscute şi cuvinte ca acestea: „Tainele [vederile extatice] se descoperă celor smeriţi. Iar de va muri cu nădejdea aceasta, chiar dacă n-a văzut nicidecum ţara aceea [Împărăția cerului] din apropiere, socotesc că o va moşteni împreună cu Drepţii cei vechi, cu cei ce au nădăjduit să ajungă desăvârşirea, dar n-au văzut-o, după cuvântul apostolesc, că au lucrat pentru nădejde în toate zilele, dar n-au primit-o [n-au primit-o toți în această viață]”[215].

Cântarea *îngerească*, cu *arfe îngereşti*, a codrilor şi a naturii, convorbirea aceasta muzicală, psalmodică între *codri*, *izvoare*, *văi* şi *lunca de arini* corespunde în plan terestru cu îngereasca muzică a sferelor din cosmos, cu *ce spune noaptea cerurilor sale, / Ce lunii spun luceferii senini….*

De fapt, această comunicare nu este impedimentată de o separaţie între lumea *de jos* şi lumea *de sus*, nu există o astfel de împărţire la Eminescu – cum nu există în gândirea ortodoxă –, planul terestru nu este despărţit de cel ceresc.

O astfel de ruptură o provoacă numai opacitatea umană, surzenia ipochimenului la glasul cântării cosmice, la glasul liturghiei universale, dar ea nu există în mod natural, normal, aşa cum anormală este şi amputarea senzorilor spirituali ai omului în lumea modernă.

---

[215] Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte despre sfintele nevoințe*, trad., introd. şi note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, în *Filocalia Românească*, vol. X, ed. IBMBOR, Bucureşti, 1981, p. 74.
O ediție intitulată *Cuvintele lui Isaac Syrul* era tipărită la Mănăstirea Neamț în 1818, *cf.* Ioan Bianu, Nerva Hodoş și Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche*, tomul III (1809-1830), editată de Academia Română, Bucureşti, Atelierele grafice Socec & Co., societate anonimă, 1912-1936, p. 295.

Muzica aceasta neîncetată a cosmosului avea şi calitatea de a-i provoca *setea liniştii eterne care-mi sună în urechi*, căci această sete de linişte eternă *e acelaşi cântec vechi*, iar *vechiul cântec mai străbate cum în nopţi izvorul sare* (*Scrisoarea IV*).

Ce spune noaptea cerurilor sale, / Ce lunii spun luceferii senini reprezintă din nou o parafrază scripturală, la Ps. 18, 2, care precizează, foarte aproape de expresia eminesciană, că *noaptea nopţii vesteşte ştiinţă*.

Însă contextul imediat al psalmului respectiv este şi mai lămuritor în privinţa sensurilor din poezia lui Eminescu şi ne duce cu gândul la posibilitatea unei parafraze extinse şi conştiente pe care poetul a operat-o în versurile sale:

Cerurile spun slava lui Dumnezeu şi facerea mâinilor Lui o vesteşte tăria. Ziua zilei spune cuvânt, şi noaptea nopţii vesteşte ştiinţă. Nu sunt graiuri, nici cuvinte, ale căror glasuri să nu se audă. În tot pământul a ieşit vestirea lor, şi la marginile lumii cuvintele lor (Ps. 18, 1-4).

De altfel, aceste versete au fost îndelung solicitate în toată medievalitatea românească şi le aflăm în cazanii, didahii, la Cantemir, etc. Eminescu avea şi de ce să le reţină, atât ca formă, cât şi ca interpretare.

Nichifor Crainic remarca foarte just faptul că, pentru Eminescu şi pentru cei mai mulţi dintre poeţii români, „cosmosul în care trăim e creat de Dumnezeu şi e un reflex în mii de feţe al frumuseţii şi al strălucirii divine. […]

Asemenea poeţi ne comunică şi nouă acel sentiment primordial de uimire în faţa spectacolului cosmic şi de bucurie că trăim în această lume ca într-o revelaţie naturală a Celui Atotputernic. […]

Frumuseţea naturii se leagă imediat de ideea Creatorului lumii, despre care am vorbit. Frumuseţea naturii e un reflex din strălucirea frumuseţii divine.

Ea nu se impune subiectului liric numai ca un lucru circumscris în marginile existenţei naturale, ci ca un lucru care poartă aureola unei prezenţe de dincolo de lume.

Contemplarea frumuseţii unui peisaj determină pe poet la un fenomen de transfigurare a naturii către sensul ei transcendent şi tainic“[216].

---

[216] Nichifor Crainic, *Puncte cardinale în haos*, ediţie îngrijită şi note de Magda Ursache şi Petru Ursache, Ed. Timpul, Iaşi, 1996, p. 103-104, 106.

Crainic face însă marea eroare să nu-l citească foarte atent pe Eminescu şi să-i atribuie aceste calităţi mai mult lui Coşbuc, şi aici sunt nevoită să mă delimitez de Nichifor Crainic[217] – mai multe vom vorbi în capitolul despre Coşbuc.

Ideea de *transfigurare* a peisajului poetic va fi preluată şi continuată de critica literară românească, precum şi aceea de *logos cosmic*, însă ambele formule, ortodoxe în esenţă, vor fi decontextualizate, deposedate de substratul lor religios şi integrate unui limbaj criticist neutru, hibrid şi pseudo-filosofic.

Interogaţiile ultimei strofe sunt retorice, pentru că *greul anatemei* de-a nu primi niciun răspuns este în mod evident o povară şi o nefericire pentru Eminescu.

Pentru el, sunt total absurde *plăcerile* filosofice de-*a da viaţă problemei* fără a crede că pot fi descifrate vreodată *literele vremii* de către gândirea umană.

În mod paradoxal însă, lui Eminescu, care a renegat modelul *filosofic*, strict *uman* (*omenesc, prea omenesc*, vorba lui Nietzsche), de a contempla şi înţelege lumea, ca pe un alt element de vanitate umană, care nu procură certitudinea înţelepciunii şi *repaosul*, odihna spirituală mult râvnite de poet, i s-a atribuit afilierea profundă şi cu urmări în fecunditatea artistică, la variate tipuri de filosofii: platonică şi plotiniană, schopenhauriană, kantiană, budistă şi brahmană, etc.

Eminescu ne dezvăluie însă – tocmai prin revelarea angoasei cumplite şi a durerii care l-a măcinat interior, aceea de a fi rătăcit calea spre răspunsurile sigure, spre liniştea şi serenitatea duhului – că nu este *un nihilist*, ci *un spirit optimist*, luminos, în străfundurile sale.

El se autoportretizează drept un om care s-a luptat să ajungă la dezlegări lămuritoare, la pace, la fericire, la lumina vieţii veşnice, chiar dacă a mai şi greşit uneori, erori pe care singur le mărturiseşte şi le deplânge, după cum se poate citi şi din poeziile sale.

---

[217] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichifor_Crainic.

3. Cosmogeneza şi eshatologia. Ipoteze de lucru

În adevăr, infinitul, absolutul e neînţeles
de mintea noastră.
Dar nu trebuie să uităm că nici ni le închipuim altfel,
nici este putinţa de-a le esprima decât prin negaţiuni.
Prin urmare, ceea ce *nu* este inteligenţa noastră,
ceea ce *nu* este mişcare, ceea ce *nu* este materie,
este absolutul, *este în sine încheiatul* [...],
este ceea ce nu e nici moarte, nici nemurire,
nici azi, nici mâni, nici etern, nici trecător,
este ceea ce este[218].

În cele ce urmează am vrea să facem câteva precizări esenţiale referitoare la optica eminesciană asupra cosmogenezei, în scopul de a decela semnificaţii neaduse în dicuţie până acum, din mijlocul unor imagini şi simboluri atât de absconse precum sunt cele eminesciene, al unor sensuri atât de imperceptibile pentru senzorii noştri moderni şi postmoderni.

Rândurile de faţă îşi propun să aducă în atenţie discrepanţa dintre *percepţia cosmogonică* a *Luceafărului* şi optica filosofică a dascălului (*Scrisoarea I*).

Bătrânul dascăl al *Scrisorii I* este un om înţelept care, privegheat şi inspirat de lumina lunii, cugetă, filosofează în mintea sa despre începuturile lumii:

Pe când luna străluceşte peste-a tomurilor bracuri,
Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri,
La-nceput, pe când fiinţă nu era, nici nefiinţă,
Pe când totul era lipsă de viaţă şi voinţă,
Când nu se-ascundea nimic, deşi tot era ascuns…
Când pătruns de sine însuşi odihnea cel nepătruns.
Fu prăpastie? Genune? Fu noian întins de apă?
N-a fost lume pricepută şi nici minte s-o priceapă,
Căci era un întuneric ca o mare făr-o rază,

---

[218] Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit, p. 270. *Cf.* Ieş. 3, 14: Atunci Dumnezeu a răspuns lui Moise: *Eu sunt Cel ce sunt*. Apoi i-a zis: „Aşa să spui fiilor lui Israel: *Cel ce este* m-a trimis la voi!”.

Dar nici de văzut nu fuse şi nici ochi care s-o vază.
Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface,
Şi în sine împăcată stăpânea eterna pace!...

Luceafărul nu filosofează, nu-şi închipuie în minte geneza cosmică, ci cunoaşterea lui este de altă natură, este prin experienţe care sunt mai presus de natura umană.

Luceafărul nu este contemporan cu începuturile, dar este ridicat mai presus de condiţia umană decăzută.

El are acces la experienţe revelaţionale aparte:

Şi din a chaosului văi,
Jur împrejur de sine,
Vedea, ca-n ziua cea dentâi,
Cum izvorau lumine;

Cum izvorând îl înconjor
Ca nişte mări, de-a-notul...
El zboară, gând purtat de dor,
Pân' piere totul, totul;

Căci unde-ajunge nu-i hotar,
Nici ochi spre a cunoaşte,
Şi vremea-ncearcă în zadar
Din goluri a se naşte.

Nu e nimic şi totuşi e
O sete care-l soarbe,
E un adânc asemene
Uitării celei oarbe.

Dascălul este *purtat de gând*, de dorinţa de cunoaştere de tip intelectual, pe când Luceafărul este *gând purtat de dor*, raţiune şi minte controlată de iubire.

Este o diferenţă foarte mare între cei doi. Este diferenţa dintre cunoaşterea scolastic-raţionalistă, *cu mintea*, cu raţiunea autonomă, şi cunoaşterea isihastă, *cu mintea în inimă*, prin experienţă şi revelaţie, prin *vedere*.

Dorul eminescian este eminamente creaţionist: el este creatorul vieţii, căci lumile *în roiuri luminoase izvorând din infinit / Sunt atrase în viaţă de* ***un dor nemărginit*** (*Scrisoarea I*).

Lumea este chemată întru fiinţă de acest *dor fără margini* (*un dor fără saţiu*, cum ar spune Emil Botta[219]), care nu poate fi decât personal, care trebuie să fie al Cuiva, iar acest Cineva care iubeşte şi e plin de *dor* pentru ca lumea să existe este Dumnezeu însuşi.

Iar creaţia Sa, cea raţională, străbate drumul invers, de la statutul său de creatură către dorul nemuririi, dorind veşnicia şi odihna veşnică, viaţa dumnezeiască.

Dumnezeu este *Dor nemărginit* care, creându-l pe om după chipul Său, pune în el *nemargini de gândire* (*Povestea magului...*).

Dascălul sesizează doar acest *dor nemărginit* creator de lumi (care nu poate fi decât personal, pentru că *Brahma* nu e *dor*), fără să-l explice.

Luceafărul, ajungând să cunoască ceva sinonim cu starea de fapt a începutului lumii, simte *o sete care-l soarbe*, o sete de odihnă veşnică, fiindcă se află faţă în faţă cu veşnicia lui Dumnezeu, care îl aspiră, îl absoarbe.

Setea nemuririi este cuceritoare, este cea mai mare sete a fiinţei umane: *adânc pe adânc cheamă în glasul căderii apelor Tale* (Ps. 41, 9) – adâncul sufletului cheamă adâncul vieţii veşnice dumnezeieşti.

Prin urmare, *dorul* care *îl poartă* pe Luceafăr este un dor dumnezeiesc. Pe dascăl *îl poartă gândul*, el încearcă să străbată cu mintea distanţa de *mii de veacuri* care îl desparte de începutul lumii. În timp ce Luceafărul parcurge *căi de mii de ani… în tot atâtea clipe*.

Luna, care *străluceşte* peste *tomuri*, este cea care aduce lumina inspiraţiei, lumina înţelepciunii care a înrâurit scrierea tomurilor cu pricina.

Dascălul este un personaj enigmatic în varianta finală a *Scrisorii I*. În *Memento mori* apare ca un filosof pitagoreic sau poate chiar Pitagora, în *Scrisoarea II* este un *astronom*, în *Sărmanul Dionis* este un *jidov* pe nume *Ruben*, care e o întruchipare a Satanei.

În fine, în alte variante ale *Scrisorii I*, Eminescu îl identifică pe acest dascăl fie cu un *jidov*, fie cu Immanuel Kant.

Aşa încât, profilul acestui dascăl variază între cel al unui înţelept, filosof, matematician şi cel al unui astronom, mag, vrăjitor.

---

[219] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Emil_Botta.

El este un iniţiat în înţelepciunea lumii, un cunoscător al textelor esenţiale ale umanităţii, de unde îşi extrage cunoaşterea, inclusiv despre începutul şi sfârşitul lumii, şi anume din *tomurile* grele pe care le deţine.

Sintagma *la-nceput* este biblică. Este primul cuvânt din *Pentateuh*, primul din *Biblie*: ἐν ἀρχῇ / *in principio*[220].

Despre acest *la început*, Sfântul Vasile cel Mare, în comentariul său la *Hexaemeron*, arată că această sintagmă precizează *începutul timpului*, că odată cu lumea a început şi timpul, timpul care nu este *veşnicie*.

Acest *la-nceput* nu se leagă în poezia lui Eminescu cu ceea ce urmează imediat, cu versurile citate de noi anterior, ci cu cele care vin după ele, şi anume, cu apariţia unui *punct* iniţial în haos, ceea ce seamănă cu o teorie ştiinţifico-matematică, dar care contravine Scripturii: *Dar deodat-un punct se mişcă…cel dintâi şi singur. Iată-l / Cum din chaos face mumă, iar el devine Tatăl….*

Însă aceasta este optica dascălului. E o viziune sincretistă, adunată, se vede, din mai multe feluri de *tomuri*.

Interogaţiile retorico-filosofice (*Fu prăpastie? Genune? Fu noian întins de apă?*) şi precizările *negative* care le însoţesc (*N-a fost lume pricepută… nici de văzut nu fuse…*etc.) sunt un împrumut din *Imnul creaţiunii*, din *Rigveda*[221], însă ele nu contravin concepţiei creştine, ci realizează un tablou complementar al referatului biblic care vorbeşte despre crearea lumii *din nimic* (Înţel. 11, 17; Mac. 7, 28; Evr. 11, 3), a cărei taină o cunoaşte numai Dumnezeu.

Ceea ce contravine învăţăturilor creştine este explicaţia dascălului cu privire la momentul incipient al creaţiei, inventarea acelui *punct* primordial.

În versurile pe care le-am citat aflăm o încercare de a privi în *întunericul* veşniciei (sau *negura eternă* pe care, în *Luceafărul*, o numeşte *neagra veşnicie*), soldată doar cu o simplă constatare a neputinţei de a putea afirma ceva despre ea, deşi dascălului i se pare că *noaptea adânc-a veciniciei el în şiruri* [de numere] *o dezleagă* şi că este un nou Atlas[222] care *sprijină lumea şi vecia într-un număr*.

În schimb, toate aserţiunile paradoxale, antinomice, care încearcă să caracterizeze veşnicia nu reuşesc decât să o prezinte ca total inaccesibilă pentru mintea umană.

220 În greacă şi latină: *întru început*.

221 A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Rigveda.

222 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Atlas_%28mitologie%29.

Raţiunea omenească nu are un ochi uman echivalent care să fi existat – gândind prin absurd – înainte de a fi lumea şi să poată da mărturie: *Dar nici de văzut nu fuse şi nici ochi care s-o vază*.

Omul de ştiinţă aşteaptă un semen uman care să-i relateze ceva despre adevărul veşniciei. El nu percepe calea revelaţională, revelaţia dumnezeiască.

De aceea, veşnicia rămâne, pentru el, ca şi pentru toată filosofia omenească, *un întuneric ca o mare făr-o rază*, despre care nu se poate spune nimic.

Raţiunea umană discursivă întâlneşte, altfel spus, *o mare de-ntuneric* în calea explorărilor sale. Ea nu are ce *ochi* să trimită spre veşnicie ca să vadă în acel *întuneric*, pentru că singurul *ochi* care o cunoaşte este al lui Dumnezeu sau este Dumnezeu însuşi, *Cel nepătruns*, *Eterna Pace,* Care odihnea *în Sine împăcată*, ca Cel ce este Absolutul şi nu are nevoie de nimeni pentru a fi absolut desăvârşit.

Gândul dascălului purcede metodic şi cronologic, *evoluționist*, de la nefiinţă la fiinţă şi de la veşnicie la timpul creat şi la lumea pe care şi-o închipuie cum se naşte, cum vine întru fiinţă: *De-atunci negura eternă se desface în făşii, / De atunci răsare lumea, lună, soare şi stihii…*

Luceafărul parcurge drumul invers, de la lumea creată şi contemporană către un timp primordial şi către veşnicie.

Dumnezeu, ca şi Creatorul întregului univers, apare în mod simbolic ca aflându-Se la capătul unui drum care străbate întreg spaţiul şi timpul acestei lumi create.

Pentru a ajunge înaintea lui Dumnezeu, Luceafărul recapitulează creaţia. Este o tehnică poetică prin care se rezumă *faptele* lui Dumnezeu, *făptura mâinilor Sale*, prin care omul cunoaşte pe Ziditorul şi Creatorul a toate.

Zborul lui este *simbolic* şi nu este *o călătorie în timp* propriu-zisă. El nu se întoarce în *ziua cea dentâi*, ci el vede o izvorâre de lumină covârşitoare, ***ca****-n ziua cea dentâi*, atunci când se apropie de tronul Dumnezeirii.

Recursul la referatul biblic este evident, întrucât este vorba de zilele creaţiei şi, mai precis, de crearea luminii în *ziua întâi* sau (în traducerea corectă) *zi una* (cf. Fac. 1, 3-5).

Luceafărul *înoată* prin mări de lumină: *Vedea, ca-n ziua cea dentâi, / Cum izvorau lumine; / Cum izvorând îl înconjor / Ca nişte mări, de-a-notul…* .Viziunea este grandioasă, este magnifică.

Îndreptând ochiul cugetării către trecut, dascălul vedea şi el *roiurile luminoase* ale lumilor născânde: *colonii de lumi pierdute / Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute* [raţiunii umane] */ Şi în roiuri luminoase izvorând din infinit, / Sunt atrase în viaţă de un dor nemărginit*.

Însă Luceafărul nu doar *o concepe raţional*, ci *înoată* prin această lumină pe care o zămisleşte puterea dumnezeiască creatoare.

Trecând dincolo de această lumină creată, galactică, Luceafărul ajunge în faţa întunericului veşniciei, unde nu există *ochi spre a cunoaşte*.

Veşnicia este o taină divină.

Numai Dumnezeu este din veşnicie, e veşnic. Creaturile Sale s-au născut la un moment dat şi nu au acces la tainele care sunt mai presus de puterea de cuprindere a fiinţei lor.

Dacă viaţa se naşte din *dor*, veşnicia e o *sete*. Luceafărul o simte ca o *sete de repaos*.

Însă *adâncul asemene uitării celei oarbe* nu trebuie înţeles ca reprezentând numaidecât *Nirvana* budistă, fiindcă el caracterizează tocmai veşnicia pentru care nu există *ochi spre a cunoaşte* şi, în consecinţă, nu există nici anamneză, care să consemneze receptarea ei.

De aceea poate fi numită, plastic, ca din perspectivă umană, *uitare oarbă*; ceva despre care mintea umană nu poate avea o amintire.

Setea pe care o resimte Luceafărul[223] nu poate fi înţeleasă, aşa cum s-a afirmat, ca o dorinţă *de reintegrare în nefiinţa divină*[224] (*nefiinţa divină* fiind, de altfel, o contradicţie în termeni pentru conştiinţa creştină) sau de contopire cu *absolutul divin impersonal*, din simplul motiv că poetul vorbeşte despre un Dumnezeu personal, Căruia Luceafărul i se adresează cu apelativul *Părinte*, un Dumnezeu care este *Persoană* şi *Creator al lumii*.

Mai degrabă credem că versurile lui Eminescu, în care este exprimată dorinţa Luceafărului-Hyperion de a se întoarce în haos sau setea de repaos reprezintă o echivalenţă a iubirii sale şi a puterii de jertfă pentru fiinţa iubită, sunt o dovadă a capacităţii de renunţare la sine a Luceafărului.

---

[223] Întregul text al poemului: http://ro.wikisource.org/wiki/Luceaf%C4%83rul_%28Eminescu%29.

[224] Sintagma îi aparţine Ioanei Em. Petrescu.

Iubirea adevărată înseamnă puterea supremă a renegării de sine, iar Luceafărul este capabil de jertfă în cel mai înalt grad. Nu însă şi Cătălina.

Luceafărul expune în faţa Creatorului său faptul că e în stare să meargă până la a renunţa chiar şi la nemurirea şi la fiinţa sa pentru a fi cu cea pe care o iubea, atunci când aceasta nu a dorit să-l urmeze în veşnicie.

La fel şi Sf. Moise şi Sf. Pavel au cerut să fie şterşi din cartea vieţii în locul poporului. Iar Însuşi Fiul lui Dumnezeu S-a întrupat şi a murit pentru toată umanitatea.

Eminescu de bună seamă cunoștea acestea. Aşa încât, prin *Luceafăr*, credem că Eminescu nu face decât să exprime capacitatea sa de jertfă, durerea sfâşietoare pe care o trăia pentru că nu putea să ridice fiinţa iubită la înălţimea spiritualităţii sale.

Mai credem că putem înţelege *setea de repaos* mult mai bine ca o sete de a se jertfi pe sine, de a se odihni de suferinţa sa pentru cea iubită, durere care l-a decimat interior pe poet, decât ca pe o *sete de nefiinţă*, unde nefiinţa ar fi o stare *pozitivă* de *inexistenţă*.

Fapt care nu se poate susţine dacă privim cu atenţie întregul context al creaţiei eminesciene.

Dacă, pentru a ilustra naşterea universului, cosmogeneza, Eminescu a recurs, în *Scrisoarea I*, la interpolări în viziunea creştină, inserând detalierile metaforice şi interogaţiile retorico-filosofice ale vedicului *Imn al creaţiunii*, în ceea ce priveşte eshatologia, *Sfânta Scriptură* reprezintă, în mod indubitabil, punctul de plecare în alcătuirea unei viziuni eshatologice în acelaşi poem eminescian.

Versurile sunt foarte cunoscute publicului larg, cu atât mai mult celui studios, ele însă dau foarte multe bătăi de cap celor care încearcă să le interpreteze.

Deşi înţelesul lor e la îndemâna oricui, a *oricui* deschide *Sfânta Scriptură*:

Soarele, ce azi e mândru, el îl vede trist şi roş
Cum se-nchide ca o rană printre nori întunecoşi. /.../
Iar catapeteasma lumii în adânc s-au înnegrit,
Ca şi frunzele de toamnă toate stelele-au pierit.

Vom reproduce mai jos, pentru cei care nu cunosc, o parte dintre versetele scripturale care au inspirat aceste versuri.

Sunt versete profetice, care fac referire la sfârşitul transfigurator al acestei lumi, la Apocalipsă şi pe care vechea literatură ortodoxă în limba română le-a solicitat adesea, urmând unei tradiţii patristice şi bizantine îndelungate:

Isaia 34, 4: *Toată oştirea cerului se va topi, cerurile se vor strânge ca un sul de hârtie şi toată oştirea lor va cădea cum cad frunzele de viţă şi cele de smochin.*

Ioil 2, 10; 3, 4: *Înaintea lor tremură pământul, cerul se cutremură, soarele şi luna se întunecă, iar stelele îşi pierd strălucirea lor.* [...] *Soarele se va întuneca şi luna va fi roşie ca sângele, înainte de venirea zilei celei mari şi înfricoşătoare a Domnului.*

Matei 24, 29: *Iar îndată după strâmtorarea acelor zile, soarele se va întuneca şi luna nu va mai da lumina ei, iar stelele vor cădea din cer şi puterile cerurilor se vor zgudui.*

Apocalipsa 6, 12-13: *Şi m-am uitat când a deschis pecetea a şasea şi s-a făcut cutremur mare, soarele s-a făcut negru ca un sac de păr şi luna întreagă s-a făcut ca sângele, şi stelele cerului au căzut pe pământ, precum smochinul îşi leapădă smochinele sale verzi, când este zguduit de vijelie.*

Eminescu numeşte cerul înstelat *catapeteasma lumii*, pentru că, în Biserică, tocmai catapeteasma cu icoanele Mântuitorului şi ale Sfinţilor pictate pe ea este chipul Împărăţiei Cerurilor, în care strălucesc Soarele Hristos şi Sfinţii ca nişte stele.

Şi această catapeteasmă a cerului înstelat, a cerului văzut, se va întuneca la sfârşitul lumii, pentru că *cetatea* [Ierusalimului ceresc] *nu are trebuinţă de soare, nici de lună, ca să o lumineze, căci slava lui Dumnezeu a luminat-o şi făclia ei este Mielul.* [...]

Şi noapte nu va mai fi, şi nu au trebuinţă de lumina lămpii sau de lumina soarelui, pentru că Domnul Dumnezeu le va fi lor [Sfinţilor] *lumină şi vor împărăţi în vecii vecilor.* (Apoc. 21, 23; 22, 5).

Aceeaşi imagine apare şi în *Memento mori*, numai că aici alegoria e mai complexă, soarele fiind şi un simbol al Dumnezeirii, Care Se stinge din mintea oamenilor, din cauza întunecării lor spirituale, iar oceanul şi marea sunt simboluri ale umanităţii pătimaşe care *tremură murindă*:

Se-nmulţesc semnele vremii, iară cerul de-nserare
Roşu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare /.../
***Soarele divin** ce-apune varsă ultimele-i raze*
Pe-a istoriei câmpie mult iubită şi se lasă
În oceanul de-ntuneric, ce s-arată inamic. /.../
Marea valurile să-şi mişte şi să tremure murindă, /.../
În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească,
Ai pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească
Şi să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort.

Eminescu mai are aici în vedere şi versetele de la Matei 24, 6 (*Şi veţi auzi de războaie şi de zvonuri de războaie; luaţi seama să nu vă speriaţi, căci trebuie să fie toate, dar încă nu este sfârşitul.*) şi Apocalipsa 21, 1 (*…şi marea nu mai este*).

Câmpia istoriei este *mult iubită* pentru că lumea este creaţia lui Dumnezeu, iar versurile respective, înţelese contextual, exprimă prezenţa compătimitoare a lui Dumnezeu la sfârşitul dramatic al acestei istorii.

Numai că, de această dată, metafora eminesciană urmează traiectului impus de Ps. 103, 3 (*Cel ce întinzi cerul ca un cort*) şi de Is. 34, 4 (citat deja, în care *cerurile se vor strânge ca un sul*).

Un detaliu care nu apare în *Scrisoarea I* este deci cortul cu catapeteasma de pânză, specifică *Vechiului Testament*.

Sfâşierea *catapetesmei cereşti* la sfârşitul lumii, aidoma unei catapetesme de pânză, seamănă foarte mult cu un detaliu iconografic, care ne poartă cu gândul la sfâşierea catapetesmei petrecută la răstignirea şi moartea Domnului pe cruce.

Adică, aşa cum s-a sfâşiat catapeteasma templului la moartea Domnului, aşa se va sfâşia şi *catapeteasma cerului* şi se va rupe *vălul* acestei lumi materiale, care acoperă ochii oamenilor, când va veni Hristos a doua oară, în slava Sa dumnezeiască.

Nu ştim dacă această paralelă – inedită pentru noi – îi aparţine lui Eminescu, însă mai degrabă am crede că sursa ei este tot în lecturile sale din cărţile vechi ale Bisericii. De unde anume, nu ştim încă.

Cine ajunge să cunoască mai îndeaproape poezia şi opera lui Eminescu, înţelege un lucru esenţial: concepţia sa fundamentală de viaţă a rămas aceeaşi şi acest lucru este uşor identificabil de la primele poezii şi până la asfinţitul său literar.

Această *liniaritate clasică* a concepţiilor este aproape unică în rândul marilor noştri poeţi.

La Blaga, la Arghezi, Barbu sau Nichita Stănescu, descoperim fluctuaţii, diversitate şi evoluţie conceptuală. Nu tot la fel stau lucrurile cu Eminescu. Ba chiar cu totul dimpotrivă.

Eminescu este o monadă în cugetare (şi alţi cercetători au remarcat acelaşi lucru). Acest fapt este uluitor la prima constatare, dacă nu se înţelege sursa acestei *imuabilităţi* a fundamentelor sale interioare.

Negoiţescu făcea observaţia că Eminescu nu pune concepte filosofice în poezie, ci el *poetizează* conceptele şi filosofia sa de viaţă.

Ceea ce ni se pare foarte adevărat: Eminescu poetizează credinţa sa despre lume şi existenţă, care este una foarte stabilă, formată din prima tinereţe, pe când *consuma* biblioteca familiei din Ipoteşti, precum şi bibliotecile mănăstirilor (la Agapia avea şi o mătuşă călugăriţă, în altă parte un unchi arhimandrit, care l-a susținut financiar cât a fost în străinătate), înainte de a pleca să studieze la Viena şi Berlin.

O dovedeşte din plin creaţia sa de tinereţe, în care se regăsesc toate ideile sale majore, fundamentale.

Poezia de maturitate nu face decât să stilizeze formulările sale anterioare, motiv pentru care este preferata studiilor de literatură, fără a se pune accentul prea mult pe faptul că personalitatea poetului era conturată de mult în acest sens şi că ideile sunt vechi.

Din această perspectivă, aserţiunile categorice ale lui Vianu și Călinescu cu privire la influenţa fundamentală a lui Schopenhauer (recuzate însă de Negoițescu) sau a *Vedelor* indice asupra poetului, nu pot să reziste nu numai unor studii aprofundate, dar nici măcar unei lecturi atente, care va observa că acea mult discutată influenţă nu este decât o *mănuşă stilistică* şi o sursă pentru *detalierea ideatică* în poezia eminesciană, nu însă şi o sursă ideatică şi poetic-vizionară *primordială*.

De altfel, mi se pare absurd că Tudor Vianu[225], care, sesizând asemănări între lirica eminesciană și literatura europeană romantică, nu consideră niciodată esențială influența acestei literaturi asupra sa (și mi se pare foarte

[225] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Vianu.

corect) și o evaluează la nivelul unor coincidențe de atmosferă, trimițând mai degrabă la tradiția literară românească (ca în cazul motivului *istoriei* și al *ruinelor*, pe care îl consideră subsumabil, la noi, medievalului *fortuna labilis*, pe filiera *cronografe-Costin-Cantemir*[226]), poate să susțină, în schimb, că filosofia lui Schopenhauer a fost determinantă asupra gândirii și creației eminesciene.

Cum anume *o filosofie* putea să aibă o influență covârșitoare asupra *creației poetice* a unui creator de talia lui Eminescu (cu toată apetența filosofică a poetului), când se remarcă foarte adevărat că nici măcar marea poezie romantică a veacului său nu și-a lăsat o amprentă decisivă asupra poeziei sale?

Rămân la părerea că, de cele mai multe ori, e vorba de coincidențe ideatice cu Schopenhauer sau de structuri cognitive care îi ereau deja familiare poetului și pe care, într-o anumită măsură, le găsește reactualizate și reformulate la filosofii germani.

Vianu singur recunoaște, însă, cu mai multe ocazii, că *pesimismul eminescian* era anterior contactului cu Schopenhauer[227].

Și nu numai atât, ci și faptul esențial că „acest om înzestrat cu cultura cea mai întinsă și cea mai adâncă, și care arăta competența unui specialist în atâtea ramuri ale științei, în istorie, în filologie și lingvistică, în economie politică, în estetică și filozofie, este în același timp un *naiv* în sensul etimologic al cuvântului, un *nativus*, adică o personalitate în care adaosurile culturii nu falsificaseră deloc elementele originare ale nașterii sale”[228].

Impresia mea este că erudiția filosofică a criticului nostru, inechivocă, atât în ce privește filosofia antică, cât și cea germană, l-a orientat spre concluzii exagerate în această privință.

Când, în 1874, după terminarea studiilor sale în străinătate, lui Eminescu i se solicita imperativ să facă o teză de doctorat în Filosofie (scop cu care fusese trimis la Berlin de la bun început), pentru a fi numit profesor universitar la Iaşi, acesta preciza, refuzând oferta:

---

[226] *Cf.* *** *Tudor Vianu despre Eminescu*, ediție alcătuită și prefațată de Vasile Lungu, Ed. Minerva, 2009, p. 169-170.

[227] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer.

[228] *** *Tudor Vianu despre Eminescu*, op. cit., p. 112.

„Kant mi-a căzut în mână relativ târziu, Schopenhauer de asemenea; ce-i drept, îi cunosc, însă renaşterea intuitivă a cugetărilor în mintea mea, cu specificul miros de pământ proaspăt a propriului meu suflet, nu s-a desăvârşit încă”[229].

Şi adăuga, răspunând lui Maiorescu: „Un titlu de doctor m-ar aranja cu lumea şi cu legile ei de ordine, nu însă cu mine, care deocamdată nu mă satisfac pe mine însumi.

Tocmai această împrejurare concretă mi-a expus clar seriozitatea sarcinei mele, iar motivul foloaselor ce mi s-ar oferi pe această cale, nu poate birui gândul datoriei”[230].

Gândul datoriei îl urmărea, pe care nu-l mai avea aproape nimeni, ca şi în ziua de astăzi, căci luarea doctoratului „era (cum fusese şi în cazul lui Maiorescu) o măruntă formalitate”[231].

Întors de la Berlin şi devenit bibliotecar la Iaşi, Eminescu achiziţionează pentru Biblioteca oraşului mai mult cărţi...bizantine.

Dacă studiile în străinătate ar fi operat o schimbare de viziune fundamentală în concepţia lui Eminescu – fără îndoială că au avut *consecinţe importante*, dar nu *categorice* – s-ar fi observat aceasta în preocupările şi scrisul lui, însă ele au rămas în esenţă aceleaşi, ca şi înaintea plecării la Viena şi Berlin.

Ceea a ce am remarcat în *Scrisoarea I* şi *Memento mori*, se poate observa şi într-o poezie de tinereţe, *Mortua est!*, publicată în 1871.

Poezia dă glas, în opinia Zoei Dumitrescu-Buşulenga, primei crize sceptice eminesciene.Vianu sublinia că nu se poate lua în considerare o influență schopenhaueriană, pentru că Eminescu nu avea încă lectura filosofului german.

Dar pe noi ne preocupă, momentan, numai aceste versuri, din respectivul poem: *Când sorii se sting şi când stelele pică, / Îmi vine a crede că toate-s nimică. // Se poate /.../ să văd cerul negru că lumile-şi cerne...*

Versurile sunt identice, la nivel conceptual, cu cele similare ca subiect, din poemele amintite anterior, *Scrisoarea I* şi *Memento mori*.

---

[229] Din prefaţa la: Mihai Eminescu, *Opere alese*, vol. I şi II, ediţie îngrijită şi prefaţată de Perpessicius, col. *Scriitori români*, EPL, Bucureşti, 1964, p. XIX-XX.
[230] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu - Viaţa*, op. cit., p. 167.
[231] Idem, p. 166.

Coincidenţa ideatică este impresionantă şi dovedeşte *apriorismul* acestor gânduri şi viziuni, faţă de perioada de maturitate a creaţiei sale.

Ne-a atras atenţia prezentul verbelor: *eshatologia* nu există *la timpul prezent sau trecut*, ca un lucru deja vizualizat, petrecut, decât în teologia ortodoxă, în cărţile Bisericii. Pentru că, în Ortodoxie, istoria lumii, de la început până la sfârşit, este un fapt deja cunoscut, în esenţă, care nu mai reprezintă *o surpriză*.

Cerul negru care îşi *cerne lumile* va avea mai târziu corespondente vizuale mult mai fastuos dezvoltate în poezia eminesciană, fiind o imagine care devine sinonimă cu sfârşitului chipului acestei lumi.

Într-un alt context sceptic, în care eroul intră sub o influenţă demonică, în poemul *Andrei Mureşanu (Tablou dramatic într-un act)*, tabloul acesta figurativ al cerului care se zguduie şi al aştrilor care cad este astfel redat:

O! de-aş vedea furtuna că stelele desprinde,
Pe cer talazuri mândre înalţă şi întinde,
Şi nourii ca sloiuri de gheaţă aruncate,
Sfărmându-se de-a sferei castele înstelate –
Cerul din rădăcină nălţându-se decade,
Târând cu sine timpul cu miile-i decade,
Se-nmormântează-n caos întins fără de fine,
Zburând negre şi stinse surpatele lumine.
Văd caosul că este al lumilor săcrii,
Că sori mai pâlpâi roşii gigantice făclii
Şi-apoi se sting. – Nimicul, linţoliul se întinde
Pe spaţiuri deşerte, pe lumile murinde!

Moartea şi *pieirea* este percepută ca un eveniment negativ, nu este o apocatastază / *restaurare* platonic-origenistă sau o Nirvana din religia budistă, în care extincţia este concepută ca un fapt *pozitiv*, ci *caosul este al lumilor săcrii*, *haosul* sau *nimicul* este un sicriu care închide, întemniţează viaţa, o suspendă.

Însă posibilitatea aceasta a nimicirii universului este o viziune *demonică*, propagată de sugestia demonului, după cum se înţelege din poemul respectiv (vom vedea şi noi ceva mai târziu).

Acest lucru trebuie să ne facă să privim cu mult mai multă atenţie şi versurile corespondente semantic din *Scrisoarea I*, care apar ca ilustrând viziunea dascălului.

4. Simbolismul luminătorilor cereşti în poezia eminesciană. Universul material ca icoană a celui spiritual-ceresc.Conexiuni cu literatura română veche

Între ziduri, printre arbori ce se scutură de floare,
Cum revarsă luna plină liniştita ei splendoare!

Cum inima-mi de-adânc o linişteşte…
răsărirea stelei în tăcere.

Mihai Eminescu, *Scrisoarea I*, *Sonet*

În studiul nostru despre Antim Ivireanul[232], am avut de mai multe ori ocazia să atragem atenţia asupra unor motive sau imagini comune în opera antimiană şi în cea a lui Mihai Eminescu.

De altfel, credem că Eminescu a avut oportunitatea, cumva, să citească din omiliile lui Antim Ivireanul, care au circulat sub forma copiilor manuscrise.

Dorim ca, în această secţiune a lucrării noastre, să punem în lumină mai multe asemenea coincidenţe ideatice şi plastice între cei doi autori.

Mihai Rădulescu a făcut deja o paralelă între „versurile de început ale lucrării *Chipurile Vechiului şi Noului Testament*: *Făcut-au Domnul Dumnezeu toate din nefiinţă / Şi în fiinţă le-au adus cu multă biruinţă*"[233] şi versul eminescian *La-nceput, pe când fiinţă nu era, nici nefiinţă*, din *Scrisoarea I*, ajungând la concluzia următoare: „Această antiteză, ca şi splendidul şi rarul *nefiinţă* în sine" sunt „ale românei bisericeşti şi Antim Ivireanul le-a impus valoarea"[234].

E adevărat că *nefiinţă* (chiar *întunerecul nefiinţei*) există şi în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir[235] dar aceasta e o

---

232 Capitolul de faţă şi următorul, în parte, sunt selectate din teza noastră doctorală: *Antim Ivireanul – personalitate complexă a literaturii române*, în care am discutat despre motive şi viziuni comune cu literatura patristică ortodoxă românească în lirica lui Mihai Eminescu. Pentru downloadarea ei a se vedea nota 194 a cărţii de faţă.

233 Mihai Rădulescu, *Antim Ivireanul. Învăţător. Scriitor. Personaj*, cu un „Cuvânt înainte" de P. S. Irineu Slătineanu, editat de Fundaţia „Antim Ivireanul" – Rm. Vâlcea, Ed. Ramida, Bucureşti, 1997, p. 37.

234 Idem, p. 37-38.

235 Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, op. cit., p. 81, 115.

sursă improbabilă, întrucât manuscrisul a luat calea exilului împreună cu autorul şi nu a fost publicat la noi până în 1883.

Tot aici, la Cantemir, există şi expresia „ca luna între stele" – *ca luna între alte stele să arăta*[236] – sau *lacrimi de sânge*[237], ultima considerată o metaforă a lui Alecsandri, fapt pe care nu-l mai cred. Sursele acestor imagini poetice, am convingerea, sunt religioase şi sunt mult mai vechi.

Antim îl utilizează în versurile introductive la *Chipurile Vechiului şi Noului Testament* (le-am citat şi în volumul anterior): *Făcut-au Domnul Dumnezeu toate din nefiinţă / Şi în fiinţă le-au adus cu multă biruinţă....*

Termenul este reperabil în textele româneşti şi în veacurile anterioare şi aparţine, într-adevăr, limbii bisericeşti.

Este foarte posibil, însă, ca prestanţa versurilor antemiene să-i fi impus valoarea poetică.

Sunt de acord, de aceea, cu observaţia lui Mihai Rădulescu[238], întrucât cunoaştem foarte bine felul în care Eminescu şi-a impropriat, în acelaşi mod, *genunea* lui Dosoftei (tot în *Scrisoarea I*): *Fu prăpastie? Genune? Fu noian întins de apă?*.

Iar *nefiinţa* şi *genunea* sunt, la origine, termeni biblici.

Spre exemplu, prin *genune* şi *prăpastie*, Dosoftei denumeşte *marea*, în *Psaltirea* sa versificată.

Reamintim versurile din Ps. 103, în care se remarcă sinonimia dintre *prăpastie* şi marea sau apele care acopereau pământul la începutul lumii, *adâncul ca o haină*, cum zice traducerea modernă a psalmului: *Tu-ntemeiez*[i] *cu cuvântul / De stă nemutat pământul. / Tu i-ai datu-i de mainte / Prăpastea de-mbrăcăminte, / Şi stă gata să te-asculte, / Să dea apa preste munte*.

În ce priveşte *genunea*, nu cred că trebuie să mai insistăm – se poate consulta capitolul despre Dosoftei, din volumul anterior –, versurile sunt celebre: *Preste luciu de genune....*

Aşa încât *prăpastie*, *genune* şi *noian întins de apă* sunt sinonime, în versul eminescian (interogația lui e tautologică, conține răspunsul întru sine și poate fi înțeleasă ca *necunoaștere* nu a *ceea a ce a fost* la început, ci a *cum* arăta acest *noian de apă*) şi toţi aceşti termeni (*prăpastie*, *genune* şi

---

[236] Idem, p. 131.
[237] Idem, p. 48, 71, 178, 332.
[238] A se vedea: http://www.literaturasidetentie.ro/biografie.php.

noian) sunt arhaici, îi aparţin lui Dosoftei şi limbajului bisericesc şi denumesc *un adânc mare*.

Întrebarea nu denotă *neștiință* elementară, ca și în cazul anterior, în *Memento mori*, unde poetul se adresa lui Dumnezeu cu *Cine ești?*, ci necesitatea unei conoaşteri mai profunde.

Avem o dovadă în plus în favoarea tezei că, traducând *Imnul creaţiunii* din *Rigveda* şi prelucrându-l în *Scrisoarea I* şi *Rugăciunea unui dac*, Eminescu încreştinează sensurile, selectând termeni esenţiali (care să denumească o realitate primordială) din contexte creaţioniste, din aria Genezei, aparţinând Bisericii: atât versurile lui Antim (în care apare *nefiinţa*), cât şi cele ale lui Dosoftei sunt o probă irefutabilă. Ca să nu mai vorbim de acel *la început* (*La-nceput, pe când fiinţă nu era, nici nefiinţă*), care este eminamente biblic (Fac. 1, 1; Ioan 1, 1).

Mihai Rădulescu a aflat în mai multe poeme eminesciene ipostaza lunii ca stăpână a mării, anume în *Scrisoarea I* (*lună tu, stăpâna mării*), *Scrisoarea III* (*luna / Doamna mărilor şi-a nopţii*), *Scrisoarea IV* (*al lunei disc, stăpânitor de ape*), *Horia* (*luna iese, mărilor regină*)[239] şi a propus studierea atentă a manuscriselor pentru a se descoperi mai multe astfel de situaţii, în care expresii reprezentând viziunea antimiană se regăsesc în paginile marelui nostru poet romantic.

Mai mult decât atât, autorul nostru a identificat în nuvela *Sărmanul Dionis* două fragmente în care fantezia reconfiguratoare de cosmosuri a călugărului Dan ar putea avea foarte bine, ca puncte de plecare, idei şi imagini din predicile lui Antim[240], considerând şi că acea cameră populată de „câteva sute de cărţi vechi, multe greceşti, pline de învăţătură bizantină", a personajului eminescian, în care recunoaştem un avatar literar al poetului însuşi, trebuie să ne conducă inevitabil la concluzia că, între sutele de lecturi din literatura noastră veche, ale lui Eminescu, trebuie să se fi regăsit cu necesitate şi scrierile lui Antim"[241].

Şi noi înclinăm să credem – e chiar o certitudine pentru conştiinţa noastră – că Eminescu a cunoscut manuscrise sau măcar copii fragmentare ale omiliilor antimiene, întrucât coincidenţele sunt mult prea izbitoare.

---

[239] *Cf.* Mihai Rădulescu, op. cit., p. 36.
[240] *Cf.* Idem, p. 38-39.
[241] *Cf.* Idem, p. 36.

În cele ce urmează vom scoate în evidenţă multiple asemănări (pe care nu le considerăm *aleatorii*) între cugetarea antimiană şi patristică şi cea eminesciană, ilustrate de exemple destul de numeroase şi de grăitoare, considerăm noi, din opera poetică a lui Eminescu.

Astfel, în urma cercetărilor noastre, am descoperit similitudini concrete pe care le vom preciza mai jos:

- Lumina lunii ca lumina soarelui (regăsibilă nu doar la Antim, ci şi la Cantemir, în *Divan*, reprezentând o concepţie veche bizantină, ilustrată de altfel şi iconografic):

Iară luna argintie, ca un palid dulce soare… (*Memento mori*), *Nu credeţi cum că luna-i lună. Este / Fereastra cărei ziua-i zicem soare.* (*Demonism*), *...pe când noaptea v-aprinde blându-i soare* (*Povestea magului călător în stele*), *...al nopţii alb soare de argint* (*Povestea*), *...al nopţii dulce soare* (*Călin Nebunul*).

- Metafora aştrilor adormiţi sau a lunei şi a stelelor ca nişte ochi ai cerului:

Scânteie marea lină /.../; din tainica pădure / Apare luna mare câmpiilor azure, / Împlându-le cu ochiul ei mândru, triumfal (*Împărat şi proletar*); *Şi cuminţi frunzele toate îşi comunică misteruri, / Surâzând, clipind ascultă ochii de-aur de pe ceruri* (*Memento mori*);

Prin aerul de noapte, puternic, rece, des, / A lunei adormite pătrund razele rare (*Andrei Mureşanu (Tablou dramatic într-un act)*);*...stele de aur ce-şi închideau pleoapele spre a le deschide iar…*(*Sărmanul Dionis*) – seamănă foarte mult cu antimianul cer cu ochii osteniţi şi cu stelele care îşi deschid tâmplele de argint – , *Acum se-nchid a serei gene* (*Mureşanu*);

Tu, ce din ceriuri pe lume cazi / Lumină sfântă, / Precum pe-al mărei amar atlaz / O rază frântă, // Acum la nouri te depărtezi / Strălucitoare / Căci de acolo pe lumi veghezi / Cu ochi de soare. (*Mureşanu (Tablou dramatic)*); *O, steauă iubită ... Un sfânt ochi de aur* (*Steaua vieţii*).

Analogia între *ochi* şi *stele* îşi are şi alte numeroase concretizări în metafora ochilor ca nişte „stele vinete”, regăsibilă adesea în toată opera eminesciană.

- Cerul înstelat şi aştrii cereşti, ca reflexie a Împărăţiei Cerurilor:

...lumina blândei lune (*Lacul*); *Cerul stelele-şi arată, / Solii dulci ai lungii linişti.* (*Povestea teiului*); *...stelele proroace* (*Scrisoarea IV*); (*Memento mori*);

Luna pe cer trece-aşa sfântă şi clară (*Sara pe deal*); *Atunci printr-o geană de nouri, deschisă, / Din ochiu-i albastru se vede o stea / Ce-mi miruie fruntea c-o rază de vise / C-o rază de nea.* (*Steaua vieţii*);*...prorocitoarele stele*, *...ale stelelor icoane*; *...faţa sfântă a lunei pline / Îşi ridică discul splendid în imperiul de lumine*; *Monastirea alb-a lunei* sau *monastirea lunei cu-argintoasă colonadă*; *cuvioasele stele*, *...a lor dulci şi moi icoane / Împlu văile de lacrimi* (*Memento mori*);

...A stelelor imperiu întins ca şi un cort – pentru că Dumnezeu este „Cel ce întinzi cerul ca un cort" (Ps. 103, 2) – , *Dar ce e acea steaua? E-o candelă aprinsă* şi *O candelă a vieţii*; *cerul şi-nfloritu-i cort*; *Sunt scrieri streine / Gândite de Domnu-ntr-a sorilor nimb*; *Şi stele în candeli dulci raze presară*; *Stelele sclipeau sfinte*, (*Povestea magului călător în stele*);

O stea în cer albastru / Ce-aruncă a ei icoană (*Stam în fereastra susă*); *...a cerului stelele albe... vă vărsaţi icoanele voastre în Tibru* (*Murmură glasul mării*);

O stea din cer albastru / Trecu a ei icoană (*Lectură*); *Şoptiri aeriane / Pătrund din mal în mal / Ş-a stelelor icoane / Pre fiecare val.* (*Din cerurile-albastre*);

O stea, apoi iar una; pe ape diafane / Îşi limpezesc în tremur pe rând a lor icoane. (*Sarmis*); *Când de pe ceruri stele sfinte / Pătrund în codru, bat în lac.* (*Dona Sol*); *duioasele icoane* 242 [ale stelelor].

- Analogia între *cerul înstelat* şi *Raiul* Sfinţilor şi al Îngerilor, precum şi arhitectura cerului ca *o Biserică*:

...toţi îngerii în cor, / Ce-ntoană tainic, dulce a sferelor cântare...(*La mormântul lui Aron Pumnul*); *Iar catapeteasma lumii în adânc s-au înnegrit, / Ca şi frunzele de toamnă toate stelele-au pierit;* (*Scrisoarea I*);

În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească, / Ai pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească / Şi să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort[243] (*Memento mori*);

---

[242] Într-una dintre variantele poemului *S-a dus amorul*, *cf.* Mihai Eminescu, *Opere III*, ediţie critică îngrijită de Perpessicius, Fundaţia Regele Mihai I, Bucureşti, 1944, p. 29.

[243] A se observa viziunea lui Eminescu: el compară sfâşierea catapetesmei templului de la Ierusalim, de la moartea Domnului pe cruce, cu sfâşierea *catapetesmei* cerului de la sfârşitul lumii, când *pânz-albastră* a cerului ca un cort (Ps. 103, 2: "Cel ce întinzi cerul ca un cort") se va rupe. Şi astfel se va mărturisi moartea şi învierea Domnului la toată lumea.

Muzica sferelor: Seraphi adoară / Inima lumilor ce-o înconjoară, / Dictând în cântece de fericire / Stelelor tactul lor să le inspire (*Ondina*).

- Imaginea lunii ca o regină, stăpână (alte versuri decât cele amintite deja mai sus):

...trece albă regina nopţii moartă (*Melancolie*); *...-n cer vezi luna trecând albă şi frumoasă, / O regină jună, blondă şi cu braţe de argint* (*Memento mori*);

Când luna dintre nouri, crăiasa cea bălaie, / Se ridica prin codri (*Codru şi salon*); *Regina albelor nopţii regine* (*Ondină*); *...şi luna ce visează / Trecând printre palate de nori – o-mpărătească* (*Povestea*);

O insulă departe s-a fost ivind din valuri, / Părea că s-apropie mai mare, tot mai mare, / Sub blândul disc al lunii, stăpânitor de mare (*Sarmis*).

- Îngerul ca o stea, care a vestit naşterea Mirelui lumii, care aduce veşti bune despre viitor (Antim spunea, citând din cartea lui Iov, că *Îngerii sunt stele*), precum şi aşteptarea tainică şi minunată în adâncul nopţii:

Diamant topit în stea, / Doamnă peste stele, / Ce lumini în ţara mea / Cerul ţării mele .../ Îţi cântăm bine-ai venit / Doamnă peste stele! // Împăraţi din Răsărit / Pe al lumei Mire / L-au cătat şi l-au găsit, / Când le-a dat de ştire / Dulcea stea de diamant, / Plină de iubire… (*Povestea*);

Iar marea-n mii de valuri /.../ porneşte să-şi unească / Eterna-i neodihnă cu liniştea cerească. // Natura doarme dusă, tăriile în pace. / Din limpedea-nălţime pe-alocuri se desface / O stea, apoi iar una; pe ape diafane / Îşi limpezesc în tremur pe rând a lor icoane. / Tot mai adânc domneşte tăcerea înţeleaptă – / Se pare cum că noaptea minunea şi-o aşteaptă (*Sarmis*).

- Despre lună, ca o *umplere* de raze (expresie identică cu a lui Antim):

Luna e plină de raze (*Memento mori*).

- Expresii care sugerează păstrarea caracterului auroral, virginal al creaţiei şi dorinţa de a o recepta ca pe un univers pur, abia născut, inocent:

...<u>ies</u> stelele din strungă (*Egipetul*); */.../ izvorul, prins de vrajă, / <u>Răsărea,</u> sunând din valuri* (*Povestea teiului*); */.../ <u>răsare</u> lumea, lună soare şi stihii... /.../ colonii de lumi... în roiuri luminoase <u>izvorând</u> din infinit* (*Scrisoarea I*);

Pân' ce <u>izvorăsc</u> din veacuri stele una câte una / Şi din neguri, dintre codri, tremurând s-arată luna: / Doamna

mărilor ş-a nopţii... (*Scrisoarea III*); *...<u>răsărirea</u> stelei în tăcere* (*Sunt ani la mijloc…*); */.../ Apele plâng, <u>clar izvorând</u> din fântâne*, */.../ Stelele <u>nasc</u> umezi pe bolta senină* (*Sara pe deal*); *...culmea dulcii muzice de sfere, / Ce-o aude cum <u>se naşte</u> din rotire şi cădere.* (*Scrisoarea V*); *...stele <u>izvorăsc</u> pe ceriu, / Florile-<u>izvorăsc</u> pe plaiuri a lor viaţă de misteruri* (*Memento mori*);

<u>Se nasc</u> izvoare (*Coborârea apelor*); *...stelele prin ceaţă / Cu tainică dulceaţă / Pe ceruri <u>izvorea</u>.* (*Lectură*); *Deodată luna-ncepe din ape <u>să răsaie</u> ...* (*Sarmis*).

- Lumea ca un „pridvor" al Raiului, în care toate sunt *sfinte*, precum şi nostalgia refacerii, în interiorul acestui fericit paradis, a iubirii, după modelul perechii sfinte primordiale:

...lumina sfintei mări (*Strigoii*, *Memento mori*); *teiul vechi şi sfânt* (*Povestea teiului*); *teiul sfânt* (*Mai am un singur dor*), *luna sfântă* (*Sara pe deal*); *noaptea sântă*, *râul sânt*, *insule sfinte*, *sălcii sfinte* (*Miradoniz*); *sfinte-izvoară*, *vis al mării sfinte*, *râul sânt*, *sfinte flori* (*Memento mori*); *codri sfinţi* (*Mureşanu*); *Este **Ea**. /.../ E-o icoană de lumină.* (*Singurătate*) – iubirea este *visul de lumină*, iar iubita, cea care *o să-mi răsai ca o icoană* (*Atât de fragedă*); momentul „regăsirii" este *ceasul sfânt în care ne-ntâlnirăm* (*Sonete*).

Iubirea este foc sfânt care transfigurează lumea, iar femeia, candela care păstrează acest foc:

Tu trebuia să te cuprinzi / De acel farmec sfânt, / Şi noaptea candelă s-aprinzi / Iubirii pe pământ. (*Pe lângă plopii fără soţ...*).

Iubita ca *icoana iubirii cei eterne*, este cea care poate face posibilă unitatea, comuniunea de iubire, care împlineşte fiinţa prin oglindire şi împărtăşire cu celălalt:

Şi vieţile-amândoror s-amestecă-n întreg, / Când înţeles de tine, eu însumi mă-nţeleg (*Nu mă-nţelegi*).

- Despre mare, ca metaforă a lumii zbuciumate:

Aşa marinarii, pe mare îmblând, / Izbiţi de talazuri, furtune, / Izbiţi de orcanul gheţos şi urlând, / Speranţa îi face de uită de vânt, / Şi speră la timpuri mai bune. // Aşa virtuoşii murind nu disper, / Speranţa-a lor frunte-nsenină, / Speranţa cea dulce de plată în cer, / Şi face de uită de-a morţii dureri, / Pleoapele-n pace le-nchină. (*Speranţa*);

Pe maluri zdrumicate de aiurirea mării / Cezaru-ncă veghează /.../ A popoarelor ecouri / Par glasuri ce îmbracă o lume de amar (*Împărat şi proletar*);

În lumea-i noptoasă, în sânu-i de-amar al *mărei turbate* (*Când marea…*); *...marea de amar* (*Memento mori*); *valul mărei-amar* (*Povestea magului călător în stele*); *Căci lumea e locaşul pătimirei: / Un chin e valu-i, iară gândul spuma* (*Pe gânduri ziua*); *marea-amară* (*Coborârea apelor*); *Deşartă-mi viaţa semăna cu spuma* (*Uşoare sunt vieţile multora...*),

Mijeşte orizontul cu raze depărtate, / Iar marea-n mii de valuri a ei singurătate / Spre zarea-i luminoasă porneşte să-şi unească / Eterna-i neodihnă cu liniştea cerească. (*Sarmis*); *...să-mi răsai din marea de suferinţi...* (*Gelozie*);

Şi ochiul tău întunecat / Atunci îl umple plânsul, / Iar ale vieţii valuri bat / Călătorind spre dânsul. (*Dacă iubeşti fără să speri*); *Şi sufletu-ne-n tremur ca marea se aşterne, / Tăiat fiind de nava durerilor eterne; / Ca unde trecătoare a mării cei albastre, / Dorinţa noastră, spuma nimicniciei noastre* (*Preot şi filosof*);

Când marea îşi răstoarnă sufletul ei rebel / Şi printre stânci de piatră se scutură de spume / Se mişcă-nfuriată a valurilor lume… (*Mureşanu*);

Crăiasă alegându-te / Îngenunchem rugându-te, / Înalţă-ne, ne mântuie / Din valul ce ne bântuie /…/ O, maică prea curată, / Şi pururea fecioară, / Marie! /…/ Rugămu-ne-ndurărilor, / Luceafărului mărilor; / Ascultă-a noastre plângeri, / Regină peste îngeri … (*Rugăciune*).

- Ipostazierea iubitei în acelaşi fel în care este concepută icoana Maicii Domnului în Ortodoxie şi la Antim, pentru că prototipul femeii, pentru Eminescu, este Maica Domnului (Eminescu pune în cunoştinţă de cauză aceste cuvinte în gura personajului său, *monahul Ieronim*):

…o roză a Ierihonului, a cărei frumuseţă nu se trece. /…/ Trandafirii înfloresc pe faţa ta…Tu, regină a sufletelor – nu eşti curată ca izvorul? Mlădioasă ca chiparosul? Dulce ca filomela? Tânără ca luna plină, etc. (*Cezara*).

- Natura, cosmosul ca o carte de simboluri, o carte a înţelepciunii:

Şi-n roată de foc galben stă <u>faţa-i</u> <u>[a lunii]</u> *<u>ca un semn</u>* (*Împărat şi proletar*); *Râul sânt ni povesteşte cu-<u>ale undelor</u> lui <u>gure</u>* (*Memento mori*); *<u>scrisul (al) stelelor de foc</u>* (*Povestea magului călător în stele*);

Ar vrea să rătăcească (pe) câmpia înflorită, / Unde ale lui zile din visuri le-au ţesut; / Unde-nvăţa din râuri o viaţă liniştită, / Părând să n-aibă capăt, cum n-are început. //

Mama-i ştia atâtea poveşti, pe câte fuse / Torsese în viaţă… deci ea l-a învăţat / Să tâlcuiască semne ş-a paserilor spuse / Şi murmura cuminte a râului curat. // În curgerea de ape, pe-a frunzelor sunare, / În dulcele 'miitul al paserilor grai, / În murmurul de viespii, ce-n mii de chilioare / Zidesc o mănăstire de ceară pentru trai, // De spânzură prin ramuri de sălcii argintoas e / O-ntreagă-mpărăţie în cuib legănător, / A firii dulce limbă de el era-nţeleasă / *Şi îl implea de cântec, cum îl implea de dor.* (*Codru şi salon*); *...a naturii sfântă limbă* (*O,-nţelepciune, ai aripi de ceară!*);

Pe-a lor lume [a munţilor] *ridicată peste nouri se deschide / Cartea cerului albastră cu mari litere-aurite, / Iară munţii nalţi şi negri, înţelepţi de bătrâneţe,/ Ridic fruntea lor de piatră şi încep ca s-o înveţe.* [244]; *Cine filele albastre şi-nstelate le întoarce / La a Creaţiunii carte… cine firul lung îl toarce / Din fuiorul Veşniciei pân' în ziua de apoi?* (variantă a *Scrisorii I*)[245].

Rosa del Conte vorbeşte despre „paginile înstelate… pe care poetul le vedea în picturile din bisericile Moldovei înfăşurate de mâna Arhanghelilor în scena judecăţii"[246].

- Viziunea lumii, a omenirii, ca un pom uriaş, în care fiecare om e o mlădiţă (la Antim) sau o floare (la Eminescu) care trebuie să aducă roadele virtuţii pe acest pământ:

În orice om o lume îşi face încercarea /.../ cum pomu-n înflorire/ În orice floare-ncearcă întreagă a sa fire, / Ci-n calea de-a da roade cele mai multe mor. (*Împărat şi proletar*); *Multe flori sunt, dar puţine / Rod în lume o să poarte, / Toate bat la poarta vieţii, / Dar se scutur multe moarte* (*Criticilor mei*).

- Omul ca chip al lui Dumnezeu, omul creator întru asemănarea cu Dumnezeu şi macrocosmos într-un microcosmos:

Că-n lumea dinafară tu nu ai moştenire, / A pus în tine Domnul nemargini de gândire. /.../ Pe creaţiuni bogate sufletul este domn; / În ocean de stele, prin sori, nemărginire, / El îmblă /.../, [sufletul] *înăuntru-i este o lume-ntinsă mare* (*Povestea magului călător în stele*);

Cum universu-n stele iubeşte noaptea clară, / Cu toate-a mele gânduri astfel eu te-am iubit, / Când am plecat eu

---

[244] Versurile ultime sunt preluate din: Ion Negoiţescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 94-95.
[245] *Cf.* Rosa del Conte, *Eminescu sau despre Absolut*, op. cit., p.110.
[246] Idem, p. 110-111.

fruntea cu-a gândului povară / Pe sânu-ţi să se-nchidă de lume ostenit. // Simţii atunci puternic cum lumea toată-n mine / Se mişcă, cum se-ndoaie a mării ape-ntregi / Şi-n fruntea mea, oglindă a lumilor senine, / Aveam gândiri de preot şi-aveam puteri de regi. (*Cum universu-n stele...*).

- Imaginea unui univers intim, *fratern*, a unui cosmos ca un cămin protector:

Vino-n codrul la izvorul / Care tremură pe prund, / Unde prispa cea de brazde / Crengi plecate o ascund (*Dorinţa*); *...răsare luna, ca o vatră de jăratic, / Rumenind străvechii codrii…* (*Călin (file din poveste)*);

Luminează luna-n ceruri ca un foc pe-o mare vatră (*Călin Nebunul*); *Şi stelele ce vecinic pe ceruri colindează* (*Strigoii*); *Lună, Soare şi Luceferi, / El* [codrul] *le poartă-n a lui herb*; *izvoare spun poveşti* (*Povestea codrului*);

Cum la vorbă mii de valuri stau cu stelele proroace (*Scrisoarea IV*); *Alunece luna / Prin vârfuri lungi de brad…* ; *Luceferi, ce răsar / Din umbră de cetini, / Fiindu-mi prieteni...* (*Mai am un singur dor*); *al vremurilor vad* (*Egipetul*, *Memento mori*); *În turme călătoare / Trec nourii pe ceri* (*Din cerurile-albastre*);

Iată lacul. Luna plină, / Poleindu-l îl străbate; / El, aprins de-a ei lumină, / Simte-a lui singurătate. ; *Stele-n ceruri, stele-n valuri.* ; *luna... / Varsă apelor văpaie* (*Lasă-ţi lumea*); *poiene constelate*; *Şi oştiri de flori pe straturi par a fi stele topite*; *Într-a nopţilor grădine stele cresc în loc de flori* (*Memento mori*);

Cerul şi-nfloritu-i cort; *A stelelor ţară*, *stelnicul, marele plai*; *Deasupra vedea stele şi dedesuptu-i stele, / El zboară fără preget ca tunetul rănit; / În sus, în drepata,-n stânga lanurile de stele / Dispar.* (*Povestea magului călător în stele*);

...În senina şi albastra împărăţie a cerului înfloreşte lumina [soarelui] *ca o floare de foc* (*Geniu pustiu*); *Văd cerul lan albastru sădit cu grâu de stele, / El îmi arată planul adâncei întocmele / Cu care-şi mişcă sorii…* (*Andrei Mureşanu (Tablou dramatic într-un act)*);

Pe câmpiile albastre ale cerurilor tale / Stupi bătrâni trimiţi tu-n lume mândre colonii de stele / Ce roind în fluvii albe se-mprăştie-n infinit /.../; *Pe-ale cerurilor câmpuri, mâni albastre culeg miere / Pe câmpiile albastre ale cerurilor nalt /.../*; *Stele-n ceruri, flori pe câmpuri, toate câte-s trecătoare / Sunt împinse spre pieire…* (o variantă a

Scrisorii I)[247]; *În umede lanuri de-albastru ceresc, / Merg norii...* (*Ecò*).

- Plasticitatea gândirii:

Timpul mort şi-ntinde trupul şi devine veşnicie (*Scrisoarea I*); *...al vremurilor vad* (*Egipetul*, *Memento mori*); *Sunt gândiri arhitectonici de-o grozavă măreţie /.../*; *Şi din sure văi de chaos colonii de lumi pierdute /.../ Cu-a lor roiuri luminoase /.../*; *Înserează şi apune greul soare-n văi de mite* (*Memento mori*);

...Să-ntind privirea-mi, ca mâni fără de trup (*Când te-am văzut, Verena...*); *ale clipelor cadavre*; *al minţii scripet* (*Scrisoarea II*); *al vieţi-mi mintos Areopag* (*Feciorul de împărat fără stea*), etc., etc.

Astfel, regăsim la Eminescu o mare forţă de plasticizare, de multe ori surprinzătoare, neaşteptată, o tendinţă perpetuă de a „întrupa" gândul, de a conferi forme concrete chiar şi celor mai abstracte noţiuni, apetenţă pe care însuşi poetul o recunoaşte, mărturisind că a încercat *în lanţuri de imagini duiosul vis să-l ferec* (*Nu mă înţelegi*).

Considerăm că putea să-şi însuşească această dragoste pentru *întruparea* imagistică, pentru metafora alegorică, care este capabilă să explice noţiuni abstracte sau realităţi spirituale inaccesibile ochiului uman, chiar din literatura noastră veche.

Din nou despre lumina lunii...

Nenumărate sunt şi foarte bine cunoscute, în opera poetică a lui Eminescu, imaginile în care luna, soarele, luceferii şi toate stelele se oglindesc într-un mediu acvatic: în izvoare, lacuri, mări sau oceane iar apetenţa poetului pentru această imagistică se explică tot printr-o intimizare profundă a cosmosului, printr-o apropiere care este rodul unui sentiment conştientizat iar nu al unei fantezii forţate.

Lumina aştrilor *aprinde* conştiinţa, *întinderile* translucide ale gândirii.

Mediul acvatic, cu o vastă ilustrare în paginile eminesciene, este de asemenea o alegorie a transparenţei conştiinţei şi cugetării umane, prin care pătrunde lumina, fapt

[247] *Cf.* Idem, p. 109-110, 112.

pe care l-am sesizat, într-un mod similar şi la Sfântul Antim Ivireanul.

Şi aceasta, pentru că omul interior are nevoie de a se lăsa străluminat până în adâncurile fiinţei sale de razele luminii dumnezeieşti.

Lacul, care *simte-a lui singurătate* (*Lasă-ţi lumea*) în momentul iluminării de către razele lunii, are ca antecedent, în cugetarea creştină, momentul haric al conştientizării ontologiei proprii şi a adâncului decăderii personale, al depărtării de Dumnezeu şi de lumina Sa, din partea omului care s-a învrednicit să fie inundat de această lumină.

După cum în viaţa creştinului, iubirea dumnezeiască face să răsară, din marea vieţii cea amară, prin scufundarea în botezul cel de-al doilea, al lacrimilor pocăinţei, fiinţa umană căzută, degradată de păcat, şi să i se deschidă Cerul Împărăţiei cu stelele vii ale Sfinţilor, la fel, iubirea, dacă ar exista în viaţa poetului, *ar împlea-a ta adâncime cu luceferi luminoşi* (*Scrisoarea V*), prin renaşterea iubitei din ale vieţii *valuri*.

Gândirea este un mediu *reflexiv*, care reflectă în sine şi în afară, razele emise de o sursă de lumină, această sursă fiind, adesea la Eminescu, luna şi aştrii cereşti, precum în acele versuri care ne trimit dintru început la Antim Ivireanul: *Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci / Şi gândirilor dând viaţă, suferinţele întuneci* (*Scrisoarea I*).

Lumina lunii aduce în fiinţă lumi ale gândirii (*Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării*), dar şi lumea în sine, cu istoria sa (*Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate / De dureri…*, în „vecia de dureri" recunoscând viaţa şi istoria lumii), şi universul material: pământul cu *pustiuri*, *codri*, *mări* şi *ţărmuri* cu *palate şi cetăţi*. Ea este cea care animă creaţia şi gândirea umană, este o *lumină gânditoare*, a cărei gândire *se plasticizează* în creaţie.

Întreaga creaţie are în adâncul fiinţei sale, ascunde în sine oglindirea acestei lumini: pustiurile *scânteiază sub lumina ta fecioară* (lumină feciorelnică, sfântă, curată), codrii *ascund în umbră strălucire de izvoară*, mişcarea mărilor devine mişcare a *conştiinţei* singurătăţii sub imperiul acestei lumini – iar *marea* ştim că este un simbol alegoric al lumii (*Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate, / Când pluteşti pe mişcătoarea mărilor singurătate!*), ţărmurile, palatele şi cetăţile (adică societatea umană) sunt *străbătute de-al tău farmec*, casele au ferestre, precum şi frunţile au

ferestrele raţiunii şi ale conştiinţei prin care această lumină pătrunde (*Şi în câte mii de case lin pătruns-ai prin fereşti / Câte frunţi pline de gânduri, gânditoare le priveşti!*).

Nimic nu este opac înaintea ei! În unele variante ale poemului *Mai am un singur dor*, ca şi în alte poeme, luna este numită chiar: *Atotştiutoarea*.

Prin urmare, avem o metaforă extinsă a unei lumi perfect translucide, a unui univers (macrocosmos şi microcosmos) transparent în faţa acestei lumini, pentru că el însuşi este *plasticizarea* gândirii ei creatoare.

Acesta este sensul profund în care credem că putem să înţelegem versurile: *Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci / Şi* ***gândirilor dând viaţă****, suferinţele întuneci*.

Viaţa lumii este vivificarea şi în-fiinţarea gândirii lui Dumnezeu, aducerea întru fiinţă a gândului Său din veşnicie: ***O, Adonai! Al cărui gând e lumea*** */ Şi pentru care toate sunt de faţă* (*Fata-n grădina de aur*).

Poetul foloseşte numele *rostibil* al lui Dumnezeu, *Adonai*, care înseamnă *Domnul* (în comparaţie cu *Iahve / Iehova*, pe care vechii evrei nu-l rosteau niciodată[248]), întrucât Dumnezeu este Cel *al cărui vecinic nume / De a-l rosti nu-i vrednic un muritor pe lume* (*Sarmis*).

În al doilea vers, Eminescu concentrează, exprimă sincopat un pasaj scriptural care zice:

„Toate faptele oamenilor sunt de faţă înaintea Lui şi nimic nu se poate ascunde de la ochii Lui. Din veac în veac a privit şi nimic nu este străin înaintea Lui. […] Căci toate sunt făcute cu un scop" (Sirah 39, 25-26).

Universul întreg este acel *logos cosmic* plin de raţionalitatea, de luminile raţiunilor dumnezeieşti sădite în el, şi care poate fi citit ca o carte de simboluri, fiind, pentru om, un adevărat manual al adevăratei ştiinţe şi înţelepciuni.

Un astfel de cosmos transparent şi reflexiv, care este întruparea plastică a gândirii creatoare a lui Dumnezeu, adică a luminii dumnezeieşti veşnice, reprezintă tocmai învăţătura pe care o găsim în opera lui Antim Ivireanul şi care ilustrează punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe, păstrat adânc în mentalitatea şi conştiinţa românească.

Dacă facem o incursiune în ciclul *Scrisorilor*, am observa că luna are pretutindeni aceleaşi caracteristici, că ea apare ca simbolul unei Divinităţi care patronează gândirea,

---

[248] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/YHWH.

care animă cosmosul, inspiră şi luminează mintea umană ca să cugete cele pe care nu poate să le înţeleagă fără iluminare de sus.

Este o deplină consonanţă între lumină şi puterea înţelepciunii, şi încă din poeziile de tinereţe apare această concepţie la Eminescu, conform căreia *înţelepciunea* este *o stea ce nu apune* (*Epigonii*).

Astfel, bătrânul dascăl din *Scrisoarea I*, care încearcă să gândească începutul şi sfârşitul lumii, închipuindu-şi în minte cosmogonia şi eshatologia, îşi are izvorul raţiunii şi vivacitatea cugetării, după cum lasă Eminescu să se înţeleagă, din faptul de a-i sta alături această lumină, care a sădit în el seminţele gândirii şi dorinţa de cunoaştere şi care îl priveghează discret, chiar fără ca el să o ştie (o ştie numai poetul): *Pe când luna străluceşte peste-a tomurilor bracuri, / Într-o clipă-l poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri.*

La fel, în *Scrisoarea III*, omul politic vizionar, este, ca şi dascălul de care am vorbit, însufleţit de aceeaşi lumină.

Mai întâi Baiazid cuceritorul[249] este inspirat de un vis profetic în care *luna lunecă şi se coboară / Şi s-apropie de dânsul preschimbată în fecioară*.

Iar, după confruntarea de la Rovine[250], lumina soarelui în asfinţit este *nimb de biruinţă* pe creştetul ţării şi *fulger lung încremenit* la hotarele ei, apărate de Dumnezeu pentru credinţa sa cea adevărată, în timp ce fiul lui Mircea, simbolizând viitorul ţării, scrie o scrisoare de dragoste sub auspiciile luminii izvorâtoare a aştrilor cereşti: *Pân' ce izvorăsc din veacuri stele una câte una / Şi din neguri, dintre codri, tremurând s-arată luna: / Doamna mărilor ş-a nopţii…*

În *Scrisoarea IV*, aceeaşi lumină de lună străjuieşte povestea de dragoste: *Luna tremură pe codri, se aprinde, se măreşte /.../. Codrul pare tot mai mare, parcă vine mai aproape / Dimpreună cu al lunei disc, stăpânitor de ape*.

Asemenea şi în *Scrisoarea V*, unde luna este *scut de aur*, al gândurilor şi al năzuinţelor de împlinire a iubirii.

Aidoma, în poemul *Ecò*, se spune că *luna-i a cerului scut argintos / Şi stele păzesc în tărie*.

Şi tot în *Scrisoarea IV*, există două versuri care ne indică prezenţa lunii în vecinătatea izvorârii unei lumi a

---

249 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Baiazid_I.

250 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83t%C4%83lia_de_la_Rovine.

gândirii, cea a poetului însuşi, chiar dacă în contextul negativ al criticilor adresate contemporaneităţii:

Ce? Când luna se strecoară printre nouri, prin pustii, / Tu cu lumea ta de gânduri după ea [femeia frivolă] *să te aţii?*

Numai în *Scrisoarea II* nu întâlnim aceste semnificaţii, ea punând în scenă problema lui *a fi* sau *a nu fi* poet, laolaltă cu motivaţiile pentru care poetul lumii moderne ar mai trebui să încerce *a turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă*, pentru un auditoriu contemporan surd la glasul frământărilor interioare.

Considerăm că există, în *Scrisoarea I,* asemănări, dar şi distincţie şi divergenţă între cele două minţi, cea a poetului şi cea filosofic-matematică a savantului / dascălului care propune o variantă proprie cosmogonică şi eshatologică pentru a explica tainele universului, savant care seamănă, până la un punct, cu maestrul Ruben din *Sărmanul Dionis*, cel puţin prin obsesia numărului magic.

Eminescu însuşi, în alte variante manuscrise ale poemului, l-a individualizat sub chipul unui *jidov* sau l-a identificat cu Kant.

În *Scrisoarea II* îl numeşte „astronom" (*Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, / Cum uşor, ca din cutie, scoate lumile din chaos* ...).

Sensul lui *astronom*, în limba veche, era de cititor în stele, înţelept, mag, vrăjitor şi filosof.

Şi acest *astronom* este în mod evident o persoană distinctă de cea a poetului, dar faţă de care el are o anumită reverenţă, ca pentru un maestru sau un învăţător într-o anumită măsură.

Iar în *Memento mori*, cel care gândeşte, într-un mod similar, asupra tainelor universale este Pitagora, *cugetătorul palid* cu *gândirea în doliu*, al civilizaţiei eline, care *în zadar el grămădeşte lumea într-un singur semn; / Acel semn ce îl propagă el în taină nu îl crede*.

Eminescu pune aşadar pe seama dascălului din *Scrisoarea I* o viziune religioasă sincretistă sau o concepţie creştină alterată, edulcorată, în care sunt amalgamate învăţături ortodoxe cu idei străine creştinismului.

Creştină este crearea lumii din nimic şi existenţa unui moment de la care a început lumea şi timpul, acel *la-nceput* care este esenţialmente biblic şi monoteist.

Aşadar materia nu este eternă, ca în filosofie.

La început, *fiinţă nu era, nici nefiinţă*: nu era „fiinţă”, nimic creat, dar nici „nefiinţă” nu era, adică un „nimic” absolut, o inexistenţă totală.

Ceva sau Cineva era totuşi şi Acesta este numit prin câteva sintagme: *pătruns de sine însuşi odihnea cel nepătruns*; *în sine împăcată stăpânea eterna pace*, şi, mai ales, *un dor nemărginit*, care atrage întreaga lume întru fiinţă, o aduce la existenţă *pe cărări necunoscute*, adică în mod neştiut şi neînţeles de raţiunea umană interogativă.

Deşi dascălul filosof nu vorbeşte limpede de un *Dumnezeu* sau *Zeu Creator a toate*, sintagmele acestea denumesc Dumnezeirea, pe Acel *Cineva* care a fost la început, ca fiind Pace, Odihnă, Fiinţă absolută şi absolut desăvârşită, care Îşi este suficientă Sieşi, dar care nu poate fi impersonală pentru că este Iubire, este *Dor* de a crea lumea.

Această descriere coincide cu Dumnezeul creştin, Care a creat lumea din nimic, doar din iubirea Sa nemărginită care a dorit din veşnicie şi a gândit ca să existe lumea.

Însă conceperea raţionalistă a unui *punct* din care a început lumea nu aparţine viziunii creştine, chiar dacă am subînţelege acel *punct virtual* ca fiind creat de Dumnezeu.

E o idee necreştină, dar oarecum încreştinată prin aşezarea ei în context creaţionist, după cum în concepţia eshatologică a dascălului, ideea întoarcerii universului în nefiinţă, e o teologie străină creştinismului, dar introdusă într-o viziune preponderent ortodoxă, în care se prezintă stingerea aştrilor cereşti de pe *catapeteasma lumii*, parafrazându-se profeţiile scripturale despre Apocalipsă (Is. 34, 4; Ioil 2, 10; 3,4; Mt. 24, 29; Apoc. 6, 12-13; 21, 23; 22, 5).

Şi nu este nimic surprinzător în faptul de a înţelege drept *gândiri distincte* (deşi nu în totalitate) cele două concepţii, a dascălului şi a poetului însuşi, din câteva motive.

Primul este acela că avem o dovadă a contradicţiei în chiar felul în care poetul consideră vanitoasă gândirea dascălului despre posteritatea sa glorioasă.

Al doilea motiv ne este oferit de regăsirea aceloraşi antiteze, specifice lui Eminescu, în poeme precum *Scrisorile, Luceafărul, Împărat şi proletar*, *Memento mori*, ciclul de trei poeme intitulate *Mureşanu*, poeziile *Sarmis* şi *Gemenii*, în care poetul pune în scenă mai multe *voci* sau *măşti* ale gândirii, el însuşi înţelegând poezia într-un mod

shakespeareian[251], ca dramatizare, ca *voluptos joc cu icoane* [icoană = persoană, personaj, chip, mască, simbol] *şi cu glasuri tremurate* (*Epigonii*).

Gândirea poetului este până la urmă cea din fundal, cea care nu iese în evidenţă prea uşor, care nu se face vizibilă într-o polemică, ci care se ascunde în limbaj şi în metafore – ca şi la Antim Ivireanul – după cum înţelepciunea adevărată stă ascunsă în *a naturii sfântă limbă* (*O,-nţelepciune, ai aripi de ceară!*), în cartea cosmosului.

Un al treilea motiv şi cel mai puternic este acela că, dacă nu se poate afirma o identitate între poet şi bătrânul filosof din *Scrisoarea I*, în schimb, această identitate se poate stabili cu certitudine între Eminescu şi *dacul* din *Rugăciunea unui dac*.

Iar deosebirile între cele două viziuni asupra genezei cosmice, din *Scrisoarea I* şi din *Rugăciunea unui dac* sunt destul de mari şi de evidente.

Căci, dacă se poate afla totuşi o similitudine între imaginile şi expresiile care vorbesc despre absenţa oricărei existenţe mai înainte de a veni lumea întru fiinţă, discrepanţa conceptuală dintre cele două poeme este apoi vizibilă în felul în care ia fiinţă lumea.

Dascălul gândeşte în mod filosofic un *punct* din care îşi are început universul, în timp ce *dacul* crede într-un *Zeu* Creator a toate, care *din noian de ape puteri au dat scânteii*, ceea este o aluzie la Fac. 1, 1-3:

„La început a făcut Dumnezeu cerul şi pământul. Şi pământul era netocmit şi gol. Întuneric era deasupra adâncului şi Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor. Şi a zis Dumnezeu: «Să fie lumină!» Şi a fost lumină”[252].

Iar versurile care urmează ne încredinţează şi mai mult în ceea ce priveşte raportarea lui Eminescu la Dumnezeul biblic şi la Hristosul evanghelic, întrucât exprimarea este biblico-liturgică şi pascală:

---

[251] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/William_Shakespeare.

[252] Ştim că versurile din debutul poemului sunt inspirate din Rigveda. Însă, poate că Eminescu a îndrăgit exprimarea vedică tocmai pentru detalierea poetică a momentului creaţiei, prezentat oarecum mai lapidar de Sfântul Moise în Geneză, pentru înţelesurile monoteist-creaţioniste şi coincidenţa lor cu învăţăturile scripturale.
De altfel Eminescu nu *a copiat*, ci *a prelucrat* versurile din vedicul *Imn al Creaţiunii*. Monoteismul a fost religia primară a umanităţii, inclusiv în viziunea ultimelor studii ştiinţifice în domeniu.

El este-al omenimei izvor de mântuire: / Sus inimile voastre! Cântare aduceţi-I, / El este moartea morţii şi învierea vieţii! // Şi El îmi dete ochii să văd lumina zilei, / Şi inima-mi împlut-au cu farmecele milei, / În vuietul de vânturi auzit-am al Lui mers / Şi-n glas purtat de cântec simţii duiosu-I viers.

Sus inimile voastre este o parafrază a unei expresii pe care o rosteşte preotul la Sf. Liturghie: *Sus să avem inimile!* şi, la care, poporul răspunde: *Avem către Domnul*.

În timp ce: *cântare aduceţi-I* este tot o parafrază, a unor îndemnuri scripturale de acest fel, dar care sunt transpuse şi în cultul ortodox şi pot fi întâlnite în *Canonul Învierii* de la Utrenia din noaptea Paştelui:

„Ziua Învierii, să ne luminăm! Paştile Domnului, Paştile! Că din moarte la viaţă şi de pe pământ la cer, Hristos-Dumnezeu ne-a trecut pe noi, cei ce *cântăm cântare de biruinţă*" (Irmosul, Cântarea 1);

„Să ne curăţim simţirile şi să vedem pe Hristos strălucind cu neapropiata lumină a Învierii. Şi, *cântându-I cântare de biruinţă*, luminat să-L auzim zicând. Bucuraţi-vă!" (Cântarea 1);

„Să mergem dis-de-dimineaţă şi, în loc de mir, *cântare să aducem Stăpânului*; şi să vedem pe Hristos, Soarele dreptăţii, tuturor viaţa răsărind" (Cântarea 5) [253].

Cât despre sintagmele: *El este-al omenimei izvor de mântuire* şi *El este moartea morţii şi învierea vieţii*, credem că este de prisos să mai încercăm să demonstrăm că ele se referă la Hristos, Cel mort şi înviat pentru mântuirea întregii lumi.

Aşa încât, putem să vorbim, în ceea ce priveşte *Scrisoarea I*, de două viziuni asupra naşterii cosmice sau de două cosmogeneze în loc de una singură.

Acolo unde există polemică între *măştile* gândirii, Eminescu este întotdeauna ascuns în *frunzişul* metaforelor şi nu *unul dintre personaje*.

El nu este nici împăratul, nici proletarul, nici filosoful mag: toţi aceştia sunt *în* istorie, profund implicaţi în desfăşurarea ei sau vor să fie scrişi în memoria umanităţii, pe când Eminescu se sustrage învolburării pătimaşe a istoriei şi nu pune preţ pe nemurirea iluzorie în memoria omenirii.

---

[253] *** *Penticostar*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1999, p.16-17.

Cugetarea asupra naşterii universului şi a sensului creaţiei începe încă de la primul vers, de acolo de unde *cu gene ostenite sara suflu-n lumânare* şi timpul se opreşte în loc, căci *doar ceasornicul străbate lung-a timpului cărare*.

Ceasornicul măsoară curgerea timpului, în timp ce poetul se întoarce înapoi cu gândul, către începuturile lumii, privegheat şi inspirat fiind de lumina lunii, care *în propria-ne lume*, a gândurilor noastre, *ea deschide poarta-ntrării… după stinsul lumânării*.

Aşadar contemplarea şi cugetarea asupra cosmogenezei şi a sensului lumii nu începe odată cu intrarea în scenă a bătrânului dascăl, ci cu însuşi primul vers al poemului şi se adânceşte în acele versuri în care lumina lunii infuzează întreg universul (logosul cosmic), ca şi gândirea umană (logosul uman).

Înaintea dascălului, poetul se întoarce mai întâi *îndărăt cu mii de veacuri*, contemplativ, deşi nu ne dezvăluie aceasta în mod declarativ, neechivoc.

Şi tocmai în cadrul acestei cugetări a poetului despre originile şi soarta lumii este integrată şi reflecţia lui cu privire la *soarta* dascălului.

Dascălul, care gândeşte el însuşi la tainele cosmogenezei şi ale eshatologiei, este la rândul său *cugetat* de cineva care îl întrece în profunzimea gândirii şi acesta este poetul.

Percepem aşadar prezenţa unei ierarhii a gândirilor, născute, inspirate şi conduse de *Gândirea* care le-a adus întru fiinţă pe toate.

Superioritatea cugetării poetului nu este o afirmare de sine vanitoasă, egoistă, care încearcă să se monumentalizeze în memoria umanităţii – de aceea nici nu îşi prezintă, în mod polemic, o cosmogeneză proprie sau un sistem filosofic personal – ci această *superioritate* constă în felul în care el se integrează gândirii arhaice româneşti.

Eminescu nu scrie o carte de *înţelepciune omenească*, nu se propune un *gnostic*, un *cunoscător*, un filosof cu sistem şi cu viziune personală asupra tainelor lumii:

În zădar ne batem capul, triste firi vizionare, / ***Să citim din cartea lumei semne ce noi nu le-am scris*** [254]*, / Potrivim*

[254] Căci, aşa cum precizează *Psaltirea*, Dumnezeu, *El ne-a făcut pe noi, iar nu noi înşine* (Ps. 99, 2; ed. ÎPS Bartolomeu Anania).
Ediția scripturală a ÎPS Bartolomeu Anania o puteți downloada de aici: http://www.archive.org/details/SfantaScripturabor2001EditieJubiliara.
A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Bartolomeu_Anania.

şirul de gânduri pe-o ***sistemă oarecare****…* (*La moartea lui Neamţu*).

Filosofiile sunt, fiecare din ele, *sistemă oarecare* în comparaţie cu Adevărul, scris în *cartea lumei*, ale cărei *semne* se transformă în *hieroglife* (sau *rune* – Blaga), pentru *tristele firi* care, deşi *vizionare*, deşi au încă o cunoştinţă despre *cartea lumii*, nu mai ştiu să o citească, pentru că *pierdută-i a naturii sfântă limbă* şi *o, cer, tu astăzi cifre mă înveţi* (*O,-nţelepciune, ai aripi de ceară*).

Contemplativ în faţa *corolei de minuni a lumii*, el se aşază liniştit, ca să fie redat sie însuşi, în matca cugetării arhaice ortodoxe, întemeiată pe *Scriptură* şi pe scriptura cosmică, ambele scrise de acelaşi Logos cu degetul Duhului şi tâlcuite în Biserica neamului său de veacuri.

Aşa cum Antim Ivireanul încifra viziunea sa teologică în expresii splendid concentrate, într-o vorbire care părea (sau *pare* minţii noastre care nu mai e familiarizată cu acest limbaj) că face referire doar la *estetica universală*, la fel procedează şi Eminescu, în versuri emblematice, ascunzând, sub zălogul metaforelor, comoara unei înţelegeri vizionare mult mai profunde, care se citeşte din biblia cosmică, pe care însăşi lectura cosmică o oferă, când oamenii se lovesc, la nivel raţionalist, de impasul unor incertitudini majore.

Nu este în aceasta nicio contradicţie cu viziunea creştină, întrucât însuşi Sfântul Pavel spune: „Cele nevăzute ale Lui se văd de la facerea lumii, înţelegându-se din făpturi [din cele create], adică veşnica Lui putere şi dumnezeire" (Rom. 1, 20).

Luna apare, aşadar, în viziunea (absconsă) a poetului, ca o fereastră hermeneutică, ca simbol al luminii dumnezeieşti, care aduce la viaţă tot ce există şi care însufleţeşte gândirea şi inspiraţia:

Căci în propria-ne lume ea deschide poarta-ntrării / Şi ridică mii de ***umbre*** *după stinsul lumânării…*

În poezia *Mureşanu*, luna este invocată astfel: *Apari, tu, lună-n cer / Şi fă din vis viaţă, din umbre adevăr!*

Cele gândite cu gândul – ca să spunem aşa – sunt „umbre", pentru că esenţialul este gândul creator.

Dacă gândurile noastre, ca progenituri ale minţii noastre, sunt *umbre* în comparaţie cu fiinţa umană care le naşte, cu atât mai mult, în faţa gândului primordial divin, cele create de El par *umbre*, pălesc, pentru că ele îşi au puterea şi fiinţa din acel gând al Său.

Intrând prin ferestre şi luminând în casele şi în gândurile oamenilor, lumina lunii este ea însăşi o fereastră simbolică, un ochi prin care Dumnezeu priveşte, luminează şi înţelepţeşte lumea, în noaptea acestei vieţi şi a neştiinţei.

Această lumină a lunii are calitatea de a pătrunde în case şi în gânduri (*Şi în câte mii de case lin pătruns-ai prin fereşti / Câte frunţi pline de gânduri, gânditoare le priveşti*), valenţe comune cu ale Luceafărului, care *pătrunde-n casă şi în gând*.

În alte poezii, *casa* are înţelesul neechivoc de „casă a sufletului”, precum în poemul *Gelozie*.

Într-un poem intitulat *Rugăciune*, Maica Domnului este *Luceafărul mărilor*, căreia ne rugăm să ne înalţe şi să ne mântuie *din valul ce ne bântuie*.

Iar în *Povestea*, apare Îngerul păzitor al României ca *o stea regală, un înger drag* (precum Îngerul care-a apărut celor trei *Împăraţi din Răsărit* sub formă de stea), trimis *de Domnul Lumei la Domnul unei ţări*, la Ştefan cel Mare, să-i binevestească viitorul fericit al României, pe care îl ţine *ca un testament deschis*, scris *cu grai de foc*.

Acest Înger al României este *ca Spiritul Genezei de fericiri eterne*.

Interpretarea prezenţei aştrilor cereşti în poezia eminesciană ne conduce aşadar, foarte adesea şi fără dubii, la sensurile antimiene şi tradiţionale din literatura veche.

Lumina lunii află pretutindeni un mediu reflectanto-reflexiv. Ea este, după cum am arătat, reflectată de singurătatea mişcătoare a mărilor, de strălucirea izvoarelor ascunse în umbra codrilor, de scânteierea pustiurilor, dar şi de *frunţi pline de gânduri*, pe care *gânditoare le priveşti*, împrumutându-le propria sa reflexivitate, lumina cunoştinţei.

Această dublă reflexie a luminii de lună demonstrează existenţa unei duble raţiuni, umană şi cosmică, în stare să o recepteze, precum şi o interpenetrare, o comunicare a conştiinţei umane cu logosul cosmic.

Adică tocmai ceea ce părintele Dumitru Stăniloae (am văzut undeva anterior), chintesenţiind cugetarea patristică ortodoxă dintotdeauna, a numit crearea lumii de către Dumnezeu pe măsura conştiinţei şi a raţiunii umane.

În acelaşi sens, Rosa del Conte remarca faptul că versul *câte frunţi pline de gânduri, gânditoare, le priveşti* „realizează, între omenirea ce meditează la destinul său şi *gânditoarea* lună, acel raport de afinitate, acea atmosferă de

secretă corespondenţă, pe care le invoca adresarea iniţială *lună tu, stăpân-a mării*"[255].

Prin proprietăţile amintite, lumina lunii din contextul liric eminescian se apropie foarte mult de accepţiunea sa ca simbol al luminii dumnezeieşti sau al Sfinţilor, pe care o are la Antim şi în toată literatura noastră religioasă veche.

De altfel, Antim vorbeşte la un moment dat despre luna *plină* care, fiind *fiind curată şi nevinovată, luminează şi călătoreşte călătoriia ei, făr' de zăticneală* [256].

Epitetele *curată şi nevinovată*, această caracterizare şi această perspectivă, caracteristică literaturii vechi, poate fi uşor susceptibilă de a-i fi impus lui Eminescu o viziune cosmică similară, având în vedere numeroasele adjective şi epitete din poezia sa, care se înscriu în aceeaşi sferă semantică a *purităţii*.

Mergând pe firul indicat de Antim, se pot descoperi surse şi mai vechi, căci, spre exemplu, comentariile la *Facere* ale Sfântului Simeon Metrafrastul denumesc luminătorul nocturn, în faza lui plină, ca luna *diafană şi curată* [257].

Lumina lunii străbate şi infuzează întreg universul (logosul cosmic) şi mediul uman reflexiv (logosul uman), pentru că ea este simbolul luminii veşnice şi necreate a Logosului dumnezeiesc, Înţelepciunea ipostatică care a creat lumea.

Spre această interpretare ne îndreptă şi alte versuri din *Scrisoarea I*, acolo unde gândirea dascălului încetează şi începe cea a poetului şi care sugerează faptul că întreaga creaţie este adusă la viaţă şi susţinută întru fiinţă de o *rază* a luminii divine, sinonimă în plan metaforic şi simbolic cu raza lunii:

Precum pulberea se joacă în ***imperiul unei raze****, / Mii de fire viorie ce cu raza încetează, / Astfel, într-a veciniciei noapte pururea adâncă, / Avem clipa****, avem raza, care tot mai ţine încă****…/ Cum s-o stinge, totul piere, ca o umbră-n întuneric, / Căci e vis al nefiinţei universul cel himeric…// Şi pe toţi ce-n astă lume sunt supuşi puterii sorţii / Deopotrivă-i stăpâneşte* ***raza ta*** *şi geniul morţii!*

Universul în întregimea sa este creaţia acestei *raze*, care poate fi înţeleasă în sensul în care Sfinţii Părinţi şi

---

[255] Rosa del Conte, op. cit., p.124.

[256] Antim Ivireanul, *Opere*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Ed. Minerva, Bucureşti, 1972, p. 62.

[257] Dintr-o traducere, încă nepublicată, a părintelui Marcel Hancheş.

teologia Bisericii vorbesc despre creaţia universală ca ilustrând doar o picătură, doar o rază din puterea creatoare a lui Dumnezeu, precizare pe care a făcut-o şi Antim Ivireanul.

În literatura patristică ortodoxă şi isihastă se vorbeşte, de asemenea, foarte adesea despre razele luminii dumnezeieşti, razele energiilor dumnezeieşti necreate, care infuzează cosmosul şi îl susţin întru fiinţă, îl umplu de har şi care îndumnezeiesc pe om.

Rosa del Conte precizează, în această direcţie a exegezei noastre, ceva esenţial pentru noi:

„Desigur, nu este puţin ceea ce datorează gândirii occidentale cultura lui Eminescu, dar cuvântul liric în care se transfigurează lumea lui este scos din izvoarele tradiţiei autohtone.

Până şi temele care par luate cu împrumut din romantismul european [...] îşi implântă rădăcina în humusul creştinismului primitiv [primar], se încadrează în climatul... Patristicii răsăritene”[258].

Universul, care a fost zidit de Dumnezeu *din nimic*, *ex nihilo*, nu are aşadar, în afară de *raza* luminii dumnezeieşti, niciun alt punct de susţinere întru fiinţă, fiind *umbră* şi *vis al nefiinţei*, pentru că înainte de a fi fost adus întru fiinţă, el a fost „nefiinţă” (viaţa omului şi a lumii este „umbră şi vis”, cum spun adesea şi *Psaltirea* şi *Ecclesiastul*, dar şi slujba ortodoxă a înmormântării, pe care Eminescu o şi citează în *Strigoii*), înconjurat de „întunericul” veşniciei, de veşnicia pe care creatura, chiar şi raţională, nu o poate cuprinde şi înţelege cu de la sine putere.

Un alt poem, conceput cam în aceeaşi perioadă cu *Scrisoarea I*, cu care interferează adesea ideatic, se exprimă încă şi mai evident în privinţa acestei *raze* a luminii dumnezeieşti creatoare:

Pe când tot ce aleargă şi-n şiruri se aşterne / Repaosă în ***raza gândirii cei eterne*** (*Ca o făclie...*).

Această *gândire eternă* a conceput din veşnicie *planul adâncei întocmele* (*Mureşanu*) a lumii – expresie remarcată şi de Zoe Dumitrescu-Buşulenga.

---

[258] Rosa del Conte, op. cit., p. 28.
Autoarea defineşte „climatul Patristicii răsăritene” ca fiind „neoplatonic”, lucru cu care nu putem fi de acord, din motive care presupun o disertaţie amplă pentru a fi expuse, ceea ce nu putem face aici.
Aşadar am ocolit cuvântul „neoplatonic”, ca o coordonată subiectivistă şi catolicizantă a concepţiei autoarei despre Patristica ortodoxă.

Asemenea, în poemul *Cu mâne zilele-ţi adaugi…*, se spune: *Priveliştile sclipitoare, / Ce-n repezi şiruri se diştern, / Repaosă nestrămutate / Sub* ***raza gândului etern***.

Ion Negoiţescu observa că, lui Eminescu, „istoria îi apare ca desfăşurarea unei *gândiri*. Dar cine anume *gândeşte* cosmosul şi istoria, dându-le astfel fiinţă, rămâne uneori cam obscur...”[259] – obscuritate explicată, însă, de Eminescu însuşi, în *Memento mori*, unde se spune foarte limpede că Dumnezeu este: ***Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire***.

Poetul refuză oamenilor capacitatea de a putea spune ceva cu adevărat despre Dumnezeu (fapt ce are tangenţă, într-o anumită măsură, cu teologia creştină apofatică), deşi El a pus în om *nemargini de gândire* (*Povestea magului călător în stele*).

Şi tot în *Memento mori*, Eminescu ne precizează:

Sori se sting şi cad în chaos mari sisteme planetare, / Dar a omului gândire să le măsure e-n stare…, pentru că *e în om nemărginire*.

În concepţia lui, „geniile..., *gândind-o*, oglindesc lumea”[260], vor să fie un mediu în stare să reflecteze gândirea creatoare dumnezeiască.

Apetenţa extraordinară a lui Eminescu de a conferi o mare vigoare plastică imaginilor vine din credinţa sa intimă, că *a crea* înseamnă pentru om *a-şi exersa asemănarea cu Dumnezeu*, a face să se întrupeze gândul lui, întrucât şi Dumnezeu creează în acelaşi fel, prin întruparea gândului Său.

El era convins că, aşa după *cum Dumnezeu cuprinde cu viaţa Lui cerească / Lumi, stele, timp şi spaţiu ş-atomul nezărit, /.../ Astfel tu vei fi mare ca gândul tău întins* (*Povestea magului călător în stele*).

Reflexivitatea umană, ca şi reflexia cosmică (acel *logos alogos*) oglindesc gândirea dumnezeiască.

Cerul întreg, cu aştrii săi luminoşi, se reflectă în lume şi în spiritul omenesc.

Luna, mai ales, ca simbol al luminii veşnice (ca şi la Antim), este cea care ***pe lume veghează*** (*Când…*).

Aşa cum gândirea creatoare de lumi reale a lui Dumnezeu se reflectă, în mediul uman, mai ales în gândirea

---

[259] Ion Negoiţescu, op. cit., p. 15.
[260] Idem, p. 21.

geniului creator[261], tot aşa, în plan simbolic, lumina creatoare şi inspiratoare a lunii este un chip, o icoană a luminii dumnezeieşti care creează toate, le susţine întru fiinţă şi le hotărăşte sorocul morţii: *raza ta şi geniul morţii*.

Cele două sintagme sunt sinonime, pentru că *raza* lunii este şi *geniul morţii* sau are *geniul morţii*, este cea care aduce întru fiinţă, creează, dar are şi putere să omoare.

Şi aici putem rememora versurile din *Luceafărul*, în care Dumnezeu este *izvor de vieţi* şi *dătător de moarte*.

Cel care are *geniul morţii*, Cel care are putere asupra vieţii şi a morţii, Care aduce lumile întru fiinţă dar are şi puterea să le dea moartea, este *Geniul* sau *Mintea* care e deasupra întregii ierarhii de minţi umane şi de genii: înţelepţi, filosofi, artişti, oameni politici, aşa cum apar ei reprezentaţi în cele cinci *Scrisori*.

Pe toţi aceştia, *deopotrivă-i stăpâneşte raza ta* creatoare, care îi cheamă la existenţă, *şi geniul morţii*, înţelepciunea cu care Dumnezeu a hotărât ca omul să moară, după cum spune şi Sfântul Grigorie Teologul[262], citat de Sfântul Antim Ivireanul.

Geniul morţii este şi acela stipulat de către toată literatura religioasă veche, inclusiv de *Învăţăturile* Sfântului Neagoe Basarab, de *Divanul* cantemirean sau de poemul *Viiaţa lumii* al lui Costin, anume că nu face deosebire între oameni, între bogat şi sărac, între sfânt şi păcătos, între înţelept şi prost, *deşi trepte osebite le-au ieşit din urna sorţii*. Tuturor Dumnezeu le-a hotărât sorocul morţii, pentru că toţi trebuie să treacă printr-o moarte.

Se confirmă, aşadar, din nou, identitatea la nivel simbolic dintre lumina lunii şi lumina necreată a lui Dumnezeu, precum şi raportarea poetului la semnificaţiile lunii şi ale cerului înstelat din literatura veche, ca lumini care luminează pe cei din întunericul şi noaptea neştiinţei.

Sau, după cum spune Psalmistul: *noaptea* [înstelată] *nopţii* [din sufletul uman] *vesteşte ştiinţă* (Ps. 18, 2).

Concepţia aceasta despre lume – ca întrupare a gândirii lui Dumnezeu – şi despre om – ca fiinţă creată şi în stare să oglindească în spiritul său asemănarea cu Dumnezeu – era formată în Eminescu încă din tinereţe.

---

[261] Într-un articol, Eminescu Îl numea pe Dumnezeu „Michelangelo al universului”, Care a zidit tăria cerului.

[262] A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Grigorie_Teologul.

Astfel, într-un poem juvenil, *Amicului F. I.*, Eminescu scria: *Te văd adesea frunte senină / Ca şi gândirea lui Dumnezeu*; echivalând în acelaşi timp clipa morţii cu faptul că *gândul zilelor mele / Se stinse-n mintea lui Dumnezeu*.

Aici nu este vorba de *consubstanţialitate* (cum credea Ioana Em. Petrescu) între Cel ce are *geniul morţii* şi omul care e supus lui Dumnezeu, Celui care are putere de viaţă şi de moarte asupra sa, ci e vorba de asemănarea cu Dumnezeu a omului, ca fiinţă spirituală zidită după chipul Său.

Asemenea, femeia iubită este *idee, / pierdută-ntr-o palidă fee / din planul Genezei* (*Ondina*) sau *un geniu gândit de cer* (*Copilă înger – vis în mirare*).

Plasticizări ulterioare, extrapolând această concepţie, le putem afla şi în alte poeme, în care cele create apar ca întrupări ale gândurilor lui Dumnezeu.

În grădina paradisiacă a lui Miradoniz, o floare seamănă cu *o gândire de-aur*, pentru ca, în împărăţia soarelui din *Memento mori*, fluturii să sclipească *ca idei scăldate-n aur şi-n colori de curcubău*.

În acelaşi poem, luna este *un gând de aur*.

Asemenea, în altă parte, *steaua* este *un cuget de aur* (*La o artistă*).

Este semnificativ acest superlativ absolut al frumuseţii, exprimat prin *aur*, care nu poate să nu ne trimită cu gândul la aurul harului, ca sugestie a desăvârşirii şi a frumuseţii depline.

În nuvela *Geniu pustiu* este imaginat un rai ca un *imperiu de aur*, în care *aerul tot era de lumină de aur – totul era lumină de aur*.

În magnificul poem *Memento mori,* stelele sunt *ca de aur sfinte flori* împrăştiate pe cer, luna este *fiica mării ca o lacrimă de aur*, iar Eminescu vede *cerul* [înstelat] *desfăcut în foc şi aur*.

Poetul însuşi este *un geniu de aur* (*Mureşanu (Tablou dramatic)*).

Aurul îmbracă întregul univers în poezia lui Eminescu.

Pentru ca, spre sfârşitul vieţii să scrie acele versuri despre care a dat mărturie Vlahuţă[263]:

Atâta foc, atâta aur, atâtea lucruri sfinte, / Peste-ntunericul vieţii ai revărsat, Părinte!

---

[263] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Vlahu%C5%A3%C4%83.

Şi tot din *Memento mori* aflăm că geniile sunt acei oameni cărora *Dumnezeu în lume le ţine loc de tată / Şi pune pe-a lor frunte gândirea Lui bogată*.

În consecinţă, poetul se concepe pe sine ca un fiu al lui Dumnezeu, care, după asemănarea Sa, *turma visurilor* [a gândurilor] *mele eu le pasc ca oi de aur*.

Atât la Antim Ivireanul, cât şi la Eminescu, lumina lunii – *deasupra frunţii-mi luna-n nouri zace* (*Rime alegorice*) –, nu este decât lumina soarelui reflectată, simbol al luminii dumnezeieşti la Antim, dar, după cum am văzut, şi la Eminescu.

Lumina Soarelui dumnezeiesc noi n-o vedem, o văd numai Sfinţii cărora ea le devine mediu interior al vieţii, iar noi, ca oameni căzuţi, doar o zărim prin „fereastra" (cum zicea Eminescu, într-un vers citat anterior) care este luna (*palid soare* sau *blândul soare* sau *al nopţii dulce soare*) şi care, stăpânind în noaptea lumii şi peste marea vieţii omeneşti, ne conduce la Soare, la Lumină.

Însăşi ipostaza lunii de *stăpână a mării* din versul care ne aduce imediat aminte de Antim – *Lună tu, stăpân-a mării, pe a lumii boltă luneci* – ne oferă ochiului contemplativ al minţii noastre un tablou extrem de sugestiv, care ilustrează sinonimia dintre *mare* şi *lume* şi dominarea acestei „mări a lumii" de către lună, care e stăpânitoare asupra patimilor înviforate ale oamenilor, care le ţine în frâu şi *lunecă* suveran pe deasupra lor.

Aceasta fără ca să ne mai referim la faptul că gestul de a pluti pe deasupra apelor are semnificaţii primordiale remarcabile, care ne trimit la Fac. 1, 2.

Prin aceasta, versul de mai sus, este similar ca sens cu cel din *Călin*…(*în cuibar rotind de ape, peste care luna zace*), despre care Zoe Dumitrescu-Buşulenga susţine că se referă la crearea lumii.

Suntem în asentimentul acestui mod de a interpreta imaginea eminesciană a lunii care stă pe cuibarul de ape, cu atât mai mult cu cât *cuibarul* sau *rotirea* înseamnă *naştere cosmică* la Eminescu (când Luceafărul coboară, *ceru-ncepe a se roti*, iar în *Scrisoarea V*, poetul presimte *culmea dulcii muzice de sfere, / Ce-o aude cum se naşte din rotire şi cădere*), dar, mai ales, pentru faptul că, în comentariul la zilele creaţiei, amintit anterior, în *Omilii la Hexaemeron*, Sfântul Vasile cel Mare vorbea despre prezenţa Sfântului Duh (la Fac. 1, 2), Care Se purta pe deasupra apelor,

asemănând-o cu o cloşcă deasupra unui cuib, pe care îl pregăteşte pentru ca să fie primitor al vieţii[264].

Ba chiar, în *Mitologicale*, poetul spune: *Soarele-a apus, iar luna, o cloșcă rotundă și grasă, / Merge pe-a cerului aer moale ș-albastru și lasă / Urmele de-aur a labelor ei strălucinde ca stele.*

Iată de ce luna zăcând pe cuibar de ape, luminând deasupra genunii sau a noianului de ape gestante, ni se pare ilustrarea poetică a unui fapt principial.

Avem, prin urmare, încă un exemplu de asemănare simbolică, în lirica eminesciană, între *lună* şi *harul dumnezeiesc creator*.

Şi tot în *Călin…*, soarele şi luna sunt naşii mirilor (*Nunul mare, mândrul soare, şi… nună, mândra lună*), adică sunt luminătorii şi învăţătorii lor întru cele spirituale.

După cum, în *Mioriţa*, la nunta păstorului, *soarele şi luna / mi-au ţinut cununa*.

*Călin…*se încheie cu nunta gâzelor, care este, în mod paradoxal, cea mai falnică imagine a poeziei, pentru că ea reprezintă o depărtare a planului şi o reconfigurare, la scară cosmică şi din perspectiva veşniciei, a lumii pământeşti.

Nunta gâzelor este reprezentarea a ceea ce afirmă Eminescu în următoarele versuri din *Scrisoarea I*:

Iar în lumea asta mare, noi copii ai lumii mici, / Facem pe pământul nostru muşunoaie de furnici; / Microscopice popoare, regi, oşteni şi învăţaţi / Ne succedem generaţii şi ne credem minunaţi; / Muşti de-o zi pe-o lume mică de se măsură cu cotul, / În acea nemărginire ne-nvârtim /…/ Precum pulberea se joacă în imperiul unei raze…

Cel care măsoară lumea cu cotul este Dumnezeu, conform cu Is. 40, 12: *Cine a măsurat apele cu pumnul şi Cine a măsurat pământul cu cotul?*.

Iar, câteva versete mai departe, la Is. 40, 22, se spune: *El stă în scaun deasupra cercului pământului; pe locuitori îi vede ca pe lăcuste.*

---

[264] *Cf.* Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii la Hexaemeron...*, op. cit. p. 92: „Nu-ţi voi spune cuvântul meu, ci al unui bărbat sirian…Acesta spunea că, în limba siriană, cuvântul *se purta* arată mai mult decât cuvântul grec, pentru că limba siriană este înrudită cu limba ebraică şi deci mai apropiată de ceea ce Scripturile au vrut să spună. Înţelesul acestui cuvânt ar fi următorul: cuvântul *se purta*, spune el, se interpretează prin *încălzea şi dădea viaţă apelor*, după chipul găinii, care cloceşte şi dă putere de viaţă ouălor. Acesta este înţelesul, spune sirianul, pe care îl au cuvintele *Duhul Se purta*, adică pregătea apele pentru naşterea vieţii”.

Aşadar tabloul eminescian este ca din perspectiva lui Dumnezeu, atât în finalul poemului *Călin…*,cât şi în versurile citate din *Scrisoarea I*.

Valenţe creatoare ale luminii de lună se pot remarca şi în alte versuri, numeroase şi acestea, în care luna apare ca un artist creator, fie ca un pictor de imagini sau de tablouri – în noaptea codrilor şi a lumii – fie ca ţesând *o haină* sau *un veşmânt preţios*, împodobit:

Luna atunci din codri iese, / Noaptea toată stă s-o vadă, / Zugrăveşte umbre negre / Pe câmp alb ca de zăpadă. // Şi mereu ea le lungeşte, / Şi urcând pe cer le mută …(*Făt-Frumos din tei*);

Neguri albe, strălucite / Naşte luna argintie, / Ea le scoate peste ape, / Le întinde pe câmpie; // S-adun flori în şezătoare / De painjen tort să rumpă, / Şi anină-n haina nopţii / Boabe mari de piatră scumpă. (*Crăiasa din poveşti*);

…Te uiţi prin coloane de nouri / Şi luna ieşind dintr-a stâncilor colţi / Le împle cu mii de tablouri (*Ecò*); etc.

În limba veche românească, în textele coresiene și la Dosoftei, exista expresia că Dumnezeu *a urzit* toate sau că El *zugrăveşte* în oameni virtuţi şi în lume frumuseţe.

În *Psaltirea* din 1577, se spune: *Întru început Tu, Doamne, pământul urzişi, /…/ şi toate ca cămaşa învechescu-se* (Ps. 101, 26-27)[265].

Eminescu intenţiona să-şi intituleze volumul de poezii: *Lumină de lună*, fapt ce trebuie să ne facă atenţi asupra semnificaţiilor esenţiale ale acestui simbol.

Vrând să împlinească această dorinţă a poetului, Marin Sorescu[266] va îngriji, în 1993, la Craiova, o nouă ediţie a poemelor eminesciene, în două volume, pe care le-a imprimat tocmai cu acest titlu, *Lumină de lună*[267].

Împotriva identităţii semantico-simbolice dintre *lumina de lună* şi *lumina dumnezeiască creatoare*, cineva ar putea aduce obiecţia, că în alte poeme eminesciene, luna apare ea

---

[265] Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu Psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*, text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Ed. Academiei RSR, 1976, p. 424. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Coresi.

[266] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Sorescu.

[267] Referințe integrale:

Mihai Eminescu, *Lumină de lună*, vol. I, ediție îngrijită și prefață de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993, 188 p.

Mihai Eminescu, *Lumină de lună*, vol. II, ediție îngrijită și prefață de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993, 495 p.

însăşi ca fiind *o realitate creată* şi nu *o imagine simbolică* a luminii creatoare.

Ca spre exemplu, în *Scrisoarea IV*, luna este numită *copila cea de aur, visul negurii eterne*, alături de ipostaza opusă ca sens, de *stăpânitoare a apelor* (*al lunei disc, stăpânitor de ape*).

Însă această aparentă contradicţie nu trebuie să ne mire prea mult, întrucât luna este privită sub două aspecte, atât în literatura veche, cât şi la Eminescu: sub *aspect simbolic* (cel despre care am discutat anterior) şi sub *aspect real*, de corp ceresc creat de către Dumnezeu.

În acelaşi mod, ca făpturi ale Creatorului, oamenii înşişi sunt definiţi ca *vise-ntrupate*, ca întruparea *visului* din veşnicie al lui Dumnezeu:

Văd vise-ntrupate gonind după vise, / Pân' dau în morminte ce-aşteaptă deschise (*Mortua est*).

Ca simbol al luminii veşnice şi creatoare, luna apare ca stăpâna apelor, în timp ce, ca astru ceresc, este numită *visul negurii eterne*, unde „negura eternă" este gândul din veşnicie al lui Dumnezeu, gândul Său creator, necunoscut şi neînţeles de nimeni, nici de îngeri, nici de oameni, decât în măsura în care Dumnezeu însuşi îl revelează făpturilor Sale.

Dosoftei, tălmăcind poetic Psaltirea, vorbea despre Dumnezeu care ***au fapt ceriul cu gândul*** şi a Cărui milă este *Preste veci cu gând dulce* (Ps. 135);

Mare este Domnul de tărie, / Şi ***gândul Lui*** *nime nu-i să-l ştie* (Ps. 146);

Că ***Domnul au cugetat cu gândul*** */ De le-au făcut* [pe toate câte există] *şi-I ţin toate rândul* [rânduiala, ordinea, armonia] (Ps. 148)[268].

Mai târziu, și Lamartine va spune că Dumnezeu este *celui qui pensa les cieux*[269] (*Eternité de la nature, brièveté de l'homme*), însă este evident că izvorul acestei cugetări / imagini poetice este psalmul 135 și, mai ales, ne gândim că Eminescu, fără niciun dubiu, cunoștea atât psalmul respectiv, cât și varianta versificată a lui Dosoftei, încât lectura poetului francez nu putea fi decât un adaos.

De altminteri, cred că, de multe ori, s-au făcut erori și s-au considerat drept *surse primare* cele ce erau doar *suprapuneri* sau *suprastraturi* culturale.

---

[268] Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, ed. critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, Bucureşti, 1978, p. 303-304, 327, 331.

[269] În franceză: Cel care a gândit cerurile (Eternitatea naturii, efemeritatea omului).

Dosoftei este, de altminteri, primul poet al literaturii noastre care a scris, traducând o profeție, despre „luna cea de aur”, în nişte versuri absolut superbe, care sună eminescian *avant la lettre*[270], concentrând o imagine eshatologică:

Fugi-va soarelui raza şi a stelelor şireaguri, / A tot ceri lucă s-a rumpe, şi acea de aur lună [271].

De altfel, în ceea ce priveşte statutul lunii de făptură creată şi încadrată în ordinea creaţiei, Eminescu secondează referatul biblic, în *Scrisoarea I*, afirmând că *De-atunci negura eternă se desface în fâşii, / De atunci răsare lumea, lună, soare şi stihii…*, Scriptura fiind cea care precizează că mai întâi a fost creată lumea (cerul şi pământul) şi apoi, abia în ziua a patra, soarele, luna şi toţi luminătorii cereşti.

Am afirmat că *negura eternă* se poate înţelege şi ca gândul din veşnicie al lui Dumnezeu.

Negura aceasta eternă *se desface în fâşii*, adică se întrupează, devine fiinţă şi existenţă multiplă, după voinţa lui Dumnezeu.

Dumnezeu gândeşte lumea dintru început şi ea devine *al vieţii vis de aur* – ca să parafrazăm un vers din *Călin…*.

La fel, în poemul *Povestea*, vedem *lumea toată cu cer, pământ şi mare / o feerie mândră – un vis măreţ…*.

Iar gândul acesta din veşnicie al Preasfintei Treimi se face cunoscut celor care caută să cunoască şi sunt luminaţi de către lumina dumnezeiască creatoare, celor care se îşi deschid mintea şi inima şi devin, pe măsura lor, medii reflectoare ale acestei lumini şi înţelepciuni veşnice.

Unul dintre aceştia este şi poetul care, după asemănarea lui Dumnezeu, este un fel de preot sau păstor al gândurilor sale şi îşi paşte *turma visurilor mele… ca oi de aur* (*Memento mori*).

Dumnezeu caută însuşi pe cel căruia să i Se reveleze, căruia să-i comunice asemănarea cu Sine.

În poemul *Ondină*, într-un grupaj de strofe deosebit, din punct de vedere prozodic, de restul poemului şi care seamănă foarte mult, la nivel conceptual, cu *Cântarea cântărilor*, Regele Lin sau *Regele inimei* caută o fecioară (un suflet-fecioară, curat) cu care să semene *ca vis cu dor*.

Adică să fie după asemănarea sa, să fie ca un *vis* care să răspundă la *dorul* său, al celui (Celui) care o caută. Şi aflând-o, prin ea, *vede-se că e în ceriure / un Dumnezeu, /*

---

[270] Idem: *înainte de scrierea* [lui Eminescu].

[271] Dosoftei, *Opere 1 (versuri)*, op. cit., p. 373.

purtând simetria [asemănarea] *şi-a ei misterure / în gândul său*.

Fecioara aceasta, *albă vergină*, despre care se vorbeşte aici, credem a o putea interpreta ca pe însuşi sufletul poetului, pentru că ea este *cântărilor sororă gemene*. Iar cântări ca ale sale, *ca în sufletu-ţi n-a găsit altele / regele Lin*.

Împăratul Lin sau Regele Lin din acest poem este însuşi Hristos, „Lumina lină” a lumii, după cum lesne se poate deduce.

Un om luminat este, într-un anumit grad, şi dascălul mag şi filosof, care, inspirat şi vegheat de lumina raţională a lunii, *îl poartă gândul îndărăt cu mii de veacuri*, şi anume: *într-o clipă*.

Este semnificativă nuanţa aceasta: faptul că înţeleptul este „purtat” de gând, fulgerător.

Luceafărul era astfel: *el zboară, gând purtat de dor, / pân' piere totul*… şi ajunge unde nu e ochi spre a cunoaşte.

Dascălul este un om înţelept, care ajunge într-o clipită, dar nu printr-un zbor cosmic, nefiind el însuşi *gând*, ci „purtat de gând”, acolo unde lumea nu există încă şi nici nu e *minte s-o priceapă*, unde *nici de văzut nu fuse şi nici ochi care s-o vază*.

Aici este veşnicia lui Dumnezeu, care e „neagră” pentru ochiul minţii umane, adică e de nevăzut, de nepriceput.

Despre faptul că *întunericul* sau *negura* nu denumesc neapărat sau exclusiv *neantul*, *nefiinţa*, ci şi *ceea ce nu se poate cunoaşte cu mintea*, ne lămuresc foarte bine şi următoarele versuri din *Mureşanu*, în care apare *chipul*, femeia ca întrupare a iubirii şi afirmă: *şi-n vecinic întuneric / va rămânea fiinţa-mi pentru-al tău ochi himeric*; unde *întuneric* e sinonim cu *necunoaşterea*.

Nu *negura eternă* (sau *neagra veşnicie*) o contemplă sau o descoase înţeleptul – pentru că aceea nu se poate contempla sau pricepe de către spiritul uman – ci începuturile lumii, începutul timpului.

Despre veşnicie nu se poate spune nimic, decât că, înainte de a fi toate cele ce sunt, ele nu erau: *Umbra celor nefăcute nu-ncepuse-a se desface*.

„Cele nefăcute” erau „nefiinţă” şi, chiar şi după ce sunt făcute, ele sunt doar o *umbră* a strălucirii *gândului* primordial.

Acelaşi lucru se precizează şi în *Scrisoarea II*:

Parcă-l văd pe astronomul cu al negurii repaos, / Cum uşor, ca din cutie, scoate lumile din chaos / Şi cum neagra veşnicie ne-o întinde şi ne-nvaţă / Că epocele se-nşiră ca mărgelele pe aţă.

Aici, cunoaşterea este prezentată oarecum ca un act magic, astronomul pare un magician, ceea ce corespunde cu sinonimia tradiţională, de care am vorbit, dintre astronom, filosof şi mag.

Caracterul puţin ludic al relatării ne avertizează însă asupra lipsei de încrede totale a poetului în acest tip de cunoaştere. După cum nici cugetătorul pitagoreic (sau poate Pitagora însuşi) din *Memento mori*, grămădind lumea într-un singur semn, totuşi, *acel semn… el în taină nu îl crede*.

„Neagra veşnicie” este acelaşi gând creator incipient, principial, întrupat în lume şi în istoria ei.

Metafora epocilor istorice care *se-nşiră ca mărgele pe aţă* poate să îşi aibă originea în cea a *vieţii ca o aţă*, din poemul *Viiaţa lumii*, al lui Miron Costin, faţă de care prezintă o mare similaritate, inclusiv ca motiv al deşertăciunii.

Eminescu plasticizează însă şi sensul lui *ex nihilo* din dogma creştină, al creaţiei *din nimic*, asociindu-l cu ideea lumii ca *vis* şi *deşertăciune*, din literatura veche şi bisericească.

În tradiţia spirituală a țării sale, păcatul şi deşertăciunea lumească nu sunt decât amprenta *nimicului*, a *nefiinţei* asupra creaţiei. Şi Eminescu nu afirmă nimic contradictoriu atunci când plasticizează, când metaforizează acest crez: *Căci e vis al nefiinţei universul cel himeric*.

Plasticizând *nimicul*, în mod poetic, doar astfel Eminescu poate spune că universul se naşte *din sure văi de chaos* (*Scrisoarea I*, *Luceafărul*, *Memento mori*).

Nimicul din care este creat universul, *nefiinţa* din care izvorăşte lumea cea atât de bogată în manifestări ale vieţii, apare plasticizată în tablouri extraordinare de către poet, ca o „vale” a haosului, a ceea ce nu era încă creat:

...colonii de lumi pierdute / Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute (*Scrisoarea I*);

Şi din a chaosului văi, / Jur împrejur de sine, / Vedea, ca-n ziua cea dentâi, / Cum izvorau lumine; (*Luceafărul*);

Şi din sure văi de chaos colonii de lumi pierdute / Ar fi izvorât în râuri într-un spaţ despopulat; /.../; *Cine-a pus aste seminţe, ce-arunc ramure de raze, / Într-a chaosului câmpuri*

[o variantă pentru *văi*]*, printre veacuri numeroase*… (*Memento mori*).

Aceasta pentru că lumea nu are un fundament existenţial anterior, *nefiinţa* neputând constitui un fundament pentru conceperea universului.

Singurul fundament al lumii este gândul din veşnicie, gândul etern al lui Dumnezeu pus în aplicare.

Suprapunând aşadar două învăţături creştine, cea a *creaţiei din nimic* (a lumii care nu a existat mai înainte de a fi creată decât în gândul şi în intenţia lui Dumnezeu) şi cea a lumii *ca deşertăciune*, Eminescu înfăţişează poetic acest univers ca fiind *umbra* şi *visul* gândului creator al lui Dumnezeu, al Celui care *scrii mai dinainte a istoriei gândire* (*Memento mori*) şi ale Cărui făpturi şi zidiri *n-ajung nici umbra măreţiei tale* (*Fata-n grădina de aur*); dar şi *umbră* şi *vis* ale „nefiinţei", denumind prin aceasta nedesăvârşirea ei în comparaţie cu desăvârşirea dumnezeiască, amprentarea ei de către golul existenţial anterior genezei sale.

De aceea şi istoria lumii e o căutare a Creatorului şi Gânditorului ei, a Fundamentului ei: *Oare viaţa omenirei nu te caută pe Tine?*, pe Tine care, *în câmpii de caos semeni stele – Sfânt şi mare* (*Memento mori*).

Şi tot de aceea spune poetul, în *Scrisoarea I*, că luna, înţeleasă în mod simbolic, *Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate / De dureri* [istoria lumii]*, pe care însă le simţim ca-n vis pe toate*, pentru că viaţa omului e *umbră* şi *vis* într-o lume care e *deşertăciune a deşertăciunilor*.

„Noaptea amintirii" este o sintagmă sinonimă cu „negura eternă", ilustrând plastic şi poetic gândirea cea veşnică a lui Dumnezeu şi care e „întuneric" pentru toată creatura, până când El Însuşi o face cunoscută, atât cât doreşte, *gândirilor dând viaţă*.

Dumnezeu, *Gândul* sau Cuvântul care a fost *la început* (Fac. 1, 1; In. 1, 1), dă viaţă gândirilor, aduce întru fiinţă minţile îngereşti şi netrupeşti, precum şi minţile umane, într-o ierarhie pe care o descrie Sfântul Dionisie Areopagitul[272] în cărţile sale.

---

[272] A se audia proiectele noastre: Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia cerească*:
http://www.archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaCereasca2010 și
Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească*:

Lumina lunii este tot ceea ce noi, oamenii trupeşti, putem percepe din lumina Soarelui (*Nu credeţi cum că luna-i lună. Este / Fereastra cărei ziua-i zicem soare*), din frumuseţea luminii dumnezeieşti creatoare a toate, văzute şi nevăzute.

Ea dă viaţă gândirilor şi „întunecă suferinţa”, întunecă „întunericul neştiinţei” – cum ar spune Sfântul Antim, dar şi toţi scriitorii noştri medievali –, pentru că traversează cu lumina ei mediul transparent al conştiinţei umane, al cugetării şi al întregii fiinţe omeneşti profunde.

Lumina divină este creatoare atât a lumii spirituale, a fiinţelor raţionale, gânditoare (*gândirilor dând viaţă*: nu poate să anime gândirea decât cea care i-a dat viaţă dintru început), cât şi lumii materiale: *codri*, *mări* şi *pustiuri*.

Aceste trei elemente esenţiale ale creaţiei materiale apar şi în alte poeme eminesciene, ca spre exemplu în *Revedere*, în acea definiţie metonimică a lumii:

Cum am fost aşa rămânem: / Marea şi cu râurile, / Lumea cu pustiurile, / Luna şi cu soarele, / Codrul cu izvoarele.

Luna şi soarele, înţelese simbolic, fac parte din universul codrului. Ele sunt în *herbul* codrului (*Povestea codrului*), aşa cum fac parte din stema Ţării Româneşti, comentată de Antim, dar şi a Moldovei, şi tot aşa cum fac parte şi din icoane.

Însă *marea şi cu râurile* sunt, la rândul lor, ca şi *lumea cu pustiurile*, interpretabile ca simboluri ale lumii, care nu mai are valenţe paradisiace, ci amprentă dizarmonică, haotic-amorfă.

Doar *codrul* adăposteşte o lume virginală, paradisiacă, codrul *cu izvoarele* sfinte şi curate, care ne trimit cu gândul la originile creaţiei, la izvodirea dintâi a lumii.

O altă definiţie metonimică a celor două *lumi* antagonice o aflăm în poemul *O,-nţelepciune, ai aripi de ceară!*, în care Eminescu sesizează diferenţa spirituală dintre lumină şi întuneric, face distincţia între lumea *luminoasă* capabilă să reflecte lumina divină şi lumea *întunecată*, care se opacizează în faţa razelor dumnezeieşti: *Lumini pe ape, neguri pe pământ*.

---

http://www.archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaBisericeasca 2010.

Cea care reflectă lumina cerească este lumea paradisiacă: *Un rai din basme văd printre pleoape /.../ Sclipiri pe cer, văpaie peste ape* (*Fiind băiat păduri cutreieram*). În timp ce *negurile* pământului reprezintă spaţiul opac, nereflexiv sau *lumea cu pustiurile*.

Avem *sclipiri pe cer* (luminătorii cereşti), *lumini pe ape* sau *văpaie peste ape* (reflectarea aştrilor cereşti în această lume, în mediul cosmic şi uman deschis şi transparent), şi *neguri pe pământ*, unde pământul înnegurat nu mai este oglindă a cerului.

Apele devin un simbol al reflectării adevărului, urmând unei comparații pe care o făcea Teodor al Ierusalimului, reprodusă de Nicodim Aghioritul în manualul din care versifică Eminescu: omul vede *în zidiri pe Ziditorul, ca în ape soarele*.

Revenind la ce spuneam anterior, observăm că materia transparentă şi reflectoare a apelor (izvoare, lacuri) are proprietăţi germinativ-creatoare, mediul acvatic fiind incubator al vieţii, precum reiese din versul *în cuibar rotind de ape, peste care luna zace* (*Călin…*), pe care Arghezi, fost ierodiacon, îl considera cel mai frumos din literatura română.

Zoe Dumitrescu-Buşulenga afirma că, în *Călin (file din poveste)*, peisajul-cadru al nunţii este „proaspăt ca în ziua întâi a creaţiei. […] iar apele care se rotesc ca un cuibar devin apele începutului lumii”[273].

Considerăm că pretutindeni în opera lui Eminescu, peisajul feeric de natură poartă amprente paradisiace mai mult decât evidente.

Mai ales acea virtute a purităţii şi prospeţimii naturii cosmice este perpetuu ilustrată în lirica eminesciană de prezenţa stelelor de aur a căror izvorâre pe cer este necontenită, precum şi a apelor care, la fel de neostoit, izvorăsc *clare*, curate, pe pământ.

Frumuseţea virginală a naturii, caracterul genuin al creaţiei cosmice, acest caracter principial nealterat, sunt valori pe care Ortodoxia le-a afirmat întotdeauna şi pe care le-am regăsit din plin la Antim Ivireanul.

Percepem, şi la Eminescu, ca şi la Antim şi în toată literatura noastră veche, existenţa a două lumi: un univers în care omul se simte integrat, care este experiat nostalgic sau

---

[273] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu – cultură şi creaţie*, op. cit., p. 89.

vizionar de poet, şi un altul în care se simte străin, care este lumea decăzută, învechită.

Codrul sau pădurea reprezintă „spaţiul securizant" pentru el, alegorie a paradisului regăsit, alter-ego al grădinii Raiului, care deţine toate detaliile simbolice ale unei proiecţii edenice (*grădina cea de codri vechi*, din poemul *Miradoniz*, lumea paradisiacă a zânei Dochia şi a vechilor daci, din *Memento mori*, insula lui Euthanasius din *Cezara*), ale unui tărâm virginal care „ascunde" *strălucire de izvoară*, adică taina izvodirii creaţiei, naşterea lumii în frumuseţea ei primordială, neafectată de rău, a lumii în care omul a fost pus a fi stăpân şi în care era fericit, fericire pe care o caută cu dor şi poetul.

Dorinţa de reîntoarcere în ambianţa codrului sau a pădurii este un reflex conştient al nostalgiei paradisiace a poetului, al dorinţei de reîntoarcere la vârsta inocenţei, a nevinovăţiei primordiale:

Unde eşti, copilărie, / Cu pădurea ta cu tot? (*O, rămâi…*); sau: *O, rai al tinereţii-mi, din care stau gonit! / Privesc cu jind la tine, asemeni lui Adam.* (*Zadarnic şterge vremea…*).

Pe de altă parte, *marea şi cu râurile* şi *lumea cu pustiurile* sunt ipostazele unei alt fel de lumi, care nu mai este intimă, caldă, protectoare, afectuoasă cu omul, nu mai este o *casă* sau un cămin protector, aşa cum a creat-o Dumnezeu (veleităţi cosmice originare pe care le-am regăsit în toată literatura veche), ci este o lume al cărei tablou este caracterizat de valurile sau râurile vijelioase ale patimilor şi de pustiul spiritual al oamenilor, pe care Eminescu îl deplânge adesea.

Pustiul şi marea, reprezintă, în acest caz, lumea căzută, *îmbătrânită*, căci *râurile* au, faţă de *izvoarele* din codru, dezavantajul curgerii timpului, al adunării de aluviuni şi al revărsării în marea cea amară:

Se nasc izvoare, ropotind se plimbă, /…/ Păn' ce urnindu-se în marea-amară / – Ca fluviu mândru, ce-ostenit mugeşte – / Al tinereţii dulce glas de mult uitară. (*Coborârea apelor*), iar *Viaţa-mi pare-un istovit izvor* (*Ce s-alege de doi nebuni, iubito...*).

La rândul său, am putea spune noi, codrul este imaginea emblematică sau *stema* Raiului, în viziunea eminesciană, el este imaginea acelei creaţii primare, al unei lumi raţionale şi pline de lumină, în care omul se simte

împlinit prin iubire şi intim legat, prin fibre tainice ale întregii sale firi, cu toată făptura, se simte solidar cu universul şi universul este solidar cu el.

Eminescu are la bază gândirea românească tradiţională despre Eden, atunci când îşi dezvoltă literar concepţia despre natura protectoare în interiorul căreia iubirea se simte *acasă* şi în care cuplul de îndrăgostiţi reiterează perechea primordială.

În poezia şi în proza eminesciană, ideea de Paradis, de spaţiu edenic, este strict legată de codru sau de pădure, având la origine concepţia ortodoxă a Raiului ca grădină.

În acest codru sau în această pădure, întotdeauna adâncă şi virginală, se află izvoarele şi lacurile în care se reflectă aştrii cereşti, lumina lor protectoare şi gânditoare (precum cerul Sfinţilor la Antim), se află mulţime de flori şi de arome năucitoare, încât aerul pare cădelniţat de miresme, un adevărat *văzduh tămâiet* (*Călin…*), se află păsări cu multe feluri de *viersuri*, etc.

Inclusiv cromatica acestui loc, în care predomină aurul – haric – al florilor de tei sau de nuferi şi al codrilor de aramă, cât şi sugestiile muzicale psalmodice şi cadenţele sonore în ritm de litanii, ca şi *doina de simţire ruptă ca jelania-n prohoduri* (*Călin Nebunul*), toate acestea vin să întregească impresia de spaţiu eclesial-paradisiac al acestei naturi prodigioase eminesciene, care constituie o insulă de sacralitate, în acelaşi timp înăuntrul şi în afara acestei lumi profane, degenerate din pricina egoismului şi a răutăţii.

Spre această concluzie credem că ne conduce fenomenul poetic de tezaurizare a acestei naturi, care pune în evidenţă albul purităţii şi aurul haric: *argint e pe ape şi aur în aer* (*Mortua est*); *Flori, juvaeruri în aer, sclipesc tainice în soare, / Unele-albe, nalte, fragezi, ca argintul de ninsoare /…/, nisipuri argintoase* (*Egipetul*); *codri de aramă*, *pădure de argint* (*Călin…*, *Memento mori*);

Pulbere de diamante cade fină ca o bură, / Scânteind plutea prin aer şi pe toate din natură (*Scrisoarea III*), *Stele rare din tărie cad ca picuri de argint* (*Călin…*); *…fluviul cântării… un gigantic lac formează, într-a cărui sân de soare / Curge aurul tot al zilei şi îl umple de splendoare, / De poţi număra în fundu-i tot argintul adunat.* (*Memento mori*);

Pădurea de-aur; *pădurea cu-a ei trunchi de aur roş /…/*; *Numai fluturi mici albaştri şi mari roiuri de albine /*

Curg în râuri sclipitoare de luciri diamantine / Ş-împlu aerul cel dulce de cristal şi de răcoare… (*Călin Nebunul*);

Un rai din basme văd printre pleoape, / Pe câmpi un văl de argintie ceaţă, / Sclipiri pe cer, văpaie peste ape (*Fiind băiet păduri cutreieram*); *Deodată ţi se pare că ceru-ntreg se rupe / În ploi scânteietoare de colb de pietre scumpe* (*Sub cerul plin de nouri*);

Deşi ştii că apa-i moale / Totuşi placa-i de cristale / Parc-ar fi încremenit /…/; *brumă diamantină* (*Miron şi frumoasa fără corp*), etc.

Astfel încât, ceea ce exegeza literară a numit „spaţiu securizant", are multe din caracteristicile Raiului.

În lirica eminesciană, în poezia românească, în general, ca şi în doina şi cântecul popular românesc, un loc covârşitor de important îl ocupă freamătul pădurii, fremătarea frunzelor codrului, clocotitoare ca un clopot sau ca un tainic cântec de dor şi jale.

Însă această referire la muzica fremătătoare a copacilor, la *frunza-n freamăt* (*Făt-Frumos din tei*), nu este străină cărţilor de cult ortodoxe, între care unele sunt traduse de Antim, unde ea este interpretată ca o rugăciune a pomilor Raiului pentru reintegrarea în el a omului căzut.

Spre exemplu, în cântările la *Vecernie*, din *Triod*, în *Duminica izgonirii lui Adam din Rai* (a lăsatului sec de brânză), se spune:

„Raiule preacinstite, podoaba cea frumoasă, locaşul cel de Dumnezeu zidit, veselia cea nesfârşită şi desfătarea, mărirea Drepţilor, frumuseţea Profeţilor şi sălăşluirea Sfinţilor, *cu sunetul frunzelor tale roagă pe Ziditorul tuturor* (subl. n.), să-mi deschidă uşile pe care cu neascultarea le-am închis; şi să mă învrednicesc a mă împărtăşi de pomul vieţii şi al bucuriei, cu care întru tine m-am desfătat";

„Livadă fericită, pomi săditi de Dumnezeu, frumuseţi ale Raiului, acum *vărsaţi lacrimi din frunze ca din nişte ochi* (subl. n.), pentru mine cel golit şi înstrăinat de mărirea lui Dumnezeu"; „Simte durere, Raiule, împreună cu lucrătorul care a sărăcit şi, *cu sunetul frunzelor tale* (subl. n.), roagă pe Făcătorul să nu-ţi încuie uşa. Îndurate, miluieşte-mă pe mine cel căzut"[274].

Este important să înţelegem că centralitatea acestui peisaj edenic eminescian o asigură pădurea-codru, toate

---

[274] ****Triodul*, ed. cit., p. 100 şi 103, 104.

celelalte elemente fiind secundare, inclusiv soarele, luna şi stelele, care, ca planete, nu sunt decât simboluri heraldice în *herbul* codrului.

Aştrii cereşti sunt numai efigii ale codrului, prezenţe emblematice în orizontul său paradisiac. Ei sunt numai *stema* Luminii creatoare a toate.

Luna este doar simbolul acelei Lumini care, *în ăst secol de mândrie* şi *prin noaptea unei lumi în bătălie / **Lin luceşte-eterna pace**...* (*Memento mori*). Aceeaşi „eternă pace” care a fost la începutul lumii: *Şi în sine împăcată stăpânea eterna pace* (*Scrisoarea I*).

Eminescu preia din teologia ortodoxă, prin bogatele sale lecturi din cărţile bisericeşti vechi, această interpretare semnificativă a *luminătorilor*: soare, lună, stele şi luceferi, toţi aştrii sunt simboluri destinate să reflecte lumina adevărului dumnezeiesc în *codrul* lumii, în adâncul cugetării sale, al *codrului bătut de gânduri* (*Povestea codrului*).

Căci *codrul, dragul codru, troienindu-şi frunza toată, / Îşi deschide-a lui adâncuri, faţa lunei să le bată* (*Călin*...).

Poetul nostru cunoştea foarte bine concepţia străbună, românească şi bizantină, conform căreia universul este o realitate existenţială, dar şi o realitate iconografică, că el ascunde, în mod simbolic, chipul nevăzut al Împărăţiei cereşti.

Tradiţia poetică românească şi posteritatea eminesciană confirmă şi susţin acest lucru, precum o face, spre exemplu, Octavian Goga: *Curat e duhul lumii tale* [a codrului] / *Căci Dumnezeu cel sfânt şi mare / Subt bolta ta înrourată / Îşi ţine mândră sărbătoare. / Tu-l prăznuieşti cu glas de clopot / Şi cu răsunet de chimvale / Pe Cel ce-atâtea înţelesuri / Gătit-a strălucirii tale. // Amurgul învesmântă-n umbre / Smerita frunzei fremătare, / Şi pare tânguiosul freamăt / Un glas cucernic de tropare.* (*În codru*).

Acelaşi poet vedea, altundeva, cum *Asupra pădurii veghează de sus / Cetatea eternelor stele* (*Dimineaţa*)[275].

Şi, tot datorită faptului că ştia prea bine semnificaţia tradiţională a luminătorilor, care sunt aşezaţi de Dumnezeu în univers ca să fie, pentru oamenii de pe pământ, ca nişte *lămpi în casă* (întâlnim, la Coresi şi la Varlaam, aceste valenţe simbolice, în predici), Eminescu putea spune, semnificativ, că

---

[275] *Cf.* Octavian Goga, *Poezii*, ediţie îngrijită, postfaţă, tabel cronologic şi crestomaţie critică de Simion Mioc, Ed. Facla, Timişoara, 1984.

la sfârşitul lumii, soarele va începe *să pâlpâiască, să se stingă…* (*Memento mori*).

Într-o prezumtivă confruntare ideologică între trecut şi prezent, în *Epigonii*, Eminescu opune această viziune asupra configuraţiei semnificative a cosmosului, prin care cei din vechime vedeau *lumea* ca „un palat de icoane”, ca o arhitectură sacră (*Ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat*), o opune celei moderne în care simbolul este aleatoriu, lipsit de fundamente veşnice, în care *oamenii din toate cele fac icoană şi simbol; / Numesc sânt, frumos şi bine ce nimic nu însemnează*.

Cosmosul în *lirica modernă* (*Icoană şi privaz*) este desemnificat, desemantizat: *Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri* (*Epigonii*).

În tot ciclul *Scrisorilor*, luna este *patronul* înţelepciunii şi al inspiraţiei creatoare, cea care veghează iubirea, ca şi destinele excepţionale.

Însă interpretarea lunii şi a stelelor, ca simboluri ale Sfinţilor protectori şi priveghetori ai oamenilor, o descoperă chiar şi înseşi binecunoscutele versuri din *Luceafărul* : *Cum e Fecioara între sfinţi / Şi luna între stele*, în care descoperim sinonimia simbolică dintre Preasfânta Fecioară şi lună şi dintre Sfinţi şi stele; precum şi apariţia de nenumărate ori, în multe poeme, dar cu precădere în *Memento mori*, a imaginii metaforice a stelelor ca icoane (*ale stelelor icoane*).

Rosa del Conte exprima opinia că „pentru epitete precum sorii *regali*, acei sori-regi care îşi desfăşoară orbitoarele lor cortegii în atâtea versuri eminesciene, ne simţim autorizaţi să ne referim, mai degrabă decât la basme, la antica[276] teologie solară”[277], din care a iradiat, în basmele româneşti, expresia celor „trei sori în frunte” şi pe care autoarea exegezei asupra operei eminesciene o aşază în descendenţa formulărilor mistice ortodoxe: „este lumina trisolară care circumscrie, în tabloul lui Rubliov[278], Treimea, pe care limba liturgică o defineşte cu expresia *Luceafăr în trei sori* (*Triod*)”[279].

---

[276] Aici, *antica* se referă la teologia creştină, cu sensul de *veche*, milenară, iar nu la *teologia antică grecească* sau *păgână*, cum greşit s-ar putea înţelege din traducerea românească.
[277] Rosa del Conte, op. cit., p. 326.
[278] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Andrei_Rubliov.
Icoana Sfintei Treimi: http://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Angelsatmamre-trinity-rublev-1410.jpg.
[279] Rosa del Conte, op. cit., p. 327.

Şi nu doar icoane ale luminii sunt stelele, ci, încă şi mai semnificativ, icoane înlăcrimate, care formează turma Cuiva şi a căror mişcare pe cer este „cuvioasă”, intrând în templele cereşti:

Iar în cârduri cuvioase stele se mişcă-ncet, / Intră-n domele de neguri argintii, multicoloane; / De-a lor rugă-i plină noaptea. A lor dulci şi moi icoane / Împlu văile de lacrimi, de-un sclipet împrăştiet.

Prin urmare, stelele sunt percepute ca imagine simbolică a turmei Sfinţilor („cuvioasele stele” care coboară în cârduri), aflaţi în rugăciune înlăcrimată.

Un alt vers ne vorbeşte despre *popoarele de stele, universu-n rugăciune*, denumind aceeaşi realitate.

În poemul *Ondină*, stelele-regine formează un cor de *suspine*, un cântec al sferelor suspinat, dintre care răsare luna: *Iese cum cântecul dintre suspine / Regina albelor nopţii regine*.

Credem că asemănarea cu cerul Sfinţilor în rugăciune plină de durere pentru lume, de la Antim, este mai mult decât evidentă.

Echivalenţa simbolică dintre stelele cerului şi lacrimi este prezentă şi în *Călin…*, într-un tablou enigmatic, în care Eminescu susţine că toată frumuseţea cerului stă în lacrimile sale de lumină, care sunt stelele şi care picură câte una, din vreme în vreme:

Stele rare din tărie cad ca picuri de argint, / Şi seninul cer albastru mândru lacrimile-l prind; / Dar dacă ar cădea toate el rămâne trist şi gol, / N-ai putea să faci cu ochii înălţimilor ocol – / Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de râu / Nu-i ca noaptea cea mocnită şi pustie din sicriu.

Lumina înlăcrimată a stelelor este aşadar cea care face toată podoaba cerului şi în acelaşi timp singura care însufleţeşte creaţia, care face diferenţa între *cer* şi *sicriu*, între viaţă şi moarte, între viaţă veşnică şi moarte veşnică.

Noaptea stelelor, a lunei, a oglinzilor de râu este imaginea corelativ-simbolică a întregii creaţii care stă în penumbra morţii, dar care este luminată de icoanele stelelor cereşti, în timp ce *noaptea cea mocnită şi pustie din sicriu* este noaptea nefiinţei sau a morţii veşnice.

Ion Negoiţescu crede că „suspinarea codrului arată *o durere a naturii însăşi* [...] şi nu *transpunerea în cosmic* a

suferinţei poetului”[280], o durere care este „misterioasă, profundă”[281].

Infuzia de suferinţă sau înlăcrimarea cosmosului nu este o consecinţă a unei activităţi umane şi nici nu este o proiecţie a interiorului uman, ci ea este o realitate existentă deja, *constatată* doar, de poeţi, nu *suprapusă* lumii.

Aceeaşi durere cosmică, transmisă în mod universal de natură, am întâlnit-o şi am semnalat-o şi în opera lui Antim.

Simbolul sau metafora cerului înlăcrimat de stele, este, în forme diferite, comună lui Antim şi lui Eminescu.

Pentru Antim şi pentru teologia creştină, este vorba de durerea şi dorul universal după restaurarea omului şi a întregii firi în frumuseţea şi inocenţa ei primordială, despre care Sfântul Pavel spunea că întreaga făptură suspină, împreună cu omul, până la sfârşitul lumii.

Analizând poezia lui Eminescu, Ion Negoiţescu recunoştea acelaşi adevăr, atunci când vorbea de „acea melancolie fundamentală a naturii, resimţită de romantici şi care este jalea după un bun pierdut, după vârsta de aur”[282], după Edenul pierdut odinioară de Adam şi Eva, cum ar spune Antim.

Tabloul stelelor ca turme, din *Memento mori*, este însă prezent, deşi numai ca sugestie, şi în *Sara pe deal*, în care *Turmele-l urc* [dealul, simbol al înălţimii]*, stele le scapără-n cale*: pământul urcă spre cer, iar cerul se pogoară spre pământ.

Avem de-a face cu o dublă mişcare, ascendentă şi descendentă – observaţie pe care o face Zoe Dumitrescu-Buşulenga –, menită să unească cerul cu pământul, turma celor de pe pământ cu turma celor din cer. Apelul la imagistica creştină este lesne de observat.

Eminescu se simte *acasă* privind bolta înstelată a cerului, nu rănit de imensitatea ei, ci închipuind infinitele spaţii cosmice ca pe nişte *roiuri luminoase*, ca de albine (*Scrisoarea I*), şi galaxiile stelare ca pe nişte cârduri şi cirezi de stele.

De altfel, într-o variantă a poemului *Memento mori* (intitulată *Panorama deșertăciunilor*), se vorbește despre *Colonii de stele de-aur dintr-a raiului prisacă...*[283].

---

[280] Ion Negoiţescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 101.
[281] Ibidem.
[282] Idem, p. 104.
[283] *Cf.* L. Gáldi, op. cit., p. 302.

Universul este contemplat în termeni rustici, reprezentat într-o imagistică profund pastorală, sătească (precum şi la Blaga, de altfel), reprezentare care are însă o puternică şi inalienabilă întemeiere scripturală şi patristică, o milenară tradiţie şi practică oratorică ortodoxă.

Viziunea ortodoxă asupra cosmosului ca o *casă* protectoare a eliminat din viaţa românilor posibilitatea instaurării acelei panici terorizante a *infinitului cosmic strivitor* pentru fiinţa umană, specifică creştinismului occidental, după schisma de la 1054, şi exprimată limpede de către Blaise Pascal, dar şi de către Schopenhauer, care susţinea că numai filosofia îl poate ajuta pe om ca să scape de angoasa în faţa imensităţii universului.

Dimpotrivă, „în acest spaţiu al nostru s-a trăit încă din vechime cu un sentiment al grandorii imanente în natură, nu zdrobitoare, într-un fel care a eliminat apăsarea cosmosului şi spaimele legate de forţele lui.

Sufletul omului şi al poetului acestui pământ a participat firesc, *fără exaltare şi fără frică* (subl. n.), la viaţa cosmosului, la viaţa elementelor, într-o comunitate impresionantă de ritmuri naturale traduse în ethos”[284].

Nu există, de asemenea, un afront mai mare adus filosofiilor lui Platon şi Plotin, decât această perspectivă domestică şi intimistă asupra universului, asupra pulsului cosmic al galaxiilor, pe care o regăsim în opera eminesciană.

La Eminescu turmele de oi care urcă dealul şi cârdurile de stele care coboară prin văile cosmice se întâlnesc.

Şi această viziune a fost făcută posibilă de pogorârea îngerilor pentru a binevesti păstorilor şi a stelei pentru a-i conduce pe regii filosofi şi astrologi la *Născutul din tavernă*, cum spune tot poetul, *la culcuşu-**eternei mile*** (*Dumnezeu şi om*). Acea Eternă Milă, Hristos, care umple inima cu *farmecele milei* (*Rugăciunea unui dac*).

În *Memento mori*, arhitectura marilor civilizaţii, aşa cum este ea făurită de oameni, se contopeşte cu arhitectura creaţiei, fiindcă se inspiră, dintru început, din această arhitectură cosmică.

Astfel, cetatea egipteană Memphis se înfăţişează ca *gândiri arhitectonici* care *au zidit munte pe munte în antica lui trufie* ca *să pară răsărită din visările pustiei*, însă, în urma ei, natura care *supravieţuieşte* civilizaţiei egiptene, ironizează

[284] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu – cultură şi creaţie*, op. cit., p. 56.

fantasmagorica măreţie umană îngânând-o, purtându-i ecourile stinse:

Toat-a apei ş-a pustiei şi a nopţii măreţie / Se unesc să-mbrace mândru veche-acea împărăţie, / Să învie în deşerturi şir de visuri ce te mint.

Vechea civilizaţie egipteană mai există doar în halucinaţia Nilului, ale cărui *unde visează spume*.

La fel, Grecia antică *se naşte din întunecata mare* şi subzistă numai în *imagini de talazuri* ale mării care *cânt-a Greciei cădere*, în timp ce *Limba râurilor blândă, ale codrilor suspine, / Glasul lumei, glasul mărei se-mpreună-n infinit*.

Mai mult, ascultând *armonia din pleiade*, poetul are sentimentul că asistă la scurgerea lumii, la căderea ei: *Ştim de nu trăim pe-o lume, ce pe nesimţite* *<u>cade</u>?* – încât toată frumuseţea lumii pare un cântec de lebădă, iar succesiunea de căderi pare că ne avertizează asupra unei căderi şi mai mari, care urmează să se petreacă.

Dacă lumea, universul, ca şi creaţie a lui Dumnezeu este *vis de aur* şi întrupare a gândului Său, în schimb, creaţia umană care încearcă nemurirea cu degetul este, precum cetatea Memphis, *argintos gând al pustiei*.

Ideea eminesciană de civilizaţie în stare să dăinuie este aceea în care *un palat* este *din stânce sure*, iar *a lui stâlpi-s munţi de piatră, a lui streşin-o pădure*, aşa cum încerca el să configureze *rai*-ul *dulce* al strămoşilor săi daci *raiul Daciei veche*, cu *păduri de flori* în care *ale crinilor potire sunt ca urne de argint*, în mijlocul unei grădini *infinită* cu *scorburi de tămâie* şi cu izvoare care au *prund de ambră de-aur*.

Civilizaţia ideală nu este aşadar cea edificată de *gândiri arhitectonici* umane, ci un Rai natural, o „Cetate a Raiului", tot aşa după cum cugetarea care înţelege adevărul nu este cea filosofică, individualist-distinctă, ci aceea care se armonizează cu cosmosul, cu creaţia, care ascultă glasul pădurii, al izvoarelor, care ştie să interpreteze literele de foc ale stelelor, cea în care se reflectă lumina lunii şi o inspiră.

În acelaşi poem însă, Eminescu ne avertiza, în strofele preliminare, asupra felului în care vede el universul, un univers în care secolii sunt ca nişte codri (*codrii de secoli*), popoarele ca nişte oceane (*oceane de popoare*), vremea cade în vaduri (*al vremurilor vad*), timpul se toarce ca lâna (*secolii se torc*), întregul periplu de imagini al istoriei universale, rememorat de Eminescu, este ca o turmă cu oi de aur (*Turma*

visurilor mele eu le pasc ca oi de aur), pe care o paşte tihnit, mioritic, poetul care contemplă zbuciumul milenar al lumii, dar care nu vrea să se integreze acestui zbucium vanitos, ci tot dorul lui este acela de a face parte din universul paşnic al vieţii fericite, în sânul unei naturi protectoare şi înfrăţite cu ei, aşa cum vor românii să o trăiască în ritmul lor arhaic şi cum o deapănă în istoriile lor (*luminoasele basme*).

Peisajul istoriei universale se reduce astfel, la imagini care au consistenţa naturii, la imagini pastorale, rustice, domestice, iconografice, ca o lume care, privită din interior, din propria ei perspectivă, pare neliniştită, condusă de o voinţă luciferic-schopenhauerian-nitzscheeană, intempestivă, dar privită ca lumea lui Dumnezeu, ca un univers în puritatea lui originară, natural, genuin, paşnic, neieşit din ritm, nu emană decât linişte, pace, serenitate.

După ce *secoli cu vieţi* şi *gândiri o mie* trec, civilizaţiile se succed şi pier, *în urmă din izvoare timpi răcori şi clari răsar*.

Însăşi „deşertăciunea deşertăciunilor”, reprezentată de idealurile umane vane, care vor să se edifice în istorie, să se consemneze în univers, să-şi semnaleze trecerea sperând astfel la o eternizare artificială în propria fantezie arhitectonică, nu poate să tulbure, în definitiv, frumuseţea mai presus de patimile omeneşti a creaţiei lui Dumnezeu, care este mai rezistentă în timp decât construcţiile babilonice sau faraonice.

Oamenii, popoarele, istoria lor, au consistenţa reliefului natural, ele sunt creaţia lui Dumnezeu ca şi cosmosul întreg şi merg în ritmul şi în sensul stabilit de Dumnezeu, iar toată neliniştea, durerea şi zădărnicia eforturilor lor se naşte din impresia că pot să aleagă un alt sens, că pot să imprime vieţii lor şi lumii o altă direcţie de mers, că pot să devieze de la matca lor, urmărind numai edificarea egoismului propriu.

Zoe Dumitrescu-Buşulenga remarca, în studiul său, *Eminescu – cultură şi creaţie*, că, în opera celor mai mari poeţi români (cum considera domnia sa[285]), Eminescu şi Blaga, ataşamentul faţă de perimetrul satului românesc este extrem de adânc şi puternic, la fel ca şi iubirea faţă de universul înţeles ca un loc intim de adăpost, ca un cămin prielnic, o vatră strămoşească sau un leagăn străvechi,

[285] Idem, p. 57.

precum şi refuzul spaţiilor infinite şi necomunicative cu omul, străine.

Însă această viziune este în perfectă consonanţă cu cea de veacuri a poporului român şi cu cea bizantină, fiind concepţia creştin-ortodoxă asupra lumii, aşa cum a fost revelată de Dumnezeu în *Sfintele Scripturi* şi aşa cum se păstrează în Biserică.

Am regăsit-o în omiliile tipărite de Coresi, în cele varlaamiene, precum şi la Antim Ivireanul, cu prisosinţă.

Pentru Eminescu nu există însă, ca pentru Blaga, „Marele Orb”, ci, dimpotrivă, Dumnezeu este Singurul care însufleţeşte gândirea şi cunoaşterea, Care face să răsară lumina înţelepciunii în omul care este după chipul Său, dar şi în logosul cosmic.

Întreaga lume atârnă de *raza* ***gândirii*** *cei* ***eterne***.

Dumnezeu e *Gândire Eternă*, e Logos Creator a toate, Raţiune, Înţelepciune, nu e un *absolut impersonal*, nu e *nefiinţă divină*, aşa cum interpretează Ioana Em. Petrescu.

Iar lumea nu e *halucinaţia* sau *iluzia* unui astfel de *Spirit* impersonal de tip brahmanic. Nu, ci Creatorul lumii e tripersonal și El gândeşte din veşnicie crearea lumii şi o aduce la îndeplinire la momentul oportun.

Creaţia aceasta este după Chipul Său, este plină de lumină, poartă amprenta luminii divine, cu care însă nu se confundă în mod panteist.

Cosmosul este *o icoană* şi *o reflectare* în oglinda făpturii a luminii lui Dumnezeu, chiar dacă lumea este, după cum vedem în poemul *Fata-n grădina de aur*, numai o umbră a măreţiei dumnezeieşti:

O, Adonai! Al cărui gând e lumea / Şi pentru care toate sunt de faţă /.../ Deşi Te-adoră stele, mări în spume, / Un univers cu vocea îndrăzneaţă, / Toate ce-au fost, ce sunt, ce-Ţi nasc în cale / N-ajung nici umbra măreţiei Tale.

Parafrazând faimosul vers nichitian, am putea spune că această lume este *frumoasă ca umbra unui gând*, a gândului lui Dumnezeu.

De unde se vede că Nichita Stănescu a pătruns adânc în semnificaţia poemelor eminesciene şi că marii poeţi se cunosc tainic unul pe altul.

Fiinţele raţionale zidite de Dumnezeu pot să accepte, cu voie liberă, să fie medii transparente pentru lumina Sa dumnezeiască şi să devină astfel purtătoare ale asemănării cu

El sau pot să urască voia Lui şi creaţia Sa, aşa *cum demonul urăşte un gând de Dumnezeu* (*Mureşanu (Tablou dramatic)*).

Cugetând, în *Memento mori*, la tainele universului, ale istoriei şi ale fiinţei umane, poetul convorbeşte la final cu Logosul întrupat, dorind să fie încredinţat asupra asemănării omului cu Dumnezeu şi a pogorârii lui Dumnezeu la om:

Tu, ce în câmpii de chaos semeni stele – Sfânt şi mare, / Din ruinele gândirii-mi, o, răsai, clar ca un soare, /.../ Tu, ce scrii mai dinainte a istoriei gândire, / Ce ţii bolţile tăriei să nu cadă-n risipire, / Cine eşti?... Să pot pricepe şi icoana Ta… pe om. /.../ Oare viaţa omenirei nu Te caută pe Tine? / Eu un om *de Te-aş cunoaşte, chiar să mor mi-ar părea bine. / Dar să ştiu – semeni furnicei ce cuteaz-a Te gândi?*

Deşi Dumnezeu *a pus gânduri uriaşe într-o ţeastă de furnică*, totuşi, *încurcatele sofisme nu explic-a Ta fiinţă*, fiinţa lui Dumnezeu (*Memento mori*).

Raţiunea umană singură nu poate să descopere tainele care sunt mai presus de fire. Măreţia slavei lui Dumnezeu este ascunsă, ca un soare, în *norii de secoli unde-ngropi a ta mărime*.

Dumnezeu e ca un Soare veşnic şi Care este ascuns de norii istoriei, pentru ochii umani neluminaţi şi neînţelepţiţi.

Cosmosul şi istoria lumii vorbesc în mod simbolic sau paradigmatic raţiunii umane şi o învaţă despre Dumnezeu, dar omul nu poate, ajutat doar de raţiunea sa, să vorbească despre cele nepătrunse ale lui Dumnezeu.

Limitele gnoseologice ale fiinţei umane nu sunt însă determinate de o anumită *cenzură transcendentală*, ca la Blaga, ci sunt limite ale nedesăvârşirii umane.

În om încape, *într-un cran uscat şi palid*, o foarte mare şi înaltă gândire, istoria lumii cu *evi întregi de cugetare*, tainele universului cu ale lui *râuri de stele* şi *fluvii cu mase de sori*, precum şi *a veciei văi deschise cu-adâncimi necunoscute* (cunoaşterea faptului că lumea a fost creată din nimic), dar a le cunoaşte pe toate desăvârşit şi mai ales, a cunoaşte pe Dumnezeu mai mult decât îi este cu putinţă făpturii create nu este pe potriva omului.

Pentru că în om *vezi icoana unui secol lângă chipul unei flori*.

Omul este, prin sufletul său, *icoană* a generaţiei şi a vremii sale, dar şi *icoană* a veşniciei în lume, prin chipul său nemuritor.

În acelaşi timp este şi *chip* al perisabilităţii, prin trupul său, fiind supus morţii.

Căci *floare* este ceea ce numeşte Scriptura Sfântă a fi viaţa omului pe pământ: *Omul născut din femeie are puţine zile de trăit, dar se satură de necazuri. Ca şi floarea, el creşte şi se veştejeşte şi ca umbra el fuge şi e fără durată.* (Iov, 14, 1-2);

Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului; aşa va înflori. Că vânt a trecut peste el şi nu va mai fi şi nu se va mai cunoaşte încă locul său. (Ps. 102, 15-16);

Tot trupul este ca iarba şi toată mărirea lui, ca floarea câmpului! (Is. 40, 6), etc.

Eminescu însuşi citează, ca motto, în poemul *Strigoii*, un pasaj grăitor din finalul slujbei de înmormântare, din *Molitfelnicul* a cărui traducere îi aparţine lui Antim: *...că trece acesta* [omul] *ca fumul de pre pământ. Ca floarea au înflorit, ca iarba s-au tăiat, cu pânză se înfăşură, cu pământ să acopere.*

Iar în *Scrisoarea I,* parafrazând Ps. 102, 16, citat de noi anterior, spune poetul că *vântu-n valuri trece peste traiul omenesc.*

Aşadar, nu o anume *cenzură transcendentală* îi pune omului hotare gnoseologice, ci însăşi firea, condiţia sa creaturală şi neputinţa sa.

Dimpotrivă, ca dovadă că nu există o *cenzură transcendentală*, vedem în *Memento mori*, în acele strofe care descriu paradisul dacic, cum între cer şi pământ există o continuitate, cum bolta cerească are o streaşină de arbori (*streşin-arboroasă*), iar scările de stânci se unesc cu scările templului lunar: *A ei* [ale domei] *scări ajung din ceruri a stâncimei negri colţi.*

Lumea de jos este oglindirea, chipul celei de sus, totul fiind preţuit ca icoană, ca oglindire şi reflectare: *Cât uitându-te în fluviu pari a te uita în ceri. /.../ Un rai dulce se înalţă, sub a stelelor lumină, / Alt rai s-adânceşte mândru într-al fluviului fund.*

Se pune întrebarea: de ce preferă Eminescu simbolul *lunii strălucind* în noaptea şi peste marea lumii, ca metaforă a luminii divine creatoare, în locul celui solar?

Răspunsul nostru este următorul: Eminescu alege simbolul selenar fiind conştient că trăieşte într-o epocă romantică în care *e apus de Zeitate şi-asfinţire de idei* (*Memento mori*).

În care Dumnezeu, Soarele lumii, asfinţeşte de pe cerul multor cugete şi al multor minţi (a se remarca asociaţia, în plan simbolic, a *cerului* cu *mintea*, a cărei tălmăcire o aflăm şi în *Divanul* lui Dimitrie Cantemir): *Nimeni soarele n-opreşte să apuie-n murgul serei, / Nimeni Dumnezeu s-apuie de pe cerul cugetării*.

Versetul profetic *Soarele şi-a cunoscut apusul său* (Ps. 103, 20), pe care Antim l-a interpretat în legătură cu moartea lui Hristos, care, ca om, Şi-a gustat *apusul*, poate fi înţeles aici şi în sensul apostaziei multora din epoca modernă.

Dar gândurile omeneşti şi istoria lumii, desfăşurarea de civilizaţii, au fost o căutare a lui Dumnezeu (*Oare viaţa omenirei nu te caută pe Tine?*), o încercare de apropiere de lumina adevărului, deşi filosofiile umane şi miturile care au încercat să Îl imagineze pe Dumnezeu într-un fel sau altul nu L-au putut cuprinde pe Soarele cel neapropiat:

Înserează şi apune ***greul soare****-n văi de mite* [mituri] – căci Dumnezeu e un Soare *greu* de înţeles, iar lumea aceasta e o *vale* de mituri, o vale a plângerii plină de eresuri – */.../ Cum eşti Tu, nimeni n-o ştie. / Întrebările de Tine, / Pe-a istoriei lungi unde, se ridică ca ruine /.../ Niciun chip pe care lumea Ţi-l atribuieşte Ţie / Nu-i etern /.../ C-un cer încărcat de mite asfinţeşti din ev în ev*.

Însă, „formele divinului sunt acelea care apun şi nu Dumnezeu însuşi. Iar omul, *copil bătrân*, care se amăgeşte că poate să i se substituie [lui Dumnezeu] şi care crede că poate să-şi asume răspunderea universului şi să-i îndrume istoria, nu-şi dă seama că *o gândire profundă şi divină* (subl. n.) susţine realitatea şi cursul ei”[286].

Până când vine sfârşitul lumii, sfârşitul istoriei: *Şi-astăzi punctul de solstiţiu a sosit în omenire. /.../ E apus de Zeitate ş-asfinţire de idei*.

Se apropie apocalipsa, *se-nmulţesc semnele vremei*….

Matei Călinescu[287] remarca, în acest sens, faptul că, pe de-o parte, romanticii n-au fost deloc fericiţi să moştenească *lumina* raţionalismului iluminist şi s-au întors la „religia inimii” şi la „raţiunea inimii” (cum ar spune Pascal), la creştinism, aşa încât „romantismul era eminamente o expresie

[286] Rosa del Conte, op. cit., p. 100.
[287] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_C%C4%83linescu.

a *geniului creştinismului*"[288], iar pe de altă parte, ei înşişi au fost perfect conştienţi că trăiesc o epocă istorică de declin al credinţei, au constatat acea realitatea spirituală instaurată mai întâi în societatea occidentală, care s-a numit „moartea lui Dumnezeu şi au inclus în operele lor această temă esenţialmente modernă, cu mult înainte ca Nietzsche să o aşeze, la loc central, în doctrina profetică a lui Zarathustra"[289].

A exista în lumea *de sub soare* sau în cea *de sub lună* pare a denumi *aproximativ* acelaşi lucru, pentru scriitorii noştri din vechime, deşi se pot identifica şi diferenţe subtile, la nivel simbolic, între cele două sintagme.

Dosoftei se referă la *omul de supt lumină* (Ps. 89: *C-ai zâs să să-ntoarcă-n tină / Tot omul de supt lumină*) sau *de supt soare* (Ps. 48: *Că măiestrul încă moare / Ca tot omul de supt soare*).

În prefaţa *Eortologhionului* tipărit la 1701, Antim filosofează despre cele ce sunt *sub lună*, astfel:

Începutul, mijlocul şi sfârşitul, Stăpânul şi Domnul tuturor fiinţelor, şi simţitoare şi înţelegătoare, este Făcătorul tuturor, Dumnezeu.

Stăpânul însă şi sfârşitul tuturor celor ***de sub lună*** *este omul. Iar sfârşitul omului, pentru care s-a creat de Dumnezeu, este câştigarea şi fericirea lui Dumnezeu însăşi; fiindcă pentru om s-a făcut toată lumea aceasta, iar omul, se zice că s-a făcut de către Dumnezeu ca să dobândească pe Dumnezeu*[290].

Cantemir, în a sa *Istorie ieroglifică*, foloseşte la un moment dat aceeaşi sintagmă: *că din fire cele* ***supt lună*** *aşe s-au orânduit, ca unele după altele să urmeze, şi când unele mor, altele să învie şi simbathiia şi antipathiia dintr-însele să nu lipsească*[291].

Stăpânirea lunii este aceeaşi cu a soarelui. Sau, dacă ascultăm cu atenţie cele enunţate de Antim, soarele stăpâneşte pământul, în timp ce luna stăpâneşte marea (marea vieţii sau marea tulburată a patimilor), în noaptea acestei lumi – viziune însuşită şi de Eminescu.

---

[288] Matei Călinescu, *Cinci feţe ale modernităţii (modernism, avangardă, decadenţă, kitsch, postmodernism)*, traducere de Tatiana Pătrulescu şi Radu Ţurcanu, posfaţă de Mircea Martin, Ed. Univers, Bucureşti, 1995, p. 43.
[289] Idem, p. 62.
[290] *Opere*, op. cit., p. 405.
[291] Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, op. cit., p. 112.

Aşa încât, a sta *sub lună* poate avea semnificaţii aparte: a fi în noaptea lumii acesteia şi a căuta să ajungi la ţărmul fericirii veşnice, urmărind felinarul de lumină al lunii şi care expune raţiunii noastre, logosului uman, un reflex din lumina înţelepciunii divine eterne.

Faptul este specificat în *Psaltire*, în contextul unor profeții mesianice, despre întruparea lui Dumnezeu și coborârea Lui pe pământ, la Ps. 71, 6-7, 17: „Pogorâ-se-va ca ploaia pe lână și ca picăturile ce cad pe pământ. Răsări-va în zilele lui dreptatea și mulțimea păcii, cât va fi luna. [...] Numele lui va dăinui pe vecie; cât va fi soarele va fi pomenit numele lui".

Cât va fi luna poate să însemne *până la sfârșitul acestei lumi*, în timp ce *cât va fi soarele* este o altă expresie alegorică, ce desemnează *veșnicia*.

Nu este însă semnificativ că, la Dosoftei, omul este, încă, *supt soare* și *supt lumină*, în vreme ce, înaintea lui Eminescu chiar, pentru Antim și Cantemir, omul și lumea stau *supt lună*?

Dacă Eminescu știa și înțelegea atât de bine *vechile scripturi* medievale, aspectul nocturn și selenar al peisajelor sale, departe de a fi un produs romantic, nu este decât o *reproducere* în lirica sa a conștiinței cu care cei doi scriitori din primul sfert de veac XVIII, Antim și Cantemir, reproduceau *peisajul lumii moderne*, cu o acuratețe vizionară impecabilă.

Eminescu e departe de Petrarca, pentru care epoca medievală era *ev întunecat*, pentru el Veacul de Mijloc era luminos, iar epoca modernă este *întunecată*, înnoptată.

Să ne aducem aminte și că preromanticii noștri pașoptiști, începând de la Cârlova, preferau panorama asfințitului de soare și regimul înserării în locul celui nocturn, iar Negruzzi încă *simțea lumina* și după ceasul apusului, simbolizând poetic un reflex al conștiinței.

Această înţelepciune divină, ilustrată simbolic de lumina solară, se stinge din oameni în vremurile din urmă:

Se-nmulţesc semnele vremei, iar cerul de-nserare / Roşu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare / Şi idei a zeci de secoli sunt reduse la nimic; / ***Soarele divin*** *ce-apune varsă ultimele-i raze / Pe-****a istoriei câmpie mult iubită*** *şi se lasă / În oceanul de-ntuneric, ce s-arată inamic.*

Dumnezeu, Cel *ce scrii mai dinainte a istoriei gândire*, este *Soarele divin* şi Scriitorul care a scris cu lumina Sa

istoria lumii şi a universului, care a adus toate la existenţă din iubire, pentru că istoria lumii se desfăşoară ca o *câmpie mult iubită*.

Dumnezeu a iubit-o mult, de aceea a adus-o întru fiinţă şi o conduce spre un sfârşit anume.

La un moment dat, ceva mai devreme în poem, ajungând la apariţia şi înălţarea Romei pe scena lumii (după ce, înainte, a reprodus mărirea şi decăderea Asiei, a Babilonului, a Egiptului, Israelului şi a Greciei), Eminescu caută o motivaţie anume pentru naşterea acestei civilizaţii, cea romană, care a marcat atât de mult istoria umanităţii, atât cultural, cât şi religios (să nu uităm că Imperiul Roman devine creştin începând cu anul 313, iar Imperiul Roman de Răsărit supravieţuieşte până în 1453), şi ne transmite, sub aceeaşi formă încriptată metaforic, că a fost voinţa unui *mândru soare*, Acelaşi *Soare* despre care era vorba mai sus:

Sau ghicit-aţi vreodată ***ce socoate-un mândru soare*** */ Când c-o* ***rază de gândire*** *ţine lumi ca să nu zboare / Să nu piard-a lor cărare, să nu cadă-n infinit?*

Acest Soare este Cel ce, cu o rază, *ţii bolţile tăriei să nu cadă-n risipire*, şi pe care poetul Îl întreba *cine eşti?*, ca să *pot pricepe şi icoana Ta… pe om*.

Lumile nu au o raţiune şi o ordine a lor proprie (aceeaşi cugetare am descoperit-o la Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, ca şi *paradigma soarelui* şi a mişcării cosmice), *zvârcolindu-se aleargă turburate şi rebele / Şi să frângă-ar vrea* ***puterea ce le farmăcă*** *pre ele / Şi s-alerge-ar vrea în caos de-unde turburi au ieşit*.

Dumnezeu are *puterea* care ţine lumea, universul în armonie, aşa cum *icoana* sau *paradigma* soarelui o arată.

Puterea lui Dumnezeu nu este însă *una tiranică*, ci *fermecătoare*, pentru că este *puterea iubirii*, nu *a urii*. Este cea care a umplut inima poetului, în copilărie, *cu farmecele milei* (*Rugăciunea unui dac*).

În acelaşi timp, lipsa raţiunii este sursa nihilismului, pentru că planetele cele fără raţiune, *rebele*, dacă ar fi lăsate fără *raza* lui Dumnezeu, ar cădea din *puterea ce le farmăcă* şi s-ar întoarce, cu adevărat, în nefiinţă – aşa cum preciza şi Sfântul Atanasie cel Mare (sec. IV).

Numai că, înaintea transfigurării ei finale, când lumea *înserează*, inimile umane nu se mai lasă fermecate de iubire, de frumuseţe, devin glaciale şi nu mai este nimeni, dintre oameni, să oprească acest cataclism universal, ca *Dumnezeu*

s-apuie de pe cerul cugetării, / Nimeni noaptea să se-ntindă pe-a istoriei mormânt.

Gândirea omenirii devine *oceanul de-ntuneric, ce s-arată inamic* lui Dumnezeu.

Razele Soarelui dumnezeiesc nu mai străbat acest ocean de întuneric ireflexiv.

Dar, dacă oamenii şi-au baricadat mintea în faţa luminii, *planetul ce îi poartă cugetă adânc şi sfânt*.

Eminescu se ştia pe sine că este *tristă fire vizionară* (parafrazăm un vers din *La moartea lui Neamţu*) – *tristă*, pentru că de *profeţi* nu ascultă, din nefericire, cei pe care îi vizează avertizările lor, iar Eminescu vedea, ca şi alţii – de la Asachi la Macedonski[292] –, în *poeţi* nişte *profeţi* care cheamă neamul la trezvie şi iluminare, într-un sens cu destul de multă încărcătură tradiţională şi religioasă.

Aceşti *poeţi* îşi explicau sensul existenţei şi al împlinirii lor *poetice* printr-un destin profetic, într-o conjunctură istorică aparte – proniată de Dumnezeu –, şi nu prin atingerea culmilor estetice ale poeziei. De aceea, evocarea elogioasă din *Epigonii*…

Dacă Eminescu şi romanticii preferă să-şi reprezinte epoca printr-un peisaj sublunar, prin care recunosc ceasul înserării sau al înnoptării doctrinare care s-a instaurat asupra lumii, dar încă mai au un ochi de lumină pe cer, care e luna, ca o fereastră dumnezeiască spre Soarele şi Lumina veşniciei, în schimb, poeţii moderni şi poezia modernă nu mai oferă un spectacol nocturn al vieţii, ci expunerea unui peisaj interior al unei mari suferinţe, al infernului fără ieşire ipostaziat sub diferite reprezentări ale terorii spirituale.

Şi tot Matei Călinescu a făcut observaţia, foarte corectă, că „mulţi autori dintre cei mai importanţi, numiţi *moderni*, sunt de neînţeles în afara tradiţiei iudeo-creştine, pe care continuă să o reprezinte, indiferent cât de *deviant*"[293].

Acelaşi lucru l-a remarcat şi Rosa del Conte, oferindu-l ca exemplu pe Arghezi[294].

Lirica lui Bacovia sau a lui Blaga pot fi luate şi ele drept paradigmă, în acest sens, pentru contextul modernist al literaturii române.

Peisajul sublunar mai supravieţuieşte în versurile lui Blaga[295] doar în primele două volume, pentru ca, începând cu

---

[292] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski.

[293] Matei Călinescu, op. cit., p. 63.

[294] Rosa del Conte, op. cit., p. 28-29.

volumul al treilea, poezia lui să devină o obsesivă transpunere lirică a subteranelor de tip dostoievskian, a suferinţei interioare, în imagini ale infernului subpământean, de unde nu ştie dacă mai există mântuire, deşi el însuşi aşteaptă o înviere de obşte în care oamenii să iasă din morminte ca ciocârliile.

Toate aceste interpretări sunt însă invizibile, atunci când critica literară refuză să ia în discuţie semnificaţiile religioase ale viziunilor poetice.

Nicolae Manolescu[296], vorbind despre studiul lui Călinescu despre Eminescu, era nemulţumit – între altele – de felul cum afirmaţia „că luna, şi nu soarele, este *astrul romanticilor*" îşi găseşte la Călinescu ilustrarea „prin Dante, prin *Orlando furioso* şi prin cavalerul de Marino, dar prin niciun romantic"[297].

Pe de altă parte, după cum remarca Ioana Em. Petrescu, izvorârea cosmică a lunii şi a stelelor, în opera eminesciană, se petrece la ceasul înserării – *O, ceas al tainei, asfinţit de seară* (*Trecut-au anii*) – şi reprezintă o reeditare perpetuă a genezei şi o izvodire a lumilor din lumină.

Ceasul înserării, în Ortodoxie, are multiple semnificaţii.

Seara este timpul începutului lumii (*Şi a fost seară şi a fost dimineaţă: ziua întâi* – Fac. 1, 5), timpul când Protopărinţii Adam şi Eva au căzut din Rai (Fac. 3, 8), şi timpul când Hristos a murit pe Cruce şi a rezidit întru Sine umanitatea, reînnoind întreaga Sa creaţie.

La ceasul înserării se cântă „Lumină lină", imn în care este lăudat Hristos ca Cel ce este Lumina lină a slavei Tatălui şi Creatorul a toate.

Aceeaşi „Lumină lină" pe care, cu puţină vreme înainte de moarte, Eminescu şi-a arătat dorinţa de a o asculta în fiecare seară, dacă va fi înmormântat lângă o mănăstire la marginea mării.

Putem spune aşadar că Eminescu a simţit înserarea ca fiind ceasul prielnic în care se fac vizibile temeliile lumii, adâncul de lumină şi de raţionalitate al creaţiei, zidite după chipul Logosului-Lumină, al Cuvântului-*Gând*.

Aşa încât înserarea, asfinţitul cu izvorârea lui de lună şi de stele, nu este numai un timp tragic al apusului de soare,

---

[295] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga.

[296] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Manolescu.

[297] Nicolae Manolescu, *Istoria critică...*, p. 720.

lecturat în cheie simbolică, ca apusul Soarelui-Dumnezeu de pe cerul minţilor umane, ci este şi un timp al nostalgiei şi o suspinare neîncetată – *izvoarele suspină* (*Somnoroase păsărele*), *trunchii vecinici suspină*, *pădurea lin suspină* (*Călin…*), *apele plâng* şi *stele nasc umezi pe bolta senină* (*Sara pe deal*), etc. – după restaurarea omului şi a universului întreg în puritatea dintâi cu care a fost creat.

Natura aşteaptă liniştită (ca şi la Naşterea Mântuitorului – am văzut la Antim): *totul doarme-n zvonul izvorului de pace* (*Mureşanu*).

Izvorul are *zvon de pace*, o veste bună pe care o aşteaptă să se împlinească fără nelinişte, fără tulburare.

Tăcerea, liniştea, pacea naturii, din poezia lui Eminescu sunt semne premergătoare ale unei curgeri fireşti a lumii spre desăvârşirea sa şi spre covârşitoarea pace finală.

Contemplarea naturii este de aceea iriniforă, aducătoare de serenitate şi pace adâncă: *Cum inima-mi de-adânc o linişteşte…răsărirea stelei în tăcere* (*Sunt ani la mijloc…*).

Momentul acesta al restaurării, aşteptat de întregul cosmos, este tocmai *Apocalipsa*, care înseamnă *dezvăluire*, *revelare*, în limba greacă.

Astfel că, ceea ce este angoasă şi frică de neant şi de înghiţirea morţii veşnice, la nivelul filosofic, al raţiunii umane zbuciumate, este de fapt linişte, nădejde şi aşteptare înfiorată, dar paşnică, la un alt nivel al textului poetic, exprimat exclusiv metaforico-simbolic.

Spre această interpretare ne îndreaptă şi echivalenţa dintre sensurile verbului *a răsări*, foarte des folosit în poezia eminesciană, şi care se referă atât la naşterea universului, la izvodirea lumii (*De atunci răsare lumea, lună, soare şi stihii*…şi mai multe exemple am oferit anterior în acest capitol), dar este folosit şi cu sensul de înviere, renaştere, transfigurare: *Din valurile vremii, iubita mea, răsai* (*Din valurile vremii…*); sau: *O Sarmis, Sarmis, Sarmis! Răsai de unde eşti* (*Sarmis*) – adică: înviază, scoală-te, înalţă-te din moarte. Hristos *din mormânt răsare învingător* (*Învierea*), iar poetul imploră în rugăciune către Maica Domnului: *Răsai asupra mea, lumină lină* (*Răsai asupra mea…*); şi către Dumnezeu: *Tu, ce în câmpii de chaos semeni stele – sfânt şi mare, / Din ruinele gândirii-mi, o, răsai, clar ca un soare* (*Memento mori*).

Sunt *două* înserări, adică două niveluri ale textului, aşa după cum sunt două cosmogeneze în *Scrisoarea I*, din perspective diferite.

Există o înserare dramatică, în care *e apus de Zeitate şi-asfinţire de idei*, în care *cerul de-nserare / Roşu-i de războaie crunte, de-arderi mari, de disperare*, fiindcă *se-nmulţesc semnele vremei* (*Memento mori*), ale sfârşitului lumii; şi există o altă înserare, în care *răsar* necontenit luna şi stelele pe cer, suspinând laolaltă cu izvoarele care le reflectă lumina – o înserare tipologică şi nostalgică, prefaţând restaurarea lumii în lumina, puritatea şi frumuseţea ei primordială.

Înserarea ideologică şi înserarea cosmică, deşi evenimente coincidente temporal, sunt două realităţi distincte, pentru că se petrec în planuri de lectură şi de înţelegere diferite.

Însă cea de-a doua semnificaţie a înserării, cea de *răsărire* a lumii – în opoziţie cu cea de asfinţit al lumii – nu este prezentată explicit în textul poetic, ci este o concepţie umbrită metaforic, printr-un procedeu literar care îi era foarte familiar şi lui Antim.

Paradoxul este că, pe când mesajul direct pare a fi acela că lumea moare, piere în *stingerea eternă*, curge spre *moartea eternă*, poezia lui Eminescu are şi un mesaj indirect, încifrat, scris cu litere cosmice, cu literele de foc ale stelelor şi aştrilor cereşti, şi care afirmă contrariul şi anume că lumea îşi aşteaptă în pace restaurarea şi nu pieirea.

Filele cerului, *cartea cerului albastru* se deschide celor ce ştiu să o citească şi anume munţilor, *nalţi şi negri, înţelepţi de bătrâneţe*, adică celor ce sunt munţi ai înţelepciunii, încărunţiţi în cunoaştere, „munţi extatici”[298].

Valurile mării *stau la vorbă cu stelele proroace* (*Scrisoarea IV*) sau cu *prorocitoare stele* (*Memento mori*), dacă valurile mării, care sunt oamenii, sunt aceia care ştiu şi înţeleg ce prorocesc stelele cereşti. În codri, *frunzele toate îşi comunică misteruri* (*Memento mori*).

E o comunicare neostoită, o verbalizare neîncetată a conştiinţei nemuririi.

Luna mişcă *singurătăţi* pe mare, pentru că cei ce ridică ochii *la steaua singurătăţii* (*Odă…*) sunt mişcaţi spre a înţelege limba de lumină a stelelor, a celor de sus, din

[298] Rosa del Conte, op. cit., p. 318.

imperiul de lumine, unde e şi *faţa sfântă a lunei* (*Memento mori*).

Este o limbă sfântă a cosmosului, o carte sfântă a naturii, pe care *a-nţelege n-o mai pot* (*O, rămâi...*) şi care comunică cu lăuntrul cel mai adânc al omului, mai presus de raţiunea umană discursivă.

De aceea, ceea ce este traumă la nivelul conştiinţei interogative umane, se transformă în pace şi seninătate, în aşteptare plină de dor, în loc de panică, la un alt nivel al conştiinţei, de mai mare adâncime şi care ştie să comunice cu logosul cosmic.

Ceea ce este înserare în planul conştiinţei umane, în sensul de sfârşit de lume, nu coincide, ca sens, cu înserarea din planul comic, unde nu e sfârşit de lume, ci început de lume, o regenerare şi o transfigurare pentru toată veşnicia, în opoziţie cu *moartea eternă*.

Cosmosul nu pledează pentru o moarte veşnică, ci pentru o viaţă veşnică, al cărei chip şi icoană este ipostazierea frumuseţii sale, atâta cât poate universul acesta (care este numai pridvorul Raiului) să reproducă din adevărata veşnicie.

Concluzia noastră este, aşadar, aceea că, dacă ignorăm literatura românească veche, să nu putem răspunde niciodată la întrebarea lui Perpessicius (din prefaţa ediţiei citate mai jos): „De unde vine această *inepuizabilă lumină* (subl. n.) a poeziei lui Eminescu?” – ne amintim că și Tudor Vianu îl recepta pe Eminescu, în tablourile acestuia de natură, ca *pictor al luminii* [299].

Ea nu poate izvorî nici din pesimismul schopenhauerian şi nici din credinţa în Nirvana budistă, ci din tradiţia şi cultura ortodoxă a poetului, în care Dumnezeu e Lumină şi e Logos care Se comunică făpturii umane şi creaţiei Sale, îndumnezeind fiinţa umană şi transfigurând cosmosul, prin restaurare.

De asemenea, dacă nu privim poezia eminesciană pe linia tradiţiei literare şi oratorice româneşti, s-ar putea să nu putem să pricepem niciodată de unde izvorăşte, în cazul poetului nostru naţional, acea dorinţă şi putere extraordinară de a concentra, de a miniaturiza imagistico-poetic, idei şi viziuni care, în proză sau filosofie, ar fi putut cunoaşte dezvoltări fastuoase.

---

[299] *** *Tudor Vianu despre Eminescu*, op. cit., p. 68.

Eminescu iubea exprimarea eliptică a metaforei ca reprezentând eminamente poezia, în timp ce proza era pentru el, ca pentru toată epoca paşoptistă anterioară, o imagine a vieţii şi a lumii pline de corupţie morală şi de dureri: *Sunt sătul de-aşa viaţă... nu sorbind a ei pahară, / Dar mizeria aceasta,* ***proza*** *asta e amară* (*Scrisoarea IV*).

Acelaşi lucru îl exprimă şi în nuvela *Cezara*, care începe cu aprecieri despre roman, ca paradigmă a vieţii, în urma afirmaţiei lui Al. Dumas[300], anume că *romanul a existat dintotdeauna*.

O asemenea dezvoltare prozaică a mai multora dintre motivele eminesciene o va face însă, ulterior, Mircea Eliade, în câteva din nuvelele sale fantastice (vom vedea mai târziu), întrucât îl înţelegea pe Eminescu ca o chintesenţă a gândirii, a credinţelor şi a spiritului românesc.

Însă adeziunea interioară, profundă pe care o dovedeşte Eminescu faţă de modelele literare tradiţionale româneşti denotă şi o adeziune faţă de ceea ce exprimă ele, pentru că nu ne aşteptăm din partea sa la o aderare fidelă faţă de formă fără a fi înţeles şi fără a fi avut o relaţie de mare intimitate cu fondul.

În toată opera sa, poetul ne oferă dovezi ale dragostei cu care s-a întors spre evul mediu românesc, pe care nu l-a considerat, precum Petrarca, drept „ev întunecat”, ci ca „timp al plenitudinei”[301], după cum a arătat Zoe Dumitrescu-Buşulenga, considerând că toate treptele istoriei româneşti i-au fost *sfinte* lui Eminescu.

Asemenea, în opinia Rosei del Conte, pe parcursul întregii sale exegeze asupra operei poetice eminesciene, se arată cum Eminescu a lăsat să se vadă, în poezia sa, răsărind din adâncuri, gândirea arhaică ortodoxă, în exprimări biblice sau de inspiraţie patristică şi isihastă.

Fundamentele cugetării eminesciene, considera domnia sa, nu se află în filosofia contemporană lui, ci într-o gândire şi o concepţie despre lume cu mult mai vechi, care se află expuse în Patristica ortodoxă, la Sfinţi precum Ioan Gură de Aur, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul, Grigorie de Nyssa, Macarie cel Mare[302], Chiril al Alexandriei[303], Efrem Sirul[304],

[300] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandre_Dumas.
[301] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu – cultură şi creaţie*, op. cit, p. 28.
[302] A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Macarie_cel_Mare.
[303] Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Chiril_al_Alexandriei.
[304] Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Efrem_Sirul.

Isaac Sirul[305], Clement Alexandrinul, Calist Patriarhul, Augustin, la Origen[306] sau în cărţi de largă circulaţie în aria ortodoxă, precum *Vieţile Sfinţilor*, *Varlaam şi Ioasaf*, *Fiziologul*, etc.

Înţelegem cu atât mai mult de ce metafora este, şi la Antim şi la Eminescu, sincoparea literară şi stilistică a unei cugetări cu multe falduri.

O teologie şi o cugetare de proporţii gigantice sunt concentrate şi reduse la scara *miniaturală* a metaforei (metafora poetică devenind un fel de *ikebana* literară românească sau o transpunere la nivel literar a artei miniaturii, grafice sau picturale, practicate în evul mediu românesc).

În acelaşi timp, o filmografie imensă a cosmogenezei şi a unor evenimente planetare şi cosmice colosale, este surprinsă în scene casnice, rustice, pline de tandreţe şi calmitate, Eminescu integrându-se prin aceasta, în mod desăvârşit, în tradiţia şi mentalitatea religioasă de aproape două milenii a românilor.

În consecinţă, considerăm că Ion Negoiţescu a intuit ceva esenţial atunci când a afirmat că „adânca vibrare a lirismului eminescian se naşte din...acel amor cosmic revărsat în lume"[307], dragoste pe care Antim o vede revărsată de Dumnezeu în însăşi frumuseţea genuină a lumii.

Este sesizabil, în poezia lui Eminescu, chiar şi faptul că „...sacralizarea naturii ia forme liturgice, smirna şi tămâia răspândindu-se cu (aceeaşi) risipă..."[308] în feericele descrieri de natură eminesciene, şi că natura este „prodigioasă de mireasmă, ca o biserică"[309].

Şi acest fapt stă în strânsă legătură cu o altă constatare, pe care o considerăm la fel de corectă, anume că: „În opera niciunui alt poet român dragostea nu are o semnificaţie mai cuprinzătoare, ca la Eminescu"[310].

Dragostea, care este Însuşi Dumnezeu, după cum spunea Antim Ivireanul, urmându-l pe Teologul cel Mare, Ioan, Dragostea a creat lumea şi lumea aceasta e plină de reverberaţiile iubirii.

---

305 Idem: http://www.calendar-ortodox.ro/luna/ianuarie/ianuarie28.htm.
306 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Origene.
307 Ion Negoiţescu, op. cit., p. 109.
308 Idem, p. 95.
309 Idem, p. 158.
310 Idem, p. 165.

Cine simte aceste reverberaţii – şi marii poeţi le pot uneori simţi – ajunge la intuiţii profunde.

Şi nu avem să ne mirăm prea mult de aceste coincidenţe, dacă acceptăm, precum Nicolae Steinhardt[311], că „orice operă de artă autentică stă sub semnul unui *duh iubitor de oameni*. Orice operă de artă autentică e *un imn de slavă* a creaţiei. Departe de a porni de la demonism, arta e un mijloc de înălţare a sufletului şi un izvor de bucurie curată şi nobilă"[312].

Şi, adăuga părintele Steinhardt, vorbind de Georg Trakl[313] şi de Georges Brassens[314], că „îi place lui Hristos să se facă presimţit copiilor şi poeţilor"[315], adică inocenţei căutătoare, setei autentice de cunoaştere şi de iubire.

Era, prin urmare, normal ca Eminescu, pornind de la sensibilitatea sa înnăscută pentru a asculta glasul naturii şi a o contempla şi de la lecturile sale numeroase din cărţile şi manuscrisele vechi pe care le citise cu nesaţ, să aibă multe în comun, atât în plan ideatic, cât şi în cel al formulelor poetice, metaforice, cu Antim Ivireanul, cu care – o repetăm – s-ar putea să fi avut posibilitatea să ia cunoştinţă măcar prin întâlnirea cu unele copii ale paginilor sale.

Deşi sensul în care merge studiul lui Negoiţescu este acela de a exclude din ecuaţie orice impresie de religiozitate a poetului şi de a evidenţia sâmburele de *demonism* din opera sa poetică (chiar şi acolo unde, în ce ne priveşte, nu credem că ar fi vorba, cu niciun chip, despre aşa ceva), am semnalat totuşi unele din observaţiile analizelor sale, pentru că, la nivel particular, fragmentar, ele coincid cu propriile noastre opinii.

În acest sens, exegetul poemelor eminesciene constată chiar neliniştea profundă a lui Eminescu, cea mai autentică, o „nelinişte care e mai mult decât dor metafizic"[316] şi care vizează ajungerea la „odihna absolută (nu cea a contemplării artistice), la contemplarea divinităţii..."[317], contemplare care este superioară celei naturale (contemplarea universului) şi pe care atât de mult o propovăduieşte Biserica Ortodoxă ca fiind posibilă numai printr-o viaţă curată şi sfântă, prin care

---

311 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Steinhardt.

312 N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii (Convorbiri cu Ioan Pintea)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, p. 57.

313 A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Georg_Trakl.

314 Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Georges_Brassens.

315 N. Steinhardt, *Primejdia mărturisirii (Convorbiri cu Ioan Pintea)*,op. cit., p. 83.

316 Ion Negoiţescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 29.

317 Ibidem.

oamenii pot ajunge să vadă lumina dumnezeiască, precum Apostolii pe Tabor, dacă îşi fac – după expresia Sfântului Antim – mintea lor, *muntele Taborului*.

Eminescu, în neliniştea sa, gândind la *care-i scopul vieţii mele*, avea însă nădejdea, exprimată într-un poem, că *prin lumine / M-oi sui la Dumnezeu* (*Cântecul lăutarului*).

Antim propune, în numele Evangheliei, revenirea omului în patria sa de origine, din care a fost exilat de păcatul său, revenire care se produce prin pocăinţă, prin transfigurare, prin întoarcerea la starea nepervertită iniţială.

Omul care se pocăieşte recuperează întregul cosmos, încă o dată, şi odată cu sine, în virtutea ontologiei sale, a principiului personal care caracterizează ontologia sa, fiind creat după chipul lui Dumnezeu.

El răsare *c-o-ntreagă lume*, aşa precum Hyperion[318], din *genuni*, ale nefiinţei şi apoi ale iadului, căci pocăinţa creştină se trăieşte ca o „ieşire în nefiinţă".

Aşa ne dă mărturie, printr-o voce contemporană nouă, experienţa milenară creştin-ortodoxă: „ieşirea în nefiinţă [o trăiam] ca pe o stingere a întregului cosmos în mine: *în mine*, cu moartea mea, moare întregul neam omenesc, cu toate suferinţele şi bucuriile sale, cu toate năzuinţele şi cunoaşterile.

Mai mult: Însuşi Dumnezeu, încă necunoscut, şi totuşi oarecum cunoscut, şi El moare în mine şi pentru mine.

Întreaga fiinţă făcută şi nefăcută se pierde în hăul cel fără de fund al întunericului uitării. Experienţele unei astfel de stări erau, în esenţă, contemplarea *absolutului* (chipul-răsfrângerea Absolutului) principiului ipostatic în noi, însă sub semnul minus.

Când însă a venit lumina necreată, dându-mi mărturie duhului că eram în afara stăpânirii morţii, atunci tot ceea ce înainte murise în mine, prin lucrarea acestei lumini, a înviat împreună cu mine"[319].

Unele imagini eminesciene sunt în mod cert inspirate de Scripturile Sfinte sau de scrierile Sfinţilor Părinţi despre cunoaşterea dumnezeiască, precum cele din următoarele versuri: *Când sufletu-mi noaptea veghea în extaze / Vedeam ca în vis pe-al meu înger de pază*… (*Geniu pustiu*).

---

[318] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Hyperion_%28mitologie%29.

[319] Arhimandritul Sofronie [Saharov], *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere din limba rusă de ieromonah Rafail Noica, Ed. Sofia, Bucureşti, 2005, p. 266-267.

În timp ce alte versuri sunt inspirate din învăţăturile teologice despre rugăciunea curată, isihastă, despre tăcerea minţii sau tăcerea gândurilor: *Când însuşi glasul gândurilor tace, / Mă-ngână cântul unei dulci evlavii…* (*Sonet*).

„O mireasmă preţioasă de lucruri rare şi învechite păstrează pentru noi şi o întreagă serie de expresii pe care el le ia dintr-o tradiţie de texte de disciplină ascetică, din care cunoaşte nu numai operele inspirate de marii maeştri ai aşa-numitei *nepsis* (păzirea) – un Macarie din Egipt [Sfântul Macarie cel Mare], un Isaac Sirianul [Sfântul Isaac Sirul] – […], ci şi manualele curente, pe care le vom numi tehnice, în uz de activitatea duhovnicească”[320] – şi scriind aceste cuvinte, Rosa del Conte se referă aici acel poem eminescian, *Pentru păzirea auzului*, inspirat de o carte a Sfântului Nicodim Aghioritul:

„Şi numai în acea tradiţie [isihastă] supravieţuiesc metafore precum *uşile gândirii*, *încăperile gândirii*, *cămara tristei inimi…*, a căror pace vrea să o apere «păzirea» poetului, barând accesul imaginii care vrea să domine prin ochi, tulburând-o, intimitatea tainică a omului”[321].

Însuşi dinamismul cosmic eminescian, al corpurilor cereşti şi importanţa lui, sunt extrase – credem că este evident acum – dintr-o concepţie cu mult mai veche decât romantismul, care este cea creştin-bizantină şi care priveşte luminătorii cerului atât din perspectivă reală, ca planete fără viaţă (căreia ştiinţa modernă i-a dat dreptate, în defavoarea platonismului, a lui Origen şi a neoplatonismului), cât şi simbolico-mistică.

Posteritatea literară a lui Eminescu l-a înţeles adeseori foarte profund şi complex şi îi putem enumera aici, printre cei care au conştientizat fiorul versurilor eminesciene şi l-au transpus în mod personal în versurile sau în opera lor, pe Octavian Goga, Ion Pillat, George Bacovia, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Mircea Eliade.

Un poem ca *Iisus pe valuri*, al lui Octavian Goga, spre exemplu, interpretează de la sine înţelesul unor sintagme eminesciene atât de mult dezbătute de către exegeza literară.

Reproducem o parte din acest poem, pentru că ni-i evocă, în acelaşi timp, pe Antim Ivireanul şi pe Eminescu:

---

320 Rosa del Conte, op. cit., p. 327.
321 Ibidem.

În noaptea aceea neagră şi târzie
Călătorea departe uraganul,
Cu repezi paşi de repede pierzare,
Când peste-albastra apelor mânie
S-a desluşit Iisus Nazarineanul,
Cu braţu-ntins spre binecuvântare…

Apostolii, cu teamă şi mirare,
Şi-n preajma lor îngenunghiat poporul,
Înfioraţi de mândra arătare
Stăteau pe mal, privind pe-nvăţătorul
Ce-alunecând pe-a undelor cărare
Înainta prin trăsnet şi genune…

Pe urma lui, supuse de minune,
Pe rând primind cereasca lui mustrare,
Se potoleau furtunile nebune,
Şi firea-ntreagă resimţea fiorul…
Scăpau corăbii prinse de vâltoare,
Din nou viaţa se-ntorcea pe valuri,
Când păsări albe, reluându-şi zborul,
Pescarii veseli năzuiau spre maluri…

Şi-n vreme ce fiinţa-i zâmbitoare
Împurpurată-n sfânt-aureolă
Se prelungea topită-n depărtare,
Strălucitoarea cerului cupolă,
Cu praf de stele luminând decorul,
Se aprindea mai tare, tot mai tare,
Ca să apară-n drum Mântuitorul,
Semănător de linişte pe mare! /…/

Legendă [322] *veche,* ***plină de-nţelesuri****,*
Ce-ai luminat prin veacuri de rugină,
Şi-n rătăcirea negrelor eresuri
Ai mângâiat ***singurătăţi sihastre****,*
Legendă veche, floare de lumină,
Azi tot mai mult cu taina ta mă-mpresuri*…*

Corăbier bolnav al vremii noastre,
Mi-e prora frântă şi zdrobit catargul

[322] *Legendă* are aici sensul de *istorie veche*, de povestire a unor fapte întâmplate demult, iar nu sensul de *basm*, ca ficţiune narativă şi invenţie fabuloasă.

De-atât potop de vifor şi dezastre,
Dar ochii mei tot mai visează largul…
Te chem deci, blând îmblânzitor de fiare,
Tu care împaci hotare cu hotare
Şi picuri dulce liniştea uitării
În bietul suflet văduvit de mamă;

Oriunde eşti, şi orişicum te cheamă,
Tămâia mea de ucenic te-aşteaptă,
***Stăpân măreţ al valurilor mării**,*
Tu, care-nfrâni în adâncimi vulcanul,
Preamilostive Crist de legea nouă,
Spre tine-n noapte ruga mi se-ndreaptă…[323].

Ar mai fi de remarcat că cel mai mare poet din literatura noastră, Mihai Eminescu, nu îndeplineşte nici el deziderattul *artei pentru artă*, aşa cum nu-l îndeplineşte nici toată literatura veche.

Negoiţescu sesiza corect, după părerea mea, faptul că „în poezia lui, procesul de creaţie va avea mereu sensul clarificării conceptuale”[324] şi că „filozofia lui Eminescu nu este o filozofie a poematizării, ci o *filozofie poetizată* (subl. n.), de unde şi caracterul ei discursiv, retoric şi uneori didactic”[325] – la fel cum, în cazul lui Antim Ivireanul şi al multor texte medievale, vorbim de o teologie care îmbracă veşmântul poeziei, a ceea ce pare metaforă la nivel lingvistic, deşi, în esenţă, nu este vorba de *tropi* sau de *metaforă poetică*.

Accentul acesta *discursiv, retoric şi uneori didactic* aparţine poeziei medievale, de la Dosoftei până la Cantemir şi Antim, şi se prelungeşte în lirica *modernă*, de la preromantici până la Nichita Stănescu.

Ca reprezentant (unic în literatura noastră) al *highromanticism*-ului, al romantismului de cunoaştere şi de viziune, Eminescu se pretează cel mai bine unei interpretări unisemantice a ermetismului său textual (ermetism aflat în opoziţie cu obscuritatea plurisemantică a poeziei moderne), ceea ce îl conduce într-o foarte mare vecinătate cu textele

[323] Octavian Goga, op. cit. Sublinierile din text ne aparţin.
[324] Ion Negoiţescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 19.
[325] Idem, p. 20.

noastre religioase vechi şi cu Antim Ivireanul, al căror unisemantism teologic este evident.

Lirismul este la Eminescu, ca şi la Antim Ivireanul, un pretext pentru enorme concentrări de imagini şi viziuni, ale căror semnificaţii sunt unic interpretabile şi abisal de profunde.

Aşadar, se observă destul de limpede că în opera marelui poet romantic rezonează, în urma lecturilor sale din literatura bizantină şi românească veche (poate şi din Antim Ivireanul), multe ecouri ale unor străvechi atitudini identitare creştine.

Fireşte, aceste idei nu apar în dialectica lor pură, creştină, ci amalgamate în pasta cugetării eminesciene. Eminescu, ca orice artist de geniu, a avut orgoliul de a dori să-şi creeze o viziune personală despre lume:

Ca s-explic a Ta fiinţă [a lui Dumnezeu]*, de gândiri am pus popoare, / Ca idee pe idee să clădească pân-în soare, / Cum popoarele antice în al Asiei pământ / Au unit stâncă pe stâncă, mur pe mur s-ajungă-n ceruri. / Un grăunte de-ndoială mestecat în adevăruri / Şi popoarele-mi de gânduri risipescu-se în vânt.* (*Memento mori*).

Însă adevărul vieţii lui a cuprins nu numai mărturisirea unor avânturi babilonice, ci şi a neputinţei de a putea exprima tainele creaţiei, frumuseţea ei cea mai adâncă:

Aceasta e menirea unui poet în lume?
Pe valurile vremii, ca boabele de spume
Să-nşire-ale lui vorbe, să spuie verzi ş-uscate
Cum luna se iveşte, cum vântu-n codru bate?
Dar oricâte ar scrie şi oricâte ar spune...
Câmpii, pădure, lanuri fac asta de minune,
O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers.
Natura-alăturată cu-acel desemn prea şters
Din lirica modernă – e mult, mult mai presus
(*Icoană şi privaz*).

De remarcat faptul că Eminescu vorbeşte despre *lirica modernă* şi pune semnul egal între aceasta şi poezia vremii sale[326].

---

[326] Am folosit următoarele ediţii ale operelor eminesciene (la care am apelat, de altfel, şi în capitolele anterioare şi vom apela şi mai departe): Mihai Eminescu, *Opere alese*, vol. I şi II, ediţie îngrijită şi prefaţată de Perpessicius, col. Scriitori români, EPL, Bucureşti, 1964; M. Eminescu, *Poezii I, II, III*, ediţie critică de D. Murăraşu, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982; Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 51, 90-91, 106, 126.

De altfel, considerăm că literatura română modernă, mai ales în începuturile ei, în perioada paşoptistă şi romantică, s-a inspirat, mult mai mult decât se afirmă, din literatura veche şi a găsit din belşug nuclee lirice şi narative ori filoane confesiv-psihologizante, în literatura noastră medievală.

Din substanţa acesteia a reuşit să tragă concluzia unei existenţe proprii, independente ca ideologie artistică, ulterior trecându-se cu vederea revendicarea sa din literatura tradiţională, bisericească sau istorică, aceasta fiind împinsă spre indexarea arhivistică.

„Eminescu nu e o floare rară, desfăcută aproape prin miracol dintr-o sământă adusă din întâmplare pe solul Daciei din suflarea vânturilor apusene: este un astru ţâşnit din adâncurile cerurilor din Răsărit, ca mărturie despre o civilizaţie tânără şi nouă, dar înrădăcinată într-un trecut de veche cultură şi de severă tradiţie.

Ca şi a *Luceafărului* său, lumina lui a străbătut, înainte să ajungă până la noi, o cale lungă”[327], calea tradiţiei bizantin-ortodoxe şi româneşti.

Eminescu a scris privind mereu spre trecut şi spre literatura veche românească, ca spre izvorul genuin al limbii, al cugetării şi al spiritualităţii româneşti, iar toată literatura română ulterioară şi cu precădere poezia, de la Bacovia şi până la Nichita Stănescu şi după el, se scrie privind mereu cu ochii la Eminescu.

Ca un ecou al literaturii noastre vechi în literatura modernă, putem spune împreună cu Nichita, că *pluteşte o floare de tei în lăuntrul unei gândiri abstracte*, ca semn al iradierii bălsămitoare a limbii şi cugetării vechi româneşti până la noi şi al transcenderii raţionalismului rece şi a estetismului dominant ale gândirii moderne.

[327] Rosa del Conte, op. cit., p. 29.

5. Desemnificarea cosmosului şi începuturile *modernităţii ideologice* în poezia română

Românul [...] nu e *păgân*,
căci *vede* deasupra lui, pe *cer*, *soarele*, *luna* şi *stelele*.

G. Călinescu[328]

Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri /.../
Ochiul vostru vedea-n lume de icoane [simboluri] *un palat.*

Mihai Eminescu, *Epigonii*

Concepţia pe care am avut-o în vedere în capitolul anterior, despre iconografia cosmică şi, mai cu seamă, cea stelară, o regăsim, moştenită din literatura veche (am făcut precizări esenţiale în capitolele despre Dosoftei, Costin, Antim şi Cantemir) în poezia de dinainte de Eminescu, dar ea se prelungeşte mult şi în modernitate, sugerându-ne o continuitate şi complementaritate remarcabilă a literaturii române vechi cu cea modernă.

În poezia *modernă* paşoptistă, la Vasile Cârlova[329], *luna, vremelnică stăpână* [icoană, însă, a stăpânirii veşnice] răsare pe cer *c-o frunte mai blajină* (în poezia *Înserarea*), iar pentru Gheorghe Asachi, poeţii, care îl au ca începător pe Sf. David (*dintâi profeta, cântător de imne sânte*), pot fi nişte stele luminate de Dumnezeu, care, la rândul lor, să lumineze mintea celor neînvăţaţi, aşa cum soarele luminează pământul: *Precum soarele pământul, ele mintea luminează / Cu cea rază ce purcede de l-al lumei Urzitor* (*Pleiada*).

Pentru Grigore Alexandrescu, stelele sunt *litere de foc* (în poemul *Reveria*), o imagine care apare şi anterior în lirica noastră: *De câte ori în noapte această profeţie* [despre neamul românesc] */ În litere de flăcări pe ceriu eu o-am cetit* (*Glasul viitorului*, poem atribuit lui Vasile Fabian-Bob[330], dar care ar aparţine, de fapt, lui George Creţeanu[331]).

---

[328] G. Călinescu, *Istoria...*, op. cit., p. 8.
[329] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_C%C3%A2rlova.
[330] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Fabian-Bob.
[331] Trei poeme ale sale:

Ion Heliade Rădulescu[332] receptează *marea carte / Ce s-a numit natură* (*Anatolida sau Omul și forțele*).

De asemenea, *soarele e ochiul zilei* şi stelele arată înscrisul veşniciei: *Ochii-mi în mărmurire se uită la vecie, / Din stea în stea se plimbă, în orice stea citesc* (*O noapte pe ruinele Târgoviştii*).

La Vasile Alecsandri: *Gânditoare şi tăcută luna-n cale-i se opreşte. / Sufletul cu voluptate în estaz adânc pluteşte, / Şi se pare că s-aude prin a raiului cântare / Pe-ale îngerilor harpe lunecând mărgăritare* (*Concertul în luncă*).

Dimitrie Cantemir, în *Istoria ieroglifică*, îşi reprezenta soarele răsărind ca pe o făclie în sfeşnic: *făcliia cea de aur în sfeşnicul de diiamant… să pune* [333].

Imaginea i-ar fi putut-o sugera însă Varlaam, pentru care Dumnezeu a creat *ceriul, şi un sveştnic: soarele şi luna aprinse în casa lor...*[334], unde *casă* însemna și *biserică* sau *templu*.

Iancu Văcărescu admira luna ca *a nopţii făclie stând* pe a lacului *undă lină* (*Primăvara amorului*). Tot el descria astfel luminile din mâinile mulţimii de credincioşi venind la Biserică: *făclii ca mii de stele* (*Adevărul*).

Altundeva, la Alecsandri, lumea devine un templu magnific, o biserică universală, în care luna străluceşte ca un *far* (echivalentul sinonimic al *lămpii* din *Hexaemera* sau al *făcliei* de la Varlaam și Cantemir) şi stelele ca mii de făclii, deasupra *altarelor* munţilor, strane sau *organe* (orgi) fiind codrii:

Fumuri albe se ridică în văzduhul scânteios / Ca înaltele coloane unui templu maiestos, / Şi pe ele se aşază bolta cerului senină, / Unde luna îşi aprinde farul tainic de lumină // O! tablou măreţ, fantastic!... Mii de stele argintii / În nemărginitul templu ard ca vecinice făclii. / Munţii sunt a lui altare, codrii – organe sonore… (*Miezul iernei*).

Impresionant tablou selenar, ascuns sub pecetea tainei – cea mai frumoasă prevestire a lui Eminescu –, descoperim, la Alecsandri, în poezia *O noapte la țară*, în care luna, *Ca lampa aninată la poarta de vecie, / Domnea în dulcea taină a*

http://ro.wikisource.org/wiki/Autor:George_Cre%C5%A3eanu.

332 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu.

333 Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, op. cit., p. 76.

334 Varlaam, *Cazania (1643)*, ed. îngrijită de J. Byck, Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1966, p. 14.

umbrelor făclie, / Vărsând văpaie lină, ce lumea coperea. Din nou, remarcăm, luna ca *lampă* și *făclie*...

La Bolintineanu, *farul* este soarele: *Era când farul lumii, în mare apuind, / Poleie rochia nopții cu stele de argint* (*Conrad*). În același poem, palmierii de pe țărmul egiptean *sprijină un templu cu aur înstelat*, anunțând eminescianul cer de Egipet, *desfăcut în foc și aur*.

Tot Heliade Rădulescu, în *Anatolida*, scriind pe tema celor şase zile ale creaţiei, poetizează izvodirea luminătorilor cereşti în ziua a patra, dar sesizează şi prezenţa acestora ca martori ai iubirii dintre Sf. Protopărinţi Adam şi Eva, în sânul primului cuplu uman.

Crearea luminătorilor, însoţită de relatarea rolului şi a simbolismului lor, secondează referatul biblic şi hermeneutica patristică:

A zis, şi, iată, suntem luminători ai lumii. /.../ Spre luminarea zilei, spre luminarea nopţii / În firmament ne puse drept candele de aur / În templul Său cel mare, / A fi imagini înseşi nespusei Lui splendoare: / Reprezentaţi pe Domnul, naraţi a Lui putere[335] */ Şi gloria-I divină prin legea ce vă puse. / Lumina vă e vocea, prin ea vorbiţi vederii…*.

A se observa corespondenţele semantice între aceste versuri şi cele ce am afirmat despre aştrii cereşti şi *biblia cosmică* în capitolele pe care le-am dedicat lui Miron Costin, Antim Ivireanul, Dimitrie Cantemir şi literaturii vechi, dar şi cu poezia contemporanilor – cu versurile citate din Alecsandri, spre exemplu, sau Bolintineanu (*Când ochiul nostru vede ordonatorul mare / Al sferelor divine, chemându-le-a mișca / În spațiu, și se mișcă etern la vocea sa!* – *Conrad*) – unde nu întotdeauna sursa imagistică şi sensurile simbolic-religioase sunt uşor de receptat.

După aducerea întru fiinţă a primilor oameni, *Luceaferi, astre, stele, şi însăşi casta lună / Aprinseră ca marturi făcliele nuntale*… (*Anatolida*...).

Se poate uşor remarca similitudinea cu nunta păstorului din *Mioriţa*, la care au luminat *stele făclii* (*Brazi şi păltinaşi / I-am avut nuntaşi, / Preoţi, munţii mari, / Paseri, lăutari, / Păsărele mii / Şi stele făclii*), dar şi felul în care acest tablou primordial ne poate focaliza atenţia spre sursa tradiţională a imaginilor eminesciene care conţin cuplul de îndrăgostiţi

[335] Parafrază la Ps. 18, 1: Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o povestește tăria.

unificat în sânul unei naturi virginale, paradisiace, sub veghea lunii şi a stelelor.

E adevărat că această concepție apare și în poezia lui Lamartine – mult mai redusă, însă, ca bogăție a semnificațiilor –, precum și termenii *lampă* și *făclie* (*sacrés flambeaux*, traduse de Heliade prin *sfințitele făclii*).

Rămânem însă la convingerea noastră că poeții români nu au făcut decât să le *recunoască*. Nu Lamartine le-a făcut *seducătoare* pentru lirica românească, ci ele au determinat *o preferință accentuată* pentru Lamartine a poeților pașoptiști.

Lampa este, și etimologic, un termen grecesc, strict legat, în omiliile bizantine și mai ales în comentariile Genezei – evocatele *Hexaemera*, în special cele ale Sfinților Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur și Ambrozie al Mediolanului – de ziua a patra a creației și de nașterea corpurilor cerești.

Iar *făclia* este și ea un termen românesc vechi, un echivalent al biblicilor *luminători* (*luminaria* în latină sau în *Septuaginta*, Fac. 1, 16: φωστῆρας).

În lirica lui Lamartine, această concepție creștină antică este mai puțin dezvoltată decât la poeții români. Heliade, în *Anatolida*, uzează, explicit, chiar de comentarii dogmatice mai extinse.

Pe de altă parte, Lamartine folosește, cu alte ocazii, și alte metafore poetice care denumesc *aștrii*, dar care nu sunt preluate în versurile poeților noștri, ceea ce demonstrează că nu au fost seduși de un discurs stilistic, nici de frumusețea pur estetică a unui tablou cosmic, ci cu precizie de acei tropi și acea descriere cosmică ce învedera semnificații cunoscute, arhaice.

Alecsandri contempla – am văzut – *mii de stele argintii* care *în nemărginitul templu ard ca veşnice făclii* (*Miezul iernei*) și luna care *domnea în dulcea taină a umbrelor făclie* (*O noapte la țară*).

Eminescu, în poezia *Melancolie*, vedea luna, *regina nopţii moartă*, dormind *în pace printre făclii* [stele] *o mie*, pentru ca, în altă parte, într-un tablou eshatologic, *Văd caosul că este al lumilor săcrii, / Că sori mai pâlpâi roşii gigantice făclii* (*Andrei Mureşanu (Tablou dramatic într-un act)*).

De asemenea, în unele variante manuscrise ale poeziei *Mortua est!*, apare: *Trecut-ai când [noaptea] e-o abra-*

cadabră / Și-n ceruri de stele s-aprind candelabre / Ce sală albastră a lumei lumină / Cu nourii palizi, cu luna regină[336].

Un prim vers al acestui poem vorbește despre *O lampă de veghiă pe triste morminte*, pe care îl bănuiesc a face referire tot la lună, fie chiar și printr-o simplă alăturare cu versuri din Alecsandri – luna *ca lampă aninată la poarta de vecie* (*O noapte la țară*) – și Gr. Alexandrescu: *Şi stelele deasupra, pe lunca părăsită / Luceau ca nişte candeli aprinse p-un mormânt* (*Mormintele. La Drăgășani*).

Prezumția influenței lui Alexandrescu o avea și Gáldi[337]: *Acolo în stele ca-n lumi de lumină / Sunt suflete, îngeri ce cânt și ador* (*Reveria*) – aceste versuri trebuie puse în legătură și cu *Povestea magului călător în stele*, dar în contextul unei discuții diferite.

Păstrând inalienată o concepție străveche, Alexandrescu recunoaște sigiliul Creatorului în simbolurile cerești, Dumnezeu fiind *Acela-al cărui nume e scris pe cer, pe lună / Pe soare, pe planete, pe răsărit, pe-apus* (*Prieteșugul*).

De la Cantemir şi *Mioriţa*[338], trecând prin Iancu Văcărescu, Heliade, Alecsandri, Alexandrescu şi până la Eminescu, avem confirmarea faptului – nu atât de evident prin Cantemir (deşi acesta nu făcea decât să moştenească imagologia din tradiţia lui Coresi, Varlaam şi a oratoriei religioase), cât prin poeţii *moderni*! – că universul este receptat ca un *nemărginit templu*, ca o vastă Biserică.

Făcliile sau *candelele* stelare sunt pururea aprinse, ard la nuntă sau la moarte, fie a unui om, fie a universului, asistând la momente şi acte cu valoare sacramentală.

În lipsa omului, intenţionată sau neintenţionată, universul este într-o stare de permanentă priveghere, aşa cum descopeream în omiliile lui Antim Ivireanul.

De altfel, poeţii paşoptişti, care se considerau *poeţi* în descendenţa profetică a lui David, autorul *Psaltirei*, se defineau ca *lampadofori* ai veacului lor, ca purtători de lumină, un echivalent al luminătorilor cereşti, care, în ordinea sensibilă a lumii, au aceeaşi funcţie.

O dovadă a recepționării pe filieră omiletic-tradițională a acestor imagini poetice, în afara influenței lamartiniene și

---

336 Mihai Eminescu, *Opere*, I, ediția Perpessicius, Ed. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939, p. 304.

337 *Cf.* L. Gáldi, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, op. cit., p. 41, n. 78.

338 În interpretarea lui Tudor Gheorghe: http://chirb.it/yMK2cv.

romantice, o constituie *recenzarea* lor retorică, într-un manual de gen, apărut la Buda în 1798, de către Ioan Molnar-Piuariu[339], care a pus la contribuție textele de referință ale medievalității bizantine și românești (și pe Antim Ivireanul cu prisosință), și în care citim și următoarele fragmente:

„De ai vrea să arăți din cele mai întâi pre vrednicia și cea mai presus decât toată altă zidire, bună nemurirea omului, cu lesnire nu ai arăta povestind câte și câte au zis Dumnezeu pentru hrana și desfătarea până a nu zidi pre acest om, adecă: pre ceriuri, care îi sunt acoperământuri și fac cu cearcănul lor un palat strălucit de lumină.

Pre soare, care încununează tot pământul cu raze și aleargă totdeauna ca un uriaș, pentru ca să-i dăruiască numai lumina ziliii.

Pre stele, care întru întunerece îi sunt *sfeșnice nestânse*.

Pre lună, care îi slujaște în loc de făclie, și cu strălucire în chip de argint înălbește pre noapte. [...]

Luminează în lume lumina zilii, aședar să aprinde făclia soarelui luminată în chip de foc. Să văd stelele la ceriu, așeadar n-au arătat până acum fața sa împodobită cu lumină împăratul luminii și al stelelor. [...]

Zidire așa de frumoasă este omul, încât alt meșter nu putea să-l zidească fără numai Acela ce au zidit lumea, nici alt meșteșug putea să-i dea chipul și frumusețea fără acela ce au închipuit frumusețele ceriului. [...]

...Vezi sfeșnicile care lucesc în frunte și, ca dintr-un loc mai înalt, îl luminează pre tot trupul, și să știi că l-au aprins cu lumină Acela ce au luminat și la ceriu stelele [...], Acela zic, au zidit și pre om și, ca pre o mică lume, l-au împodobit cu toate frumusețile lumii ceii mai mari și l-au pus pre pământ, pentru ca să să mire de dânsul ceriul ca de o icoană însuflețită a Ziditoriului și pentru ca să aibă peste toată zidirea schiptrul și împărăția”[340].

Am aflat tot aici, în *Retorica* lui Molnar, și o comparație extrem de frecventă la Eminescu, a ochilor femeii cu *stelele*: „de i-ai fi văzut ochii, ai fi jurat că au fugit doao stele din ceriu, ca să-i împodobească fruntea...”[341].

Regăsim exprimată aceeaşi viziune tradiţională, uneori difuz şi abstract, în contexte uneori nebănuite şi într-un stil

---

[339] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Piuariu-Molnar.

[340] *** *Retorică românească. Antologie*, în seria *Restitutio*, ediție, prefață și note de Mircea Frânculescu, Ed. Minerva, București, 1980, p. 32-33, 35.

[341] Idem, p. 38.

foarte specific epocii moderne, la poeţi precum Alexandru Macedonski[342] (rival al lui Eminescu, fapt ce confirmă sursa tradiţională a viziunilor comune), Octavian Goga, George Coşbuc, Ion Pillat, Ilarie Voronca[343], Ion Vinea[344], Adrian Maniu[345], Benjamin Fundoianu[346], George Bacovia, Tudor Arghezi, Vasile Voiculescu[347] sau Nichita Stănescu.

Într-un poem ca *Noaptea de aprilie*, Alexandru Macedonski vede stelele-*nchizându-şi somnoroase ochii lor pătrunzători* – ceea ce ne aminteşte foarte mult de Antim Ivireanul şi de predica sa la Sfântul Nicolae. Iar în *Nopatea de iunie* contemplă *stelele de aur din cerul luminos*.

Pe pământ, poetul stă *în a plângerilor vale* vegheat de luna plină şi de stele care sunt *pulberi de aur* şi *flori schinteietoare* (*Excelsior*).

Sau, aflându-se sub *lacrima lunară* într-o mănăstire în care se simte ca-ntr-*un port* sau liman al odihnirii, înţelege *bunătatea* veşnică şi care *priveghează tutelară / Ca o stea ce străluceşte din adânci eternităţi* (*Mănăstirea*).

În alt poem, *răsună a mea harpă să zbor în alte sfere /…/ Să merg până-n eternul cu lacrime de stele* (*La harpă*). Iar *inima rănită a bietului poet / Adoarme ca şi marea sub cerul plin de stele* (*Avânt*).

Şi iarăşi, în poemul *Lewki*, contemplă *Seara palidă, şi-n ceruri, ochi de îngeri plini de raze*; admiră *astre, / Ce zâmbesc din pacea naltă a tăriilor albastre, / Unde plânset nu se varsă, nici suspine nu se scot*, o împărăţie a luminii, adică, unde „nu este durere nici întristare nici suspin”, cum glăsuieşte slujba ortodoxă. Acolo, *toată zarea depărtărei e un viu mărgăritar / Sub stelara radiere a zâmbirilor de Sfinte*[348].

Imaginea aştrilor ca ochi ai cerului sau a naturii şi a codrului ca o biserică, subliniind puritatea cosmică, caracterul lui *ecleziastic*, sunt constantele poeziei lui Goga, din care putem oferi foarte multe exemple:

Ca o vecernie domoală / Se stinge zvonul din dumbravă, / Pleoapa soarele-şi închide /…/ Din cetăţuia strălucirii / Coboară razele de lună (*Apostolul*);

---

[342] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski.

[343] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ilarie_Voronca.

[344] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Vinea.

[345] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Adrian_Maniu.

[346] Un blog românesc dedicat sieși: http://fondane.wordpress.com/.

[347] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Voiculescu.

[348] Al. Macedonski, *Excelsior. Poezii*, ediţie îngrijită de Adrian Marino, prefaţă de Marin Mincu, EPL, 1968.

Luceafărul bolnav în lumea de-ngheţ, / Clipeşte din gene molatic /…/ Cu ochii plânşi, stelele toate se duc / Pe patul de nori să se culce /…/ Cu lacrimi plâng genele zării. / Şi doina se zbate şi frunzele plâng, / Şi codrul prelung se-nfioară aşteptând *să vie-mpăratul măririi*, Hristos (*Dimineaţa*);

Din ochii veşnicelor stele / Cad razele tremurătoare /…/ Se zbuciumă înfiorată / De-un tremur geana lor de aur (*Cântece*); *Pe boltă stele tremurate purced sfiala să-şi aprindă* (*Aeternitas*);

Întregul cer cu ochi de stele / Să lumineze lupta noastră… (*Strămoşii*); *Ca din cădelniţi fumul de tămâie, / Prelung se zbate frunza din dumbravă* (*Dăscăliţa*); *Şi luna, când trece, de milă tresare* (*De la noi*);

Azi [codrule]*, lasă-ţi freamătul să-mi pară / Un mulcom zvon de patrafire / Ce blând asupra mea-şi pogoară / Duioasa lor hirotonire* (*Reîntors*);

S-aştern bobiţele de rouă / Pe-ntinsul luncii patrafir: / Din mâna ceriului, Părinte, / Se cerne preacuratul mir /…/ S-aude toaca cum, grăbită, / În fag o bate-o gheunoaie (*Pe înserate*);

Veniţi, veniţi în ceasul dimineţei, / Când sub clipirea bolţii-mbujorate, / Sărbătoreşte-al învierii praznic / Biserica de frunze-nrourate. / Când umbre mor şi scapără lumina / Din negură zburând biruitoare, / Veniţi, veniţi să cad-asupra noastră / Hirotonirea razelor de soare (*Cântăreţilor de la oraş*);

Lumina şi cântul nuntesc peste fire / În zvon de evlavie sfântă /…/ Azi lunca-i o mândră biserică largă, / Iar plopii străjeri la irugă / Par preoţi cărunţi în odăjdii de praznic, / Cu braţe nălţate spre rugă… (*Carmen*);

Din întinderea albastră / Voi citi ca dintr-o carte… (*La mal*); *Tu, Doamne, Tu, Stăpânul peste fire, / Ce din curata stelelor lumină / Dai lumilor de veci orânduire…* (*Poezie*);

Cum stăm aşa sub bolta înstelată, / Pădurea neagr-o catedrală pare (*În brazi*), etc.

Coşbuc[349], care nu este un poet al regimului nocturn, care are fobie de noapte şi preamăreşte zorii dimineţii şi faptul zilei, în poemul *Prin Mehedia* regăseşte armonii eminesciene şi o simbolistică străveche a lunii ca *un scut de aur* şi a frumuseţii nocturne caracterizate prin: *atâta vraj-a*

[349] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Co%C5%9Fbuc.

nopţii cea cu chip dumnezeiesc; totul într-un peisaj vegheat tainic de Dumnezeu ca *Părinte-al vieţii* [350].

Evocând figura unor personalităţi poetice de seamă ale culturii române, de la Dosoftei până la Alecsandri şi Donici[351], într-o variantă proprie a *Epigonilor*, Ion Pillat recurge la simbolul lunar ca patron al literaturii române, la acea *lună cărturară* care îl învaţă să cunoască trecutul literar al ţării sale:

Afară luna brumează pe fereşti… / Din ce stihii venită pe-a stelelor potecă / Să-mi scotocească până şi în bibliotecă? / Cercetătoare lună, cu mâna ta de var / Ştergi, pe furiş, pe rafturi, un prăfuit slovar. /…/ Te vâri prin Letopiseţi, pătrunzi în Uricari. / În legături de piele şi lemn mâncat de cari, / Stă vorba ce deschise al cerului hotar: / Te razemi de-o Cazanie sau de-un Penticostar. / De tine dăruite cu argintate muchii, / Străfulgeră din umbră un univers de buchii…(în ciclul de poeme intitulat *Bătrânii*), etc.

Continuând aceeaşi tradiţie românească şi bizantină, Pillat lecturează cu aceleaşi gesturi arhaice biblia cosmică: peisajul de la Florica este *privelişte menită să-mi fie o psaltire* (*Închinare*), poetul intră *în codrii ca-n biserici* şi simte *sub fragii-nalţi* că se află în *templul adevărat al firii, / Ca un bolnav de suflet redat tămăduirii* (*Pădurea din Valea Mare*).

Seara, pe câmpie… auzi sunând vecernii (*Toamnă*), sau, coborând dealul, respiri *tămâia înserării* (*Adio la Florica*).

Poetul aude – precum Goga – cum *o ghionoaie toacă* (*În vie*) sau *numără pe ceruri mătănii de cocori* (*Cucul din Valea Popii*).

Ca şi Eminescu, Pillat cunoştea semnificaţia catapetesmei şi a bisericii în care strălucesc icoanele Sfinţilor ca simbol al cerului cu Stele al Împărăţiei veşnice, căci într-o poezie, paracliserul, rugându-se pentru poet, aprinde *la icoane cerul: sfânt lângă sfânt, stea lângă stea* (*Biserica veche*)[352].

Într-un poem din 1916 intitulat *Pastel*, cu puternice rezonanţe eminesciene, de la un capăt la altul, Benjamin Fundoianu scrie, printre altele, şi aceste versuri:

---

[350] George Coşbuc, *Poezii*, vol. I, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1982.
[351] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_Donici.
[352] Ion Pillat, *Poezii*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1989.

Şi-atât de calmă-i ora, că parcă-i simţi prezenţa. / Şi sufletul ţi-l pipăi cu mâinile, eteric. / O clipă, ca de-o umbră, te-ai rupt din întuneric, / Căci iată, toamna vine şi-şi bate roibu-n pinteni / Şi pe aleea-n care dorm pomii albi şi sprinteni, / Supt ***stelele-n priveghe*** *şi-al lunii corn bucolic, / În freamătul de frunză, greoi şi melancolic…*[353].

Avangardistul Ilarie Voronca vedea *cerul… ca o carte deschisă* (*Tristeţi*) şi *La fereşti: procesiunea stelelor – călugăriţe în alb* (*Amintire*)[354].

Asemenea, Ion Vinea *cărţile toate le-a citit / şi stelele, una câte una* (*Casa din Mangalia*).

Pentru el este evidentă corespondenţa între stele şi candele: *Noaptea de tine* [cimitirul în paragină] *se milostiveşte / cu stele de veghe umil răsfrânte / până-n candelele neumplute* (*Paragină*) – viziunea poetică este aproape identică celei, amintite anterior, dintr-o poezie a lui Alexandrescu (*Mormintele. La Drăgăşani*) și reluate de Eminescu.

Spre stele, ca simbol al Luminii veşnice, urcă şi rugăciunea lui Ion Vinea: *Stea, tremur de vegheri pure, / scaldă-mi destinul care spre tine / suie din rugi floarea sa veşnică* (*La stea*).

În alte versuri, luna apare ca o pecete hermeneutică a lumii transcendente: *luna – lacăt pe tăcerea zării* – în poezia *Erinnerung*.

E de fapt o decriptare poetică a unui simbolism arhaic, semnificație pe care ne-o descoperă limpede într-un alt poem: *Ce* ***lună veche*** *astă seară / pe cerul de atlas uzat. / Tăcerea și-a desfășurat /* ***infoliul indescifrat*** */ prins în pecetea lui de ceară* (*Nocturnă*).

Luna este, foarte sugestiv, *pecetea de ceară* pusă pe hrisovul cosmic. Documentul universal apare ca pecetluit *analfabeților* moderni, ca *tăcere*.

Tăcerea aceasta nu e o tăcere naturală, ci imobilism hermeneutic al conștinței moderne relaxate în privința lecturii tainelor adânci ale lumii.

Din nou, poeții au un auz distinct pentru tăcerea cosmică, un auz mistic: *Noaptea pentru Lunateci* [poeți]*, una / și singură din început, / primește ruga lor de lut* [a omului care e *pământ*] */ la țărmul ei solemn și mut / spre care-i poartă, – veche, – luna* (*Nocturnă*).

---

[353] Fundoianu, *Versuri*, Ed. Cartier, 1999. Sublinierea ne aparţine.
[354] Voronca, *Versuri*, Ed. Cartier, 1999.

Se referă la luna citită ca simbol *vechi*, contemplată în vechimea simbolisticii ei.

Însă, Vinea recupera doar, în versurile sale, o lectură simbolică făcută lui Eminescu (pe care poeții au făcut-o înaintea criticii, fără s-o dezvăluie), care, el cu adevărat, a stabilit *luna* ca pecete simbolică a transcendenței.

Altundeva, luna este sursa de lumină care *ninge* sau *plouă* peste lume: *Şi ninge luna clară, o, lună nelipsită* (*Amintiri false*); *teii, pe care luna-i plouă* (*Frühlingnacht*).

Ora e *de linişti stelare* (*Ora fântânilor*), *stelară noapte prinde să ne legene* (*Nox*), poetul trece *din lumi în lumi / pe un şirag de amintiri stelare* (*Tristia*). *În portul vechi /.../ se sfinţesc stelele fără pânze ale trecutului* şi *Pe treptele de mătasă* [ale mării] *s-au prăfuit lunar sunetele* [valurilor] (*Chei*).

Tot la Vinea, *În toaca inimii de miez de noapte, / ca dintr-un schit de spectri către lună, / chemarea creşte, a singurătăţii* (*Solitudo*), iar *amurgul ne unge sfinţi* (*Prag*).

Dacă acestea se întâmplă în interior, în afară *clopot de taină a limpezit tăcerile* (*Final*), asfinţitul vine cu *ceara caldă a înserărilor* (spre pecetluirea lumii cu lumină lină) şi cu *mireasma liturgică de pe câmpii* (*Chip*)[355].

Se repercutează în aceste imagini poetice întipărirea din suflet a sentimentului religios, imprimarea fiorului din slujbele de vecernie cu *lumina* lor *lină* şi din privegherile de noapte, la care Vinea face aluzie în mai multe rânduri, în versurile sale.

Cu atât mai mult Arghezi, care trecuse și prin mănăstire, cunoştea semnificațiile vechi ale catapetesmei siderale, atunci când își dorea să se transforme, spiritual, din *făclie* în *stea*:

Împrejmuit cu noaptea, aștept ca o făclie, / Înfășurată-n iederi și-n frunze de leandru / Și încă neaprinsă, la ora mea târzie, / În vârf să mi se lase o stea din policandru (*Heruvic*) (*policandrul* stelar fiind o metaforă modern extrasă dintr-un simbolism foarte vechi, ca și în cazul celorlalți poeți moderni și avangardiști, de care a fost și va mai fi vorba).

Arghezi, care debutează și foarte târziu în volum, destructurează însă cel mai mult imagologia tradițională și o remodelează într-un format nou, în care, cu mare dificultate

---

[355] Ion Vinea, *Ora fântânilor*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982.

se mai pot distinge mozaicurile icoanelor vechi în tiparul incoerent al limbajului și al picturalității moderniste.

Sonuri și miresme arhaice se degajă din anumite opțiuni terminologice, dar acestea nu orientează simțul critic spre interpretări mistice, pentru că expresia poetică e denucleată și din cauză că, pentru sentimente religioase (uneori forte cuminți), poetul alege fragmentarismul ideatic și expresiv, crizat, al limbajului contemporan.

Vasile Voiculescu percepea priveliştea celestă tot în cheie simbolică: *...Nălucitoare / Lucind prin vastul Naos, / Din fundul nopții se ivește luna. // Cu ochii-nchiși, / Ea pare-un chip de sfântă / Scris de-un zugrav pe zidul de-ntuneric / Cu aur șters și învechit de vremuri... / Și ca un cap de muceniță poartă / Cununa de lumină – / – Jur împrejur un cearcăn* (*Luna*);

Noapte. Trec spre schitul lumii celelalte / Luna şi tot clerul stelelor înalte… (*După cules…*)[356].

La Adrian Maniu, apare *Pe cer /.../ lunara lampă* (*Irod cheamă dansul*); *Peste ramurile nalte, deodată a-nflorit / ca o lampă de hârtie, încă neaprinsă, luna* (*Amurg*);

...Drumuri merg călăuzite cu procesiunile de plopi /.../ Apoi sfințirea...pentru care torc funigeii țesături...(*Țara*); *Frunzele voastre încă nu umbresc, / Dar cât frumusețea voastră tămâiază cerul* (*Rugăciune pomilor*); *Din roată fără obezi, priveghind toacă barza. /.../ Molifți tămâiază rășina...* (*Moldova*);

Norii se sting. Drumul răsună. / Apare plină, de aur, vechea lună. /.../ Luna, dalbă floare-a soarelui,/ Strălucește, pavăza lui (*Balada I-a*);

Moșul ar fi vrut să-nțeleagă povestea slovelor / De aur, scrise în rotundă cartea cerurilor (*Ciobanul bătrân*)[357], etc.

Luna este, de altfel, o prezență frecventă în versurile lui Maniu.

Punând, ca şi Eminescu, în contrast poezia cu proza, Bacovia recepta imaginea lunii ca sursă a poetizării ambientului: *Poetizează luna / Grădina de parfume, – / Prozaicile hoarde / De-acum au tăcut…* (*Serenadă*)[358].

---

356 Vasile Voiculescu, *Poezii*, prefață de Ștefan Aug. Doinaș, Ed. Minerva, București, 1981 şi *Poezii*, ediție îngrijită, prefață, cronologie, repere critice şi bibliografie de Ion Apetroaie, Ed. Porto-Franco, Galaţi, 1995.

357 Adrian Maniu, *Versuri*, Ed. Minerva, București, 1979.

358 George Bacovia, *Opere* X, Ed. Minerva, Bucureşti, 1978.

Nichita Stănescu, care s-a aplecat cu atenţie asupra întregii noastre tradiţii poetice şi literare, într-un poem ca *Semn 3*, se exprimă mistic şi apofatic:

Tu nu-nţelegi că stelele în sine / sunt un lăuntru din lăuntrul depărtat? / Tu nu-nţelegi că albul din desime / e negru împărat?

Aceste versuri erau prefigurate oarecum de Bolintineanu: *un cer ce-atâtea stele îl fac şi mai obscur* (*Conrad*).

Stelele sunt şi la Nichita un simbol *interior* al luminii. Creatorul lor le-a urzit astfel încât să poarte în sine pecetea simbolică a luminii Sale *neapropiate*, exprimând capacitatea firii de a avea *lăuntricitate*, de a arăta că nu e *goală de sens*, ci *plină de semnificaţii transcendente*.

Ele indică, cu atât mai mult, sensul ontologiei umane de a-şi umple *lăutricitatea* cu această lumină dumnezeiască.

„Albul" care, din cauza „desimii" luminii, nu poate fi definit decât apofatic, decât ca „negru împărat", întăreşte sensul mistic al versurilor nichitiene, faptul că el avea în vedere o înţelegere teologică mult mai înaltă a realităţii, deşi poezia lui poate părea adesea *absurdă* sau *abstractă*, raportată la contextul epocii.

În mod paradoxal – dar şi fericit – cel care ne semnalează distanţa ideologică dintre viziunea poetică tradiţională şi infiltrarea ideologiei moderne în mentalitatea românească este tot Eminescu.

Luna nu apare niciodată în ipostază desacralizată la Eminescu, cu o excepţie, în poemul *De câte ori, iubito…*. Poemul acesta foloseşte o partitură expresivă extrem de modernă.

E o adevărată satisfacţie pentru noi existenţa lui, pentru că ne arată într-un mod neechivoc graniţa dintre *romantism* şi *modernism* şi ne indică, în acelaşi timp şi în acelaşi fel indubitabil, motivele pentru care cosmosul, cu soarele, luna şi stelele sale ca *icoane ale Dumnezeirii*, consacrate în mod tradiţional, este în poezia modernă discreditat şi parodiat, într-un cuvânt, *despiritualizat*.

Perioada modernă, poezia simbolistă şi mai ales cea post-simbolistă şi cea postmodernă nu mai reprezintă – cel puţin nu în mod *limpede* şi *explicit* – viziunea ortodoxă asupra lumii ca *logos cosmic*, ca *podoabă* (kosmos) plină de raţiuni (logoi) dumnezeieşti şi partener de dialog (dia-logos) al conştiinţei umane, al logosului uman.

Dar dacă nu mai reprezintă *retoric* această viziune tradiţională, nu înseamnă că se afiliază automat contrariului ei sau că nu regretă lipsa de serenitate care o caracteriza pe aceea, în contrast cu lipsa de fundamente veşnice a lumii şi viziunii moderne asupra lumii.

Un fapt pe care Eminescu îl *profeţea…*

Întrebarea care se pune în acest moment este următoarea: cine este *poetul modern*: cel care trăieşte această modificare ca pe o nelinişte şi suferinţă adâncă, ca pe o absenţă regretabilă, care determină un masacru sentimental interior sau cel care receptează lucrurile ca fiind ceva firesc, în linia *evoluţionistă* a lumii şi a societăţii umane?

După cum vom arăta altădată, mai târziu, în mod irefutabil, Arghezi, Blaga, Bacovia şi Barbu se înscriu în prima din cele două posibile definiţii ale *poetului modern*, dar şi Fundoianu, Vinea şi Voronca.

În cea de-a doua formulă se integrează, cu indulgenţă, Minulescu[359].

Şi atunci Minulescu este cel mai mare poet *modern* al nostru, dacă prin *modernitate* se înţelege absenţa neliniştii şi a temelor religioase ca aspectele cele mai profunde ale lirismului.

Eminescu ne-a indicat, în mod implicit, în poemul amintit anterior, motivele *divorţului* de perspectiva creştină tradiţională.

Acestea pot fi uşor identificate în instaurarea scepticismului şi a lipsei de perspectivă asupra unei veşnicii fericite din partea poetului care receptează eşecul personal, al neîmplinirii prin iubire, ca pe *o dizarmonie universală* şi *o disoluţie cosmică*:

De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte,
Oceanul de gheaţă mi-apare înainte:
Pe bolta alburie o stea nu se arată,
Departe doară luna cea galbenă – o pată;
Iar peste mii de sloiuri de valuri repezite
O pasăre pluteşte cu aripi ostenite…

Nicăieri altundeva, în lirica eminesciană, natura nu apare în acest fel: oceanul ca o masă de gheaţă, valurile ca sloiuri, bolta cerului ca o întindere *alburie*, oarbă, lipsită de

---

359 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Minulescu.

ochii săi de foc, ai stelelor, şi luna – mai ales luna – ca o pată galbenă, ca o plagă dureroasă.

Atitudinea lui Eminescu nu poate fi însă catalogată fără drept de apel ca *anticreştină* sau *ca o distanţare sceptică* de viziunea tradiţională asupra lumii, ci poate fi percepută prin prisma acelor cuvinte evanghelice esenţiale, care stabilesc pentru conştiinţa creştină că omul este mai important decât tot universul: *Pentru că ce-i va folosi omului, dacă va câştiga lumea întreagă, iar sufletul său îl va pierde?* (Mt. 16, 26).

Omul este mai preţios decât universul întreg, iar pierderea iubitei – după cum am vzut anterior – Eminescu nu o trăieşte numai ca pe *un eşec erotic* pe plan personal, egoist, ci, mai degrabă, ca pe o scufundare a ei *în valurile lumii* şi ale *vieţii*, din care el este disperat că nu poate să o înalţe, să o mântuie.

De aceea şi universul se dezintegrează, se scufundă în haosul de durere al poetului, în suferinţa *făr-o rază*, care reduce totul la *nefiinţa* nimicitoare a chinului interior necurmat.

Remarcasem deja, în capitolul anterior, că Eminescu avusese intuiţia să numească *modernă* poezia epocii sale (*Icoană şi privaz*), percepând-o nu în funcţie de valoarea estetică şi de conformitatea cu norma poetică a Apusului, ci de stimulii ideologici la care începea să răspundă.

Într-un sens asemănător cu cel al poemului eminescian, Ilarie Voronca va scrie peste ceva timp: *Luna era o frunză galbenă, în grădina unui cer dureros* (*Nelinişti*).

Universul acesta e bolnav, cosmosul suferă şi moare odată cu moartea spirituală a stăpânului său, omul.

Ion Minulescu observa cerul ca un câmp de luptă, pe care se află luna ca un rege cu armata sa de stele.

Numai că teatrul de bătălie este dramatic, soldaţii mor, luna, semănând cu un *cap de rege-Saltimbanc*, shakespearean, este un alt Polonius, în aşteptarea unei furtuni cataclismice care să stingă stelele (*Nocturnă*, poem dedicat lui E. Lovinescu).

Scenariul este de un simbolism apocaliptic, pentru că tragedia este totuşi una universală, deşi relatată în gamă minoră, cu accente de dramă istorică şi locală.

Cortina cerului nu mai este *catapeteasma lumii* din poezia lui Eminescu şi din literatura românească veche, ci un văl transparent care nu mai poate ascunde o scenă deschisă, pe care se petrec crimele sfârşitului de istorie şi de umanitate.

Ieşind de sub incidenţa unui sens soteriologic, universul şi evenimentele care se petrec în el devin, în această poezie, victimele unei tragedii banale, anonime, pentru că un asemenea cosmos şi-a pierdut pecetea personalistă a chipului dumnezeiesc, imprimată în lume de la crearea ei.

Relaţia dintre astrul ceresc şi simbolurile sacre, precum şi alunecarea poeziei, treptat, în zona obscură a profanului sunt lesne observabile într-un alt poem al lui Minulescu, intitulat la fel, *Nocturnă*, deşi acest poem menţine, încă, un echilibru între veneraţie şi unele accente profanatoare, care plutesc oarecum în aer, ca o ameninţare, mai degrabă, decât să fie sesizabile în mod real (pasul spre blasfemie poetul îl face adesea însă în alte poezii):

În noaptea-aceea luna părea un cap de mort
Tăiat de ghilotină şi aruncat în Mare –
Un cap purtat de valuri şi-n marşuri funerare
Rostogolit spre farul ce scânteia în port.

În noaptea-aceea luna părea un ghem de sfoară
Scăpat din mâna dreaptă a celui [Dumnezeu] *care-n viaţă*
Te leagă, te dezleagă, te iartă şi te-nvaţă
Cum poţi ieşi din iarnă, intrând în primăvară.

Şi-n noaptea-aceea luna părea un chihlimbar
Desprins din cingătoarea lui Crist, care murise
Ca să-nvieze iarăşi din somnul fără vise,
Sanctificându-şi crucea rămasă pe Calvar!...[360]

Blaga va veni mai apoi să asemene luna cu un *ciob dintr-o cupă de aur, / ce-am spart-o de boltă / cu braţul de fier* (în poemul *Veniţi după mine, tovarăşi!*) şi alţii, care parodiază creaţia lui Dumnezeu şi frumuseţea ei, adică cele ce mai înainte cu un veac erau sfinte pentru Eminescu şi poeţii *romantici*.

Arghezi nu se mai fandosește și pune gestul direct pe seama lui Satan: *El își întoarse capul puțin, strâmbând în loc / Planetele ca mingea, și luna cum e chifla – / Și încruntând*

[360] Ion Minulescu, *Scrieri I. Versuri*, ediție îngrijită și prefațată de Matei Călinescu, EPL, București, 1966.

sprânceana pe ochiul lui de foc, / Răspunse Europei, orgolios, cu tifla (*Satan*);

Din vălul nopții rupi o stea: / O guști și-o scuipi când strălucea. / Cu mâna bălăcind în undă, / Strici luna rece și rotundă /.../ Diavole, jocul tău ajunge! / Pan te-a trântit și-acum te-mpunge (*Răzbunare*).

Într-un poem care descrie desacralizarea lumii, *Triumful*, apare subliniată tocmai ideea desfrunzirii universului de simbolurile sale:

Nicio vioară nu mai pricepe să mai sune, / Chiar ***stelele, sfințite și pure la-nceput****, / Au putrezit în bolta visărilor străbune*.

Semnele desemnificării universului se văd şi în poezia lui Voronca şi a lui Vinea.

Numai că, în contextul liricii lui Voronca, poetul îşi strigă durerea exasperantă şi această *banalizare* a semnificantului creaţiei nu mai apare ca *o profanare*, ca un gest iconoclast, ci ca *un exerciţiu estetic intenţionat*, vizibil, care urmăreşte să scoată în relief desfigurarea lumii într-o atmosferă spirituală viciată, irespirabilă, a lumii moderne: *în palma ta cuvântul îşi rugineşte fierul / şi luna care-apleacă pe-ocean un cozoroc / îţi scrie-n desfrunzire şi-n noapte un soroc* (poemul *1* din volumul *Colomba*); *Luna, ce maşină de călcat norii, rufăria / mărilor /.../*; *luna pune cerului în argint zăbale* (*Cotnar*); *Luna face exerciţii de trapez prin pomi* (*Hotar*).

Imaginile sunt ludic-infantile, chiar gingaşe, nu denotă *intenţii exterminatorii*.

La Vinea, tabloul celest, defrişat de semnificaţii fericite, aparţine peregrinului, care se simte străin şi singur în lume (sentiment al dezrădăcinării moștenit de la Eminescu și la care aderă Goga, Pillat, Blaga, inițial și Minulescu, etc.): *vis întrerupt luna trece vămile* pe o mare ca *undele iadului* (*Nauta*), în timp ce, în gara *peticită de lumini, /* [sunt] *şine verzi sub luna de venin, / câmp în ceruri înţepat cu spini* (*Doleanţe*).

Pentru Geo Dumitrescu[361] însă, în absenţa accentelor de suferinţă, panorama nopţii înstelate este o scenă deschisă, ca şi la Minulescu, şi în ea se petrec, transpuse în mod simbolic, alte acte ale decăderii umane – şi care devin *semne* ce prefigurează un epilog universal dureros.

---

[361] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Geo_Dumitrescu.

El compară cerul nopţii cu un bordel, stelele le vede *buhăite şi murdare*, iar luna, *obeză şi colerică* e pentru el *o bătrână libidinoasă*, în poemul *Aventură în cer* (din vol. *Africa de sub frunte*):

Omul care păzea luneta părea să fie filozof,
părea să ştie multe din tainele cerului –
i-am dat doi lei să mă lase să privesc luna
şi să pătrund în ţările misterului.

N-aş fi putut să-mi închipui vreodată
că ce-am văzut există în realitate!...
Am surprins stelele în somnul lor ciudat,
dormind burghez, desumflate.

Unii credeau că stelele sunt nişte globuri frumoase şi colorate
înfipte în pari în grădina lui Dumnezeu,
aşa povesteau toţi poeţii
şi de fapt aşa credeam şi eu.

Ştiţi, nu-i adevărat nici că stelele au colţuri –
le-am văzut eu cu ochii – pe onoarea mea!
Erau rotunde, buhăite şi murdare
niciuna din ele nu se mişca.

Luna, obeză şi colerică, se dezbrăca pentru noapte.
Părea că se ţine acolo un dialog cu calmă disperare;
îmi venea să strig ca la galerie:
– Mai tare, pentru Dumnezeu, mai tare!...

Norii fluturau pelerinle lor cenuştii, zdrenţuite,
cu ridicole elanuri medievale,
nu se vedea nici un alcov unde bătrâna libidinoasă
şi-ar fi putut ascunde nocturnele hemoragii banale.

Curând apoi a trebuit să-mi acopăr ochii:
un nor masiv s-a depus masculin peste flasca grămadă de sex–
dedesupt, luna se mai vedea doar o felie
pentru ochii muritorului perplex.

Pe unde se târâse soarele cu o mie de ani înainte,

rămăsese o pârtie albă, vagă şi prăfoasă
pe care, cu convingere şi importanţă,
Excelenţele Cerului se duceau spre casă.

Într-un alt colţ, departe de bordelul selenar,
Satan şi Cel-de-sus mestecau argumente într-o teatrală divergenţă,
iar Saturn-Logodnicul, şezând pe oiştea Carului Mare,
îşi medicamenta organele, cu indecenţă. /.../

Îl anticipase Ion Vinea, în *Manifestul activist către tinerime*, cu o imagistică selenară aproape identică: *Luna, o fereastră de bordel la care bat întreţinuţii banalului şi poposesc flămânzii din furgoanele artei*.

Doar că ţinta revoltei lui Vinea nu era *semnificantul cosmic*, ci, în mod programatic, *epigonismul romantic*, sentimentul romantic decadent.

În poemul lui Geo Dumitrescu însă, ideologic polemic, tabloul cosmic este intenţionat *depoetizat* – inclusiv la nivel prozodic – şi *prozaizat* (denotând conştiinţa faptului că, tradiţional, *poezia* însemna asociaţie cu simbolurile sacre, cu esenţa tragică a vieţii şi cu eshatologia transfiguratoare), sobrietatea şi tragismul existenţei e transformat în banc, suferinţa e bagatelizată, iar profanarea simbolurilor biblice e la ea acasă, începând cu titlul.

Cerul devine spaţiu pentru *aventură* erotică, material pornografic pentru o cinematografie literară în avangarda scenariului porno actual, care face acelaşi exces de aluzii polemice la simbolismul religios creştin.

Demonetizarea valorilor tradiţionale, *medievale*, *ridicole*, este urmărită programtic. *Prozaizarea* şi *laicizarea / secularizarea* esteticului merg în tandem.

Ceea ce, cu mult înainte, semnala Eminescu, anume că *proza* aparţine palierului contingenţei (decepţionante pentru el), se reafirmă acum prin tendinţele care susţin *depoetizarea* în acelaşi timp cu *desacralizarea* lumii în faţa conştiinţei umane.

Ceea ce ne confirmă şi faptul că *poezia* înseamnă o perspectivă existenţială (elementul esenţial fiind posibilitatea de *transfigurare* a lumii) şi nu *prozodie*.

În asemenea cazuri, se observă însă foarte bine *intenţionalitatea*, premeditarea ideologică.

Şi atunci putem aduce obiecţia *clasică*, privitor la conţinutul estetic, care, dacă este premeditat ideologic, nu mai poate fi receptat – conform teoriilor estetizante – ca valoare poetică maximală.

Aşa, Eugen Negrici[362] deosebea „un program doctrinar, adică prezenţa ucigaşă a *Intenţiei*”[363] la Coşbuc, Iosif, Goga, Voiculescu, etc., în sens tradiţionalist.

Dar, dacă poezia tradiţionalistă şi religioasă e *ideologică*, atunci şi poezia antireligioasă, intenţionat blasfemică şi contestatară, e tot *ideologică*.

Nu putem să folosim unităţi de măsură diferite şi apoi să invocăm *principiul estetic*, pentru că, într-un final, se va descoperi *ocaua mică*.

Prin urmare, o imagistică de tipul celei de mai sus, aparţinând lui Geo Dumitrescu, ar putea fi oricând redusă la statutul de *poză* nihilistă fadă.

Mircea Scarlat[364] observa, de altfel, că „textele rezultate din fronda dadaistă interesează exclusiv prin raportare la convențiile pe care le neagă”, că „arta se naște din artă [...], opera artistică fiind *obiectivarea unei convenții*” și că nu se poate vorbi „de artă în lipsa intenționalității”[365].

Opinia sa cred că reprezintă un punct de vedere corect: „Niciun scriitor nu poate face abstracție de cultura existentă, simpla scriere a unui poem implicând deja o convenție, e experiență artistică anterioară și raportarea la aceasta”[366].

Iar *raportarea la aceasta* este fie *simpatetică* și *asimilativă* (și atunci vorbim de *tradiționalism*), fie *rejectivă* (caz în care se plasează curentele *moderniste* și *avangarda* ca modernism extrem – la noi situația e mai diluată), dar *lipsă de raportare* nu există – și atunci nu e cazul să acuzăm numai una din atitudini.

Reproducerea scenei cosmice într-un registru ludic şi parodic are aerul unei comedii bufe.

Singura lectură serioasă ar putea fi aceea că nu mai poţi – decât ipocrit – să mai contempli frumuseţea universală în manieră *clasic-medievală*, dacă eşti un om al timpului modern asupra căruia actul amoral lasă o amintire marcantă

---

362 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Negrici.

363 Eugen Negrici, *Iluziile literaturii române*, Ed. Cartea românească, Bucureşti, 2008, p. 103.

364 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Scarlat.

365 Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1982, p. 22-23.

366 Idem, p. 22.

pe foaia conştiinţei. A conştiinţei care propulsează în exterior amănuntele obsesiilor şi le suprapune realităţii.

Deşi imagistica instrumentată de Geo Dumitrescu pare extrem de modernă şi netangenţială cu spaţiul teologic-religios, ba chiar refuzând orice intenţie de proximitate, în realitate singura teologie cu care acest tip de discurs *artistic* nu are afinităţi este cea ortodox-tradiţională sau, lărgind puţin sfera, cea creştină.

În schimb este în perfectă concordanţă cu teologia antică politeistă, cu mitologiile pentru care un act sexual sau unul criminal, la nivel cosmic, reprezintă evenimentele esenţiale ale cosmogenezei.

Conştient sau inconştient, gestul *artistic* modern, *anti-religios*, este de fapt unul *retro*, o reinventare a *valorilor artei* din secolele ante-creştine, care presupun promiscuitatea sexuală şi morală şi pe care Renaşterea şi Umanismul nu le-au afişat ca atare – în mare măsură pentru că Occidentul a redescoperit nu ceea ce era *cultura antică*, ci cu ceea fusese considerat frumos şi folositor din cultura antică, de către creştini, şi scăpase, prin urmare, de la distrugere, în primele milenii.

Descoperirile făcute, în secolul XX abia, sub lava Pompeiului, ne dau şi o altă dimensiune asupra *artei antichităţii greco-latine* decât cea cu care ne-am obişnuit.

Aşa ne explicăm şi faptul că atitudinea exprimată de această poezie îşi află un precursor neaşteptat în… Alecu Văcărescu, în nişte versuri cu caracter neoanacreontic. De dragul iubitei, poetul este gata *război să fac cu stelile, cu soarele, cu luna*:

Război să fac cu stelile, cu soarele, cu luna,
cu cerul tot am hotărât, ş-acum şi totdeauna.
Unite toate dă vor fi şi stându-mi împotrivă,
nu mă-ngrozesc dacă-mi vei fi tu numai milostivă;
Cu toate poci a mă lupta cu straşnică răbdare
şi hotărârea ce-am făcut nu va avea schimbare.
Să nu gândeşti, lumina mea, d-acu-ncolo vrodată,
că focul tău din pieptul meu poate să să abată; etc.

E sigur că înfocatul poet nu spera să înfrunte forţele cosmice, ci declaraţia lui e un act de beligeranţă la adresa *pravilelor* şi a moralei creştine, pe care le subînţelegea simbolic sub forma *cerului* şi a *aştrilor*.

Sau poate era la ordinea zilei să te prezinţi în faţa adulatei care trebuia cucerită, drept *Prometeu înlănţuit*: gata să te lupţi cu Dumnezeu pentru ea, dar nevolnic în lanţurile dragostei sale.

Era de presupus că femeia, slabă din fire, nu putea să reziste, asediată de *titani* în felul acesta…

Revenind la omul modern şi postmodern, *depoetizarea* imaginii cosmice ţine şi de apropierea concretă de alte planete şi de abordarea vieţii ca aspect epistemologic, ca obiect de disecţie ştiinţifică, după cum remarca un alt poem al lui Geo Dumitrescu:

Mai daţi-o-ncolo de lună! zicea unul, / o să-ajungem şi la ea în curând, / o să ne plimbăm şi pe ea în pantofi cu şenile… / – Are dreptate! zicea al doilea, / mai lăsaţi-le naibii de lună şi de stele!... / Să mai umblăm niţel şi pe pământ, / că şi la noi, zilele trecute, / pământul a devenit rotund….

După care se discută, într-o *şedinţă de lucru* a poeţilor, oportunitatea de a face nopţile mai lungi (*Problema spinoasă a nopţilor*, din vol. *Jurnal de campanie*).

Acelaşi poet rezuma însă condiţia umană, în lumea modernă, în poemul *Probleme*, astfel:

Pentru ce atât de trişti şi răvăşiţi,
pentru ce visul supremului foc de revolver?
Toţi avem simboluri şi prieteni iubiţi,
mocirla vieţii şi o scară la cer[367].

Însă, oricât de îndepărtaţi ar fi unii dintre aceşti artişti moderni de viziunea bizantin-ortodoxă şi oricare va fi fost intenţia lor, chiar profanatoare, ei nu fac decât să confirme, într-un anumit sens, filosofia tradiţională care plasează cosmosul sub demnitatea umană, ca un rob care-şi urmează stăpânul.

Iar dacă stăpânul, omul, a devenit pătimaş, desfrânat şi ucigaş, dacă umanitatea stă sub semnul degenerării spirituale şi morale, al decadentismului, cosmosul nu poate decât să reflecte această stare duhovnicească, deşi ordinea sa interioară şi sensul său spre transfigurare, stabilite din veşnicie, nu sunt afectate.

---

[367] Geo Dumitrescu, *Poezii*, Ed. Curtea Veche, ediţie completă şi definitivă, Bucureşti, 2000.

Regăsim, întorcându-ne pe traseul poeziei române moderne, această situaţie la Bacovia[368], putând remarca, în poezia lui, o *infestare* a universului de boala umană.

Omul este suferind de o boală contagioasă, pe care o transmite ambientului, pământului pe care îl locuieşte.

Bacovia vede cosmosul cuprins de convulsii şi sângerând de virusul cronic care face din om o fiinţă degenerată şi macerată interior:

Cu lacrimi mari de sânge
Curg frunze de pe ramuri, –
Şi-nsângerat, amurgul
Pătrunde-ncet prin geamuri.

Pe dealurile-albastre
De sânge urcă luna,
De sânge pare lacul,
Mai roş ca-ntotdeauna.

La geam tuşeşte-o fată
În bolnavul amurg;
Şi s-a făcut batista
Ca frunzele ce curg.
(*Amurg*)

Acum, stă parcul devastat, fatal,
Mâncat de cancer şi ftizie,
Pătat de roşu carne-vie –
Acum, se-nşiră scene de spital.
(*În parc*)

La toamnă, când frunza va îngălbeni,
Când pentru ftizici nu se ştie ce noi surprize vor veni, –
Alcoolizat, bătut de ploi, cum n-am mai foszt cândva,
Târziu, în geamul tău, încet, cu o monedă voi suna.
(*Nervi de toamnă*)

Adio, pică frunza
Şi-i galbenă ca tine, –
Rămâi, şi nu mai plânge,
Şi uită-mă pe mine.

---
[368] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia.

(*Pastel*)

Un bolnav poet, afectat
Aşteaptă tuşind pe la geamuri –
O fată, prin gratii, plângând,
Se uită ca luna prin ramuri.
(*Toamnă*)

Decrepitudinea şi contagierea cosmică secondează degenerarea umană, chiar dacă această consecuţie nu este semnalată riguros.

Universul e contaminat de un rău uman şi urmează omului în cădere, în degradarea lui spirituală, psihică şi biologică.

Tot Eminescu a fost cel care a precizat şi cauzele profunde, spirituale, ale degradării universului uman şi cosmic, dacă suntem atenţi la mesajul versurilor sale.

În acest sens, *Melancolie* este un poem esenţial pentru înţelegerea precocităţii sale vizionare, în raport cu societatea şi cultura românească ce nu sesiza încă, la acea dată, declinul istoric, panta pe care se afla umanitatea şi, în consecinţă, nici nu reflecta acest declin în literatura sa, în toată amploarea gravităţii lui – pentru că românii nu trăiau încă tragedia spirituală a Apusului şi poate că n-o trăiesc nici astăzi cu aceeaşi severitate.

În poemul *Melancolie*, Eminescu susţine că universul a devenit o *biserică-n ruină* şi, ceea ce este cel mai important, la fel a devenit şi sufletul omenesc *modern*, tot o *biserică-n ruină*.

Poate ar fi mai corect să spunem că imaginea cosmică s-a devalorizat tocmai din cauza noii optici spirituale a omului înstrăinat de Dumnezeu:

Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă,
Prin care trece ***albă regina nopţii*** [luna] ***moartă****. –*
O, dormi, o, dormi în pace printre ***făclii*** [stele] *o mie*
Şi în ***mormânt albastru*** [cerul] *şi-n* ***pânze argintie*** [norii],
În ***mausoleu****-ţi mândru, al cerurilor arc,*
Tu, adorat şi dulce al nopţilor monarc!

Bogată în întinderi ***stă lumea-n promoroacă****,*
Ce sate şi câmpie c-un ***luciu văl*** *îmbracă;*
Văzduhul scânteiază şi ca unse cu var

Lucesc zidiri, ruine pe câmpul solitar.

Şi ***ţintirimul*** *singur cu strâmbe cruci veghează,*
O cucuvaie sură pe una se aşează,
Clopotniţa trosneşte, în stâlpi izbeşte toaca,
Şi străveziul demon prin aer când să treacă,
Atinge-ncet arama cu zimţii-aripei sale
De-auzi din ea un vaier, un aiurit de jale.

Biserica-n ruină
Stă cuvioasă, tristă, pustie şi bătrână,
Şi prin ferestre sparte, prin uşi ţiuie vântul –
Se pare că vrăjeşte şi că-i auzi cuvântul –
Năuntrul ei pe stâlpii-i, păreţi, iconostas,
Abia conture triste şi umbre au rămas*;*
Drept preot toarce-un greier un gând fin şi obscur,
Drept dascăl toacă cariul sub învechitul mur. /.../

Credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici –
Şi-n sufletu-mi pusese poveştile-i feerici,
Dar de-ale vieţii valuri, de al furtunei pas
Abia conture triste şi umbre-au mai rămas*.*
În van mai caut lumea-mi în obositul creier,
Căci răguşit, tomnatic, vrăjeşte trist un greier;
Pe inima-mi pustie zadarnic mâna-mi ţin,
Ea bate ca şi cariul încet într-un **sicriu***.*

„*Melancolie* a fost publicată în 1876, însă forma ei orginară este un monolog al lui Ştefăniţă din drama istorică *Ştefan cel Tânăr*, din 1868-1871, ceea ce înseamnă că starea pe care o exprimă există chiar de la începuturile scrisului eminescian”[369].

Cam toate *stările* lui Eminescu există *de la început*, ceea ce mă determină să cred că fondul său ideatic şi vizionar s-a conturat în mod fundamental din fragedă adolescenţă, înaintea studiilor universitare în străinătate, că *melancolia* şi *depresia* lui (nu acordăm termenilor sensul lor *psihiatric-patologic*) trebuie descifrate în buchiile literaturii vechi, pe care epoca modernă, filosofia şi literatura ei, le-au ramificat şi completitudinat în ordin cognitiv.

---

[369] George Gană, *Melancolia lui Eminescu*, op. cit., p. 32.

Cum altfel să ne explicăm că, revenit de la studii, Eminescu declină cererea lui Maiorescu de a face o teză de doctorat pe Kant (pentru un fotoliu universitar), pretextând că nu-l cunoaşte încă prea bine, dar îşi sporeşte neîncetat *lada* cu cărţi vechi şi achiziţionează o serie de manuscrise medievale pentru *Biblioteca* din Iaşi?

Dacă fundamentele gândirii lui se stabileau la Viena şi Berlin, atunci este greu explicabilă pasiunea lui neîntreruptă pentru istoria şi literatura veche, bizantină şi românească.

Întorcându-ne la poemul *Melancolie*, corespondenţele dintre *cosmos*, *Biserică* şi *sufletul uman* sunt evidente (şi le-am subliniat în text).

În tradiţia literară ortodoxă, pe care Eminescu o urmează îndeaproape, universul a fost creat dintru început ca reflectarea în materie a chipului Împărăţiei cereşti, iar omul este templu, biserică a Duhului Sfânt (*cf.* I Cor. 6, 19).

Biserica-n ruină este motivul pentru care cerul a devenit un *mormânt*, pământul un *ţintirim* şi omul un *sicriu*, în care inima *bate* în pustiu.

Peisajul lumii (cerul şi pământul) este funerar, pentru că ochiul inimii, care ar trebui să-l contemple, a devenit un *cariu* distructiv, care macină la temelia frumuseţii ei.

Moartea a invadat universul cosmic şi universul uman, deopotrivă, pentru că moartea spirituală a devastat interiorul spiritual al omului.

Sufletul mort spiritual nu mai poate contempla lumea ca pe o biserică împodobită cu icoanele înţelegerilor dumnezeieşti, cu simbolurile bibliei cosmice.

Din pictura bisericii, ca şi din pictura bisericii interioare, care e sufletul, *abia conture triste şi umbre-au mai rămas*.

Din om s-a ştres culoarea vieţii dumnezeieşti, lumina care însuflţeşte dinamismul spiritual al existenţei umane.

Faptul că sufletul a devenit inapt pentru contemplaţii şi înţelegeri harice şi mistice este cel care determină cerul să fie un *mormânt*, pentru inima care s-a transformat în *sicriu* al iubirii de Dumnezeu şi de oameni (anticiparea *sicriului de plumb*, a *amorului de plumb* şi a *decorului de doliu, funerar*, bacoviene, este de netăgăduit).

Credinţa moartă este cea care închide cerul şi declamă, nietzschean, că *Dumnezeu a murit*. Eminescu ne transmite aceasta într-un mod atenuat, prin metafora *reginei nopţii moarte*.

Anterior, am demonstrat faptul că luna este simbol al Dumnezeirii în poezia lui Eminescu, care preia toate funcţiile şi atuurile simbolului solar tradiţional, intenţia poetului fiind de a reproduce, cu o fidelitate iconografică şi simbolică remarcabilă, peisajul ideologic vesperal sau nocturn al lumii moderne.

Altfel spus, *e apus de Zeitate….*

Această degradare a capacităţii umane de contemplare deschide calea pentru a vedea cerul înstelat denudat de poezia simbolurilor sale, aşa cum o face Geo Dumitrescu.

Imaginea interiorului spiritual uman ca un spaţiu eclesial în degradare este preluată de la Eminescu şi valorificată şi de Octavian Goga, în poemul *Eşti singură* (din vol. *Ne cheamă pământul*, 1909):

Eşti singură astăzi, tu, inima mea,
Biserică veche-n ruină,
Sub bolta ta sfântă,-nnegrită de vremi,
Azi nici un drumeţ nu se-nchină.

Eşti singură astăzi… Păreţii-s bătrâni,
Nu-i cântec în stranele mute,
Icoanele-s şterse, şi nimenea nu-i
Altarul uitat să-l sărute.

Prin neguri arare s-abat amintiri
Lăcaşul pierdut să şi-l vadă,
Şi fâlfâie tainic din aripa lor
Ca groaznice paseri de pradă.

Ducându-şi pierzarea, trec vifore-n drum
Te zbuciumă-n goană păgână…
Şi tu ceri zadarnic un fulger răzleţ
Să-ţi năruie bolta bătrână!

Moartea apare ca un epilog funest dar şi firesc în urma sucombării spirituale.

Dacă s-a şters imprimarea interioară de har, sufletul sau inima a rămas o ruină în faţa intemperiilor externe, o pradă uşoară a morţii.

Folsind o pensulă modernistă, Ion Vinea sesiza un tablou asemănător: *luna, rană-n cer, melancolie, – / turme vagi de nori și stele gheare* (*Pași prin foi*).

Un alt poem eminescian (*Un far e soarele în marea lumei* [370]) face, de asemenea, referire la simbolurile religioase vechi, ale lumii ca o mare în furtună (topos binecunoscut al literaturii bisericeşti, pe care îl descoperim şi la scriitorii ierarhi Varlaam, Dosoftei şi Antim, dar şi la Miron Costin şi Dimitrie Cantemir, în nişte imagini şi tablouri absolut splendide, la fiecare dintre ei) şi la aştrii cereşti ca nişte *lumini aprinse*, vase ale luminii, ca lămpi călăuzitoare, în noaptea lumii şi pe marea vieţii.

Imaginea lumii ca o mare e suprapusă peste cea a universului întreg, printr-un artificiu datorită căruia două sau mai multe *imagini/concepte/idei* sunt colajate, rezultatul fiind un tablou extrem de plastic, la nivelul expresiei şi abisal de profund, la nivelul gândirii:

Un far e soarele în marea lumei,
Planetele-s corăbii de-ntuneric
Ce lin plutesc pe calea lor prescrisă,
Ţinând drept busolă farul cel mare.
Dar de s-ar stinge? – Pe oceanul lumei
Ele ar rătăci în vecie, în veci,
În întuneric vecinic şi-n durere.

De această dată, lumea nu mai este *cimitir*, cerul nu mai e *mormânt,* dar universul este *o mare* care îşi poate pierde busola de/spre lumină.

Rătăcirea în întuneric ar însemna o veşnicie de suferinţă – şi aici nu putem să ignorăm faptul că semnificaţiile versurilor depăşesc *descriptivismul pur* sau *curiozitatea epistemologică* şi că se apropie foarte mult de zona spirituală.

Durerea exprimată de poet pentru rătăcirea *în întuneric vecinic şi-n durere* nu aparţine *domeniului empiric*, fenomenologic, ci *celui soteriologic*.

Vizionarismul acesta, profund religios în esenţă, poate fi receptat, într-o anumită măsură, şi anterior lui Eminescu, căci un poet ca Alecsandri îl transpune (pictural) astfel în versuri:

Pe coastele Calabriei vaporu-naintează
În unda luminoasă ce noaptea fosforează;

[370] Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 938.

El taie-o brazdă lungă pe-al mării plai senin
Şi luna, vas de aur, pluteşte-n ceruri lin.
(*Pe coastele Calabriei*)

Ceva asemănător, ca peisaj cosmic, descria eliptic şi Ion Vinea: *când se întorc pescarii cu stele pe mâini / şi trec vapoarele şi planetele…* (*Tuzla*).

Dar şi, ulterior, Nichita Stănescu, într-un poem de tinereţe cu sonorităţi romantice şi o picturalitate în stil valéryan[371], din primul volum de poezii:

/…/ E o lume care-n jurul soarelui a pus inele,
flori de platină smălţate, şi de aur noi lăute,
şi corăbii zburătoare, cu sământa lumii-n ele.
(*Marină*)[372]

Plasticitatea imaginilor, pastelul şi imagologia poetică sunt numai avatarii unei cugetări care-şi pune, în fiecare veac şi epocă, aceleaşi întrebări fundamentale.

Ceea ce se recunoaşte îndeobşte a fi marea poezie română, de la paşoptişti la modernişti, parcurge mereu aceeaşi distanţă de la descoperirea frenetică a universului existenţial către interogaţiile esenţiale, chiar dacă, de multe ori, aceste modulaţii ale spiritualităţii lor sunt vălurite de penelul unui anumit curent sau stil poetic.

Cât priveşte poemele pe care le-am oferit anterior ca exemple, din opera lui Minulescu sau Geo Dumitrescu, se observă că ne distanţăm – mai mult sau mai puţin – de cuviinţa cu care scriitorii din vechime, urmaţi de poeţii romantici, priveau cerul, ca pe o icoană a frumuseţii şi desăvârşirii dumnezeieşti, ca pe un templu unde strălucesc luminătorii cereşti şi care este chip al Bisericii celei veşnice.

Însă Eminescu, în poezia amintită de noi la începutul acestor rânduri (*De câte ori, iubito…*), n-a făcut pasul acesta profanator la adresa creaţiei lui Dumnezeu.

El doar a lăsat să fie cunoscut sentimentul insuportabil al nimicirii fiinţei sale, pe care îl experia din cauza durerii pentru pierderea iubirii.

[371] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Val%C3%A9ry.

[372] Nichita Stănescu, *Ordinea cuvintelor, versuri, (1957-1983)*, vol. I şi II, cuvânt înainte de Nichita Stănescu, prefaţă, cronologie şi ediţie îngrijită de Alexandru Condeescu cu acordul autorului, Ed. Cartea Românească, 1985.

Neîmplinirea iubirii l-a transformat ntr-un *sceptic* care a căutat apoi toată viaţa pe femeia sfântă, un înger de bunătate, care să-l reconvertească la credinţa puternică şi nevinovată a copilăriei şi adolescenţei:

În biserica pustie, lângă arcul în părete, / Genunchiată stă pe trepte o copilă ca un înger; /.../ Ea *o inimă de aur* – El *un suflet apostat /.../ El* [Cerul] *n-a vrut ca să condamne pe demon, ci a trimis / Pre un înger să mă-mpace, şi-mpăcarea-i... e amorul* (*Înger şi demon*).

La *apostat-inima mea* face referire și în *Venere și Madonă*, cu aceleași sensuri.

Apostazia lui Eminescu era o asumare totală a suferinţelor pentru iubirea neîmplinită, pentru eşecul amândurora, al *lui* şi al *ei*, cum era şi o asumare deplină a durerilor şi decepţiilor veacului său *modern*. „Acest suflet generos... se răzvrătea mai mult la vederea *durerilor obşteşti* decât de *suferinţele proprii*”[373].

E totuşi o *apostazie* care nu se include în sfera sinonimică a termenului aşa cum îl înţelegem noi astăzi, ci mai degrabă în sfera *asumării*, „o cunoscută învăţătură, una dintre cele mai puternice ale spiritualităţii ortodoxe, potrivit căreia *fiecare om e vinovat pentru faptele tuturor*”[374].

Blaga o descoperă şi în spaţiul athonit, şi în cel rusesc, socotind ca fundament al ei faptul că „pentru ortodocşi, Biserica nu e *o simplă organizaţie* în expansiune, ea are din capul locului un aspect cosmic” şi *organic* (consideră în alte părţi – „duhul ortodox este [...] o existenţă organică, o existenţă profundă ca atare”[375]), adăugând că „avem suficiente motive să credem că această învăţătură n-ar fi fost niciodată posibilă la catolici”[376] şi că, „întocmai cum ortodoxul se simte vinovat pentru faptele fiecăruia, întocmai cum păcatele fiecăruia se răsfrâng asupra tuturor, tot aşa salvarea fiecăruia ridică, după credinţa ortodoxă, nivelul totului”[377].

Din valurile vremii mă lasă să te mântui...

Dar pe acea femeie, suflet-pereche, care să îi însenineze viaţa, nu a aflat-o, din păcate, decât în visele sale, nu şi *în realitate*.

---

[373] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu - Viaţa*, op. cit., p. 76.

[374] Lucian Blaga, *Trilogia culturii II. Spaţiul mioritic*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 40.

[375] Idem, p. 61.

[376] Idem, p. 40.

[377] Idem, p. 59.

Din acest motiv simţea că împreună cu sine se scufundă ca într-un abis întreaga făptură, cosmosul. Acelaşi cosmos pe care l-a cântat, însă, ca pe o avanpost al Paradisului, în atâtea multe alte poeme.

Drama vieţii sale, însă, chiar şi pe scena poeziei, este îmbrăcată, ca-ntr-un *faeton de gală*, în simboluri religioase, într-un mod foarte transparent chiar şi pentru scepticismul exacerbat al celor mai multe dintre exegezele literare.

Remarcăm, de asemenea, uluitoarea capacitate a lui Eminescu de a conjuga, în fiinţa sa, ataşamentul faţă de tradiţie cu luciditatea, şi forţa lui vizionară de a sesiza sensul spiritualităţii occidentale şi al istoriei, faptele ulterioare nedezminţindu-l, ci dimpotrivă, confirmându-i prevederile.

Ştefan Augustin Doinaş[378], într-o carte intitulată *Măştile adevărului poetic*, recenzând teoriile literare moderne, a chintesenţiat perspectiva europeană, tradiţia occidentală în ceea ce priveşte aşezarea omului *în* cosmos şi raportarea la el, precum şi concepţia literară specifică epocii moderne şi spiritului occidental.

În cartea sa, poetul începe cu o precizare absolut esenţială şi care ne semnalează o tradiţie comună atât Apusului cât şi Răsăritului. Această precizare îi era proprie şi lui Eminescu şi autorul spune: „între *poezie* şi *proză* există o diferenţă esenţială”[379].

Înaintea lui Eminescu, epoca *romantică* pașoptistă cunoștea și accepta această sciziune, care favoriza poezia, după cum se vede și dintr-o confesiune a lui Alexandrescu, în al său *Memorial de călătorie*.

Provocat să evoce scriptic excursia în Oltenia, acesta își motivează absența versurilor și opțiunea *prozaică* astfel: „ca să înșel speranța unora care așteptau versuri, ca să evit bănuielile altora, care nu prea cred adevărurile poeziii (cu toate că proza este asemenea de mincinoasă, cu osebire numai că minciunele celei dintâi mângâie inima și înalță sufletul, iar ale celei din urmă sunt amari și păgubitoare), mă hotărâi în fine să scriu voiajul meu...”[380].

Ceea ce urmează după această precizare a lui Dionaș, desparte Europa de Apus de cea de Răsărit în două continente de gândire, care şi-au urmat fiecare traiectoria sa (o diferenţă

---

[378] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/%C5%9Etefan_Augustin_Doina%C5%9F.

[379] Ştefan Augustin Doinaş, *Măştile adevărului poetic*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1992, p. 7.

[380] Gr. Alexandrescu, *Poezii. Proză*, op. cit., p. 210.

care s-a agravat din ce în ce mai mult de-a lungul istoriei, după ce s-au scindat doctrinar la 1054).

Şi aceasta, pentru că Occidentul înţelege prin *proză* universul, cosmosul (cel puţin aşa susţin teoriile literare moderne, atâta timp cât practica poetică, mai ales cea romantică, ar putea să nuanţeze în mod semnificativ sau chiar să contrazică această afirmaţie), tocmai acel *cosmos* care, în tradiţia românească, este primul convorbitor cu omul în copilăria sa istorică (a se vedea literatura noastră veche) şi individuală (a se vedea opera eminesciană).

„Universul, văzut ca o imensă carte, fără început şi fără sfârşit […] conţine *proza lumii*: de la colibacilul care privit la microscop, se arată a fi un fel de uzină extrem de diferenţiată şi riguroasă, în care mii de enzime gravitează în jurul a mii de gene, şi până la spaţiul infinit în care se rotesc, după legi sempiterne, planetele şi stelele […].

Toate acestea sunt, clipă de clipă, *traduse* din limbajul existenţei lor materiale în limba noastră articulată din cuvinte […], constituind pelicula invizibilă de mesaje informative [informaţionale] care învăluie, ca un fel de logosferă, formată din câmpuri, unde şi particule, globul pământesc”[381].

Pentru gândirea ortodoxă tradiţională, lucrurile stau cu totul altfel: „dacă noi putem cunoaşte şi gândi lucrurile, este pentru că ele sunt chipuri create plasticizate ale raţiunilor unei Raţiuni personale supreme. Dacă le putem exprima prin cuvinte este pentru că sunt cuvinte plasticizate ale Cuvântului adresate nouă. [...]

Cuvântul personal [Dumnezeu Cuvântul] a pus în faţa noastră gândirea Sa sau chipul creat al gândirii Sale plasticizate, la nivelul raţiunii şi al putinţei noastre de exprimare, cu o putere creatoare pe care noi nu o avem”[382].

„Raţionalitatea exprimabilă a lumii” are „un Subiect care a gândit-o şi a exprimat-o şi care continuă să o gândească şi să o exprime într-o flexionare continuu nouă, pentru subiectele create după Chipul Său”[383].

Epoca *modernă* pașoptistă moștenește această viziune *poetică* asupra lumii, în contradicție cu ceea ce spune Doinaș și ceea ce reprezintă tradiția apuseană.

---

[381] Ibidem.

[382] Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, op. cit., p. 9.

[383] Ibidem.

Pentru pașoptiști, „dacă visului și imaginației le revin *de jure* regimul poetic, *trezia* realității [a lumii umane decadente, imorale] cade *de facto* în proză. […]

Sunt deseori invocate, în această perioadă, mai în glumă, mai în serios, două varietăți hominide, *omul poetic* și *omul prozaic*. […]

Opoziția poezie/proză poate caracteriza stiluri de viață diferite, antinomice: *Această latitudine poetică a vieței de codru, în alăturare cu îngusta proză a orașelor...* (Hașdeu[384], *Ursita*). […]

Poate fi socotit un incitant paradox al vremii faptul că se tinde nu numai a socoti natura mai poetică decât *prozaicul* artefact uman, ci și a considera poezia prin excelență *naturală*.

Această îngemănare între *poetic* și *natural* se probează indirect în numeroase rânduri în dizertațiile lui Filimon[385] despre artă"[386], și nu numai.

Doinaş ne-a descris mai sus tabloul, *scientizat* şi *prozaicat*, al universului înconjurător, în care *homo occidentalus* nu mai descoperă nicio *poezie*.

În consecinţă, acesta caută să-şi creeze singura poezie, s-o descopere în altă parte decât în natură şi în cosmos sau în sine însuşi.

În această situaţie, poetul vrea să transforme *proza lumii* în *poezie*, această proză fiind „reprezentată de dezvoltarea prodigioasă a limbajului ştiinţelor"[387].

Poetul modern apare ca un om care suferă de absenţa oricăror repere poetice în acest univers, într-o epocă ce învederează fiinţa umană ca *homo faber* în *uzina lumii*.

Deducem că nu universul în sine este o *proză* pentru om, ci omul, modificându-şi propriul telos, îl percepe ca o realitate *tăcută*.

Pentru că, în absenţa perspectivei teologice, care vede în *cer* o facere a mâinilor lui Dumnezeu (Ps. 18), o scriptură cu litere de lumină, creaţia devine un *cifru*, o realitate ermetică – după cum recepta şi Eminescu, sesizând corect ce înseamnă percepţia omului *modern* care desemantizează imaginea cosmică, care *ucide cu mintea tainele* (Lucian

---

[384] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Bogdan_Petriceicu_Hasdeu.

[385] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon.

[386] Liviu Papadima, *Literatură și comunicare. Relația autor-cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, 1999, p. 74-75. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Liviu_Papadima.

[387] Ştefan Augustin Doinaş, op. cit., p. 8.

Blaga) şi proiectează asupra cosmosului o mecanică şi o ştiinţă inventate de raţiunea sa autonomă: *O, cer, tu astăzi cifre mă înveţi* (*O,-nţelepciune, ai aripi de ceară!*).

Autorul nostru afirmă: „Din marea Carte a Universului lipsesc […] geneza şi apocalipsa”[388].

Însă *tăcerea* universului, echivalentă cu lipsa sesizării lui Dumnezeu în creaţie, îi face pe moderni să nu mai recepteze că *Cerurile spun slava lui Dumnezeu şi facerea mâinilor Lui o vesteşte tăria. Ziua zilei spune cuvânt, şi noaptea nopţii vesteşte ştiinţă. Nu sunt graiuri, nici cuvinte, ale căror glasuri să nu se audă.* (Ps. 18, 1-3).

Nu, din Cartea Universului nu lipseşte nici *geneza* şi nici *apocalipsa*. Eminescu le cunoaşte şi le citeşte din biblia cosmică, *consultată* împreună cu *Biblia* scrisă.

Poetul se afundă în lectura cosmosului şi nu se confundă cu gândirea dascălului sau cugetarea pitagoreică care mecanizează muzica sferelor şi o *încifrează*.

„Poezia ca *erratum* la proza lumii încearcă să le suplinească pe amândouă”[389], adică să ţină locul atât genezei, cât şi eshatologiei.

Însă, dacă poezia suplineşte începutul şi sfârşitul existenţei temporale, mai este aceasta un *joc* aleatoriu sau o *ficţiune pură*? Ce fel de *ficţiune pură* poate suplini geneza şi apocalipsa universului?

Pentru modernism, *Liber Mundi* se prezintă ca „text anonim al naturii”[390].

E o pagină hieroglifică, scrisă de *nimeni*, „fără a genera întrebări cu privire la un ipotetic autor (Creator al lumii), la un eventual mesaj divin (Revelaţie), la o presupusă finalitate (Logosul apocaliptic)”[391].

Însă aici sesizăm concepţia protestantă despre lume, pentru care Dumnezeu *se refugiază* din natură, în mod deplin, în *Scriptură*.

Urmarea directă a acestui fapt este aceea că *poezia* nu mai poate fi regăsită în *stare naturală* în mantia cosmosului, ci ea aparţine spaţiului culturii, în dialogul cultural dintre texte, numit *intertextualitate* sau *transtextualitate* – sau *transcendenţa textuală*, în termenii lui Gérard Genette[392].

---

388 Idem, p. 10.
389 Ibidem.
390 Idem, p. 60.
391 Ibidem.
392 A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/G%C3%A9rard_Genette.

Astfel, dacă filosofia modernă proiectează *transcendenţa* în conştiinţa umană şi o *imanentizează*, în acelaşi mod şi teoria literară transferă mesajul divin din *cosmos* în *textul poetic* şi în dialogul cultural al textelor. Aceasta a condus la situaţia în care poezia şi-a transferat sediul din *natură* în *cultură*.

Codul de semne şi simboluri al poeziei nu mai este *în natură*, ci *în cultură*: „Exhibarea de sine a poetului liric se face întotdeauna pe o scenă de cultură, adică într-un cadru de ficţiune şi de convenţie […], prin intermediul unui întreg sistem de semne, al unui vast cod, care nu există niciunde *în stare de natură*, dar i se oferă zilnic *în stare de cultură*”[393].

Omul modern occidental are oroare de natură, pentru că *natură* este pentru el sinonim cu *natura umană căzută*, cu păcatul şi viciul, după cum susţine Baudelaire[394]:

„Cercetaţi, analizaţi tot *ce este natural*, toate acţiunile şi dorinţele omului *pur natural*: nu veţi afla nimic altceva decât oribilităţi. Tot ce este frumos şi nobil este produsul raţiunii şi al gândirii. Crima, al cărei gust animalul uman îl deprinde încă din pântecele mamei sale, este de origine naturală.

Virtutea, dimpotrivă, este *artificială* şi *supranaturală*... Răul se face fără efort, firesc, inevitabil; binele este întotdeauna rodul unei arte”[395].

Poate nu este lesne de înţeles pentru toată lumea, dar Baudelaire nu face decât să confirme dogma catolică care îl concepe pe om ca pe o fiinţă posedând o fire vicioasă, pentru care starea păcătoasă este cea *naturală*, iar *starea de graţie* este *supranaturală*, în timp ce, pentru gândirea ortodoxă, *natural* este omul îndumnezeit, omul primordial, iar situaţia sa actuală este una anormală, *a-naturală*, cea în care *omul în cinste fiind* [în cinstea lui Adam, de fiu al lui Dumnezeu şi fiinţă îndumnezeită] *n-a priceput; alăturatu-s-a dobitoacelor celor fără de minte şi s-a asemănat lor* (Ps. 48, 12, 21).

Starea adamică este considerată, dogmatic, în Ortodoxie, ca fiind starea *naturală* a omului (o știa și reafirma, în *Anatolida*, și Heliade: *Urmând după Scriptură, lua-vom /.../ Drept arhetip de viață adamiana stare*), harul divin fiind intrinsec fiinţei umane, parte integrantă a ontologiei sale, iar pentru teologia catolică şi protestantă ea

---

393 Ştefan Augustin Doinaş, op. cit., p. 56.
394 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Charles_Baudelaire.
395 *Cf.* Matei Călinescu, op. cit., p. 58.

este starea *supranaturală*, dobândită prin acordarea *graţiei supranaturale*.

Pentru catolicism, omul *natural* este nedesăvârşit ontologic, păcătos şi rău în esenţă, iar ceea ce îl face bun este *supra-adăugarea*, peste firea sa, a *graţiei create*, care nu îl transfigurează interior, nu îl preschimbă în mod esenţial, nu îi modifică natura.

Protestantismul renunță și la grația *supra-adăugată*.

De aceea, în catolicism și în protestantism, nu există *extaz duhovnicesc* şi nici *vederea lui Dumnezeu* proprie ortodoxiei isihaste.

De aici cearta dintre Sfântul Grigorie Palama, pe de-o parte, şi Varlaam şi Akindin, pe de altă parte, care izbucneşte în secolul al XIV-lea, dispută dogmatică care se prelungeşte până astăzi între *teologia ortodoxă* şi *cea romano-catolică*.

De asemenea, în protestantism, Luther[396] precizează că starea *naturală* a omului este aceea de a fi *butuc*.

„Kant, după câte știm, spune mai mult decât că omul este *ființă căzută* (nu are *intellectus archetypus*[397]); el mai spune și că *e bine* pentru om să fie așa, căci dacă ar cunoaște intuitiv legile, nu ar mai avea *științe*, iar dacă ar făptui direct binele, nu ar mai avea *etică*"[398].

Și tot „pentru Kant, în *Critica puterii de judecare*, este *cifrată* scrierea prin care ne vorbește natura"[399], adică e *de neînțeles*.

Ne punem întrebarea: poetul acesta modern este un *eretic intenţional* sau un *iliterat*, care, venind pe filieră teologică occidentală, a uitat alfabetul cosmic, codul de semne al universului?

În raport cu această teologie a spaţiului lor pe care o resimt ca *distantă*, transferată însă inevitabil în artă, poeţii romantici francezi sunt „adepţi ai ereziei estetice denumite *poezia inimii* (la poésie du coeur)"[400].

De multe ori, se întâmplă ca poeţii să redescopere anumite semnificaţii tainice (precum romanticii – care încercaseră o întoarcere la *natură* –, într-o anumită măsură

---

[396] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther.

[397] În latină: *minte arhetipală*/înțelegerea primordială, a primului om creat de către Dumnezeu.

[398] Constantin Noica, *Viziunea metafizică a lui Lucian Blaga și veacul al XX-lea*, în vol. *** *Lucian Blaga – cunoaștere și creație. Culegere de studii*, Ed. Cartea Românească, București, 1987, p. 25.

[399] Rosa del Conte, op. cit., p. 318.

[400] Matei Călinescu, op. cit., p. 59.

simboliştii, sau expresioniştii germani ca Hölderlin[401], Rilke[402] sau Trakl, din care Heidegger[403] şi-a extras *filosofia* despre artă şi cu care Blaga, Doinaş şi alţi poeţi români şi-au descoperit cumva afinităţi), într-un mod oarecum similar celui în care personajele lui Eliade redescoperă sacrul *ascuns* în profan.

Dumnezeu (Soarele), *Exilatul* din această lume în transcendenţă, de teologia catolică şi protestantă, nu mai dialoghează cu omul şi poetul îndurerat *fuge* de El şi totodată de frumuseţea universului, pentru că aceasta nu îi mai intermediază dialogul cu Creatorul cosmosului şi al omului.

Poetul se simte un *logos* însingurat, părăsit, mutilat dialogic, iar pe Dumnezeu Îl consideră *neîndurat*.

Dar poetul acesta nu este un nepăsător care exultă pentru că nu comunică şi nu Îl vede pe Dumnezeu lângă el, ci este un suferind şi un *tânjind*:

Din pajişti suav mirosind, de pe ţărmuri senine,
Omul se-ntoarce în apa lipsită de flori,
Şi, chiar de-i luceşte pe bolta-nstelată dumbrava,
Cu fructe de aur, el scormone

În grotele munţilor duri, iscodeşte în puţuri,
Fuge de razele Tatălui Soare, la fel
De necredincios, care râde de griji şi pe robi îi
Lipseşte de marea sa dragoste.
(*Omul*)[404]

Parafrazându-l pe Octavio Paz[405], care se referea la romantici, putem spune, extrapolând, că *nereligiozitatea* acestor poeţi *este religioasă, chinuită*.

În mod sigur, sentimentul lor religios este *necanonic*, pentru că, în septembrie 1907, papa condamnă *erezia modernistă* în enciclica *Pascendi dominici gregis* [406].

---

[401] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_H%C3%B6lderlin.
[402] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Rainer_Maria_Rilke.
[403] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Heidegger.
[404] Friedrich Hölderlin, *Poezii*, în româneşte de Ştefan Augustin Doinaş, I. Negoiţescu şi V. Nemoianu, Ed.Univers, Bucureşti, 1971.
[405] Cf. Matei Călinescu, op. cit., p. 62. A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavio_Paz.
[406] *Cf.* Idem, p. 76.
Aici găsiţi enciclica paplă în întregime: http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_19070908_pascendi-dominici-gregis_en.html. Varianta în limba engleză.

Cu toată iradierea civilizației occidentale, pașoptiștii erau încă rezervați, după cum am văzut, în a accepta lăuntric *sentimentele culturale* ale Apusului, conștienți de istoria lor națională de rezistență împotriva unei viziuni asupra lumii și existenței umane contrare propriei lor spiritualități și tradiții.

Modernii – și nu atât *scriitorii*, cât mai degrabă *exegeții* – încep să sufere de amnezie și să manifeste tot mai apăsat regrete (până vor ajunge la a acuza în exclusivitate Ortodoxia pentru *decalajul cultural* al românilor față de Occident), așa cum, la începutul veacului XX, se plângea Sextil Pușcariu[407]:

„Într-o vreme când orice mișcare culturală se reflecta prin biserică, ortodoxismul nostru a fost evenimentul cu cele mai grave urmări pentru dezvoltarea noastră culturală, căci el ne-a legat pentru veacuri întregi de cultura Orientului [de fapt, de a Bizanțului, nu de a Orientului, pentru că *Orientul* e mare...], formând un zid despărțitor față de catolicismul vecinilor noștri din vest și din nord.

Marea mișcare a Renașterii, care a cuprins – deși mai târziu decât pe alții – pe vecinii noștri poloni și unguri, e strâns legată de catolicismul acestora [de la aceste suspine după *Renaștere* cred că s-a ajuns mai târziu la concluzia de a *crea* o Renaștere bizantină și apoi românească, analoge, pentru a putea trece peste imobilismul regretelor].

Dacă ortodoxismul nostru a fost cea mai puternică pavăză pentru conservarea limbii și naționalității noastre [recunoștea încă Pușcariu – mai târziu *nu s-a mai făcut mențiune despre*], el a fost și o piedică puternică și continuă pentru curentele culturale apusene.

Chiar ideea de latinitate, care în mod firesc trebuia să apară odată cu trecerea românilor prin școlile umaniste ale vecinilor noștri [poloni], nu a avut multă vreme un răsunet covârșitor.

Până acum, nicio Biserică ortodoxă nu a anatematizat vreun curent literar sau artistic. Există doi mari scriitori, Tolstoi şi Kazantzakis, care au fost daţi anatemei de către Biserica Ortodoxă Rusă şi, respectiv, Biserica Ortodoxă Greacă, dar nu un curent literar în întregime.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Lev_Tolstoi;

Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Nikos_Kazantzakis.

Trebuie precizat însă că, pentru concepţia ortodoxă, *anatema* nu este o *condamnare* (şi cu atât mai puţin nu e soldată cu *arderea pe rug*), ci o *constatare* a autoexcluderii cuiva din sânul Bisericii.

Cu toate acestea, Biserica Ortodoxă Română nici măcar nu a luat atitudine, oficial, faţă de vreun scriitor sau om de cultură care s-a manifestat cu ostilitate la adresa ei, cu atât mai puţin nu a avut vreodată iniţiativa propunerii unei anateme.

[407] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Sextil_Pu%C5%9Fcariu.

În schimb însă, Orientul cu fantazia-i vie și cu nepotolita-i sete de forme nouă și culori îmbelşugate, lumea aceea inventivă de care ne lega religiunea, îmbinată cu predispozițiile etnice de origine mediteraneană ale firii noastre înzestrate, înainte de toate, cu un pronunțat simț pentru măsură și armonie, a făcut ca în acest colț din sud-estul european stăpânit de români să se nască o cultură proprie”[408].

Așadar, până la urmă, e bine sau e rău că, fundamentați pe *ortodoxism*, am rezistat *curentelor culturale apusene*, cu obstinență, mai multe secole – fapt care, în definitiv, a născut *o cultură proprie*?

Închidem aici paranteza, remarcând însă că dihotomia *ortodoxie-catolicism* era privită, inclusiv din punct de vedere literar, ca un aspect esențial al dezvoltării culturale a românilor, motiv pentru care cred că dezbaterea noastră nu e *nepotrivită* și nici *nenecesară*.

Mergând mai departe pe firul studiilor lui Doinaş și al receptării teoriilor culturaliste occidentale, aflăm că poezia modernă este o realitate „personal-impersonală”[409], fiindcă „interlocutorul fiind un text, subiectul este de asemenea un text”[410].

Caracterul *personalist* al dialogului se estompează, din moment ce se anulează comunicarea dintre Logosul divin, logosul uman şi logosul cosmic, pe care o receptăm la un nivel maxim în literatura română veche şi exprimată simbolic la Eminescu, dar şi ante şi post-Eminescu, în poezia paşoptistă ori în cea modernă.

Însăşi contaminarea zilnică a poetului de cultură „se petrece cu preţul abolirii unicului, a hiperindividualului, a experienţei personale”[411].

Poetul liric este însă sincer doar în aparenţă, căci el „nu-şi exhibă decât pudoarea”[412], o pudoare ontologică, pudoarea de a exista, de a avea o experienţă personală, într-o lume *anonimă*.

---

[408] Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, postfață de Dan C. Mihăilescu, Ed. Eminescu, București, 1987, p. 20-21.
[409] Ştefan Augustin Doinaş, op. cit., p. 63.
[410] Ibidem.
[411] Idem, p. 55.
[412] Idem, p. 57.

Atâta timp cât lumea este presupus *impersonală*, a *nimănui* – o operă neasumată şi *nesemnată* –, a-*logică*, nu poate fi receptată ca un *logos cosmic*.

De asemenea, dacă identitatea (şi chiar existenţa) Autorului operei cosmice nu contează, importanţa autorului uman se estompează şi ea, făcând loc dialogului intertextual *impersonal*.

Întrebarea legitimă este aceea, dacă poezia modernă românească exhibă *cu adevărat* aceste trăsături, ca urmare a raportării *practice* la un univers fără raţiuni divine (*logoi*), fără *logică* dumnezeiască.

Vom avea prilejul să observăm că *datele poetice* oferite de poezia românească, de textul liric în sine, nu concordă cu *realitatea teoretică*.

Biografia artistică a lui Doinaş este ea însăşi paradoxală, atâta timp cât poetul una teoretizează şi alta mărturiseşte în practica poetică.

În spaţiul literaturii române moderne, această sciziune între teorie şi practică literară nu va fi singulară.

E o poveste care începe de la contemporanul lui Eminescu, Macedonski (care nu depăşeşte, ca mentalitate, epoca paşoptistă şi are ca model tiparul poeziei *profetice* a lui Heliade, dar este teoreticianul *poeziei viitorului* şi a *wagnerismului* poetic) şi, în ceea ce-l priveşte pe Augustin Doinaş, nu ştiu cât de mult se poate stabili o conexiune între *teoriile* de mai sus şi *resurecţia baladei*.

De altfel, rezumând filosofia lui Heidegger (filosofie care are în vedere poezia lui Hölderlin, Trakl şi Rilke, aşezate în contextul unei gândiri teologice edulcorate, dar cu profil protestant), concluziile nu sunt la fel de simplu de afiliat interpretărilor reprodse anterior:

„Poezia e numirea care întemeiază fiinţa şi esenţa tuturor lucrurilor”, având „caracter originar”.

„Poemul originar […] e deschiderea primordială, Sacrul, care este primul poem, «poemul anterior oricărei spuneri (*das unvordichtet Gedicht*), care a depăşit deja în rostirea sa (*überdichtet*) orice rostire poetică»”[413].

Dacă poezia este *esenţa* şi *temelia* (zice Heidegger) tuturor lucrurilor, atunci, printr-un simplu silogism, înseamnă că poezia este esenţa materiei şi că universul este *poezie* şi nu *proză*.

[413] Idem, p. 41.

De altfel, Heidegger mai spune şi că: „în esenţa ei, orice artă este Poezie (*Dichtung*)”[414] şi extragem de aici concluzia că inclusiv *proza* este, în esenţă, *poezie*.

Doinaş constată că, în *Elegiile duineze* ale lui Rainer Maria Rilke, „lirismul constă în celebrarea înfiorată tocmai a acestei copătrunderi între om şi natură [...].

Unitatea pierdută, a omului cu Totul înconjurător, se regăseşte – susţine poetul – graţie unei retrageri în cea mai intimă şi profundă interioritate...”[415], deoarece „*înlăuntrul* posedă caracteristicile lui *înafară*” (în opinia lui Rilke), iar „omul (*Dasein*) nu este deloc «o interioritate monadică închisă, separată de tot ceea ce i-ar fi *exterior*»...”[416], ci se deschide, *în extaz*, spre lume.

Doar că pentru Heidegger şi filosofia germană, *Totul* nu este, ca în Ortodoxie, universul infuzat de harul lui Dumnezeu, ci este chiar *un dumnezeu* sau *zeu*, panteizat (a se remarca faptul că nu este o perspectivă *de-religiozizată*, ci doar *de-creştinată*), acel *Sacru* interpretat panteist în cultura germană şi occidentală (începând de la Spinoza), reprezentând lumea şi universul, univers considerat de către ortodocşi ca fiind chipul plasticizat al gândirii lui Dumnezeu, imprimat şi susţinut în fiinţă de energia Lui dumnezeiască, necreată.

Omul se dechide *în extaz*, în teologia ortodoxă, dar nu *către lume*, ci *către lumina dumnezeiască a Dumnezeului treimic* şi către *Logosul* care este sursa vieţii.

Pentru că lumea nu este *logos* şi *lumină* din iniţiativă proprie, iar muzica sferelor ar degenera în haos dacă aştrii cereşti ar fi *din frâiele luminii şi ai soarelui scăpaţi* (*Scrisoarea I*), ai luminii raţionale sădite în ei de Lumina şi Soarele care i-a creat ca să fie lumini simbolice, metafore, poezie (şi literatură) despre geneză şi eshatologie, pentru cerul minţii şi lumina înţelepciunii umane.

---

[414] Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, traducere şi note de Thomas Kleininger şi Gabriel Liiceanu, studiu introductiv de Constantin Noica, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1995, p. 100.
[415] Ştefan Augustin Doinaş, op. cit., p. 43.
[416] Idem, p. 44.

6. O altă tradiţie literară: iarna ca anotimp spiritual

Am discutat în subcapitolul anterior despre viziunea aştrilor cereşti şi a cerului înstelat ca *peisaj mistic* tradiţional în operele poeţilor noştri.

Un alt *peisaj* tradiţional-simbolic este cel al mării, al mării intempestive sau al diluviului – am văzut, pe parcursul acestei lucrări, identitatea semantică a acestui topos la Varlaam, Antim, Cantemir, poeții prepașoptiști și pașoptiști, reprodus ulterior și în lirica modernă – dar şi cel *al iernii duhovniceşti*, despre care intenţionăm să facem câteva aprecieri în cele ce urmează.

În tradiţia literaturii noastre vechi, iarna este foarte des asociată, în cărţile noastre, cu un anotimp duhovnicesc al nerodirii sufletului şi al viscolirii lui de patimi.

Acest sezon spiritual neprielnic poate fi pus în legătură fie cu traiectoria individuală a vieţii, fie cu destinul unui neam întreg sau al umanităţii.

Pentru că adesea este ignorată aproape cu desăvârşire descendenţa unor mari teme şi motive ale literaturii culte, din literatura religioasă, ne propunem să urmărim, felul în care literatura română cultă s-a dezvoltat în dependenţă de mentalitatea şi de tradiţia ortodoxă, cu tot nihilismul de suprafaţă pe care îl manifestă unele producţii literare şi cu tot cortegiul de declaraţii care par (sau chiar sunt) beligerante la adresa Ortodoxiei sau a lui Dumnezeu.

Acestea vor să excludă substratul de natură religioasă al frământărilor „literare”, aruncându-l în mod nemotivat, dar deliberat, în derizoriu şi să scoată în schimb în prim plan, *o atitudine de frondă* sau *de indiferentism religios*, care ar caracteriza cultura şi literatura română modernă, în ansamblu.

Credincioşilor ortodocşi care sunt prezenţi la slujbele Bisericii şi care citesc frecvent cărţi de predici, cuvinte duhovniceşti, acatiste sau alte rugăciuni, le este, credem noi, foarte familiară asociaţia dintre *anotimpul hibernal*, însoţit de fenomene meteorologice ostile supravieţuirii, şi *perioadele de ispitire* şi *de suferinţă profundă duhovnicească* din viaţa creştinului, în vremea cărora el trece prin adevărate furtuni şi viscoliri sufleteşti, prin îngheţ duhovnicesc greu de îndurat.

Această comparaţie este *simplă* şi *uşor de perceput* de către oameni, dar nu *simplistă*.

Ea are o întemeiere scripturală, după cum vom vedea, şi este regăsibilă şi în literatura română, de la începuturile sale şi până în perioada modernă.

Cel mai adesea, iarna apare în context antitetic, în relaţie de antinomie cu primăvara, reperul simbolic al Învierii.

Iniţiem excursul nostru demonstrativ cu exemple din *Cazaniile* noastre vechi, dar şi din Cronici (*Letopiseţe*).

În *Cazania* ortodoxă a lui Coresi, din 1581 (căci prima, de la 1567, era calvină, deşi era destinată ortodocşilor), aflăm un prim text de acest fel (pe care – *îndreptându-l* – îl reproducem în versuri, spre o mai intimă comparaţie cu poezia propriu-zisă):

Drept aceea, fraţilor,
să ne nevoim cu veselie
şi cu cântări,
să prăznuim înnoirea praznicului
acestuia,
şi această vreme de primăvară.

Şi să ne arătăm toţi
Învierii lui Hristos
bucurându-ne
şi ca nişte jigănii [animale, fiinţe]
omorâte de iarnă,
ce-şi leapădă mâhnirea

unde văd toate făpturile întregindu-se
şi iară învie,
cum vedem şi pământului
răsărindu-i iarbă,
şi pomii înflorind
şi toate jigăniile jucând,

marea făcându-se lină
şi toată lumea primenindu-se
şi spre bine adăugându-se
şi înnoindu-se.

Şi iată,
acelea sunt fără suflet şi fără grai
şi aşa se bucură

şi se veselesc
şi se luminează Învierii lui Hristos,

cu cât mai vârtos noi, oamenii,
ce suntem în Cuvântul
şi în chipul lui Dumnezeu cinstiţi,
datori suntem a ne curăţa fiecare
şi a ne lumina
şi a ne îndeletnici
în veselie dumnezeiască

şi a ne îndrepta pe calea vieţii celei bune
şi să ne înnoim
şi să ne umplem de
mirosenia [mireasma]
şi dulceaţa Duhului Sfânt [417].

În această secvenţă este vorba de iarna spirituală, simbolizând *adăstarea în păcate*, ca antipod al învierii şi de bucuria depăşirii acestui *anotimp* în care viaţa veşnică nu poate să prindă rădăcini şi să înflorească în noi, din cauza gerului necredinţei.

Într-o manieră similară, în *Cazania* lui Varlaam, iarna apare ca închipuind *erezia iconoclastă*.

Învingerea ei reprezintă, pentru creştinii ortodocşi, adierea primăvăratică şi binefăcătoare a sfintei şi adevăratei credinţe (din nou, am *atenuat* fonetismele moldoveneşti):

Cumu-s iarna
viscole şi vânturi răci
şi vremi geroase,
de carile să îngreuiadză oamenii
şi sămt [sunt] *supăraţi*
în vremea iernei,

iară deaca vine primăvara
ei se iuşurează de aceale
de toate
şi să veselesc,

[417] Coresi, *Evanghelie cu învăţătură (1581)*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, Atelierele grafice Socec & Co, Societate anonimă, 1914, p. 133-134.

căce c-au trecut
iarna cu gerul
şi s-au ivit
primăvara cu caldul
şi cu seninul,

aşe şi în vremea de demult
au fost viscole
şi vânturi de scârbe
şi de dosădzi
pre oameni
ca şi într-o vreme de iarnă [418].

Textul acesta, în redactare varlaamiană, este citat în toate istoriile literaturii române, ca model de frumuseţe şi de expresivitate literară.

O primă dovadă de translare a acestui topos din literatura religioasă în literatura cultă (deşi la vremea respectivă nu existau asemenea taxonomii) o constituie regăsirea lui în *Letopiseţul* lui Miron Costin.

Prezenţa lui într-o formă nedisimulat împrumutată din cărţile ortodoxe este şi o probă indubitabilă a faptului că mintea unui mirean cărturar nu era esenţial distinctă de a unui ierarh al Bisericii.

Miron Costin transferă, prin urmare, simbolismul hibernal din perimetrul Bisericii în cel al istoriei, însă în mod fundamental, iarna rămâne şi acum un prototip alegoric al vremurilor tulburi, al perioadelor de încercare duhovnicească pentru oameni, chiar dacă factorul negativ îl reprezintă, de această dată, un domnitor nevrednic:

Ce cum floarea şi pometii
şi toată verdeaţa pământului
stau ofilite
de brumă căzută peste vreme,
şi apoi,
după lină căldura soarelui,
vinu iară la hirea [firea]
şi la frâmseţele sale
cele împiedecate de răceala brumei,

[418] Varlaam, *Cazania (1643)*, op. cit., p. 30.

aşea şi ţara,
după greutăţile ce era la Radul-vodă /…/,
au venitu fără zăbavă
ţara la hirea sa,
şi până la anul
s-au împlut de tot bivşugul [belşugul]
şi s-au împlut de oameni [419].

Iarna este o metaforă a îngheţului duhovnicesc al omenirii pentru Antim Ivireanul, care ipostaziază omiletic Naşterea Mântuitorului într-un context mundan în care:

Era pre la miezul iernii,
când pământul şi apele
sunt îngheţate de ger
şi de vânturile cele reci;
şi Fecioara tânără şi ruşinoasă,
care nici din casă
nu era obicinuită a ieşi,
şi, fiind aproape de a naşte,
purcede pre o cale grea
şi cu anevoie ca aceasta.
Şi, apropiindu-să de Vithleem,
doară s-ar fi găsit
vreo casă cuvioasă,
ca să nască
Fecioara aceasta într-însa,
iară însuşi Iubitorul de sărăcie,
Domnul,
au pohtit într-o coşare smerită,
ca să Se nască [420].

Noi nu cunoaştem prea bine amănunte meteorologice cu privire la Ţara Sfântă, la vremea în care S-a născut Hristos în Betleem, dar Antim a descoperit forma cea mai potrivită prin care să reprezinte în mintea ascultătorilor vicisitudinile unui drum anevoios din Galileea în Iudeea, parcurs de Sfântul

---

[419] Miron Costin, *Opere*, vol. I, ediţie critică de P. P. Panaitescu, EPL, Bucureşti, 1965, p. 71-72.
[420] Antim Ivireanul, *Opere*, op. cit., p. 196.

Iosif şi Preacurata Fecioară, pentru a se împlini făgăduinţa făcută Sfinţilor Protopărinţi Adam şi Eva, aceea de a se naşte lumii un Mântuitor.

Aluziile cu privire la frig, ger sau sărăcie nu sunt însă *descriptiviste*, ci *duhovniceşti* şi ele caracterizează starea în care se afla lumea, omenirea la acea dată, în care, în miezul iernii, Se naşte Dumnezeu pe pământ.

Acest topos al iernii ca simbol al vremurilor nefavorabile, nefericite, a intrat ulterior din cărţile religioase în literatura cultă şi îl întâlnim în epoca prepașoptistă și paşoptistă, dar şi în perioada modernă.

Zilot Românul[421] scrie stihuri îndurerate după moartea celei de-a doua soții, în care iarna este un anotimp simbolic al suferinței:

Nu e lucru de mirare la ghenar a furtuna,
Furtună cât să dea spaima că lumea va răsturna,
Nici la luna lui iulie a fi cu prisos călduri,
Căci la vremea lor au toate rânduitele măsuri.
Dar la mai sau la aprile să vezi zădufuri sau ger,
Nu poate fi alt nimica decât mânie din cer.

De aceea, ticăloase Ștefane, ajung atât,
Ajungă atâtea lacrămi, nu mai plânge amărât,
Căci vezi bine că te arse și te-ngheață singur mai,
Când nu-i ger, nici e căldură, ci cum e mai bine de trai.
Apoi trebuie să judeci c-aceasta ce-ai petrecut
E răsplată de la Domnul, când au vrut și cum au vrut[422].

Aceeași valoare simbolică o au anotimpurile și la Conachi:

De nouă ori până astăzi pământul colindător / Au călătorit pe crugul soarelui nemișcător. / De nouă ori primăvara cu veșmântul înflorit / Și iarna cu căruntețа pe pământ s-au învârtit... (*Jaloba mea*).

Cârlova se va întoarce melancolic către ruinele unui trecut măreţ, când se va simţi viscolit de suferinţă: *Aşa şi au acum, în viscol de dureri, / La voi spre uşurinţă cu triste viu păreri* (*Ruinurile Târgoviştii*).

---

[421] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Zilot_Rom%C3%A2nul.

[422] Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentariii și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, Ed. Minerva, București, 1996, p. 219.

Grigore Alexandrescu va recurge şi el la această comparaţie alegorică ce implică similitudinile dintre existenţa umană şi manifestările capricioase ale anotimpului rece:

După iarna cea bogată
Vine iarna-ntărâtată.
Bate vânt îngrozitor. /.../
Primăvara,-a ei zâmbire
De ce-nvie a ta simţire,
Iarna nu ţi-o-nchipuieşti? /.../
Până n-ajungi timpul rece,
Bucură-te de natură:
Apoi când vremea va trece
Peste-a inimii căldură, /.../
Şi de lume şi de toate
Împreună ne-om desface.
(*Prieteşugul şi amorul*)

De când pierdui părinţi-mi trei ierni întregi trecură,
Trei ierni, căci după ierne viaţa-mi socotesc,
Căci zilele-mi ca iarna de viscoloase-mi fură,
Copaci din miezul iernii ce vânturi îi clătesc.
(*Miezul nopţei*)

M-aş duce unde zboară atâtea rândunele,
Când viscolul începe, când vin vremile rele;
Pe pasur'le verdeţei ca ele m-aş ivi. /.../
Dar iarăşi m-aş întoarce când firea ar zâmbi.
(*Aşteptarea*)

La Bolintineanu motivul iernii se împleteşte cu cel al vieţii ca o mare în furtună şi cu al limanului liniştit şi dumnezeiesc – provenind tot din cărţile Bisericii –, în poemul *Invocaţie*:

Tu, ce-ai sădit în inimi speranţa şi credinţa,
Căci una fără alta nu poate exista,
Ce-aduci după durere surâsul şi dorinţa
Şi după vijelie un soare a lumina; /.../

Aruncă o cătare asupra ţării mele;
Ea este ca o barcă pe un ocean plutind

Când geme uraganul în noaptea fără stele,
Ce încă o suflare ş-o vom vedea perind.

Trimite-ne, o, Doamne, lumina Ta cerească,
Căci lungă fuse noaptea în care suspinăm;
Ca să vedem furtuna ce va să ne răpească
Şi sub un mal ferice un port să căutăm!

Aceeași valoare simbolică a motivului hibernal o remarcăm și la Heliade: *Inima-mi obosită, și nu de ani, nu încă, / Griji, datorii, povară pe ea se grămădesc; / Valuri, crivețe-ntr-însa ca-n vulcănoasă stâncă / Izbesc, se-nfrâng cu muget, mai repezi năvălesc. // Pe la-nceputul verii, vifore preageroase / Asupra-i se răscoală s-o-nghețe-aci pe loc /.../ Un foc! și ca acela ce arde-ntr-o câmpie / Albită de troiene și toată-n vijălie, / Ce arde ca să arză, de vânturi spulberat...* (*Destăinuirea*).

Nici în celebrele pasteluri ale lui Vasile Alecsandri, tabloul iernii nu este pictat la modul *pur-peisagistic*, simplist, ci el învederează o psihologie mai adâncă, o tendinţă spre reculegere şi spre priveghere pe care o aduce în suflet recluziunea sezonieră, acesta scufundându-se în cugetarea despre condiţia umană şi a întregii creaturi:

O! farmec, dulce farmec a vieţii călătoare,
Profundă nostalgie de lin, albastru cer!
Dor gingaş de lumină, amor de dulce soare,
Voi mă răpiţi când vine în ţară asprul ger!...

Afară ninge, ninge, şi apriga furtună
Prin neagra-ntunecime răspânde reci fiori,
Iar eu visez de plaiuri pe care alba lună
Revarsă-un val de aur ce curge printre flori. /.../

Atunci inima-mi zboară la raiul vieţii mele,
La timpul mult ferice în care-am suferit,
Şi-atunci păduri şi lacuri, şi mări, şi flori, şi stele
Intoană pentru mine un imn nemărginit.

Aşa-n singurătate, pe când afară ninge,
Gândirea mea se primblă pe mândri curcubei…
(*Serile la Mirceşti*)

Ziua ninge, noaptea ninge, dimineţa ninge iar!
Cu o zale argintie se îmbracă mândra ţară;
Soarele rotund şi palid se prevede printre nori
Ca un vis de tinereţe printre anii trecători.
(*Iarna*)

Fumuri albe se ridică în văzduhul scânteios
Ca înaltele coloane unui templu maiestos,
Şi pe ele se aşază bolta cerului senină,
Unde luna îşi aprinde farul tainic de lumină.

O! tablou măreţ, fantastic!... Mii de stele argintii
În nemărginitul templu ard ca veşnice făclii.
Munţii sunt a lui altare, codrii – organe sonoare
Unde crivăţul pătrunde, scoţând note-ngrozitoare.
(*Mezul iernei*)

Naoptea-i dulce-n primăvară, liniştită, răcoroasă,
Ca-ntr-un suflet cu durere o gândire mângâioasă.
Ici, acolo, cerul dispare sub mari insule de nori,
Scuturând din a lui poale lungi şi răpizi meteori.
(*Noaptea*)

Adevărate alegorii, decriptabile numai prin recursul la simbolistica veche, sunt uşor de identificat în număr destul de mare la Mihai Eminescu.

Deşi Eminescu este cunoscut mai mult ca poet al naturii *văratice*, iarna ocupă un loc deosebit în lirica sa.

Prezenţa anotimpului hibernal, cu pelerina sa de fenomene negative, ostile, este, ca şi în literatura noastră veche religioasă, o constantă pur simbolică a liricii eminesciene.

Eminescu parafrazează din cărţile Bisericii chiar şi nelipsita antiteză iarnă – primăvară / vară.

Şi tot din volumele vechi găsite de el în casa părintească sau în bibliotecile Mănăstirilor – *tomurile* groase şi *roase de molii* de care aminteşte adesea – iarna are semnificaţie duhovnicească, fiind un simbol al tulburării sufleteşti, al nefericirii, al viscolirii de gânduri negre.

O ipostază duhovnicească a autorului o regăsim în poemul *Melancolie*, la care am mai făcut referire anterior, în

care Eminescu îşi face autoportretul ca o *biserică-n ruină*, cu ferestrele şi uşile sparte şi cu icoanele învechite sau în culori estompate.

O asemenea relatare este corectă din perspectivă ortodoxă, unde oamenii sunt *temple ale lui Dumnezeu*.

Eminescu îşi recunoaşte ruina bisericii sale interioare, a sufletului său, într-un context istoric al epocii moderne în care:

Bogată în întinderi, stă lumea-n promoroacă,
Ce sate şi câmpie c-un luciu văl îmbracă;
Văzduhul scânteiază şi ca unse cu var
Lucesc zidiri, ruine pe câmpul solitar.

Descrierea aceasta eminesciană o putem localiza poetic între Alecsandri şi Bacovia, pentru că poartă pe struna versurilor tonalităţi comune ambilor poeţi, deşi pare că pe cei trei îi despart prăpăstii literar-ideologice de netrecut.

Limbajul și ritmul sunt mai degrabă proprii lui Alecsandri, dar sentimentul de criză ne apropie de Bacovia.

Dezamăgirea profundă provocată de neîmpărtăşirea iubirii îi provoacă poetului cel mai adesea, reflecţii întunecate, care îi zugrăvesc în minte tablouri hibernale, viscoliri cataclismice. Aşa se întâmplă în mai multe poeme.

Ca, spre exemplu, *Departe sunt de tine…*:

Departe sunt de tine şi singur lângă foc,
Petrec în mine viaţa-mi lipsită de noroc,
Optzeci de ani îmi pare în lume c-am trăit,
Că sunt ***bătrân ca iarna*** [423]*, că tu vei fi murit.*

De câte ori, iubito…:

De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte,
Oceanul de gheaţă mi-apare înainte /…/
Iar peste mii de sloiuri, de valuri repezite
O pasăre pluteşte cu aripi ostenite /…/
Suntem tot mai departe deolaltă amândoi,
Din ce în ce mai singur mă-ntunec şi îngheţ…

[423] Metafora îi aparține lui Bolliac (*Carnavalul*).

Scrisoarea IV:

Ce? Când luna se strecoară printre nouri, prin pustii,
Tu cu lumea ta de gânduri după ea să te aţii?
Să aluneci pe poleiul de pe uliţele ninse…? /…/
Şi în gându-mi trece vântul, capul arde pustiit,
Aspru, rece sună cântul cel etern neisprăvit…

În *Scrisoarea V*, este reiterată antiteza dintre visul de iubire, *feeria unui mândru vis de vară*, şi inima de gheaţă a femeii.

Iubirea face ca *anotimpul inimii* să fie văratic (*Când în inimă e vară…*) şi încearcă să dezgheţe cu căldura sa *raza ochilor ei reci*, însă frigul polar din sufletul femeii ipocrite nu se topeşte.

Întotdeauna decorul natural al iubirii este văratic la Eminescu şi presupune nenumărate sugestii care ţin de transgresarea dimensiunilor finite ale lumii acesteia, pentru a intra în grădina fericirii veşnice, acolo unde iarnă şi suferinţă nu există.

În *Ce te legeni…*, iarna devine un motiv de nefericire de proporţii cosmice, căci *Iarna-i ici, vara-i departe*.

O altă metaforă a gerului sentimental, care aduce în scenă decorul glacial al ipocriziei, se referă la *judecătorii* cei cu *nenduraţii ochi de gheaţă*, adică criticii, de data aceasta, aceia care denigrau versurile sale din invidie (*Criticilor mei*).

Lor le dedică următoarele versuri, împrumutând tot din literatura veche religioasă, motivul nerodirii, al stârpiciunii duhovniceşti: *Critici voi, cu flori deşarte, / Care roade n-aţi adus – / E uşor a scrie versuri / Când nimic nu ai de spus*.

În nuvele, Eminescu este când *realist* –

„Iarna, de gerul cel amarnic, trăsnea grinda în odaie [a lui Dionis], crâşcau lemnele şi pietrele, vântul lătra prin gardurile şi ramurile ninse; ar fi vroit să doarmă, să viseze, dar gerul îi îngheţa pleoapele şi-i painjinea ochii. [...] Şi-n asemenea momente, în lungile şi friguroasele nopţi de iarnă, crede cineva cum că el, redus până la culmea mizeriei, devenea trist? Aşa era [în] elementul său."[424] –
când *descriptiv-poetic*:

[424] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 38.

„Într-o noapte am văzut un spectacol măreţ. [...] Codrii bătrâni troneau amorţiţi de iarnă, stelele şi luna erau mai palide-n cer, cerul însuşi părea mai sur. Era unul din acele spectacole măreţe, din acele tblouri uriaşe, pe care numai Dumnezeu le poate zugrăvi pe tabla întinsă a lumei, înaintea ochilor uimiţi şi a inimei înfrânte”[425] (*Geniu pustiu*).

Să trecem însă de la Eminescu la un Bacovia, pentru care iarna, ca şi pustiul interior, sunt o constantă lirică indubitabilă.

Poezia lui Bacovia este plină de referinţe la anotimpul hibernal, de care se leagă strâns obsesia extincţiei, sentimentul claustrării şi al îngropării sub balastul de zăpadă.

Ninsoarea este fără sfârşit, este un *potop* (*Decembrie*), *ninge prăpădind…*, *ninge ca-ntr-un cimitir* (*Nevroză*), *În ecouri bocitoare / Vine iarna, vine-acuşi /.../ Iată, ninge peste fire / /.../ Milogiri de cimitire*. (*De iarnă*), etc.

În lirica bacoviană apare foarte limpede asociaţia dintre *iarnă* şi *păcat*.

În poemul *Singur*, este *Potop, cad stele albe de cristal /* ***Şi ninge-n noaptea plină de păcate****; /.../ Şi ninge-n miezul nopţii glacial.../ Şi tu iar tremuri, suflet singuratic…*

Frica de gerul pe care îl aduce păcatul în suflet şi de iadul glacial este mai mult decât evidentă.

Un alt poem care aduce în prim-plan aceeaşi realitate, poartă titlul, la prezentul continuu, *Şi ninge*:

Şi ninge în oraşul mare
E noaptea plină de orgii,
Iar prin saloane aurii
S-aud orchestre, şi fanfare.

Femei nocturne, singurele
La colţ de stradă se aţin,
Desfrâu de bere şi de vin
Prin berării, şi cafenele.

De orbitoare galantare
De diamant, şi de rubin…
Şi de averi oraşu-i plin,
Şi ninge în oraşul mare!…

[425] Idem, p. 136.

Este un oximoron psihologic şi duhovnicesc, cel la care recurge Bacovia, ilustrând *ninsoarea* care cade *peste păcate*.

În poemul *Plumb de iarnă*, iarna spirituală demonică, ce a pus stăpânire peste inimile oamenilor, răceala contactelor interumane, indiferentismul şi egoismul suprem, fac să încremenească între viaţă şi moarte, într-un tablou glacial, întreaga panorama a vieţii sociale:

Ninge secular, tăcere, pare a fi bine,
Prin oraşul alb, doar vântul trece-ntârziat –
Ninge, parcă toţi muriră, parcă toţi au înviat…
Dorm volumele savante-n îngheţatele vitrine.

Printre ziduri, peste turnuri depărtate,
Ninge cu nimic în noaptea vastă, ning bancnote –
Numai vântul singur plânge alte note….
Umbra mea se adânceşte-n cartiere democrate.

Ninge grandios în oraşul vast cum nu mai este,
Ning la cinematografe grave drame sociale,
Pe când vântul hohoteşte-n bulevarde glaciale…
– Dar cine poate să explice această tristă poveste?

Bacovia este poetul care ne oferă panoplia completă a suferinţelor provocate de lipsa iubirii şi a comuniunii într-o societate modernă secularizată.

Antiteza, de inspiraţie biblică, iarnă – primăvară, pe care poeţii noştri au împrumutat-o din cărţile vechi, am regăsit-o şi la Blaga (*Să laşi în urmă o iarnă cu viscole, / cu tenebre şi suferinţi, e uşor, / o, cât de uşor, când în martie / auzi, prin frunze uscate, mari osteneli, / un cărăbuş de aur / făcându-şi drum în lumină. – Convalescenţă*), dar şi la alţi scriitori.

Motivul iernii este unul tradiţional creştin şi bizantin, împrumutat din literatura patristică.

Mergând pe filiera temei centrale a Ecclesiastului, *deşertăciunea deşertăciunilor*, François Villon[426] compunea, în secolul al XV-lea, *Balada doamnelor de altădată* (*Ballade des dames du temps jadis*), cu celebrul refren *Où sont les*

[426] A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Villon.

neiges d'antan?[427], în care nu făcea decât să împrumute o *faţă feminină* unei teme predilecte în omiliile Sfinţilor Părinţi.

Tema era cea a evocării nestatorniciei lumii şi a oamenilor, prin întrebarea, reluată ca un ecou din veac în veac: unde sunt bărbaţii iluştri ai istoriei, eroii sau împăraţii de a căror frică tremura pământul? Sau… *Où sont les neiges d'antan?*

Numai că François Villon, în literatura franceză, a preferat să asocieze sclipirea iluzorie a frumuseţii şi a slavei celor pământeşti cu caracterul fragil al feminităţii.

Despre fragilitatea vieţii şi despre deşertăciunea existenţei, urmând Sfântului Solomon, au scris Plutarh[428], Euripide[429], Demetrius din Faler[430], Tibul[431], Properţiu[432], Ovidiu[433] (pe când era exilat la Tomis), Cicero[434], Horaţiu[435] şi Vergiliu[436] – de la ultimul ne-a rămas versul celebru: *fugit irreparabile tempus*[437].

În omiliile ortodoxe care au urmat tradiţia veterotestamentară, erau invocate numele unor mari împăraţi din care n-a mi rămas decât amintirea şi a căror faimă şi măreţie a trecut ca visul şi ca nălucirea.

Motivul acesta, al lui *Ubi sunt qui ante nos?*[438], specific unui Sfânt Părinte ca Ioan Gură de Aur, dar şi întregii literaturi patristice, a străbătut secolele şi literatura europeană, după cum arăta şi Ramiro Ortiz[439] într-un articol[440].

---

[427] În franceză: Unde sunt zăpezile de altădată?

[428] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Plutarh.

[429] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Euripide.

[430] Opere ale sale: http://books.google.ro/books?id=_meJRfpN7aIC&pg=PR5&lpg=PR5&dq=Demetrius+din+Falera&source=bl&ots=G5MOt32Tzj&sig=WOOx-nslt0FKdgfnl1RZ7uwYyRQ&hl=ro&ei=bbgITPHxNYGNOLvjtdEP&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CB4Q6AEwAg#v=onepage&q&f=false.

[431] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Tibul.

[432] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Proper%C5%A3iu.

[433] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Ovidius_Naso.

[434] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero.

[435] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Quintus_Horatius_Flaccus.

[436] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Vergilius_Maro.

[437] *Cf.* Dan Horia Mazilu, *Recitind literatura română veche*, vol. II, op. cit., p. 97-98. În latină: *fuga ireparabilă a timpului*.

[438] În latină: Unde sunt cei dinaintea noastră?

[439] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Ramiro_Ortiz.

[440] Ramiro Ortiz, *Fortuna labilis. Storia di un motivo poetico da Ovidio a Leopardi*, Bucureşti, 1927.

În literatura română este regăsibil la Sfântul Neagoe Basarab, Miron Costin (*Viiaţa lumii*), Dimitrie Cantemir (*Divanul*), Antim Ivireanul, etc.

Îl vor instrumenta apoi mulți alți scriitori români, şi Bolintineanu în *Conrad*, și Eminescu în vastul său poem, *Memento mori*, întrebându-se unde este gloria împăraţilor şi a civilizaţiilor care astăzi nu mai sunt, care au pierit cu răsunet.

Sfântul Ioan Gură de Aur a predicat îndelung despre *nălucirea celor trecătoare* care sunt *ca umbra* şi *ca visul* (şi considerăm noi că este o sursă mult mai probabilă pentru *visul vieţii acesteia* din opera eminesciană, mult mai aproape de mediul cultural al lui Eminescu decât *maya* brahmană) şi despre labilitatea vremii şi implicit a vieţii noastre, care trece precum anotimpurile.

Zice Sfântul Ioan Hrisostom: „Niciodată nu rămâne iarnă întruna, niciodată vară, nici primăvară, nici toamnă întruna, ci toate trec, zboară şi se duc.

Şi ce să mai spun? Poate despre flori? Ce voieşti? Poate să spun despre demnităţi, despre împăraţi, care astăzi sunt şi mâine nu sunt? Despre cei bogaţi? Poate despre clădirile cele strălucite? Poate despre noapte şi zi? Ori despre soare sau despre lună?…

Nu cumva poate din cele ce vedem rămâne ceva pentru totdeauna? Nimic, ci numai sufletul din noi…

Viaţa aceasta este o scenă de teatru şi vis, căci precum când se ridică cortina pe scena teatrului toate se risipesc şi toate visurile zboară când se arată raza luminei, tot aşa şi acum […] toate se strică, toate se nimicesc şi dispar”[441].

La fel se exprima, în *Glossă*, şi Eminescu: *Privitor ca la teatru / Tu în lume să te-nchipui…*

Un argument că este vorba de o temă creştină (sau însuşită de creştini în primele decenii şi veacuri de creştinism) în lirica eminesciană, derivată din cea a *deşertăciunii*, ne este oferit de următoarele versuri:

Priveşte astă viaţă ca pas spre mântuire /…/ A vieţii comedie mişcată e de aur – / ***Când scena astei vieţe e-al mântuirei faur*** (în poemul *Femeia?… măr de ceartă*).

Aşadar: unde sunt cei sau cele ce nu mai sunt? Priviţi zăpada, *filosofaţi cu privirea*, cum zice Sfântul Ioan Gură de

---

[441] Sfântul Ioan Gură de Aur, *Explicarea Epistolei pastorale de la I Timotei*, traducere din limba elină, ediţia de Oxonia, 1861, trad. Arhiereu Theodosie A. Ploeşteanu, Bucureşti, ed. Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1911, p. 143.

Aur, şi înţelegeţi că repede curgătoare spre moarte sunt cele de pe pământ.

Poate că multora li se va părea că *ne-am întors în timp*, cu analizele noastre.

Părerea noastră este însă că ar fi trebuit să se înceapă cu aceste *descoperiri*, și nu cu *concluzia* nefundamentată temeinic a integrării lui Eminescu în romantismul european.

Sau, chiar dacă această apartenență poate fi stabilită, într-o anumită măsură, e de recunoscut că *formele interioare* acestui *romantism eminescian*, deși par *europene*, sunt profund și îndelung prelucrate de percepțiile culturii și spiritualității autohtone – pe care scriitorii au încercat neîncetat să o determine și să o chintesențieze în operele lor, indiferent de manufactura literară.

Trebuie să ne întrebăm întotdeauna: corespunde Eminescu, cu adevărat, *profilului* romantic european?

„Romanticul este, prin exagerarea tuturor simțurilor sale, o personalitate dusă la extrem, fie că aceasta se manifestă prin însușiri dinamice, active, ieșite din comun, un demon agitator, un conducător de mase, fie că ea îi provoacă o inhibiție în planul practic, real, silindu-l să se refugieze în vis, magie, utopie.

Sentimentele sale sunt profunde și violente, ele îl împing spre un dezechilibru al relațiilor și simțurilor comune; din adevărurile pe care el le intuiește sau le construiește, în pofida lumii aparente, cea unanim acceptată, se naște divorțul dintre ceea ce știa și ceea ce știe, ceea ce credea și nu mai poate crede acum”[442].

Poate fi aceasta descrierea lui Eminescu? Prin ceea ce am susținut până acum și prin cele ce vom afirma și mai departe, credem că nu acesta este fondul conștiinței poetice și al spiritului eminescian.

Eminescu are motive să fie *sceptic* și fără ajutorul lui Schopenhauer („pesimismul lui Eminescu nu este rezultatul lecturilor din Schopenhauer”[443]), cu atât mai mult cu cât recepta adânc durerile veacului său, fără să se eschiveze, ca Alecsandri, din fața suferinței, sau ca mulți alți contemporani.

Însă atașamentul său profund față de tradiție, față de istoria, cultura și spiritualitatea veche românească, pe care nu îl au, în cultura lor, Schopenhauer, Nietzsche sau poeții

---

[442] Mircea Anghelescu, *Preromantismul românesc*, Ed. Minerva, București, 1971, p. 24.
[443] Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. I, op. cit., p. 130.

romantici demonici, *răzvrătiți*, ne orientează spre o altă motivație a *septicismului* său, morală, ca și spre dezvăluirea unei interiorități cu totul deosebite față de a celor pomeniți.

7. Eminescu împotriva *arianismului*[444] manifestat în arta modernă

Concepţia lui Eminescu despre artă a fost dezvăluită în mai multe ocazii. Noi ne vom opri, pentru moment, numai asupra câtorva poezii, pentru a scoate în evidenţa aspecte mai puţin reliefate, ale cugetării sale asupra artei.

Eminescu nu era adeptul *artei pentru artă*, al esteticului pur. Nu o dată poetul a pus în antiteză *artă goală* cu *adevărul inimii*, precum în poemul *Criticilor mei*, în care mărturiseşte crezul vieţii sale, acela de a căuta *cuvântul ce exprimă adevărul*, afirmând ca: *E uşor a scrie versuri / Când nimic nu ai de spus*.

Într-un anumit grad, funcția instrumentală a poeziei și literaturii, din perioada pașoptistă, își continuă istoria și în epoca creației eminesciane.

Așa încât, Lovinescu ar fi trebuit să-și modifice percepția, considerând, mai corect, că literatura română începe în secolul *al XX-lea*, și nu în secolul *al XIX-lea*.

Sau poate că *va începe* să existe cândva, în viitor, când se va sincroniza integral și definitiv (dacă se va întâmpla acest lucru) cu cea apuseană.

În sensul aceleiaşi cugetări care desfide literatura sau arta lipsită de credinţa adâncă a inimii şi de idealuri sfinte, se înscrie şi poemul *Epigonii*, în care apare în mod extrem de prăpăstios antiteza între arta trecutului, arta veche, animată de doruri şi idealuri curate (*Când privesc zilele de-aur a scripturelor române, / Mă cufund ca într-o mare de visări dulci şi senine*…), trecutul cu *poeţi ce-au scris o limbă ca un fagure de miere*, şi sensul literaturii şi al artei moderne, în care: *Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază; / În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază; / Voi credeaţi în scrisul vostru, noi nu credem în nimic!*.

---

[444] Arianism = învăţătura eterodoxă, iniţiată de Arie (sec. IV), care susţinea faptul că Fiul este prima creatură, în timp, a Tatălui şi că nu este deofiinţă şi împreună veşnic cu Tatăl şi cu Duhul.
În secolul al XX-lea, Sfântul Iustin Popovici acuza Occidentul de infiltrarea în viziunea sa cultural-teologică a doctrinei eretice ariene.
Sfântul Iustin denunţa faptul că Apusul a rămas cu *Iisus omul* iar Răsăritul cu *Hristos Dumnezeu*, şi că ambele atitudini sunt greşite, iar adevărul stă în reconcilierea lor. Occidentul refuză să-L mai vadă pe *Dumnezeu* în persoana lui Iisus Hristos, iar Răsăritul nu-l prea mai vede pe *om*, în Cel care şi-a asumat firea umană în Ipostasul Său divino-uman.
A se vedea: http://en.wikipedia.org/wiki/Justin_Popovi%C4%87.

Din acelaşi poem, versul *Noi cârpim cerul cu stele, noi mânjim marea cu valuri* ni se pare remarcabil, întrucât este un vector către două mari teme ale literaturii noastre religios-medievale, indicate conştient de poet (tema *cerului înstelat* şi tema *mării*) şi o critică severă la adresa realismului şi descriptivismului sec al literaturii moderne, în antiteză cu simbolismul şi hermetismul abisal al literaturii vechi.

Sentimentul acesta nu era unul *superficial*, ci era unul la care a reflectat adânc, privit în perspectiva sa diacronică şi spirituală foarte profundă.

Dovadă este un alt poem, *Dumnezeu şi om*, în care arta bisericească, pictura bizantină sau iconografia bizantină, deşi părea simplă celor moderni şi este dispreţuită când este pusă în comparaţie cu pictură renascentistă şi cu artă apuseană, în schimb, pentru Eminescu, era insuflatoare a unei credinţe fierbinţi, fiind născută din inimi care ardeau ca o vâlvătaie.

De aceea, spune Eminescu:

Era vremi acelea, Doamne, când gravură grosolană
Ajuta *numai al minţii zbor de foc cutezător…*
Pe când mână-ncă copilă pe-ochiul sânt şi arzător
Nu putea să-l înţeleagă, să-l imite în icoană.

Ochiul trupului era, adică, mai puţin deprins cu arta, cu fineţea estetică, şi mâna era mai puţin iscusită în măiestriile artei, dar ochiul inimii era plin de cucernicie şi de sfinţenie şi era văzător departe, pătrunzând cu adevărat dincolo de pictură, prin credinţa şi dragostea înflăcărată pentru Dumnezeu.

Eminescu face referire chiar la o icoană anume, la icoana Naşterii Domnului, arătând cum sufletul creştinesc plin de dragoste dumnezeiască trecea dincolo de barierele picturii, pentru a vedea cu ochii inimii pe cei trei magi regi mergând *spre închinare la Născutul din tavernă*.

În tavernă? …-n umilinţă s-a născut dar Adevărul?
Şi în faşe de-njosire e-nfăşat eternul Rege?
Din durerea unui secol, din martiriul lumii-ntrege
Răsări o stea de pace, luminând lumea şi cerul. /…/

Sarcini de-aur şi de smirnă ei încarcă pe cămile
Şi pornesc în caravană după steaua plutitoare,

Ce în aerul cel umed pare-o aşchie din soare,
Lunecând pe bolta-albastra la culcuşu-eternei Mile.

Ş-atunci inimă creştină ea vedea pustia-ntinsă
Şi din ea plutind ca umbre împăraţi din răsărit,
Umbre regii şi tăcute ce-urmau astrul fericit…
Strălucea pustia albă de a lunei raze ninsă,

Iar pe muntele cu dafini, cu dumbrave de măslin
Povestind poveşti bătrâne, au văzut păstorii steaua
Cu zâmbirea ei ferice şi cu razele de neauă
Ş-au urmat sfinţita-i cale către staulul divin.

Însă situaţia se răstoarnă în perioada modernă, în care arta nu mai înflăcărează inima spre cunoaşterea şi iubirea lui Dumnezeu, ci urmăreşte numai satisfacerea orgoliului artistic al autorului.

Ţelul artei nu mai este *adorarea lui Dumnezeu*, ci *idolatrizarea artei înseşi*.

Această inversare s-a petrecut în istorie odată cu Renaşterea care a *reclasicizat/repăgânizat* arta, continuând cu Umanismul, iar la noi a început să-şi facă simţită prezenţa odată cu secularizarea conştiinţelor, cu secolul al XIX-lea.

Eminescu a sesizat această inversare, această redefinire idolatră a artei, ba chiar mai mult, a sesizat ceea ce Sfântul Iustin Popovici denunţa că fiind o întreagă *ideologie ariană* a Apusului căzut în erezie, şi anume înălţarea omului, treptată, pentru a-l înlocui pe Dumnezeu, pentru care scop nici Hristos, Dumnezeu-omul, nu mai este privit ca *Dumnezeu adevărat şi om adevărat*, ci numai ca *simplu om*:

Azi artistul Te concepe ca pe-un rege-n tronul său,
Dară inimă-i deşartă mâna-i fină n-o urmează…
De ***a veacului suflare*** *a lui inimă e trează*
Şi în ochiul lui cuminte Tu eşti om – nu Dumnezeu.

Azi gândirea se aprinde că şi focul cel de paie -
Ieri ai fost credinţă simplă – însă sinceră, adâncă,
Împărat fuşi Omenirei, crezu-n Tine era stâncă…
Azi pe pânză Te aruncă, ori în marmură Te taie.

Omul secularizat e plin de *a veacului suflare*, de ideologiile anti-creştine ale vremurilor moderne şi el gândeşte *cuminte*, fără a avea flacără iubirii şi a râvnei, ceea ce îi porunceşte *filosofia* zilelor sale.

De aceea arta idolatră, arta ariană, secularizată, Îl *taie* pe Dumnezeu, Îl desparte de inima omului.

În fine, într-o altă poezie, *Icoană şi privaz*, Eminescu denunţă inutilitatea încercărilor *luciferice* ale artistului de a întrece poezia frumuseţii care e aşezată de Dumnezeu în lume, considerând că arta nu poate egală niciodată poezia naturii pe care a creat-o Dumnezeu:

Aceasta e menirea unui poet în lume?
Pe valurile vremii, ca boabele de spume
Să-nşire-ale lui vorbe, să spuie verzi ş-uscate
Cum luna se iveşte, cum vântu-n codru bate?

Dar oricâte ar scrie şi oricâte ar spune…
Câmpii, pădure, lanuri fac asta de minune,
O fac cu mult mai bine de cum o spui în vers.
Natur-alăturată cu-acel desemn prea şters
***Din lirica modernă – e mult, mult presus**.*

Raţiunea care vrea să cucerească adevărul prin propriile-i puteri se scufundă în eşec şi în nefericire, căci *pe suflet s-a prins bruma*, iar *cu aurul fals al vorbii spoiesc zadarnic banul / Cel rău al minţii mele… şi vremea este vama / Unde a mea viaţă şi-a arătat arama*.

Frumoasă metaforă a pocăinţei este însă aceasta în care recunoaştem că vremea este vama în care vieţile noastre îşi arată arama, căci banul văduvei pentru care S-a pogorât pe pământ Fiul lui Dumnezeu ca să-l caute, adică sufletul zidit după Chipul Său, în loc să fie curăţit, ca să iasă la lumină aurul iubirii şi al asemănării cu Dumnezeu, e lăsat să ruginească şi să devină aramă răsunătoare a golului interior şi a neiubirii de Dumnezeu şi de oameni.

Căci dacă dragoste nu avem, ne-am făcut aramă răsunătoare…după cum spune Sfântul Pavel. Sau, în parafraza lui Marin Preda[445], *dacă dragoste nu e, nimic nu e*.

[445] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Preda.

8. Alte exemple de parafraze scripturale şi patristice în poemele eminesciene

Poemul *Strigoii* e alcătuit din trei părţi, care au fiecare câte un motto.

Prima parte are ca motto un pasaj din slujba de înmormântare, alcătuită de Sfântul Ioan Damaschinul[446]: *...că trece aceasta* [viaţa omului] *ca fumul de pre pământ. Ca floarea au înflorit* [omul pe pământ]*, ca iarba s-au tăiat, cu pânză se înfăşură, cu pământ se acopere*.

Se observă lesne că Eminescu a preferat un fragment care vorbeşte despre viaţa repede trecătoare, ca iarba şi ca un fum.

Imaginile aparţin *Vechiului Testament* (*Psaltirei* şi *Ecclesiastului*) şi le regăsim în toată literatura noastră veche.

Le-am comentat cu prilejul discuţiei noastre asupra poemului *Viiaţa lumii* al lui Miron Costin, dar ele sunt ubicue în operele scriitorilor noştri din vechime.

Însă viaţa ca *iluzie* şi ca *deşertăciune a deşertăciunilor* este un punct forte al omileticii ortodoxe din toate timpurile, dar şi o obsesie a scriiturii eminesciene.

Al doilea motto este dintr-o poezie populară, iar al treilea este un citat din *Pravila* lui Matei Basarab, tipărită la 1652 sub numele *Îndreptarea legii*[447] (titlu pe care îl aminteşte şi poetul): *...cum de multe ori, când mor oamenii, mulţi de într-acei morţi zic se scoală de se fac strigoi…*.

Acest pasaj din Legislaţia Ţării Româneşti reînnoită şi tipărită astfel sub Matei Basarab (Legislaţie care era una cu cea a Bisericii), evocă spre amendare o superstiţie care, din păcate, nu a dispărut nici astăzi din popor, privitoare la duhurile celor adormiţi.

În acest poem, *Strigorii*, Eminescu poetizează această superstiţie populară, despre „morţii vii", despre strigoi, însă fantezia lui porneşte numai de la aceasta, fără ca poemul să aibă prea multă legătură cu falsele presupuneri pe această temă.

---

[446] Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Damaschin.

[447] O puteți downloada de aici: http://www.archive.org/details/IndreptareaLegii.PravilaCeaMare1652.

Obiceiul acesta literar este în bună tradiție pașoptistă, a culegerii și versificării unor mituri, legende și basme populare, dăruindu-ne și *Zburătorul* lui Heliade.

Eminescu introduce elemente creștine în religia barbarilor. Astfel, într-o invocare pusă pe seama lui Arald, regele păgân, către Zamolxe[448], în care acesta cere învierea iubitei sale, el spune:

În ochii-i să se scurgă scântei din steaua lină, / A părului lucire s-o deie luna plină, / Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sămânţă de lumină, / Din duhul gurii tale ce arde şi îngheaţă.

Sufletul este aşadar, ca în creștinism, duh, suflare de viaţă, şi această suflare este o lumină, o energie spirituală care vine de la Dumnezeu (chiar dacă în acest caz avem de-a face cu un barbar care se închină la Zamolxe şi îl invocă pe acesta ca *dumnezeu* al său).

Dumnezeu este Cel care dă viaţă omului: *Atunci, luând Domnul Dumnezeu ţărână din pământ, a făcut pe om şi a suflat în faţa lui suflare de viaţă şi s-a făcut omul fiinţă vie*. (Fac. 2, 7).

De asemenea, expresia *duhul gurii tale* este biblică: *Cu cuvântul Domnului cerurile s-au întărit şi cu duhul gurii Lui toată puterea lor. Că El a zis şi s-au făcut, El a poruncit şi s-au zidit*. (Ps. 32, 6, 9).

Învierea reginei moarte are loc într-un context poetizat care face trimitere la evenimente cunoscute din istoria creștinismului: sfâșierea catapetesmei templului și moartea lui Hristos pe Cruce, Care, coborând în Iad, i-a scos de acolo pe Sfinţii ce Îl aşteptau şi ale căror pietre de pe morminte s-au despicat. Versurile sunt următoarele:

Biserica creştină, a ei catapeteasmă / De-un fulger drept în două e ruptă şi tresare; / Din tainiţă mormântul atuncea îi apare, / Şi piatra de pe groapă crăpând în două sare; / Încet plutind se-nalţă mireasa-i, o fantasmă…

Se sugerează faptul că această *înviere* este mai degrabă *fantasmatică* și că iese din hotarele religiei creștine, fiind rodul pasiunii lui Arald și al unor invocări de altă natură spirituală.

Aceste versuri sunt însă o parafrază a versetelor biblice, din Evanghelia Sfântului Matei, care relatează despre evenimentele care au însoţit moartea şi Învierea lui Hristos:

[448] A se vedea: http://www.enciclopedia-dacica.ro/templu/zamolxe.htm.

„Iar Iisus, strigând iarăşi cu glas mare, Şi-a dat duhul. Şi iată, catapeteasma templului s-a sfâşiat în două de sus până jos, şi pământul s-a cutremurat şi pietrele s-au despicat; mormintele s-au deschis şi multe trupuri ale sfinţilor adormiţi s-au sculat. Şi ieşind din morminte, după învierea Lui, au intrat în cetatea sfântă şi s-au arătat multora” (Mt. 27, 50-53).

Un alt vers din acelaşi poem parafrazează *Crezul* ortodox: *A faclelor lucire răzbind prin pânza fină / Răsfrâng o dureroasă* ***lumină din lumină***.

Nu știu în ce măsură putem vorbi de o *de-creștinare* a sensurilor sau, dimpotrivă, de o *în-creștinare* a unor atitudini și gesturi necreștine.

E clar că Eminescu creează un *decor spiritual* în conformitate cu perioada istorică în care se petrec evenimentele pe care le pune în scenă, iar prezența unor sintagme proprii cultului creștin este derutantă pentru o interpretare corectă a atitudinii poetului însuși.

Dacă am vrea să o interpretăm ca *demonism* și *blasfemie*, ne amintim totuși că poeții și scriitorii care sunt indiferenți ori dezavuează creștinismul nu au deloc apetență pentru reproducerea în textele lor a unor simboluri, expresii sau gesturi cu semnificații indubitabil creștine.

Portretul magului din *Strigoii* pornește de la un pasaj hagiografic, care a inspirat „multe dintre portretele de *magi înțelepți* din poezia eminesciană”[449], din viața „sfântului Macarie Râmleanul din tipăritura lui Dosoftei:

Și luând aminte spre răsărit de la peșteră, vădzum închipuitură de podoabă de bărbat groznic, cu nemică altă îmbrăcat, fără numai cu peri albi. Că veniia adevăr fericitul Macarie. Și-i crescusă părul capului de a[n]*i mulți și-i acoperiia tot trupul... /.../.*

...Și-i era părul alb ca omătul, ni se punia pre ochi ceață de albiia lor. Și vădzum fața lui. Și de multe bătrâniațe nu i să vedia ochii, că-i era slobodzâte sufruncialele preste ochi. Iară unghile la mâni și la picioare câte de un cot era.

Iară musteața acoperindu-i gura pogorâia de să mesteca cu barba și-mpreună-i agiungia până la picioare. Și când grăia ț-păria că grăiește de fund [ca dintr-un adânc]. *Și-i era pialia ca de țăstul de broască...*”[450].

După cum a identificat Mihai Moraru, „Cele mai frapante asemănări apar în descrierea magului din *Strigoii*:

[449] Mihai Moraru, *De nuptiis...*, op. cit., p. 203.
[450] Ibidem.

Pe-un jilț tăiat în stâncă stă țapăn, palid, drept, / Cu cârja lui în mână, preotul cel păgân; / De-un veac el șede astfel – de moarte-uitat, bătrân, / În plete-i crește mușchiul și mușchi pe al lui sân / Barba-n pământ i-ajunge și genele la piept... /.../ ...Bătrânul cu-a lui cârjă sus genele-și ridică... .

Cum, la rândul ei, descrierea din hagiografia lui Macarie Râmleanul are evidente trăsături comune cu cea a lui Melhisedec din varianta posedată de Gaster a *Paliei* bizantine în versiunea românească de pe la jumătatea secolului al XVII-lea, desigur că apropierile relevate nu țin să indice o relație textuală mecanică ci doar, luând în seamă fertilitatea contactelor lui Eminescu cu scrisul vechi românesc, mai ales în perioada ieșeană, să arate posibila sorginte a unei imagini care, recurentă în creația eminesciană, îi determină specificul”[451].

Un poem care urmăreşte înde-aproape referatul biblic, în ceea ce priveşte cosmogeneza, și hermeneutica ortodoxă, este *Rugăciunea unui dac*.

Versurile sunt următoarele:

Pe când nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sâmburul luminii de viaţă dătător,
Nu era azi, nici mâine, nici ieri, nici totdeauna,
Căci unul erau toate şi totul era una;
Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată,
Pe-atunci erai Tu singur, încât mă-ntreb în sine-mi:
Au cine-i Zeul cărui plecăm a noastre inemi?

El singur Zeu stătut-au nainte de-a fi zeii
Şi din noian de ape puteri au dat scânteii,
El zeilor dă suflet şi lumii fericire,
El este-al omenimei izvor de mântuire:
Sus inimile voastre! Cântare aduceţi-I,
El este moartea morţii şi învierea vieţii!

Şi El îmi dete ochii să văd lumina zilei,
Şi inima-mi împlut-au cu farmecele milei,
În vuietul de vânturi auzit-am al Lui mers
Şi-n glas purtat de cântec simţii duiosu-I viers,

[451] Idem, p. 203-204.

Şi tot pe lângă-acestea cerşesc înc-un adaos:
Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos! /.../

Astfel numai, Părinte, eu pot să-Ţi mulţumesc
Că Tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.

Faptul că prima strofă este inspirată din *Rigveda* nu reprezintă o contradicţie a celor afirmate de noi, ci este o dovadă elocventă a faptului că Eminescu prelucra textele şi că el transformă pasajul aparținând unei alte religii într-un text creştinesc.

Este bine, credem, să facem precizarea, în acest moment, că *Imnul creaţiunii* din *Rigveda* face parte, după ştiinţa noastră, dintr-o perioadă din istoria poporului indian, caracterizată de o mentalitate monoteistă (religia primară monoteistă), înainte de apariţia filozofiilor impersonaliste şi a dezvoltării politeismului.

Deși consideră – greșit, în opinia noastră – că titlul denotă o „intenție batjocoritoare”, Rosa del Conte este de acord că poemul „proclamă existența unui Dumnezeu personal”[452].

Versurile afirmă următoarele: Dumnezeu este Singurul Care există din veşnicie. Lumea nu există din veşnicie, ci ea este creaţia lui Dumnezeu.

Versul *El singur Zeu stătut-au nainte de-a fi zeii* poate să însemne două lucruri: El Singur a fost Dumnezeul cel Adevărat al oamenilor mai înainte de a apărea erseurile păgâne, mulţimile de zei ale religiilor politeiste; sau: El este Dumnezeu care i-a creat pe oameni pentru a fi *zei / dumnezei* după har. Căci mai apoi spune: *El zeilor dă suflet şi lumii fericire*.

Şi din noian de ape puteri au dat scânteii [de viaţă]: versul acesta este o parafrază poetică a primelor două versete din Sfânta Scriptură: *La început a făcut Dumnezeu cerul şi pământul. Şi pământul era netocmit şi gol. Întuneric era deasupra adâncului şi Duhul lui Dumnezeu Se purta pe deasupra apelor.*

Dar şi a versetelor care vorbesc despre puterea pe care a dat-o Dumnezeu apelor ca să zămislească din ele viaţă: *Apoi a zis Dumnezeu: „Să mişune apele de vietăţi, fiinţe cu*

---

452 Rosa del Conte, op. cit., p. 68.

viaţă în ele şi păsări să zboare pe pământ, pe întinsul tăriei cerului!" Şi a fost aşa. (Fac. 1, 20).

Versurile *El este-al omenimei izvor de mântuire: / Sus inimele voastre! Cântare aduceţi-I, / El este moartea morţii şi învierea vieţii!* fac referire explicită la Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, Care a mântuit umanitatea prin Întruparea Sa şi Care este *moartea morţii şi învierea vieţii*.

Moartea morţii şi *învierea vieţii* sunt expresii dogmatice, recurente în omiletica ortodoxă. *Sus inimele voastre!* este o parafrază a formulei liturgice: *Sus să avem inimile!*, rostite de către preot la Sfânta Liturghie, căreia poporul îi răspunde: *Avem către Domnul*.

Îndemnul de *a aduce cântare Domnului* este atât vechi cât şi nou-testamentar şi el este foarte propriu creştinilor.

Şi inima-mi împlut-au de farmecele milei: acesta este un vers pe deplin ortodox, unul de o extraordinară frumuseţe.

Dumnezeu este nu numai Cel care a dat viaţă, Care ne-a dat *ochi să vedem lumina zilei*, cum zice poetul, dar El a dat oamenilor şi harul prin care să înțeleagă și să iubească toate câte există, El le-a umplut inima de milă dumnezeiască, această milă pe care Eminescu o exprimă genial prin sintagma *farmecele milei*.

Pentru că nu numai răul *farmecă*, amăgeşte, dar mai mult decât răul, bunătatea şi frumuseţea şi mila au de la Dumnezeu darul să atragă, să *farmece* inima omenească pentru ca să îndrăgească ceea ce este bun și drept.

Inima omului are întru sine, dintru început, de la Dumnezeu, *farmecul milei*, este plină de *fermecare* în faţa a tot ceea ce este nobil şi frumos şi se apleacă plină de condescendenţă către toată creaţia.

„Poetul simte suflul religios al divinului în fața frumuseții și a grandiozității creației"[453].

Asemenea, în alt poem (*Nu mă înţelegi*), Eminescu vorbea de *a mea minte, a farmecului roabă*.

În vuietul de vânturi auzit-am al Lui mers / Şi-n glas purtat de cântec simţii duiosu-I viers: aceste versuri pot să aibă o oarecare amprentă scripturală (mai ales primul), dar ele ni se par mai degrabă o interpretare în sens ortodox a propriei biografii, o mărturisire a lui Eminescu de a-L fi cunoscut pe Dumnezeu din însăşi iubirea pe care Acesta a sădit-o în inima sa (*farmecele milei*, despre care am vorbit

---

[453] Idem, p. 69.

anterior), din frumuseţea creaţiei (*vuietul de vânturi*) şi din dragostea oamenilor (*glas purtat de cântec*).

În fine, Dumnezeu este Însuşi Părintele umanității, Care i-a dăruit viaţă şi dăruieşte toate cele de folos şi de la Care omul cere toate, în rugăciune.

Rugăciunea lui Eminescu, din acest poem, este de a nu i se acorda avantaje materiale în viaţă, ci de a fi considerat între cei blestemaţi, de a fi prigonit de către oameni.

Ceea ce s-a şi împlinit. Însă această rugăciune denotă multă smerenie şi poate că vom mai vorbi despre aceasta şi cu altă ocazie.

Despre imaginile eshatologice din *Scrisoarea I* şi versetele biblice care le-au inspirat am discutat deja, anterior.

În *Scrisoarea II*, Eminescu foloseşte alte două imagini scripturale, foarte cunoscute, făcând referire la *calea cea strâmtă* (Mt. 7, 14; Lc. 13, 24) şi la *glasul celui ce strigă în pustiu* (Mt. 3, 3; Mc. 1, 3; Lc. 3, 4; In. 1, 23):

Iar cărările vieţii fiind strâmte şi înguste, / Ei [tinerii oportuniştişi lipsiţi de idealuri] *încearcă să le treacă prin protecţie de fuste. /.../ Oare glorie să fie a vorbi într-un pustiu? /.../ Azi abia, vedem ce stearpă şi ce aspră cale este / Cea ce poate să convie unei inime oneste*.

Oda (în metru antic) ne-a produs surpriza să identificăm, între versurile sale, o sintagmă care este regăsibilă în *Sfânta Scriptură*, mai precis, în *Cântarea Cântărilor*.

Eminescu se înfăţişază pe sine ca ars, mistuit de un foc interior, al iubirii care a devenit una cu sine şi pe care nu o poate detaşa de sine. Spune poetul: *Focul meu a-l stinge nu pot cu toate / Apele mării*.

Ceea ce pare a fi o metaforă şi o inspiraţie sublimă a acestuia, credem noi că este mai degrabă o prelucrare a următorului verset biblic: *Marea nu poate stinge dragostea, nici râurile s-o potolească* (Cânt. 8, 7).

Mai mult decât atât, întregul poem pare a fi o sinteză a versetului anterior, în care se spune că *iubirea ca moartea e de tare* (Cânt. 8, 6).

Pentru că *Oda* lui Eminescu pedalează pe această idee, anume că poetul nu-şi poate smulge dragostea din suflet decât odată cu moartea: *Nu credeam să-nvăţ a muri vreodată. /.../ Ca să pot muri liniştit, pe mine / Mie redă-mă!*

Interioritatea sa a devenit un rug viu şi focul iubirii este de nestins: *Pe-al meu propriu rug, mă topesc în flăcări…* .

De la ipostaza de contemplator al *stelei singurătăţii*, din adolescenţă, Eminescu a trecut la cea de contopit cu iubirea de care nu se poate dezlipi, pentru a dori în final ca să se reîntoarcă la odihnă, la pacea sufletească, la regăsirea de sine. Căci, după cum afirmă în altă parte, *moartea vindec-orice rană / Dând la patime repaos*.

Recurgerea poetului la unele simboluri mitologice păgâne, precum Nessus, Hercule sau pasărea Phoenix, nu reprezintă o anulare a fondului creștin, căci simbolurile respective, care sunt ale arderii şi ale mistuirii, sunt recuperabile în creştinism.

Aşa cum a fost, din plin, pentru primii apologeţi creştini, cel al păsării Phoenix, de care s-au folosit pentru a propovădui Învierea lui Hristos şi învierea cea de obşte, a întregului neam omenesc, la sfârşitul veacurilor.

În *Memento mori* însă, poemul în care Eminescu recapitulează istoria omenirii, avem ample secvenţe versificate care transpun referatul biblic:

Am văzut regii Iudeei în Biserica măreaţă,
Unde marmura în arcuri se ridică îndrăzneaţă
Şi columnele înalte către cer pare c-arăt;
Văzui pe David în lacrimi rupând haina lui bogată,
Zdrobind arfa-i sunătoare de o marmură curată,
Genunchind să-i ierte Domnul osânditul lui păcat.

Solomon, poetul-rege, tocmind glasul unei lire
Şi făcând-o să răsune o psalmodică gândire,
Moaie-n sunetele sfinte degetele-i de profet;
El cânta pe Împăratul în hlamidă de lumină [Ps. 103, 2],
Soarele stetea pe ceruri auzind cântarea-i lină,
Lumea asculta uimită glasu-i dulce şi încet.

Dar ieşind din Templul sacru lăsă gândul lui să cadă,
Căci amorul îl aşteaptă cu-a lui umeri de zăpadă,
Raze moi în ochii negri – el dă lirei alt acord:
Căci femeile-l aşteaptă cu şireata lor zâmbire,
Brune unele ca gânduri din poveştile asire,
Alte blonde cu păr de-aur – vise tainice de Nord.

Dar venit-a judecata, şi de sălcii plângătoare
Cântăreţul îşi anină arfa lui tremurătoare [Ps. 136, 1-3]*;*
În zădar rugaţi peirea – muri se năruie şi cad!

Cad şi scări, ş-aurite arcuri, grinzi de cedru, porţi de-aramă,
Soarele priveşte galben peste-a morţii lungă dramă
Şi s-ascunde în nori roşii, de spectacol speriat.

Şi popor şi regi şi preoţi îngropaţi sunt sub ruine.
Pe Sion Templulul se sparge – niciun arc nu se mai ţine,
Azi grămezi mai sunt de piatră din cetatea cea de ieri [Mt. 24, 2].
Cedri cad din vârf de munte şi Livanul [Libanul] *pustieşte,*
Jidovimea risipită printre secoli rătăceşte –
În pustiu se-nalţă-n soare desfrunziţii palmieri…

Am indicat numai câteva locuri din *Sfânta Scriptură* care ne apar drept imagini perifrastice evidente, însă, cu extrem de mici excepţii, toate aceste versuri au o palpabilă întemeiere biblică.

Ne-am gândit să oferim tot aici câteva mostre de gândire profund teologică eminesciană, din acelaşi poem.

Câteva exemple care dovedesc cât de mare era totuși cunoaşterea teologică a poetului, la care se adaugă propria sa cugetare şi interpretare – pe care le-a versificat – uluitoare pentru noi, pentru gândirea secularizată a zilelor noastre şi chiar pentru mulţi ortodocşi de astăzi care consideră că îşi cunosc bine credinţa.

De la început, vorbeşte Eminescu despre un tărâm paradisiac, *cu dumbrăvi de laur verde şi cu lunci de chiparos* şi în care *Sfinţii se preîmblă în lungi haine de lumină*.

Hainele de lumină ale Sfinţilor, pe care aceştia le poartă în Rai, sunt îmbrăcămintea interioară şi care radiază în afară, a sufletelor lor, este lumina dumnezeiască care străluceşte din ei înşişi – am reprodus concepția teologică patristică[454].

În studiul său despre Eminescu, Rosa del Conte îl aminteşte pe Sfântul Grigorie de Nyssa, care vorbea despre „tunicile de lumină" în care se îmbracă trupurile celor drepţi, îmbrăcăminte prin care vor schimba „tunicile de piele" (trupul acesta pământesc, grosier, netransfigurat), în care au

[454] Un Sfânt mai aproape de noi, Sfântul Lavrentie al Cernigovului (sec. XIX-XX), spunea că acum oamenii au *sufletul îmbrăcat în trup*, dar în viaţa veşnică vor avea *trupul îmbrăcat în suflet*.
În română: http://www.librarie.net/carti/18338/Sf-Lavrentie-al-Cernigovului-Viata-invataturile-minunile-si-acatistul.

fost îmbrăcaţi Sfinţii Protopărinţi Adam şi Eva după cădere (Fac. 3, 21).

Interpretările teologice ale Sfântului Grigorie erau recapitulate și într-una din predicile lui Antim Ivireanul, iar mai târziu reproduse și în *Anatolida*, de Heliade: *Tunice pellicee le coperiră corpul, / Și vița, sicomorul le oferiră frunze / Spre-a-și coperi mijlocul*.

Bolintineanu extrapola poetic această expresie, imaginând cum *pământul în tunică de trandafiri luceşte* (*Poetul şi libertatea*).

Unul din temeiurile scripturale ale acestei credinţe este acela de la Mt. 13, 43: *Atunci cei drepţi vor străluci ca soarele în împărăţia Tatălui lor*.

Nu ca soarele acesta de pe cer vor străluci Drepţii, ci ca Soarele Însuşi, ca Tatăl lor, pentru că au în ei înşişi lumina Lui cea veşnică şi necreată, a Soarelui Celui neînserat.

Eminescu studiase toată această prea adâncă și complexă gândire teologică a Sfinţilor Părinţi şi, pornind de la ea, aşază în formule poetice enigmatice, care pare simple metafore unui ochi neavizat, propriile sale înţelegeri şi tâlcuiri.

Aşa încât, într-un alt vers, spune că cel ce avea o *psalmodică gândire*, Sfântul Solomon, *cânta pe Împăratul în hlamidă de lumină*.

În primul rând, Eminescu subliniază unitatea de cuget între Sfinţii Proroci David şi Solomon, fiul său, în virtutea căreia poetul îşi permite să pună pe seama Sfântului Solomon un cuvânt care aparţine Psaltirei Sfântului David.

Și, repet, Eminescu nu făcea *licențe poetice*.

Apoi, în acest vers, sunt concentrate două învăţături ortodoxe.

Prima este cea de la Ps. 103, 2, în care Dumnezeu este *Cel ce Te îmbraci cu lumina ca şi cu o haină*.

A doua este învăţătura despre Dumnezeu ca Împărat al creaţiei şi al făpturii Sale.

Văzându-L ca Împărat al lumii, Eminescu zice *hlamidă de lumină*, în locul *hainei de lumină* a Psalmistului. Şi fiindcă Dumnezeu are *haină* sau *hlamidă de lumină*, aşa îi va îmbrăca şi pe fiii Săi în Împărăţia Sa, în *lungi haine de lumină* ale harului Său.

Un alt exemplu este cel în care Eminescu îl ironizează sarcastic pe Nabucodonosor, despre care spune că mai avea puţin ca să ajungă Dumnezeu şi chiar ar fi ajuns, dacă nu

murea: *Ce-i lipsea lui oare-n lume chiar ca Dumnezeu să fie? / Ar fi fost Dumnezeu însuşi, dacă – dacă nu murea*.

Unii critici şi chiar şi Rosa del Conte – care s-a apropiat însă foarte mult de restaurarea adevărului, în ceea ce priveşte interpretarea operei eminesciene în lumina surselor tradiţional-ortodoxe al gândirii lui – consideră aceste versuri ca o blasfemie la adresa lui Dumnezeu, însă nouă nu ni se pare nici pe departe că ar fi vorba de aşa ceva.

Cu totul dimpotrivă. Dacă spui unui prost că seamănă cu Eminescu, nu-ţi baţi joc de Eminescu, ci de prostul pe care îl ai în faţă.

Aşa şi acum: dacă Eminescu râde aici de cineva, cel ironizat amarnic nu este în niciun caz Dumnezeu, ci bietul om pe nume Nabucodonosor, care fiind el aşezat împărat de către Dumnezeu, a cerut la un moment dat ca oamenii să i se închine lui ca unui *dumnezeu*, aşa cum aveau să facă mai târziu şi împăraţii romani.

Mai mult decât atât, ironia aceasta a lui Eminescu este scripturală şi este, credem noi, inspirată de un comentariu al Sfântului Ioan Gură de Aur la *Facere*, în care Sf. Ioan vorbeşte despre ironia lui Dumnezeu la adresa primilor oameni, care au vrut să devină dumnezei mâncând din pomul oprit şi au căzut din Rai.

După cum interpretează Sfântul Ioan Hrisostom, Dumnezeu ironizează cu durere năzuinţa lipsită de minte a omului: „Şi a zis Domnul Dumnezeu: «Iată Adam s-a făcut ca unul dintre Noi, cunoscând binele şi răul.»” (Fac. 3, 22).

Iar Adam, departe de a constata că ajunsese *ca Dumnezeu*, era în starea în care îşi dăduse seama că e gol şi îşi confecţionase o cingătoare din frunze de smochin, împreună cu femeia lui. După care au fost îmbrăcaţi de Dumnezeu în „haine de piele” sau „tunici de piele”, cum zice Sfântul Grigorie de Nyssa.

Aşa încât Eminescu, în versurile la care ne-am referit, nu blasfemiază pe Dumnezeu, ci îl ironizează pe sărmanul Nabucodonosor, pe care demnitatea imperială l-a făcut să-și uite condiția umană muritoare: dacă *nu murea*, mai avea *doar puțin* și ajungea...*Dumnezeu însuși*.

E absurd să susții aici că Eminescu blasfemiază.

Alt exemplu ni-l procură un nou peisaj paradisiac, de această dată din finalul poemului, şi în care, *-n codrii de aramă cântă-n crengi arfe-atârnate*.

Imaginea harfelor atârnate în crengi nu poate proveni decât din Biblie, din Psalmul 136, care evocă atât de dureros captivitatea babilonică: *În sălcii, în mijlocul lor, am atârnat harpele noastre* (Ps. 136, 2).

Eminescu însuşi a parafrazat acest verset în acelaşi poem *Memento mori*, la care ne referim acum, în următoarele versuri: *Dar venit-a judecata, şi de sălcii plângătoare / Cântăreţul îşi anină arfa lui tremurătoare*.

Psalmul este dramatic și cei ce frecventează Biserica știu ce dureros se cântă: *La râul Babilonului…*

Sunt celebre şi versurile lui Dosoftei, din *Psaltirea* sa versificată: *La apa Vavilonului, / Jelind de ţara Domnului, / Acolo şezum şi plânsăm….*

În fine, se vorbeşte spre sfârşitul poemului de aşteptarea Apocalipsei, într-un limbaj teologic evident: *În catapeteasma lumii soarele să-ngălbenească, / Ai pieirii palizi îngeri dintre flacăre să crească / Şi să rupă pânz-albastră pe-a cerimei întins cort*.

Catapeteasma lumii este cerul cu podoaba stelelor sale pe care Eminescu o numeşte şi *pânz-albastră*, prin analogie cu faptul că, în Vechiul Testament, catapeteasma Cortului Sfânt sau a Templului era de pânză, era un văl.

Eminescu concentrează în puţine versuri şi în metafore poetice o foarte grea teologie.

El sintetizează aici mai multe învăţături. Una este cea despre catapeteasma Bisericii care are pe ea pe Soarele Hristos şi Stelele Sfinţilor.

O alta este aceea care contemplă cerul înstelat ca pe o icoană văzută a Împărăţiei veşnice şi pline de lumină neînserată.

Mai mult decât atât, poetul face o analogie neaşteptată, între sfâşierea catapetesmei Templului, de sus şi până jos, la moartea lui Hristos pe Cruce, ca mărturie a dumnezeirii Mântuitorului, şi sfâşierea catapetesmei cortului ceresc, al cerului văzut (căci Dumnezeu a întins *cerul ca un cort*, conform aceluiaşi Ps. 103, 3), când lumea aceasta va fi transfigurată.

Căci aşa cum prima sfâşiere, a catapetesmei Templului, a mărturisit despre templul Trupului Domnului, care avea să fie rezidit în trei zile, şi a fost pentru ruperea vălului celor de atunci şi revelarea lui Hristos, aşa şi a doua sfâşiere, ne sugerează Eminescu, când se vor zgudui puterile cerului şi se vor întuneca soarele, luna şi stelele, va fi spre ruperea vălului

de pe ochii tuturor oamenilor şi revelarea slavei veşnice a lui Hristos Dumnezeu înaintea tuturor.

E o teologie concentrată și acoperită în metafore poetice, care nu se revelează de la sine.

Motivul vine de foarte de mult, dintr-o foarte veche credință ce consideră că *adevărul nu poate fi revelat profanilor*, nu poate fi comunicat celor impuri.

Comentând un vers din *Epigonii* (*Adevăr scăldat în mite, sfinx pătrunsă de-nțeles*), Rosa del Conte semnala aceleași aspecte, explicându-le cu ajutorul și a câtorva citate edificatoare din *Stromatele* Sfântului Clement Alexandrinul:

„Asta e pricina că egiptenii puneau înaintea templelor sfincși, pentru a arăta că învățătura despre Dumnezeu este enigmatică și lipsită de claritate. [...]

De aceea, modul acoperit de exprimare, care este cu adevărat dumnezeiesc și privește domeniul tainic al adevărului, ne este de neapărată trebuință, că în mod acoperit au vorbit egiptenii de Cuvântul cel Sfânt și prin așa-numitele locuri de taină, iar evreii, prin catapeteasmă”[455].

Pe Sfântul Clement, Eminescu îl cunoştea cu siguranță.

Lectura *Pedagogului*, de același autor, mi-a lămurit sensul unei binecunoscute *metafore* eminesciene: *somnul, vameș vieții* (*Se bate miezul nopții*).

O sintagmă care, la origini, nu face parte din rândul tropilor, exprimând ilustrarea unei străvechi credințe a elinilor.

Acest caracter *misterios* al poeziei va deveni o amprentă esențială a liricii românești *moderne*, de la Bacovia, Blaga, Arghezi, Barbu și până la Nichita, vălurit sub aspectul abstract al curentelor moderniste.

Convingerea mea este că toți acești poeți au fost foarte conștienți de promovarea unui *hermetism în esență mistic* și că atașamentul lor față de ideea reprezentării și a asigurării continuității cu o tradiție străveche, era unul asumat.

Faptul în sine al nereperabilității adâncului de semnificație al textelor lor, de către *nevrednicii contemporani*, cred că le surâdea.

O altă strofă din acelaşi vast poem, *Memento mori*, vorbeşte despre felul în care oamenii, în lipsa revelaţiei dumnezeieşti (din cauza păcatelor lor), au încercat de-a lungul istoriei să şi-L închipuie pe Dumnezeu, aşezând însă

[455] Rosa del Conte, op. cit., p. 316, n. *** și p. 317, n. ****.

în locul Adevărului numai *chipuri* sau *idoli* făuriţi de imaginaţia şi de patimile lor, *icoane* false ale Dumnezeirii:

Oamenii au făcut chipuri ce ziceau că-ţi semăn Ţie,
Te-au săpat în munţi de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit din stânce, acolo-n aşchii de lemn sfânt;
Ş-apoi vrură ca din chipu-Ţi [chipul Tău din mintea lor] *să explice toate. Mută*
La rugare şi la hulă idola de ei făcută
Rămânea!... Un gând puternic, dar nimic – decât un gând.

Eminescu expune credinţa ortodoxă conform căreia *idolii* sau obiectele venerate ca *sfinte*, pe temeiul mitologiilor şi al religiilor care fantazează despre Dumnezeu, fără să Îl cunoască prin Revelaţie, sunt imagini trucate ale Divinităţii.

Idolatrul îşi confecţionează singur *un chip* oarecare al lui Dumnezeu, după asemănarea căruia dezvoltă apoi şi o teologie conformă cu povestea inventată de el: *Ş-apoi vrură ca din chipu-Ţi să explice toate*.

Însă *idola* sau idolul rămâne mut *la rugare şi la hulă*: versurile lui Eminescu seamănă foarte mult cu un episod biblic vechitestamentar, dar care este totuşi foarte binecunoscut creştinilor, pentru că face parte din viaţa Sfântului Proroc Ilie Tesviteanul.

Episodul este evocat în Bisericile ortodoxe în fiecare an la prăznuirea Sfântului. Acesta îl provoacă pe regele Israelului, Ahab, căzut în păcatul idolatriei, să-i adune pe muntele Carmel pe toţi profeţii slujitori ai idolilor, care slujeau lui Baal şi Aşerei, în număr de 850, pentru ca aceia să se roage zeilor lor să pogoare foc din cer pe altarul lor.

Profeţii păgâni se roagă o zi întreagă, timp în care Sfântul Ilie îi ironizează, pe ei şi pe zeii lor, cerând să strige mai tare pentru că zeii or fi dormind sau or fi plecaţi la plimbare.

Idola rămâne *mută* atât la *hula* Sfântului Ilie, cât şi la *ruga* celor care profeţeau în numele ei şi care obosesc după o zi în care fac toate eforturile ca să fie auziţi, mergând până la automutilare.

Sfântul Ilie se roagă, la rândul său, şi se pogoară foc din cer care arde jertfa sa. Adevărul dezvăluindu-se înaintea poporului lui Israel, Sfântul Ilie îi *junghie* pe toţi cei 850 de profeţi păgâni (3 Reg. 18, 19-40).

Convingerea noastră este că Eminescu a pornit, în elaborarea versurilor despre *idola* păgână, de la textul biblic, ca şi în multe alte situaţii, pe parcursul operei sale.

În ce priveşte *Luceafărul*, vastul poem alegoric, *Hyperionul* eminescian a fost raportat exclusiv, în virtutea numelui său, la antichitatea greacă, fiind pus în relaţie simetrică cu mitul zeităţii solare pe care o întruchipează.

Hyperion înseamnă însă *cel ce este deasupra veacurilor*, care trece peste timp, *cel veşnic* (hyper-eon). Se poate aşadar ca Eminescu să fi optat pentru acest nume datorită sensului său, datorită rezonanţei onomastice, potrivite cu scenariul poemului, şi nu neapărat datorită unei similarităţi cu mitul grecesc.

Exegeza literară a semnalat, de altfel, existenţa unor dublete onomastice în acest poem, care particularizează fiinţa în funcţie de perspectiva din care este sesizată.

Astfel, Luceafărul este *Luceafăr*, din perspectivă terestră, dar este *Hyperion*, în planul veşniciei. Pentru oameni, el este cel care luminează, care *pătrunde-n casă şi în gând / Şi viaţa-mi luminează*.

Înaintea lui Dumnezeu, el este eternul Hyperion: *Iar tu, Hyperion rămâi / Oriunde ai apune…*

Translatându-l, în consecinţă, şi pe Dumnezeu în contextul mitologiei greceşti, adesea exegeza literară Îl numeşte *Demiurg* (nu și Tudor Vianu), deşi Hyperionul eminescian I se adresează cu apelativele de *Părinte* şi *Doamne*, folosind, prin urmare, o terminologie profund creştină.

Şi tangenţele cu dogma ortodoxă nu se rezumă numai la ipostaza de *Părinte* a lui Dumnezeu faţă de Hyperion.

Astfel, luând hotărârea de a împlini cererea fetei de împărat, Luceafărul răspunde: *Da, mă voi naşte din păcat, / Primind o altă lege*. Ceea ce reprezintă o preluare evidentă din dogma hristologică (fapt precizat şi de manuscrisele eminesciene) şi o ruptură cu mitologia grecească.

Hristos, fiind Dumnezeu desăvârşit din veşnicie, S-a făcut pentru noi şi om desăvârşit, întrupându-Se la vremea potrivită, şi S-a supus legii firii omeneşti, afară de păcat.

Dar Fiul lui Dumnezeu a luat asupra Sa păcatele omenești prin întrupare şi S-a făcut *întru asemănarea trupului păcatului şi pentru păcat a osândit păcatul în trup* (Rom. 8, 3).

Şi mai spune Sfântul Pavel: *Căci pe El, Care n-a cunoscut păcatul,* [Dumnezeu] *L-a făcut pentru noi păcat, ca să dobândim, întru El, dreptatea lui Dumnezeu* (II Cor. 5, 21).

E sigur că antichitatea păgână nu avea noţiunea de *păcat*, aşa cum apare în concepţia creştină şi nici nu considera că *a te naşte om* înseamnă *a te naşte sub legea păcatului strămoşesc*, care se moşteneşte din neam în neam, de la Protopărinţii noştri până astăzi, căci *în Adam toţi mor* (I Cor. 15, 22).

Aşa încât versurile *Da, mă voi naşte din păcat, / Primind o altă lege*, nu pot fi înţelese decât prin prisma învățăturii creştine.

Doar că versurile imediat următoare se îndepărtează de dogma hristologică, pentru că vorbesc despre o dezlegare de veşnicie a lui Hyperion (*Cu veşnicia sunt legat, / Ci voi să mă dezlege*).

Asumându-Şi firea umană, Hristos S-a făcut om, dar a rămas şi Dumnezeu adevărat.

Aici însă putem gândi *veşnicia* la care se referă poetul şi ca pe o alegorie, dacă mergem pe firul interpretării oferite de Eminescu însuşi, anume că Luceafărul este un alter-ego al *poetului de geniu*.

Într-o poezie postumă, intitulată *Numai poetul…*, se spune că: *Lumea toată-i trecătoare. / Oamenii se trec şi mor /…/ Numai poetul /…/ Trece peste nemărginirea timpului*.

Semnificaţia *dezlegării de veşnicie* ar fi prin urmare alta: poetul, care se consideră un om ales, un fiu al lui Dumnezeu, un geniu în care Dumnezeu a pus *nemargini de gândire* (vezi *Povestea magului călător în stele*), ar dori să primească de la Dumnezeu posibilitatea împlinirii pe pământ, deşi împlinirea lui nu este destinată lumii acesteia.

Însă alegorie este tot poemul. Noi am prezentat numai intersectări cu învățătura creştină, fără a putea susţine că regăsim aici predania ortodoxă nealterată.

Oricum am interpreta *Luceafărul*, inspiraţia din dogma hristologică rămâne totuşi valabilă.

În caracterizarea lui Hyperion, Eminescu foloseşte în unele versiuni manuscrise sintagma *lumină din lumină*, iar unele versuri, în varianta lor originală, sunt diferite, inclusiv ca sens, de cea publicată.

Şi anume:

Iar tu, Hyperion, rămâi
Oriunde ai apune…
Cere-mi cuvântul meu dentâi
Să-ţi dau înţelepciune?

Aceste versuri, într-o altă grafie, sună sensibil diferit:

Iar tu, Hyperion rămâi
Oriunde ai apune…
Cere-mi – Cuvântul meu dentâi –
Să-ţi dau înţelepciune?

Din nou, se remarcă amprenta creștină, întărită fiind şi de anumite sugestii din alte versuri, cum ar fi: *Hyperion ce din genuni / Răsai c-o-ntreagă lume*.

După Zoe Dimitrecu-Buşulenga, Eminescu a creat „unicele modele cosmologice din romantismul european în *Scrisoarea I* (cosmogonia şi apocalipsa) şi în *Luceafărul*, unde vede în zborul hyperionic creaţia continuând şi ajunge la tronul Tatălui ceresc, Care i se adresează ca unui fiu, *Cuvântului său dintâi* (*Evanghelia după Ioan* e citată în manuscris)”[456].

Mihai Moraru menționează „echivalarea, în *Alexandru Lăpușneanu*, cca 1879-1880, a *Luceafărului mărilor* cu Hristos”[457] și că „în *Apari să dai lumină* și în *Răsai asupra mea* apar mai clar referirile Luceafăr-Hristos și, respectiv Luceafăr-Fecioara Maria”[458].

Am sesizat şi o altă asemănare, între strofele în care *Părintele* vorbeşte Luceafărului şi tălmăcirea poetică a Sfântului Dosoftei la psalmul 2.

Iată mai întâi versurile poemului eminescian:

Iar tu, Hyperion rămâi
Oriunde ai apune…
Cere-mi – Cuvântul meu dentâi –
Să-ţi dau înţelepciune?

Vrei să dau glas acelei guri,
Ca dup-a ei cântare

[456] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu - Viaţa*, op. cit., p. 287.
[457] Mihai Moraru, *De nuptiis...*, op. cit., p. 235.
[458] Idem, p. 237.

Să se ia munţii cu păduri
Şi insulele-n mare?

Vrei poate-n faptă să arăţi
Dreptate şi tărie?
Ţi-aş da pământul în bucăţi
Să-l faci împărăţie.

Îţi dau catarg lângă catarg,
Oştiri spre a străbate
Pământu-n lung şi marea-n larg,
Dar moartea nu se poate…

Psalmul 2, care mărturiseşte despre Fiul lui Dumnezeu şi Creatorul lumii, mai ales în ipostaza poetică a lui Dosoftei, putea constitui un punct de inspiraţie pentru poet, având în vedere, cu precădere, versurile care urmează:

Cătră Mine Domnul zice:
„Fiiul Mieu eşti din mătrice,
Eu astăzi Te nasc pre Tine.
Şi vei cere de la Mine
De-ţi voi da limbile [neamurile] *toate,*
Ce Ţi-s ocină de soarte,
Că-Ţi vor asculta cuvântul
Şi vei domni-n tot pământul.
Şi-i vei paşte cu toiagul
Cel de fier în tot şireagul…”

De asemenea, în versurile rămase în manuscris, putem descoperi acea relaţie evidentă cu dogma hristologică:

De-ai cere universul tot
L-aş da cu tot ce-ai cere,
Dar eşti puterea mea, nu pot
Să neg acea putere.

Cum s-ar putea să fii zidit
Din lacrimi şi din vină
Fiind în veci nerăsărit,
Lumină din lumină. */…/*

Iar tu Hyperion rămâi,
Oriunde ai apune,
Din chiar puterea mea dintâi
Sorbind înţelepciune.

Iar Hristos este *Cuvântul* și *Înțelepciunea* lui Dumnezeu-Tatăl. Intersectările sunt vizibile.

În poemul *Fata-n grădina de aur* (o variantă anterioară *Luceafărului*), dacă facem abstracţie de faptul că *zmeul* este numit *demon*, (sinonimia *zmeu/demon* o putem afla în *Cazania* lui Varlaam sau în *Psaltirea* lui Dosoftei), regăsim şi aici aceeaşi analogie cu dogma hristologică:

Tu, care nici nu eşti a mea făptură; / Tu ce sfinţeşti a cerului colone / Cu glasul mândru de eternă gură... / Cuvânt curat ce-ai existat, Eone, / Când Universul era ceaţă sură...

De asemenea, *întrupările* succesive ale Luceafărului ne trimit, inevitabil, cu gândul la dogma hristologică, drept sursă de inspiraţie pentru poet.

Luceafărul se prezintă fetei de împărat ca având o natură dublă, în aceste secvenţe poetice:

Iar cerul este tatăl meu / Şi mumă-mea e marea. /.../ Am coborât cu-al meu senin / Şi m-am născut din ape. Unde *seninul* reprezintă natura cerească, iar *apele* semnifică natura creată, pentru că *apele* sunt simbol al începutului lumii.

Iar a doua oară: *Şi soarele e tatăl meu, / Iar noaptea-mi este muma*.

Din nou, *soarele* prezintă un simbolism divin, iar *noaptea*, ca şi – anterior – *marea*, semnifică umanitatea, firea umană (semiotică preluată din literatura veche, în care *omenirea pătimaşă* e ca *o mare zbuciumată de valuri* şi ca *o noapte neluminată* de razele harului).

Tudor Vianu polemizează cu cei care au susținut o influență creștină în *Luceafărul*:

„S-a spus că în *Luceafărul*, ca și în creștinism, Dumnezeu este transcendent. Dar în platonism, Dumnezeu, ideea de Bine nu este și ea transcendentă creației?”[459]

Ba da, este, dar de ce trebuie să aprobăm recursul lui Eminescu la *platonism* și nu la *creștinism*?

[459] *** Vianu despre Eminescu, op. cit., p. 89.

Personal, am descoperit doar urme edulcorate de platonism, reproduse prin ricoșeu din alte surse poetice, și numai în *Povestea magului călător în stele*, din toată opera lirică a lui Eminescu.

Argumentele lui Tudor Vianu însă țin însă nu atât de *idei* în sine, ci de o sesizare afectivă a conținutului spiritual eminescian:

„Mai aproape de spiritul acestuia [al creștinismului] ar fi fost elanul mistic și de iubire menit să unească pe creatură cu creatorul său.

Dar acest elan lipsește din opera poetică a lui Eminescu, poate cu singura excepție a scurtei bucăți intitulată *Rugăciune* (dar ce suflet nu este atins cel puțin o dată de aripa marii Iubiri) și observăm acest lucru cu amărăciune, căci sub valurile sensibilității sale, uneori vulcanice, alteori molcome și dulci, simțim adâncul unei mari răceli.

Este răceala concepției sale filozofice, pesimiste și antice.

Poate că dacă elanul către Dumnezeu ar fi devenit disciplina ființei sale, o ultimă căldură binefăcătoare ar fi transformat pesimismul său în speranță și gândul despre imobilitatea lumii în năzuința către perfecționarea ei.

Un suflet credincios, printre admiratorii și devotații operei lui Eminescu, poate să se îndurereze de acest fel al lucrurilor. Aici e însă vorba numai de a înțelege”[460].

Această discernere corectă ne frământă și pe noi. Și nu vrem să înclinăm balanța în favoarea creștinismului din subiectivism, ci credem că sunt câteva detalii de observat peste care s-a trecut ușor cu vederea.

Observ adesea (cu nemulțumire, trebuie să recunosc) că se catalogheză drept *creștin* numai acel text care este *declamativ creștin*. Adică, doar textele care adoptă un discurs creștin clar și coerent.

Astfel de fragmente există, este adevărat, în lirica lui Lamartine, iar la noi în cea a lui Iancu Văcărescu, Heliade-Rădulescu, Bolliac și apoi în poezia tradiționalist-gândiristă – ca să dau numai câteva exemple.

Se confundă în felul acesta *poezia* cu *oratoria clasică* sau cu *narațiunea* cu mesaj direct și coerent.

S-a scăpat însă din vedere faptul că poezia aceasta presupune un fond spiritual-cognitiv încriptat metaforic.

---

[460] Ibidem.

În tradiția literară românească, oratoria religioasă e *lirică* și *metaforică* (Antim Ivireanul este exemplul redutabil) și nu *clasic-demonstrativă*.

Vianu greșește când caută în poezia lui Eminescu *un discurs creștin explicit* și un elan *lamartinian* spre cer – pentru că înclin să cred că acesta este *misticismul* despre care vorbea.

Marile genii poetice românești au înțeles că *apofatismul* misticii răsăritene trebuie tradus literar prin pudoare declamativă, prin sobrietatea expresiei în loc de exuberanță și prin subtilitate metaforică și alegorică în loc de excursuri poetice prelungite.

Vianu exagerează și câteva rânduri mai departe, când consideră că atitudinea poetului de a-și ridica ochii spre cer și spre stele reprezintă „gestul unei nostalgii platonice”[461].

E o eroare să credem că înălțarea privirii spre cer este un gest cu amprentă platonică în istoria umanității.

Am remarcat însă cu stupoare că unii au această tendință de a face din Platon *izvorul* tuturor gândurilor omenești nobile.

Încă o dată afirm că erudiția sa și aptitudinile filosofice l-au purtat pe Tudor Vianu spre exagerări care, din păcate, au ajuns *școală*.

Omul *cu stea* şi omul *cu noroc* sunt fiinţe cu destine diferite, opuse chiar, pentru Mihai Eminescu, după cum se poate vedea şi în *Luceafărul*:

Ei doar au stele cu noroc / Şi prigoniri de soarte /.../ Trăind în cercul vostru strâmt / Norocul vă petrece, / Ci eu în lumea mea mă simt / Nemuritor şi rece.

Studiile de literatură consacrate au sesizat diferenţa dintre omul *cu stea* şi omul *cu noroc*, din opera eminesciană, dar nu au stabilit prea limpede originea şi semnificaţiile acestor simboluri.

Mai ales că exegeza noastră şi-a făcut obiceiul să nu se uite mai întâi în curtea tradiţiei proprii, ci să caute explicaţii, uneori antagonice, în mitologii/filosofii *de peste nouă mări şi nouă ţări*.

Aşa, spre exemplu, simbolul *florii albastre* a fost explicat exclusiv prin Novalis[462] şi Leopardi[463], deși în literatura populară există *legenda cicorii* (versificată mai

---

[461] Idem, p. 90.

[462] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Novalis.

[463] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Giacomo_Leopardi.

târziu, cu acest titlu de Coşbuc), în care, într-o regie similară (fapt ce ne-a atras atenția) celei din *Fata-n grădina de aur* şi *Luceafărul*, este vorba de îndrăgostirea soarelui de o tânără fată, care însă îl rspinge şi este pedepsită cu transformarea ei într-o *floare albastră*, în cicoare.

Revenind la tema noastră, semiotica stelară este prezentă ca un fir roşu în toată opera lui Eminescu. Ea reprezintă o problematică foarte vastă, despre care am putea scrie – numai despre ea – o amplă lucrare.

Şi toată această simbolistică vastă şi complexă este de inspiraţie tradiţional-românească şi bizantină.

Însă noi ne referim acum numai la un singur aspect, care l-a obsedat pe Eminescu de-a lungul întregii sale vieţi, şi anume: destinul omului care este trimis cu o misiune pe pământ, al omului care are *o stea* în cer, spre deosebire de masa amorfă de oameni care vieţuiesc „în zodia" *norocului*.

Ideea este numai în parte romantică.

Eminescu însuşi s-a simţit un ales, un geniu, un învăţător al poporului său, un trimis de Dumnezeu cu un anumit scop pe pământ, un *profet* în tradiție pașoptistă – și, repet, rolul *instrumental* al poeziei și operei sale nu este de ignorat, mai ales că nici nu știm ce ar fi introdus poetul însuși într-o ediție a poeziilor sale, știm doar că a dezaprobat selecția făcută de Maiorescu, singura publicată după ce el *a înnebunit*.

Acest scop a căutat toată viaţa să-l desluşească. El a încercat, în această privință, pe de-o parte, să afle întemeiere pentru credinţa în *steaua* sa în teologia ortodoxă, iar pe de altă parte s-a lăsat influenţat în oarecare măsură de tezele teologice ale lui Platon – a cărui influență putem s-o bănuim transmisă edulcorat și prin intermediul altor poeți romantici, pentru că nu admit ipoteza adeziunii sale la o filosofie, fie antică, fie modernă –, în ce priveşte coborârea spiritului angelic în trup de om, ca în poemul publicat postum, intitulat *Feciorul de împărat fără de stea* sau *Povestea magului călător în stele* (titlurile au fost propuse de critica literară).

Sau poate că a *poetizat* doar această teorie, platoniciană la origini, la fel cum, în poezia *Demonism*, a prezentat poetic concepţia dualistă, credința în Ormuzd şi Ahriman, a religiei persane.

Eminescu credea că este din specia oamenilor care au *o stea* a lor în cer, care au un rol de îndeplinit în această viaţă, născut fiind ca să-şi ridice poporul din ignoranţă şi letargie.

La 16 ani dorea *să-mi visez o soartă mândră de-al meu nume / Şi de steaua mea* (în poemul *La Bucovina*).

La acest ideal şi la această ipostază a tinereţii va face referire pe la 30 şi ceva de ani, în *Oda* sa, cu nostalgie:

Nu credeam să-nvăţ a muri vreodată; / Pururi tânăr, înfăşurat în manta-mi, / Ochii mei nălţam visători la steaua / Singurătăţii.

Iar *steaua singurătăţii* este cea a unicităţii, a singularităţii persoanei sale.

Luceafărul este şi el un alter ego al poetului, o proiecţie mitică a idealului său.

Spre sfârşitul vieţii, poemul *Mai am un singur dor* stă mărturie că încă mai credea în destinul său singular:

Luceferi, ce răsar / Din umbră de cetini, / Fiindu-mi prieteni, / O să-mi zâmbească iar.

Asemenea, iubita sa trebuia să fie *femeie între stele şi stea între femei* (*Din valurile vremii...*), iar iubirea era, în viziunea sa, o lumină cerească, o stea care dăinuie şi nu se poate stinge uşor: *La steaua*.

Pe de altă parte, *norocul* guvernează existenţa oamenilor care nu pun preţ pe sensul adânc al vieţii, care trăiesc la voia întâmplării, duşi de valurile vieţii. Ideea este regăsibilă în numeroase poeme.

Tema *norocului* nestatornic este, în literatura veche, abordată în poemul *Viiaţa lumii*, al lui Miron Costin, care ne limpezeşte sensul său în tradiţia românească, de unde l-a împrumutat şi Eminescu.

Într-un al doilea epilog, teoretico-explicativ, al poemului, Miron Costin ne oferă chiar o definiţie a *norocului*:

„Norocul nu iaste alta, numai lucrurile ce ni să prilejuiesc şi ni să întâmplă, ori bune, ori rele, zicem acestor întâmplări *norocul*. De ni se prilejuiesc lucruri bune şi pre voe, zicem: *noroc bun*; de ni-s împotrivă au peste voe şi cu scădere, zicem: *norocul rău*”[464].

Aşadar, a avea noroc, bun sau rău, înseamnă a merge şi a trăi după capriciul evenimentelor sau după *cum dă Dumnezeu*, cum zice românul, a nu te zbate pentru a ieşi la suprafaţa valurilor vieţii, a nu dori să trăieşti şi să mori pentru ceea ce crezi.

---

[464] Miron Costin, *Opere*, vol. II, ediție critică de P. P. Panaitescu, EPL, București, 1965, p. 120.

Acest sens îl regăsim şi la Eminescu. De aceea există două feluri de oameni pe lume, în opinia sa: unii care au *stea*, şi alţii care au doar *noroc*: *Trăind în cercul vostru strâmt / Norocul vă petrece…*

Însă *stelele*, în tradiția spirituală românească, sunt Sfinţii:

Sunt şi trupuri cereşti şi trupuri pământeşti; dar alta este slava celor cereşti şi alta a celor pământeşti. Alta este strălucirea soarelui [Hristos] *şi alta strălucirea lunii* [Maica Domnului] *şi alta strălucirea stelelor* [Sfinţii]. *Căci stea de stea se deosebeşte în strălucire.* (I Cor. 15, 40-41).

Adică fiecare Sfânt are slava sa, care se deosebeşte în strălucire de slava altui Sfânt, ca *stea de stea*, în Împărăţia lui Dumnezeu.

De aici, într-o concepţie preluată în mod tradiţional şi personalizată poetic, a ajuns Eminescu la concluzia, devenită oarecum *populară*, că omul *cu stea* este un om deosebit, cu un destin aparte în lume.

În poemul *Basmul ce l-aş spune ei*, avem o prelucrare romantică a concepţiei ortodoxe şi isihaste despre scara virtuţilor, expusă de Sfântul Ioan Scărarul[465] în *Scara*.

Aceasta se întemeiază pe o vedenie veterotestamentară, a Sfântului Iacov (Fac. 28, 12), în care scara văzută de acesta cu ochii inimii, pe care se suiau şi se pogorau Îngerii, este interpretată de Sfinţii Părinţi ai Bisericii ca reprezentând-o simbolic pe Maica Domnului, cea care este *scara* pe care S-a coborât Fiul lui Dumnezeu la oameni. Iată şi versurile lui Eminescu:

Am visat un vis frumos…
Pe un nor luminos
Am văzut la cer o scară
Ridicându-se de jos.

Într-a cerului mărire
Scara de-aur se pierdea,
Iar pe-un tron de nemurire,
Tron de-argint şi strălucire,
Maica Domnului zâmbea;
Iar pe schiţele de scară,
Îngeri stau treptat…, treptat,

465 A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Sc%C4%83rarul.

Cu chip blând şi luminat
Şi pe lire sunătoare,
Cântau dulce şi curat. /.../

Un alt poem care ne dovedeşte că Eminescu nu era un agnostic, se numeşte *Învierea*:

Prin ziduri înnegrite, prin izul umezelii,
Al morţii rece spirit se strecură-n tăcere;
Un singur glas îngână ***cuvintele de miere****,*
Închise în tratajul ***străvechii Evanghelii****.*

C-un muc în mâini moşneagul cu barba ca zăpada,
Din cărţi cu file unse norodul îl învaţă,
Că moartea e în luptă cu vecinica viaţă,
Că de trei zile-nvinge, cumplit muncindu-şi prada.

O muzică adâncă şi plină de blândeţe
Pătrunde tânguioasă puternicile bolţi:
„Pieirea, Doamne Sfinte, căzu în orice colţ,
Înveninând pe însuşi ***Izvorul de vieţe****.*

Nimic înainte-Ţi e omul ca un fulg,
Şi-acest nimic Îţi cere o rază mângâioasă,
În pâlcuri sunătoare de plânsete duioase
A noastre rugi, Părinte, organelor se smulg.”

Apoi din nou tăcere, cutremur şi sfială
Şi negrul întuneric se sperie de şoapte…
Douăsprezece pasuri răsună… miez de noapte…
Deodată-n negre ziduri lumina dă năvală.

Un clocot lung de glasuri vui de bucurie…
Colo-n altar se uită şi preoţi şi popor,
Cum din mormânt răsare Christos învingător,
Iar inimile toate s-unesc în armonie:

„Cântări şi laude-nălţăm
Noi, Ţie Unuia,
Primindu-L cu psalme [psalmi] *şi ramuri,*
Plecaţi-vă, neamuri,
Cântând Aleluia!

Christos au înviat din morţi,
Cu cetele sfinte,
Cu moartea pre moarte călcând-o,
Lumina ducând-o
Celor din morminte!”

A se observa că Eminescu vorbeşte aici despre *cuvintele de miere* ale *străvechii Evanghelii* şi ne amintim că, în *Epigonii*, elogiase pe acei *poeţi ce-au scris o limbă ca un fagure de miere*.

Acest lucru ne poate determina să considerăm că poeţii care au făcut din limba română un *fagure de miere*, au prelucrat un material lingvistic creat anterior în Biserică, în *cuvintele de miere* ale limbii de cult, ale cărţilor sacre.

Aceasta, de altfel, Eminescu o remarca şi într-unul din articolele sale: „Biserica au creat limba literară, au sfinţit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice şi de stat” (*Timpul*, 10 oct. 1881).

În poemul de mai sus, Hristos este numit *Izvorul de vieţe*, de vieţi, adică, la fel cum este numit Dumnezeu în *Luceafărul*: *Căci Tu izvor eşti de vieţi / Şi dătător de moarte*.

Moşneagul din strofa a doua nu se referă la preot, în mod depreciativ, ci îl descrie ca pe *un bătrân înţelept*, demn să înveţe norodul, ajuns la vârsta la care experienţa şi înţelegerile profunde albesc sufletul, îl fac curat.

Cine cunoaşte opera lui Eminescu, ştie că acesta aşază înţelepciunea sub forme (chipuri şi icoane vechi, volume sau tomuri roase de molii, etc.) pe care lumea iubitoare de străluciri vremelnice nu ştie să le recunoască şi să le preţuiască la valoarea lor supremă.

Ultimele două strofe sunt parafraze din cântări ortodoxe şi din imnul pascal.

Plecaţi-vă, neamuri aminteşte de binecunoscuta cântare: „Cu noi este Dumnezeu, înţelegeţi neamuri şi vă plecaţi...”, preluată de la Is. 8, 9.

Eminescu păstrează chiar şi forme lingvistice vechi, din cărţile de cult: *au înviat*, *pre moarte*, etc.

Alte două imne sunt închinate Maicii Domnului:

Rugăciune

Crăiasă alegându-te [pe tine Dumnezeu]
Îngenunchem rugându-te,

Înalţă-ne, ne mântuie
Din valul ce ne bântuie;
Fii scut de întărire
Şi zid de mântuire,
Privirea-ţi adorată
Asupră-ne coboară,
O, Maică Prea Curată,
Şi pururea Fecioară,
Marie!

Noi, ce din mila Sfântului [a lui Dumnezeu]
Umbră facem pământului,
Rugămu-ne-ndurărilor [tale],
Luceafărului mărilor;
Ascultă-a noastre plângeri,
Regină peste îngeri,
Din neguri te arată,
Lumină dulce, clară,
O, Maică Prea Curată,
Şi pururea Fecioară,
Marie!

Valul, *scutul* şi *zidul*, din prima strofă, cu trimitere la „întreitele valuri" ale patimilor şi la scutul şi zidul de apărare care îl reprezintă Maica Domnului pentru creştini, sunt termeni uzuali în cărţile de cult.

La fel, cu reverberaţii adânc ortodoxe, este şi numirea Preacuratei ca *Luceafăr*, în timp ce *mările* reprezintă învolburarea vieţilor omenești, asupra cărora ea veghează, ca oamenii să nu piară în vâltoarea păcatelor.

Negurile din care este implorată să se arate Maica Domnului sunt întunecările minţilor umane, ale sufletelor înnegurate, a căror luminare şi alinare se află la Maica Prea Curată a lui Dumnezeu, dar şi a neamului omenesc, prin înfierea lui.

Răsai asupra mea…

Răsai asupra mea, lumină lină,
Ca-n visul meu ceresc de-odinioară;
O, Maică Sfântă, pururea Fecioară,
În noaptea gândurilor mele vină.

Speranţa mea tu n-o lăsa să moară
Deşi al meu e un noian de vină;
Privirea ta de milă caldă, plină,
Îndurătoare-asupra mea coboară.

Străin de toţi, pierdut în suferinţa
Adâncă a nimicniciei mele,
Eu nu mai cred nimic şi n-am tărie.

Dă-mi tinereţea mea, redă-mi credinţa
Şi reapari din cerul tău de stele:
Ca să te-ador de-acum pe veci, Marie!

Maica Domnului este numită *lumină lină*, cu o sintagmă preluată din slujba Vecerniei, în care însă *Lumina lină* este Hristos. Dar şi Maica Domnului varsă, cu rugăciunile sale, lumina lină a harului dumnezeiesc în sufletele omeneşti.

Ceea ce poetul numea în poezia anterioară *neguri*, aceeaşi realitate duhovnicească aici o denumeşte drept *noaptea gândurilor*, în care este chemată Maica Domnului să se pogoare cu mila sa şi să facă lumină.

Noaptea gândurilor este iarăşi o expresie isihastă, care face referire la întunericul minţii neluminat de harul dumnezeiesc, pe care numai rugăciunea neîncetată îl poate alunga.

Știm rugăciunea Sfântului Grigorie Palama înaintea Maicii Domnului: „luminează întunericul meu!”.

Este interesant că primul vers al ultimei strofe reiterează dorinţa de linişte exprimată în *Odă (în metru antic)*.

Iar verbul *reapari* denotă un dor de reîntoarcere la credinţa şi la nevinovăţia primară, anterioară tulburărilor sceptice provocate de o viaţă plină de suferinţe.

9. Rugăciunea ascultată

Ah, ce dulce-i moartea, ca repaosul după o zi de lucru…
Ea este înţelepciunea vieţii…cine gândeşte des că are să moară, acela-i aşa d'înţelept.

Dacă însă din moarte poţi învăţa înţelepciunea e un semn că însăşi înţelepciunea şi liniştea trebuie să semene morţii.

Moartea e un moment – şi nu dureros…
Somnul te-a-nchis în imperiul lui de pace […]

Moartea este numai un vis al imaginaţiei noastre.
De aceea *a nu fi fost niciodată* este singura formă a neexistenţei, cine există există şi va exista totdeauna.

Mihai Eminescu[466]

Rugăciunea ascultată – cum ne-am intitulat acest capitol – o descoperim în poemul *Rugăciunea unui dac*, greşit interpretat, după părerea noastră, ca un blestem şi o blasfemie la adresa lui Dumnezeu.

Dar nu numai după părerea noastră: „*Rugăciunea unui dac* (din 1879) [este] considerată de unii, pe nedrept, ca o probă peremtorie de necredinţă sau de rebeliune împotriva lui Dumnezeu"[467].

Reproducem întreaga poezie, pentru a avea o imagine completă asupra ei, deoarece este foarte controversată:

Pe când nu era moarte, nimic nemuritor,
Nici sâmburul luminii de viaţă dătător,
Nu era azi, nici mâne, nici ieri, nici totdeauna,
Căci unul erau toate şi totul era una;
Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată
Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată,

---

466 Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 25 şi 29.
467 Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu - Viaţa*, op. cit., p. 286.

Pe-atunci erai Tu singur, încât mă-ntrteb în sine-mi:
Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?

El singur zeu stătut-au nainte de-a fi zeii
Şi din noian de ape puteri au dat scânteii,
El zeilor dă suflet şi lumii fericire,
El este-al omenimei isvor de mântuire:
Sus inimile voastre! Cântare aduceţi-i,
El este moartea morţii şi învierea vieţii!

Şi el îmi dete ochii să văd lumina zilei,
Şi inima împlut-au cu farmecele milei,
În vuietul de vânturi auzit-am al lui mers
Şi-n glas purtat de cântec simţii duiosu-i viers,
Şi tot pe lâng-aceasta cerşesc înc-un adaos:
Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!

Să blesteme pe-oricine de mine-o avea milă,
Să binecuvânteze pe cel ce mă împilă,
S-asculte orice gură, ce-ar vrea ca să mă râdă,
Puteri să puie-n braţul ce-ar sta să mă ucidă,
Ş-acela dintre oameni devină cel întâi
Ce mi-ar răpi chiar piatra ce-oi pune-o căpătâi.

Gonit de toată lumea prin anii mei să trec,
Pân' ce-oi simţi că ochiu-mi de lacrime e sec,
Că-n orice om din lume un duşman mi se naşte,
C-ajung pe mine însumi a nu mă mai cunoaşte,
Că chinul şi durerea simţirea-mi a-mpietrit-o,
Că pot să-mi blestem mama, pe care am iubit-o -
Când ura cea mai cruntă mi s-a părea amor…
Poate-oi uita durerea-mi şi voi putea să mor.

Străin şi făr' de lege de voi muri – atunce
Nevrednicu-mi cadavru în uliţă l-arunce,
Ş-aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă,
Ce-o să asmuţe câinii, ca inima-mi s-o rumpă,
Iar celui ce cu pietre mă va izbi în faţă,
Îndură-te, stăpâne, şi dă-i pe veci viaţă!

Astfel numai, Părinte, eu pot să-ţi mulţumesc
Că tu mi-ai dat în lume norocul să trăiesc.
Să cer a tale daruri, genunchi şi frunte nu plec,

Spre ură şi blestemuri aş vrea să te înduplec,
Să simt că de suflarea-ţi, suflarea mea se curmă
Şi-n stingerea eternă dispar fără de urmă!

Dacul este însuşi Eminescu.

De ce *dac*? Pentru că, precum Blaga, Haşdeu, Pârvan[468], Iorga[469] şi alţii, Eminescu credea în faptul că elementul constitutiv esenţial, definitoriu, al neamului românesc este cel *traco-geto-dac* şi nu *cel roman*.

Aşadar, este *rugăciunea unui dac*.

Rugăciune pentru ce? Vom vedea.

Nu înainte însă de a preciza că această poezie a fost caracterizată fie drept *cea mai budistă poezie din opera lui Eminescu* (Cezar Papacostea[470]), fie drept o ironie la adresa lui Dumnezeu sau un blestem, pentru că n-ar fi, de fapt, vorba de nicio *rugăciune*.

Suspiciunea *budistă* vine din două direcţii: din primele versuri inspirate din *Rigveda* (*Imnul Creaţiunii*) – şi se reeditează situaţia din *Scrisoarea I* – dar, mai ales, din ultimul vers, în care e vorba de *dispariţie* în *stingerea eternă*.

Am vorbit şi cu altă ocazie despre versurile incipiente ale poemului, al căror punct de plecare este vedicul *Imn al Creaţiunii* şi ne-am exprimat opinia că versurile respective arată o gândire arhaică monoteistă, care precizează că lumea a fost creată de un singur Dumnezeu, care este din veşnicie (*Pe când pământul, cerul, văzduhul, lumea toată / Erau din rândul celor ce n-au fost niciodată, / Pe-atunci erai Tu singur*) şi în Care oamenii au crezut mai înainte de a fi inventaţi zeii religiilor politeiste (*El singur zeu stătut-au nainte de-a fi zeii*) şi că această creaţie a lui Dumnezeu nu este *veşnică*, ci are *un început*.

Versurile pe care le-a preluat şi prelucrat Eminescu din imnul vedic nu contravin viziunii creştin-ortodoxe asupra lumii şi ele sunt o detaliere a acelui *La început / În(tru) început* biblic, al Sfântului Moise: *La început a făcut Dumnezeu cerul şi pământul* (Fac. 1, 1).

Despre *libertatea artistică* a acestui gen de detaliere a unui segment biblic, am precizat că este întemeiată pe însăşi

---

[468] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_P%C3%A2rvan.
[469] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Iorga.
[470] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Papacostea.

versificarea *Psaltirei* de către Dosoftei, procedeu preluat şi de Cantemir.

La fel, însuşirea unei idei/expresii dintr-o altă arie cultural-religioasă decât cea creştină, atâta timp cât nu contravenea moralei și teologiei sale, nu este un fapt ieşit din comun pentru exercițiul literar, teologic şi cultural bizantin.

Pe de altă parte, nu numai lecturile din literatura sanscrită îi puteau induce sentimente de revoltă sau accente nihiliste.

Un poet religios, recunoscut drept creștin, ca Lamartine scria următoarele versuri (din care pare că și Eminescu și-ar fi putut însuși anumite sintagme – deși *negura uitărei* apăruse mai întâi la Cârlova) – și nu știu să fie bănuit de *budism*:

O néant ! ô seul Dieu que je puisse comprendre*!*
Silencieux ***abîme*** *où je vais redescendre,*
Pourquoi laissas-tu l'homme échapper de ta main?
De quel sommeil profond je dormais dans ton sein!
Dans ***l'éternel oubli*** *j'y dormirais encore;*
Mes yeux n'auraient pas vu ce faux jour que j'abhorre,
Et dans ***ta longue nuit****, mon paisible sommeil*
N'aurait jamais connu ni songes, ni réveil.
– Mais puisque je naquis, sans doute il fallait naître.
Si l'on m'eût consulté, j'aurais refusé l'être.
Vains regrets ! le destin me condamnait au jour,
Et je vins, ô soleil, te maudire à mon tour.
(*La Foi*)[471]

[471] În franceză, poemul intintulat *Credința* (în traducerea noastră – sublinierile ne aparțin):

O, neant! O, singurul Dumnezeu pe care îl pot înțelege!
Abis tăcut unde vreau să recad,
De ce îngădui tu omului să iasă din mâna ta?
Ce somn adânc dormeam la sânul tău!
În *veșnica uitare* aş dormi încă;
Ochii mei n-ar fi văzut această vană zi de care am oroare,
Și în *lunga ta noapte*, pașnicul meu somn
N-ar fi cunoscut nici vise, nici trezire.
– Dar pentru că m-am născut, înseamnă că trebuia să mă nasc.
Dacă mi s-ar fi cerut părerea, aş fi refuzat să iau ființă.
În zadar! Destinul m-a condamnat să văd lumina zilei,
Și vin și eu, la rândul meu, să te blestem pe tine, soare!

Cu altă ocazie, Lamartine, ceva mai temperat, pune în relație pieirea universului și a omului de pierderea credinței, deși nici această teză nu este creștină.

Dar în poem ea are rolul unei supoziții *metaforice*, fiind strigătul sau blestemul unui credincios indignat de marea decădere morală și spirituală a umanității – iar emfaza declamatorie e foarte proprie catolicismului (de la Francisc din Assisi[472] până la Bossuet[473] și după – cu atât mai mult poeții puteau apela la o retorică inflamată):

Que n'ai-je vu le monde à son premier soleil?
Que n'ai-je entendu l'homme à son premier réveil?
Tout lui parlait de toi, tu lui parlais toi-même;
L'univers respirait ta majesté suprême;
La nature, sortant des mains du Créateur,
Etalait en tous sens le nom de son auteur;
Ce nom, caché depuis sous la rouille des âges,
En traits plus éclatants brillait sur tes Ouvrages;
L'homme dans le passé ne remontait qu'à toi;
Il invoquait son père, et tu disais : C'est moi.
Longtemps comme un enfant ta voix daigna l'instruire,
Et par la main longtemps tu voulus le conduire.

Que de fois dans ta gloire à lui tu t'es montré,
Aux vallons de Sennar, aux chênes de Membré,
Dans le buisson d'Horeb, ou sur l'auguste cime
Où Moïse aux Hébreux dictait sa loi sublime!
Ces enfants de Jacob, premiers-nés des humains,
Reçurent quarante ans la manne de tes mains
Tu frappais leur esprit par tes vivants oracles!
Tu parlais à leurs yeux par la voix des miracles!
Et lorsqu'ils t'oubliaient, tes anges descendus
Rappelaient ta mémoire à leurs coeurs éperdus!

Mais enfin, comme un fleuve éloigné de sa source,
Ce souvenir si pur s'altéra dans sa course!
De cet astre vieilli la sombre nuit des temps
Eclipsa par degrés les rayons éclatants;
Tu cessas de parler; l'oubli, la main des âges,
Usèrent ce grand nom empreint dans tes ouvrages;

---

472 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Francisc_de_Assisi.

473 Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Jacques-B%C3%A9nigne_Bossuet.

Les siècles en passant firent pâlir la foi;
L'homme plaça le doute entre le monde et toi.
Oui, ce monde, Seigneur, est vieilli pour ta gloire;
Il a perdu ton nom, ta trace et ta mémoire
Et pour les retrouver il nous faut, dans son cours,
Remonter flots à flots le long fleuve des jours!

Nature ! firmament ! l'oeil en vain vous contemple;
Hélas ! sans voir le Dieu, l'homme admire le temple,
Il voit, il suit en vain, dans les déserts des cieux,
De leurs mille soleils le cours mystérieux!
Il ne reconnaît plus la main qui les dirige!
Un prodige éternel cesse d'être un prodige!
Comme ils brillaient hier, ils brilleront demain!
Qui sait où commença leur glorieux chemin?
Qui sait si ce flambeau, qui luit et qui féconde,
Une première fois s'est levé sur le monde? /.../

Les siècles ont tant vu de ces grands coups du sort:
Le spectacle est usé, l'homme engourdi s'endort.
Réveille-nous, grand Dieu ! parle et change le monde;
Fais entendre au néant ta parole féconde.
Il est temps ! lève-toi ! sors de ce long repos;
Tire un autre univers de cet autre chaos.
A nos yeux assoupis il faut d'autres spectacles!
A nos esprits flottants il faut d'autres miracles!
Change l'ordre des cieux qui ne nous parle plus!
Lance un nouveau soleil à nos yeux éperdus!
Détruis ce vieux palais, indigne de ta gloire;
Viens ! montre-toi toi-même et force-nous de croire!

Mais peut-être, avant l'heure où dans les cieux déserts
Le soleil cessera d'éclairer l'univers,
De ce soleil moral la lumière éclipsée
Cessera par degrés d'éclairer la pensée*;*
Et le jour qui verra ce grand flambeau détruit
Plongera l'univers dans ***l'éternelle nuit.***
Alors tu briseras ton inutile ouvrage:
Ses débris foudroyés rediront d'âge en âge:
Seul je suis ! hors de moi rien ne peut subsister!
L'homme cessa de croire, il cessa d'exister!

(*Dieu*)[474]

---

[474] În franceză, poemul intitulat *Dumnezeu* (traducerea ne aparține):

De ce n-am văzut lumea sub prima lumină a soarelui?
De ce n-am auzit glasul omului când s-a trezit întâi la viață?
Toate îi vorbeau despre Tine, Tu însuți îi vorbeai;
Universul respira slava Ta dumnezeiască;
Natura, ieșind din mâinile Creatorului
Descoperea pretutindeni numele Autorului ei;
Acest nume, acoperit de atunci sub rugina secolelor,
În trăsături mai luminoase strălucea în operele Tale;
Omul, în trecut, nu năzuia decât către Tine;
El își chema Părintele și Tu îi spuneai: Eu sunt!
Multă vreme, ca pe un copil, glasul Tău a găsit de cuviință să-l instruiască,
Și prin mâna Ta, multă vreme, Tu ai binevoit să-l conduci.

De-atâtea ori Tu Te-ai arătat lui în slava Ta
În valea lui Senaar, la stejarul lui Mamvri,
În rugul de pe Horeb, sau pe muntele cel sfânt
Unde Moise a dat evreilor legea Ta cea sfântă!
Acești copii ai lui Iacob, cei întâi-născuți din oameni,
Au primit mana patruzeci de ani din mâinile Tale,
Iar Tu loveai cugetele lor prin prorocii Tăi vii!
Vorbeai sub ochii lor prin glasul minunilor!
Și când ei Te uitau, îngerii Tăi coborau
Și readuceau pomenirea Ta în inimile lor rătăcite.

Dar apoi, ca un râu îndepărtat de izvorul său,
Această curată amintire s-a stricat pe parcurs/între timp!
Această stea a îmbătrânit și noaptea sumbră a vremurilor
I-a întunecat razele luminoase, din ce în ce mai mult.
Tu n-ai mai vorbit; uitarea și mâna îngerilor [pedepsitoare]
Au făcut să se șteargă numele Tău imprimat în operele Tale.
Trecerea veacurilor a făcut credința să pălească;
Omul a pus îndoiala între Tine și lume.
Da, Doamne, această lume e îmbătrânită pentru slava Ta.
Ea a pierdut numele Tău, urma și pomenirea Ta,
Iar pentru a le regăsi, trebuie să mergem înapoi
Și să reurcăm, spre-nceput, val cu val, lungul fluviu al zilelor!

Natură! Cer! Ochiul în zadar vă contemplă!
O, nefericire, omul admiră templul [universului] fără a-L vedea pe Dumnezeu!
El vede și urmărește în zadar, prin pustiul cerurilor,
Traiectoriile misterioase ale miilor de sori,
Pentru că nu mai cunoaște mâna care le conduce!
O veșnică minune nu mai e [pentru om] minune!
Cum au luminat ieri, vor lumina și mâine!
Cine știe unde începe drumul lor [al sorilor] triumfal?
Cine știe dacă această făclie [stea, soare] care lucește și dă viață
S-a înălțat [acum] prima dată peste pământ? /.../

Versurile pe care le-am subliniat au ceva în comun cu *Scrisoarea I*. Dar și cu credința lui Eminescu că lumea se va stinge atunci când se va stinge Sorele-Dumnezeu din mintea oamenilor.

Traiectoria acestei cugetări provine însă din vremuri vechi și Lamartine nu făcea decât să o actualizeze sub forma unui discurs poetic romantic. Două afirmații ale poetului francez ne atrag atenția, de asemenea, în mod deosebit, pentru că le recunoaștem în structura ideatică a unor poeme eminesciene: „Trecutul, prezentul, Viitorul sunt unul și același lucru pentru Dumnezeu” și „Omul este Dumnezeu prin gândire”[475] (*microtheos*, cum spuneau Sfinții Părinți).

Însă am făcut această paranteză și l-am evocat aici pe Lamartine pentru a sublinia faptul că nu doar în scrierile sanscrite/budiste putea afla Eminescu astfel de cugetări și imagini, despre *nopatea eternă*, *veșnica uitare* sau întoarcerea lumii la neființă.

Și ne întoarcem la poemul nostru: Eminescu nu a scris prea multe poezii de autodefinire, în care el să fie în prim-plan, ca personalitate preocupată de sensul vieţii şi al morţii sale, în mod neechivoc.

Spectacolul [lumii, al vieții] s-a perimat, omul amorțit adoarme.
Trezește-ne, Dumnezeule mare! Vorbește lumii și preschimb-o!
Fă ca nimicul să audă [iarăși] cuvântul Tău fecund/dătător de viață.
Vremea a sosit! Scoală-Te! Ieși din lungul Tău repaos!
Zidește un alt univers dintr-un alt haos!
Ochilor noștri ațipiți le trebuie alte spectacole!
Sufletele noastre rătăcitoare au nevoie de alte miracole!
Schimbă mersul cerurilor care nu ne mai vorbesc!
Înalță un alt soare în ochii noștri obosiți!
Dărâmă vechile palate [ale universului] nevrednice de slava Ta!
Vino! Arată-Te Însuți și silește-ne să credem!

Dar poate că, înaintea ceasului în care, pe cerurile pustii,
Soarele va înceta să mai lumineze această lume,
Lumina pierită a soarelui moral
Va înceta să mai lumineze gândirea.
Și în ziua următoare, stingerea marii făclii
Va arunca universul în *noaptea eternă*.
Atunci vei nărui opera aceasta a Ta nefolositoare,
Iar ruinele ei trăznite vor glăsui din veac în veac:
Numai Eu exist! În afară de Mine nimic nu poate subzista!
Omul nu va mai crede, pentru că nu va mai exista.

[475] ****Arte poetice. Romantismul*, coordonarea volumului de Angela Ion, studiu introductiv de Romul Munteanu, Ed. Univers, București, 1982, p. 275.

Mai avem unele versuri fragmentare şi în alte poeme, dar nu o poezie întreagă, de asemenea importanță, îndreptată cu toată atenţia numai spre sine.

Poezia aceasta este printre puținele şi este o *piatră de poticnire* pentru mulţi.

Dintre poemele sale publicate – pentru că nu am ajuns încă să cercetăm manuscrisele – acest poem este unicul în care Eminescu vorbeşte la persoana I, despre relaţia sa cu Dumnezeu şi despre cum vrea să moară.

Anticipăm, dar este, credem, foarte semnificativ că a murit exact cum a cerut aici.

Şi credem că Dumnezeu i-a împlinit această rugăciune şi că acest lucru este cea mai mare dovadă cu putinţă a faptului că această poezie este o *rugăciune*, o rugăciune fierbinte şi nu o ironie.

Personal, nu mai cunosc sau nu îmi mai vine în minte acum un alt exemplu de scriitor a cărui rugăciune exprimată într-o operă literară să fi fost împlinită cu atâta *fidelitate*.

Poezia *este* o rugăciune şi pentru că o *parodie hulitoare* (*gen poetic* care, de altfel, nu-i era propriu) nu s-ar fi deranjat să caute să-L înţeleagă pe Dumnezeu Atotstăpânitorul, în versuri atât de sublime cum sunt cele din primele trei strofe.

Când Eminescu a dorit să critice pe cineva (*Scrisoarea III*, *Criticilor mei*), n-a făcut-o voalat, *sub pecete simbolică*, ci în rafale de indignare.

Dacă ar fi avut ceva de reproşat Divinităţii, nu cred că ar fi ales această modalitate *subtil-perversă*, paravanată de o cugetare complexă şi profundă.

Cred că iarăşi suprapunem mentalitatea noastră modernă peste un text care nu se pretează la o astfel de interpretare.

Dacă acest poem este o *rugăciune* şi dacă Eminescu scrie un poem definitoriu pentru sine însuşi (aşa cum vom încerca să dovedim), atunci definitorie pentru el este relaţia sa cu Dumnezeu, cu Acest Dumnezeu Căruia I se roagă, în faţa Căruia se prosternă (*Zeul cărui plecăm a noastre inemi*) şi pentru prima şi unica dată (din ceea ce cunoaştem noi) ne vorbeşte despre evoluţia acestei relaţii sinergice, divino-umane, de-a lungul biografiei sale.

Dacă în poemul *Gelozie* descopeream *biografia iubirii*, aici aflăm evoluția credinței sale intime și a cugetării sale.

Cine este Acest Dumnezeu? *Au cine-i zeul cărui plecăm a noastre inemi?*

Întrebarea poetului nu e una *retorică*, nu e filosofică, pentru că dacă ar fi o interogaţie filosofică, nu ar urma răspunsul. Dar aici, răspunsul urmează.

Şi aflăm că Dumnezeul lui Eminescu, *Zeul* dacului – unde *dacul* este cea mai puţin echivocă deghizare a lui Eminescu, dintre toate – este Dumnezeu Creatorul a toate, Dumnezeu omenirii *nainte de-a fi zeii*, Cel care a dat apelor putere să zămislească viaţă din ele (*din noian de ape puteri au dat scânteii*), Dumnezeu Care *este-al omenimei isvor de mântuire*, Care, *El este moartea morţii şi învierea vieţii*.

Nu credem că poate fi confundat Zeul acesta cu niciun alt *zeu* de pe pământ, pentru simplul motiv că Unul singur dintre toţi zeii popoarelor S-a întrupat, a suferit pentru oameni, a omorât moartea, a înviat în ei viaţa veşnică şi a devenit astfel *al omenimei isvor de mântuire*.

Niciun alt zeu al niciunui popor, niciun zeu al poporului indic care a scris *Vedele* nu a făcut aceste lucruri, nici vreun altul în istoria lumii, după cum susținea şi Hermes Trismegistul[476], că niciodată cineva dintre cei de sus, dintre zei, nu se va coborî vreodată pe pământ, la oameni.

Important pentru noi este faptul că *dumnezeul* niciunui popor n-a intenţionat vreodată să mântuiască lumea.

În afară de poporul lui Israel şi de Dumnezeul treimic, Care din veşnicie a hotărât ca Fiul şi Cuvântul Tatălui să Se întrupeze, să sufere şi să moară pentru toţi oamenii şi din El să curgă apa vieţii, *isvor de mântuire* neîncetat.

În faţa lui Hristos, *Sus inimile voastre! Cântare aduceţi-i*, după cum spune cântarea liturgică şi Utrenia pascală.

În strofa a treia avem mărturia poetică extraordinară a felului în care Eminescu L-a cunoscut pe Dumnezeu, în care a început relaţia de iubire dintre el şi Dumnezeu.

El, Cel ce a creat lumea, *îmi dete ochii să văd lumina zilei* – o exprimare sublimă şi care denotă multă smerenie în faţa lui Dumnezeu.

Pentru că El este Lumina şi dătătorul luminii, Cel care luminează ochii sufletului şi ai trupului şi nu în mod aleatoriu începe poetul cu această expresie.

---

[476] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Hermes_Trismegistul.

Este şi influenţa unei exprimări omiletice frecvente, din cazania ortodoxă, care specifică faptul că Dumnezeu ne-a dat *ochi să vedem*, *urechi să auzim*, *mâni şi picioare* să ne folosim de ele, *suflet şi trup* ca să existăm.

Mai întâi, omul deschide *ochii trupului* şi vede lumina zilei.

De aceea, magnific începe Eminescu vorbirea sa despre cum ajungi să-L cunoşti pe Dumnezeu.

Şi nu ajungi la aceasta la adolescenţă, la maturitate sau la adânci bătrâneţi, ci imediat după ce te naşti, imediat ce începi să fii puţin conştient. Ceea ce dovedeşte că poetul era şi foarte familiar cu dogmele Bisericii sale strămoşeşti, dar nu numai la nivel teoretic, ci și experimental.

După ce cu *lumina ochilor* vede *lumina zilei*, harul lui Hristos Dumnezeu *inima împlut-au cu farmecele milei*. El e Cuvântul*, Lumina cea adevărată care luminează pe tot omul, care vine în lume* (Ioan 1, 9). Din *farmecele milei* urmează cunoaşterea intimă a lui Dumnezeu.

Iarăşi, nu există niciun alt *zeu*, în afară de Hristos, Care să farmece nu prin puterea covârșitoare, ci cu *mila* Sa!

Dumnezeul creştin e *fermecător* prin *mila* Sa negrăită, mila aceea care este virtutea supremă în toate basmele românilor (*luminoasele basme*, cum zice în *Memento mori*), mila – nu vitejia – care e decisivă pentru biruinţa finală a eroilor!

Mila Lui se traduce prin tot ce a arătat până aici Eminescu, prin toată frumuseţea creaţiei pe care a zidit-o Dumnezeu *la început* şi *din nimic* şi prin faptul că i-a zidit pe oameni ca fiinţe raţionale care să deschidă ochii şi să vadă lumina zilei.

Căci *Şi el îmi dete ochii să văd lumina zilei* se referă nu la ochi și la vedere prpriu zis, ci la a fi creat (*a face ochi pe lume* înseamnă *a te naște*).

Puţini din cei ce văd în fiecare zi *lumina zilei* se mai întorc să mulţumească Ziditorului pentru aceasta, dar poetul s-a întors.

El şi-a amintit de Cel ce i-a dat ochi, lumina ochilor ca să vadă *lumina zilei* şi a lumii întregi, pentru că această lume este zidită ca o *lumină* şi pentru ca să fie *zi de mântuire* (cum spun rugăciunile şi slujbele ortodoxe, cu care era familiar) celor din ea, iar nu noapte de pierzare.

Şi ştia că Cel ce i-a dăruit *lumina ochilor* e Acelaşi care dăruie şi *lumina inimii* care este mila: *Şi el îmi dete ochii să văd lumina zilei, / Şi inima împlut-au cu farmecele milei*.

Căci dacă lumea şi universul se văd cu ochii şi nu se îmbrăţişează cu toată compasiunea iubirii, atunci nimic din frumuseţea lor nu ajunge cu adevărat la inima noastră, ci inima e rece şi ochiul ei e mort.

Mila! Această stare de a fi, duhovnicească şi esenţială pentru ortodocşi, aceasta este cea pe care Dumnezeu o predă ca pe cea dintâi şi cea mai scumpă învăţătură în inima fiecărui om care se naşte pe pământ. *Mila care farmecă!*

Nu mai există altceva care să *farmece* omul şi să-l facă a toate cunoscător, ca mila! *Mila*, inclusiv după Eminescu, atrage ştiinţa, cunoştinţa, înţelepciunea, e cel mai bun pedagog şi un mare contemplativ.

Pentru budişti era motiv de indiferenţă desăvârşită, pentru Nietzsche motiv de dispreţ la adresa lui Hristos şi a creştinilor, calificaţi ca oameni slabi, dacă *au milă*.

Dar pentru Eminescu, Dumnezeu *farmecă* inima omului cu *mila* Sa, învăţându-l *alfabetul milostivirii*, pentru ca el să poată privi şi înţelege lumea.

Omul, iconomul acestei lumi, trebuie să aibă compasiune ca să poată iubi natura, făpturile, cosmosul.

Aceasta cred că este şi uşa înţelegerii marii iubiri pe care a avut-o Eminescu pentru natură.

Şi iubind cu *milă* toate acestea, şi Dumnezeu îl iubeşte pe el, pentru că El însuşi este Iubire şi Milă negrăită şi îi dă să-L simtă în creaţia Sa: *În vuietul de vânturi auzit-am al lui mers*, mersul lui Dumnezeu, adică, în vuiet de vânturi.

S-ar putea ca Eminescu să fi dorit să ne spună că a simţit puternic şi adânc harul lui Dumnezeu, pentru că expresia sa seamănă foarte mult cu ceea ce ne relatează *Sfânta Scriptură* la Fapt. 2, 2: „Şi din cer, fără de veste, s-a făcut un *vuiet*, ca de *suflare de vânt* ce vine repede, şi a umplut toată casa unde şedeau ei”, adică Sfinţii Apostoli, în ziua Cincizecimii, când S-a pogorât Duhul Sfânt peste ei.

Nu este prima dată când întâlnim la Eminescu asemenea *coincidenţe* semnificative cu referatul biblic.

Un lucru e sigur şi anume acela că Eminescu iubea exprimările extatice, chiar şi în contexte care nu se refereau la extaze mistice (aşa cum poeţi precum Cârlova sau Bolintineanu insistau pe categoria *dulcelui*, pe care Eminescu o sublimează), ceea ce denotă intimitatea sa cu vasta

literatură isihastă care a circulat timp de secole în Ţările Române.

Versul următor este încă şi mai enigmatic: *Şi-n glas purtat de cântec simţii duiosu-i viers*.

Nu ne dăm seama în acest moment dacă este vorba tot de un loc scriptural din care să se fi inspirat Eminescu în conceperea acestui vers.

Poetul ne transmite că a simţit, a auzit glasul sau *viersul* duios al lui Dumnezeu *în glas purtat de cântec*.

Remarcăm faptul că *duios* este corelativul *milei* din versul anterior. Dumnezeu este *duios* cu oamenii pe care îi umple de *farmecele milei*.

Uneori, în vederile extatice ale Sfinţilor, apar glasuri care cântă.

Sau putem înţelege prin *glas purtat de cântec*, glasul mamei sau al preotului sau al corului mănăstiresc, în care el să fi *simţit* glasul lui Dumnezeu, iubirea lui Dumnezeu pentru sine şi pentru toţi oamenii.

Până aici, poezia s-a ocupat cu naşterea lumii, cu naşterea poetului şi cu felul în care el L-a cunoscut pe Dumnezeu, Creatorul lumii, mai precis, cu intensitatea cu care el L-a simţit pe Dumnezeu în inima sa, în creaţie şi în toate cele ce-l înconjurau.

De aici înainte, poemul se ocupă cu moartea sa şi este pentru mulţi o piatră de poticnire imensă, chiar mai mare decât tot ce am dezbătut până în acest moment.

Critica literară a fost nedumerită cel mai mult de ultimul vers al poemului, care cere o *dispariţie* în *stingerea eternă* şi care nu se potriveşte cu partea întâi a poeziei, în care poetul se închină unui Dumnezeu Atotputernic şi Atoatecreator.

Eminescu însuşi a şovăit asupra formei şi sensului final al acestor versuri.

Numindu-şi poemul *Rugăciunea unui dac*, pentru că *dacul* i s-a părut cel mai potrivit *alter ego* al său, s-a gândit la început să Îl numească pe Dumnezeu *Zamolxe*. Încât versul *Astfel numai, Părinte, eu pot să-ţi mulţumesc* a fost la început *Astfel numai, Zamolxe, eu pot să-ţi mulţumesc*.

Însă dacă simpla menţionare a numelui lui Zamolxe ne-ar orienta spre păgânism, ne-am afla pe o pistă falsă.

O dovadă o avem în poemul *Strigoii*, în care magul îi cere, la un moment dat, aceluiaşi Zamolxe, să o readucă la viaţă pe Maria, regina dacilor şi soţia lui Arald.

Adresarea către Zamolxe îi atribuie acestuia caracteristicile Dumnezeului creştin, conform cu Sfânta Scriptură: *Iar duh dă-i tu, Zamolxe, sământă de lumină, / Din duhul gurii tale ce arde şi îngheaţă*.

Versul acesta face aluzie la mai multe versete scripturale: *Atunci, luând Domnul Dumnezeu ţărână din pământ, a făcut pe om şi a suflat în faţa lui suflare de viaţă şi s-a făcut omul fiinţă vie*. (Fac. 2, 7); *Cu cuvântul Domnului cerurile s-au întărit şi cu duhul gurii Lui toată puterea lor* (Ps. 32, 6). Dumnezeu e Dătătorul vieţii şi Cel ce stabileşte sorocul morţii, *arde şi îngheaţă*.

Se ştie că dacii credeau în nemurirea sufletului şi în viaţa veşnică, de aceea şi Eminescu suprapune cu uşurinţă valorile religiei creştine peste religia dacilor.

În manuscrisele sale scria uneori: *Jesus Christus Rex / Imperator Daco-Romanorum*[477].

Această precizare ne va ajuta şi pe mai departe să decelăm adevărul din aceste versuri eminesciene care par să se contrazică.

În volumul al doilea al ediţiei critice de *Poezii* a lui D. Murăraşu[478], acesta recenzează o seamă de opinii şi posibilităţi de interpretare care identifică surse ale acestui poem începând de la literatura populară, Vasile Alecsandri şi Grigore Alexandrescu (a se vedea poemul *Rugăciune* al lui Gr. Alexandrescu cu care *Rugăciunea unui dac* este interesant de comparat), până la Alfred de Vigny[479], E. A Poe[480], Schiller[481], Schopenhauer şi până la Rigveda şi lucrările budiste.

Concluzia sa este că „recurgerea la erudiţie" pare incapabilă să soluţioneze într-un singur fel problema şi că „admitem că poetul îşi putea avea o logică a lui, deosebită de cea a noastră.

În mintea lui Eminescu puteau să capete sinteza unificatoare lucruri contradictorii, pe care gândirea obişnuită nu le-ar putea întruni împreună"[482].

Suntem în asentimentul acestui mod de interpretare.

---

[477] M. Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 388-389.
În latină: *Iisus Hristos este Regele/Împăratul daco-romanilor*.
[478] Mihai Eminescu, *Poezii*, vol. II, ediție critică de D. Murărașu, Ed. Minerva, 1982, p. 402-419.
[479] A se vedea: http://fr.wikipedia.org/wiki/Alfred_de_Vigny.
[480] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Edgar_Allan_Poe.
[481] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_von_Schiller.
[482] Mihai Eminescu, Poezii, vol. II, op. cit., p. 417.

Eminescu avea o covârşitoare putere de sinteză şi de unificare a sensurilor şi (într-un mod profund tradiţional, de altfel) el înţelegea gândirea ca pe un tot unitar, aşa cum privea şi istoria lumii ca pe un tot unitar şi nu ca pe un şir de secvenţialităţi.

Pentru că el concepea umanitatea ca pe un tot, ca pe *Adamul total* (ca să folosesc expresia Fer. Sofronie Saharov[483] de la Essex), ca pe un singur *Om*, un singur *Adam* care a trecut prin mai multe vârste de dezvoltare.

De aceea putea să ia ceea ce găsea şi era bun în alte religii fără sentimentul paradoxului şi să să îl aşeze cu multă detaşare sub amprenta tradiției sale spirituale.

Nu e ceva nefiresc pentru un ortodox, este un fapt recomandat încă din primele secole creştine – am mai vorbit despre asta – de mari personalități ale Bisericii precum Sfântul Iustin Martirul[484] sau de Sfântul Vasile cel Mare[485].

De aici însă marile nedumeriri şi exclamaţii la adresa versurilor sale.

Eminescu nu făcea decât să caute adevărul în toate şi acolo unde îl găsea, îl înscria în cugetarea sa fără ezitare, chiar dacă îl găsea într-o propoziţie din Schopenhauer sau într-o strofă din *Rigveda* sau într-o nuanţă a gândirii lui Buddha.

Asta nu înseamnă că se îmbolnăvise irevocabil de *pesimismul schopenhauerian* sau că devenise adeptul fără rest al filosofiei budiste, aşa după cum prezenţa celor 7 filozofi ai Antichităţii sau a Sibilelor prorociţe pe zidurile Mănăstirilor şi Bisericilor ortodoxe nu înseamnă că creştinismul ortodox şi-a însuşit filosofia platoniciană sau stoică.

Şi fără îndoială că Eminescu a văzut şi aceste picturi la Mănăstirile moldoveneşti pe care le cerceta împreună cu bibliotecile care se aflau în ele şi a înţeles libertatea de gândire a religiei sale[486].

---

483 A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Sofronie_%28Saharov%29.

484 Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Iustin_Martirul_%C5%9Fi_Filozoful.

485 Idem: http://ro.orthodoxwiki.org/Vasile_cel_Mare.

486 Părintele Constantin Galeriu era de părere că: „Fiecare personalitate îşi poartă şi revelează, deopotrivă, unicitatea în dialogul cu timpul său şi fundamental, în comunicarea, într-un mod propriu, cu *Absolutul*, cu Dumnezeu, cu valorile şi temele supreme ale existenţei, care dau conştiinţei noastre umane şi vieţii un sens.

Mihai Eminescu a aparţinut şi el vremii în care s-a născut, format şi afirmat ca geniu al spiritualităţii neamului şi a fost totodată, un fiu al sfârşitului de veac XIX.

Ca geniu deosebit de sensibil şi receptiv la prodigioasa emisie de idei din vremea sa – filosofice, artistice, ştiinţifice – a receptat neîndoielnic o anume influenţă a lor, dar nu s-a lăsat, şi nici nu o putea face, impregnat de acestea în profunzimea lui, în identitatea care i-a rămas nealterată.

Tradiţia bizantină susţine că harul lui Dumnezeu a infuzat spiritul uman întotdeauna şi că cei 7 Înţelepţi ai Antichităţii, care au înţeles să caute un Principiu (numit Logos, Foc, Esenţă, etc.) al lumii mai presus de lume şi de idolii de lemn sau de piatră, au fost luminaţi de Dumnezeu să creadă aceasta, chiar dacă se prea poate să le fi ajuns la urechi și *filosofia* aparte a *Pentateuhului*, din care să se fi inspirat, şi chiar dacă deschiderea lor către adevăr nu a fost totală.

Eminescu era la cunoştinţă, fără îndoială, cu toate acestea şi primise din Biserica sa şi din cărţile ei, din tradiţia bizantin-ortodoxă, o viziune holistică asupra realităţii, tradiţional *ecumenică* (de la *oikumene*-le bizantin-ortodox).

Fapt care nu înseamnă că nu făcea deosebirea între *erezie* şi *cugetare dreaptă*, ci că, în căutarea adevărului şi a sensului vieţii sale, păstrând viziunea şi credinţa Bisericii sale, pe care a confirmat-o în articole şi de care nu s-a dezis cu niciun gest niciodată, a avut capacitatea colosală să *integreze în gândirea sa orice punct de vedere care i s-a părut* nobil, frumos şi drept.

Mai putem scrie multe pagini pe marginea acestui lucru. Cred totuși că m-am făcut înțeleasă.

Era necesar însă, să facem aceste lămuriri, pentru a putea înţelege ce caută, în acelaşi poem, Hristos (pe care Îl recunoaştem din versuri), alături de Zamolxe, de versuri din Rigveda (prelucrate însă de Eminescu) şi de *stingerea eternă* care pare a fi o sintagmă echivalentă cu Nirvana budistă.

Receptivitatea sa, care ne trimite cu gândul la enciclopedismul Renaşterii şi perioadelor ce i-au urmat, nu s-a finalizat nici pe departe într-un fel de eclectism sau sincretism. Cu puterea geniului său a asimilat ideile şi valorile epocii, ca şi cele ale trecutului, a surprins esenţa, partea de adevăr din fiecare şi le-a tezaurizat în vistieria inimii şi a cugetului său.

Încât, acest *om deplin al culturii româneşti* [C. Noica] ne pare a întruchipa şi el o imagine din cuvintele Mântuitorului, făcându-se *asemenea omului gospodar care scoate din vistieria sa, noi şi vechi* (Mt. 13, 52).

Din vistieria pe care a agonisit-o în anii de liceu şi studenţie şi în toţi anii vieţii sale, Mihai Eminescu s-a dăruit cu har şi prinos, îndemnând: *Ce ce rău și ce e bine / Tu te-ntreabă și socoate*, păstrând ce e bun.

Este de la sine înţeles că în formarea lui s-au întrepătruns mai multe influenţe care i-au marcat în mod specific întreaga gândire şi creaţie. Între acestea şi în consonanţă cu *Zeitgeist*-ul sfârşitului veacului trecut, sunt cele schopenhauriene şi prin ele cele ale filosofiei orientale, hinduismul şi budismul.

Dar dincolo de toate influenţele, ceea ce putem afla la o cercetare atentă, mai adânc, este moştenirea ancestrală, purtată genetic şi transmisă în copilărie şi adolescenţă ca Tradiţie sacră şi dar al străbunilor. Fondul acestei moşteniri este acela creştin ortodox", *cf. Chipul Mântuitorului Iisus Hristos în gândirea lui Mihai Eminescu*, în rev. Studii Teologice, seria a II-a, XLIII (1991), nr. 1, p. 46.

A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu.

Sursa nedumerilor, după cum am mai afirmat, este și faptul că aici poetul s-a identificat cu *dacul* și că, inițial, a încercat să amalgameze două concepții de viață diferite (având ca punct comun credința în nemurirea sufletului), optând în cele din urmă spre o formulă mai intimistă și mai personalizată.

Interpretarea *budistă* a fost indusă criticii literare şi de faptul că o variantă intermediară a poemului *Rugăciunea unui dac* era intitulată *Nirvana*.

Însă ce înţelegea Eminescu prin Nirvana nu e acelaşi lucru cu filosofia budistă, credem, ci exprima dorinţa lui era de odihnire, de linişte, de pace, de *veşnicul repaos*, adică de veşnica odihnă:

Şi tot pe lâng-aceasta cerşesc înc-un adaos: / Să-ngăduie intrarea-mi în vecinicul repaos!

Pe lângă acesta, Nirvana budistă înseamnă *neant* şi presupune absenţa credinţei în existenţa sufletului şi, implicit, în nemurirea sufletului. Eminescu, în mod sigur, nu era ignorant în această privinţă.

Pe de altă parte, în lirica veacului, la un poet ca Heliade Rădulescu, spre exemplu, *repaos* are, în context creaţionist, sensuri nebănuite pentru noi, postmodernii:

Se face iar seară, se face dimineaţă; / În deltele eterne se-nscrie ziua-a şasea, / Şi-ndată ***Creatorul reintră în repaos*** (*Anatolida sau Omul şi forţele*).

Se confirmă aici sinonimia dintre *repaos* şi *odihna* sau *pacea* lui Dumnezeu, la care li se pretinde creştinilor să ajungă prin penitenţă şi asceză.

Se poate ca Eminescu să fi ţinut la termenul acesta, întrucât era unul dintre cuvintele moştenite din latină, cei *repausaţi* sau *răposaţi* fiind cei *adormiţi întru Domnul*, cei *odihniţi*, care au ajuns la sabatizare.

Până a ajunge însă la ultimul vers, avem mai multe strofe, începând cu strofa a patra, care au determinat exegeza literară să considere acest poem un blestem, aruncat de poet asupra sa însăşi.

Rămân la părerea că este o rugăciune plină de smerenie adresată unui *Părinte*, pentru ca el să ajungă lipsit de orice atracţie faţă de lume, la starea de nepătimire, *apathia* care să îi permită să vadă duşmani în cei care i-au fost mai înainte dragi şi care prin dragostea lor l-ar mai putea îndupleca să se întoarcă cu inima spre acest pământ şi, în acelaşi timp, să-şi

recunoască şi să-şi iubească vrăjmaşii, ba chiar şi ucigaşii, ca pe nişte prieteni dragi şi binefăcători.

Nu este în aceste versuri nicio contradicţie cu învăţătura ortodoxă şi isihast-ascetică, pentru cine cunoaşte *Filocalia* şi pe Sfinţii Părinţi.

De multe ori, părinţii trupeşti sunt consideraţi cei mai mari duşmani ai monahilor care doresc să se îndepărteze de lume, iar virtutea cea mai înaltă a creştinismului – aşa cum accentua, mai aproape de noi, Sfântul Siluan Athonitul[487] – nu este decât iubirea vrăjmaşilor, prin care nevoitorul dovedeşte prezenţa harului lui Dumnezeu în sine şi a iubirii Lui, Care S-a rugat pentru vrăjmaşi fiind pe Cruce.

Lecturat din această perspectivă, ne apare că niciun alt scriitor din literatura noastră nu a arătat o intimizare atât de profundă cu exigenţele Ortodoxiei ascetice şi mistice ca Eminescu!

Tocmai de aceea considerăm că ar trebui reevaluată opinia cu privire la *imobilismul stoic* sau la *ataraxia antică*, înţelese ca atitudini fundamentale însuşite de poet, şi ar fi cazul să luăm în considerare, mai degrabă, versiunea ortodoxă a *nepătimirii* (*apathia*), care are motivaţii esenţial distincte faţă de filosofia antică greacă.

Am văzut, în primul capitol despre Eminescu, că *apathia* aceasta (nu ataraxia stoică) era printre primele învățături însușite de poet, pentru care rejecta cu dârzenie tentațiile erotice, ignorând sau luptându-se cu ardoarea firii adolescentine.

Este de-a dreptul impresionantă şi smeritoare pentru noi, ca cititori, rugăciunea sa atât de fierbinte pentru vrăjmaşi, rugăciunea ca ei să fie miluiţi de către Dumnezeu şi răsplătiţi ca binefăcători, mai ales ucigaşul său.

Acestea nu sunt atitudini caracteristice nici antichităţii greceşti, nici religiei budiste şi nu văd cum s-au putut naşte confuzii atât de mari în interpretare.

Ar fi de observat că a murit lovit de piatră şi părăsit de toată lumea, aşa cum a cerut în acest poem.

---

[487] Trăitor în sec. XIX-XX, simplu monah la Athos, cu numai două clase primare, insistă pe iubirea și mila lui Dumnezeu față de oameni și de toată creația Sa și are o covârșitoare influență asupra cugetării ortodoxe contemporane, împreună cu ucenicul său, Sofronie Saharov.
Acesta din urmă a elaborat, în termeni teologici și filosofici, o *teologie siluaniană* și în plus, avea o experiență multiplă de tinerețe, atât ca artist – pictor – în lumea pariziană, cât și ca adept al religiilor orientale impersonale.
A se vedea: http://ro.orthodoxwiki.org/Siluan_Athonitul.

Rugăciunea pentru vrăjmaşi este o dovadă pentru noi că Eminescu nu se gândea aici la *ataraxia stoică* sau *budistă* ori la *indiferenţa* călugărilor brahmani sau budişti, care nu pun niciun preţ nici pe ură, nici pe iubire, nici pe bucuria şi nici pe suferinţa aproapelui.

Un credincios budist şi-ar fi dorit să piară în *stingerea eternă* fără să adauge rugăciuni de binefacere pentru vrăjmaşi, care i-ar fi fost cu totul indiferenţi.

Avem, dacă ne referim numai la literatură, exemplul lui Mircea Eliade care povestea cum, părăsind Calcutta, după despărţirea de Maitreyi, şi întâlnind călugări indieni, aceştia îşi manifestau dispreţul profund faţă de el, din cauză că îngăduia să i se citească suferinţa pe chip, şi îl tratau cu toată indiferenţa şi desconsiderarea de care erau în stare.

Rugăciunea lui Eminescu se face către un *Părinte* ascultător, atent la nevoile copiilor Săi. Şi tocmai datorită credinţei că va fi ascultat, Îl numeşte poetul *Părinte* pe Dumnezeul său, pentru că ştie că nu este indiferent.

În varianta iniţială, în care rugăciunea se făcea către Zamolxe, apărea şi versul *Tu care dai uitării a oamenilor turmă*, dar se vede că Eminescu s-a răzgândit şi a renunţat la acest vers, aşa cum l-a înlocuit pe *Zamolxe* cu *Părinte* şi aşa cum a renunţat şi la titlul *Nirvana*.

Iar faptul că poetul *ar vrea* să îl înduplece pe Dumnezeu spre blesteme împotriva lui însuşi, nu este nici aceasta mare mirare pentru noi, întrucât monahii ortodocşi vorbesc despre ei înşişi ca despre nişte *mari blestemaţi* şi *lepădaţi de la Dumnezeu* şi adesea semnează alăturând numelui lor sintagme ca „păcătosul", „blestematul" sau „de trei ori blestematul" – şi multe altele asemenea.

Aşadar, ajungând la controversatele versuri finale (*Să simt că de suflarea-ţi, suflarea mea se curmă / Şi-n stingerea eternă dispar fără de urmă!*), nu putem decât să atragem atenţia că toată poezia de până aici nu contravine în niciun fel spiritului şi viziunii tradiţionale asupra lumii, aşa încât ar fi imposibil, cel puţin pentru organicitatea poeziei eminesciene, să considerăm că ultimul vers ar ieşi din sensul general al poemului şi ar face notă discordantă cu acesta.

Mai trebuie să menţionăm aici şi faptul că se pare că poezia a fost concepută în urma despărţirii de Veronica Micle[488] şi a marii dezamăgiri pe care a trăit-o, dar şi că

---

[488] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Veronica_Micle.

foarte adesea, în scrisorile către apropiaţii săi, în toată viaţa sa, el s-a plâns că suferă de sărăcie, adăugând frecvent formule care exprimau dorinţa lui de a fi murit.

Aşa încât dorinţa lui de *dispariţie* nu trebuie citită neapărat *literal*, ca dorinţă de *des-fiinţare* şi *aneantizare*, ci mai degrabă ca *dor de moarte* şi *de odihnire*, după cum am mai spus.

De altfel, testamentul său literar, poezia *Mai am un singur dor,* a purtat la un moment dat şi titlul *Dorul unui dac*, o sintagmă care se aseamănă foarte mult cu *Rugăciunea unui dac*.

Numai că acolo nu e vorba de nicio *aneantizare*, *dispariţie* sau *pieire*, ci de *continuitate*, de viaţă veşnică într-o lume veşnică, paradisiacă, o lume cu codri, izvoare, lună şi luceferi, în care să existe numai *prieteni*.

Acelaşi lucru l-a sesizat şi Zoe Dumitrescu-Buşulenga: „ajuns la capătul muceniciei sale, va reintra în permanenţă [veşnicie] pentru a-şi reîntâlni ocrotitorii, codrii, apele, stelele…”[489].

Dar şi George Gană: „Eminescu e incapabil să admită descompunerea omului prin moarte şi risipirea lui în natură. L-am văzut sforţându-se să dovedească filozofic nemurirea sufletului şi a formei individuale. [...]

Mortul eminescian e înzestrat cu vedere, e un contemplativ cu privirile îndreptate către splendorile universului (subl. n.)”[490].

Versul *Să simt că de suflarea-ţi, suflarea mea se curmă*, ni se pare că exprimă cererea ca Cel care dă viaţă, Cel care a dat omului *suflare de viaţă*, să-i îngăduie să moară.

El cere de la Dumnezeu să-i *dăruiască* moartea, ca pe un dar al milostivirii Sale, după cum a primit şi viaţa ca pe un dar al milei Sale. Tot prin *suflarea* lui Dumnezeu, prin care a primit viaţa, poetul doreşte să primească şi moartea.

Este rugăciunea către un Dumnezeu Creator şi Atotputernic, care a creat lumea din nimic.

Mai înainte de a fi lumea, a fost pacea veşniciei lui Dumnezeu, căci *nimicul* nu este o existenţă. *Pacea eternă* căreia Vespasian i-a clădit la Roma un templu, influenţat

[489] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu – cultură şi creaţie*, op. cit., p.11.
[490] George Gană, op. cit., p. 55.

fiind de filosofia creștină care își sporea mereu numărul adepților[491].

„*O, de ar fi moarte, fără ca eu să mor, / Eu aş cuprinde-o-n braţe şi aş strânge-o cu dor*, spune sihastrul din *Povestea magului călător în stele*.

E moartea pe care şi-a dorit-o de fapt Eminescu"[492].

Versul final poate fi interpretat aşadar şi altfel decât ca o cerere a poetului de anulare a fiinţei sale (*Să simt că de suflarea-ţi, suflarea mea se curmă / Şi-n stingerea eternă dispar fără de urmă!*), dat fiind faptul că ideea nimicirii fiinţiale şi a întoarcerii în *nefiinţă* nu corespunde cu rugăciunea către un Dumnezeu Iubitor şi Atotputernic, care nu îşi anulează creaţia, nici cu ceea ce versurile ne descoperă cu privire la concepţia lui Eminescu despre moarte.

Cererea, rugăciunea poetului este, în esenţă, aceea de a se întoarce la pace, linişte şi fericire, fără să configureze această pace într-un mod anume.

Liniştea eternă primordială este un echivalent al adâncimii abisale a păcii la care el tânjeşte să ajungă.

Însă, ne întrebăm: *de unde budism?* Credea Eminescu în Buddha, în extincţie, în Nirvana?

O poezie postumă ne avertizează răspicat că nu[493].

---

491 *Cf.* Dimitrie Bolintineanu, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, ediție îngrijită ți prefațată de Teodor Vârgolici, Ed. Gramar, București, 2007, p. 21.

492 George Gană, op. cit., p. 57.

493 A se vedea însă şi articolele sale: „…duiosul ritm al clopotelor ne vesteşte vechea şi trista legendă [*legendă* = istorie, povestire despre ceva petrecut demult, nu basm fantastic n.n.] că astăzi încă Hristos e în mormânt, că mâine se va înălţa din giulgiul alb ca floarea de crin, ridicându-Şi fruntea Sa radioasă la ceruri.

Tristă şi mângâietoare legendă! Iată două mii de ani aproape de când ea au ridicat popoare din întunerec, le-au constituit pe principiul iubirii aproapelui, două mii de ani de când biografia Fiului lui Dumnezeu e cartea după care se creşte omenirea.

Învăţăturile lui Budha, viaţa lui Socrat şi principiile stoicilor, cartea spre virtute a chinezului La-o-tse, deşi asemănătoare cu învăţăturile creştinismului, n-au avut atâta influenţă, n-au ridicat atât pe om ca Evanghelia, această simplă şi populară [*populară* = cunoscută de toată lumea, nu vulgară sau simplistă n.n.] biografie a blândului Nazarinean, a cărui inimă a fost străpunsă de cele mai mari dureri morale şi fizice, şi nu pentru El, [ci] pentru binele şi mântuirea altora.

Şi un stoic ar fi suferit durerile lui Hristos, dar le-ar fi suferit cu mândrie şi dispreţ pentru semenii lui. Şi Socrat a băut paharul de venin, dar l-a băut cu nepăsarea caracteristică virtuţii civice a Antichităţii.

Nu nepăsare, nu dispreţ: suferinţa şi amărăciunea întreagă a morţii au pătruns inima Mielului simţitor şi în momentele supreme au încolţit [numai] iubirea în inima Lui şi şi-au încheiat [viaţa pământească] cerând de la Tată-Său din ceruri iertarea prigonitorilor.

Astfel, a se sacrifica pe sine pentru semenii săi, nu din mândrie, nu din sentiment de datorie civică, ci din iubire, a rămas de atunci cea mai înaltă formă a existenţei umane, acel sâmbure de adevăr care dizolvă adânca dizarmonie şi asprimea luptei pentru existenţă ce bântuie natura întreagă. […]

Omul trebuie să aibă înaintea lui un om ca tip de perfecţiune după care să-şi modeleze caracterul şi faptele. Precum arta modernă îşi datoreşte renaşterea modelelor antice, astfel creşterea lumii nouă se datoreşte prototipului omului moral Iisus Hristos. După El încearcă creştinul a-şi modela viaţa sa proprie, încearcă combătând instinctele şi pornirile pământeşti din sine. […]

Caracterele crescute sub influenţa biografiei lui Hristos, şi cari s-au încercat a se modela după al Lui [după caracterul Lui], rămân creştine. […]

Nu în cultura excesivă a minţii consistă misiunea şcoalelor, ci în creşterea caracterului. De acolo rezultă importanţa biografiei lui Hristos pentru inimile unei omeniri veşnic renăscânde.

Sâmburul vecinicului adevăr semănat în lume de Nazarineanul răstignit" (Fragmente din articolul intitulat *Învierea*, reprodus în Mihai Eminescu, *Opere*. Publicistică, vol. XII, (1 ianuarie-31decembrie 1881; articole din *Timpul*), Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1985, p. 134-135).

„Să mânecăm dis-de-dimineaţă şi în loc de mir cântare să aducem Stăpânului, şi să vedem pe Hristos, Soarele dreptăţii, viaţa tuturor răsărind! [Aceasta este un fragment din Utrenia Sfintelor Paşti] Şi la sunetele vechei legende suferinţele, moartea şi învierea blândului nazarinean, inimile a milioane de oameni se bucură, ca şi când ieri proconsulul Pilat din Pont şi-ar fi spălat mâinile şi-ar fi rostit acea mare, vecinică îndoială a omenirii: *Ce este adevărul?*

Ce este adevărul? …fost-am vreodată creştini? – şi suntem dispuşi a răspunde *nu*.

Mai adevărate sunt cuvintele lui Calist Patriarhul de Constantinopol [Sfântul Calist, sec. XIV, ucenicul Sfântului Grigorie Sinaitul], care, într-o fierbinte rugăciune pentru încetarea secetei, descria caracterul omenesc. [Şi aici urmează un lung citat care formează rugăciunea Sfântului Calist Patriarhul] Rar ni s-a întâmplat să vedem şiruri scrise cu atâta cunoştinţă de caracterul omenesc. […]

Şi astfel a fost totdeauna [cum spune Sfântul Calist în rugăciunea sa, descriind neputinţele omului păcătos şi multele lui căderi]. În loc de a urma prescripţiunile unei morale *tot atât de veche ca şi omenirea* [morala creştină], în loc de a urma pe Dumnezeu, omenirea necorigibilă nu-L urmează deloc; ci, întemeiată [bizuindu-se] pe bunătatea Lui, s-aşterne la pământ în nevoi mari şi cerşeşte scăpare. Şi toate formele cerşirei le-a întrebuinţat faţă cu acea putere [dumnezeiască] *înaintea Căruia individul se simte a fi ca o umbră fără fiinţă şi un vis al înşelăciunii*.

[Se vede aici limpede că *viaţa ca umbră şi vis* sunt preluări din *Scriptură* şi din teologia creştin-ortodoxă şi nu din religia brahmanică.] Conştie [e conştient] despre nimicnicia bunurilor lumii…

Ce-i ajută lui Cezar c-a fost un om mare? Astăzi peste cenuşa lui lipeşte un zid vechi împotriva ploii şi a furtunei. […]

Ba credem c-a înviat [Hristos] în inimile sincere cari s-au jertfit pentru învăţătura Lui, credem c-a înviat pentru cei drepţi şi buni, al căror număr mic este, dar pentru acea neagră mulţime, cu pretexte mari şi scopuri mici, cu cuvânt dulce pe gură şi cu ură în inimă, cu faţa zâmbind şi cu sufletul înrăutăţit, El n-a înviat niciodată, cu toate că şi ei se închină la acelaşi Dumnezeu. […]

Puţini sunt cei aleşi şi puţini au fost de-a pururi.

Hristos au înviat!" (*Paştele*, în „Timpul", III, nr. 86, 16 aprilie 1878, reprodus în: Mihai Eminescu, *Opere*. Publicistică, vol. X, Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1989, p. 77-79).

„[Moartea] Ea este înţelepciunea vieţii, rezultatul final a toată munca şi osteneala noastră; cine gândeşte des că are să moară, acela-i aşa [foarte] d-înţelept. [Cugetarea deasă la moarte este unul din marile precepte ale Ortodoxiei şi ale isihasmului.] […]

Moartea este numai un vis al imaginaţiei noastre [adică noi nu murim definitiv]. De aceea *a nu fi fost niciodată* este singura formă a neexistenţei, cine există există şi va exista totdeauna. (subl. n)][…]

De ce este Hristos aşa de mare? Pentru că prin *iubire* El a făcut cearta dintre voinţe imposibilă [dintre voinţa divină şi voinţa umană – aşadar Eminescu cunoştea foarte bine dogmele ortodoxe, amintind aici dogma hristologică, care spune că Hristos a împăcat în Sine voinţa dumnezeiască cu voinţa omenească].

Când iubirea *este* – şi ea este numai când e reciprocă – şi reciproc *absolută*, va să zică *universală*; când iubirea e, cearta e cu neputinţă şi, de e cu putinţă, ea nu este decât

Eminescu admirase la Buddha faptul că acela luptase împotriva castelor şi a nedreptăţii sociale.

Însă mai mult decât interes cultural pentru textele sanscrite şi decât admiraţie faţă de unele virtuţi ale întemeietorului religiei budiste, Eminescu nu ne lasă să înţelegem de nicăieri că ar fi avut.

Iată însă şi poezia la care ne referearm:

Eu nu cred nici în Iehova,
Nici în Buddha-Sakya-Muni,
Nici în viaţă, nici în moarte,
Nici în stingere ca unii.

Visuri sunt şi unul ş-altul,
Şi totuna mi-este mie
De-oi trăi în veci pe lume,
De-oi muri în veşnicie.

Toate-aceste taine sfinte
– Pentru om frânturi de limbă –
În zădar gândeşti, căci gândul,
Zău, nimic în lume schimbă.

Şi fiindcă în nimic
Eu nu cred – o, daţi-mi pace!
Fac astfel cum mie-mi pare
Şi faceţi precum vă place.

Nu mă-ncântaţi nici cu clasici,
Nici cu stil curat şi antic –
Toate-mi sunt deopotrivă,
Eu rămân ce-am fost: – romantic.

La prima vedere, pare că poetul declară că el nu crede nici în Dumnezeu, nici în Buddha.

Însă, dacă privim cu mai multă atenţie versurile, înţelegem că Eminescu afirmă aici ceea ce spunea şi în *Memento mori*: omul nu-L poate cunoaşte pe Dumnezeu, ceea ce poate spune omul despre *tainele sfinte* ale Dumnezeirii sunt *frânturi de limbă*.

---

cauza unei iubiri preînnoite [nedesăvârşite]”, *cf.* Mihai Eminescu, *Opere*. Fragmentarium. Addenda ediției, vol. XV, Ed. Academiei Române, București, p. 25, 29.

De aceea e zădărnicie şi *vis* să îţi creezi în minte concepte despre Dumnezeire, despre care nu ştii dacă sunt adevărate sau nu.

Aşa încât poetul nu este în stare să-şi afişeze o credinţă neîndoielnică în ceea ce el însuşi nu cunoaşte, fiindcă nu a primit printr-o revelaţie personală.

Să ne amintim versurile din *Memento mori*, în care Îl întreba pe Dumnezeu: *Cine eşti?... Să pot pricepe şi icoana ta... pe om. /.../ Oare viaţa omenirei nu te caută pe Tine? / Eu, un* om *de Te-aş cunoaşte, chiar să mor mi-ar părea bine.*

Dumnezeu i-a hotărât o soartă veşnică şi el nu cunoaşte care este aceasta, de aceea primeşte orice îi stabileşte Judecata divină, fie Raiul, fie Iadul: *De-oi trăi în veci pe lume, / De-oi muri în veşnicie*.

Aici nu se afirmă că Dumnezeu nu există, ci versurile pot fi la fel de uşor interpretate ca necunoaştere cu privire la soarta veşnică a omului şi la destinul etern al său însuşi. Personal, vedem în aceste cuvinte mai degrabă *smerenie* decât *resemnare*.

Expresia *totuna mi-este mie* nu credem că se traduce prin *nepăsare* sau *indiferenţă*, pentru că, dacă ar fi fost *indiferenţă totală*, atunci ar fi fost *budist*, ceea ce el neagă.

Totuna mi-este mie poate fi înţeleasă şi ortodox, ca echivalentul părăsirii de sine şi al lăsării în voia lui Dumnezeu.

Un fel de: *nu mai vreau să îmi bat capul, nu mai vreau să mă zbucium gândindu-mă dacă mă mântuiesc sau nu*. Aştepta moartea ca pe *o ispăşire*, ca pe o izbăvire de durerile acestei vieţi, împăcându-se cu hotărârea divină.

Iehova din această poezie şi *Buddha-Sakya-Muni* sunt, pentru Eminescu, dintre acele *chipuri* pe care umanitatea le-a asumat ca fiind reprezentări ale Divinităţii, de-a lungul istoriei.

Putem rememora, din nou, versuri din poemul *Memento mori*, care să ne lămurească cu privire la acest subiect:

Oamenii au făcut chipuri ce ziceau că-Ţi seamăn Ţie,
Te-au săpat în munţi de piatră, Te-au sculptat într-o cutie,
Ici erai zidit în stânce, colo-n aşchii de lemn sfânt[494]*;*
Ş-apoi vrură ca din chipu-ţi să explice toate. Mută

[494] Sunt sigură că Eminescu avea în vedere o realitate concretă, care mie îmi scapă.

La rugare şi la hulă idola de ei făcută
Rămânea!... Un gând puternic, dar nimic – decât un gând.

Dacă pe Buddha conştiinţa creştină îl asociază imediat, fără probleme, cu *idola* mută şi păgână, în ce priveşte numele lui *Iehova*, avem nevoie de o discuţie.

Iehova este numele lui Dumnezeu din *Vechiul Testament*, acel nume pe care evreii nu-l rosteau niciodată. Se pare că Eminescu a fost iniţiat de un maestru oarecare în cunoaşterea *Talmudului*, motiv pentru care *jidovul* apare sub chipul unui dascăl sau învăţat în *Sărmanul Dionis* şi în variante ale *Scrisorii I*.

Părerea noastră este că *Iehova* din acest poem nu este Dumnezeul Prorocilor şi al Drepţilor ci, mai degrabă, *prototipul* unui Dumnezeu *distant*, *necomunicativ* cu oamenii, *aspru* cu păcatele lor, aşa cum apărea în optica evreilor de odinioară, nu a Drepților ci a celor care călcau adesea Legea şi se luptau cu Dumnezeul lor.

Eminescu ar fi putut să scrie *Dumnezeu* în locul lui *Iehova*, cu atât mai mult cu cât nu încălca nici raţiuni de prozodie, dacă ar fi optat pentru această soluţie.

Ar fi putut scrie astfel versurile: *Eu nu cred în Dumnezeu / Nici în Buddha-Sakya-Muni*.

Dar el nu a scris că *nu crede în Dumnezeu*. Iar Eminescu avea o acrivie de om de ştiinţă şi opţiunile sale trebuie cercetate cu mare atenţie, pentru că în niciun caz nu îi stătea în caracter să facă *licenţe poetice*, aşa cum au învăţat generaţii întregi de elevi și studenți.

Pentru Eminescu, valoarea omului se măsoară în gradul de intimitate pe care îl are cu Dumnezeu. Intimitatea cu Dumnezeu, cu cât este mai mare, cu atât mai mult înseamnă *iubire* şi *înţelepciune mai multă*, cunoaştere mai desăvârşită.

Pentru omul care are îndoieli mari şi neştiinţe grele, Dumnezeu este *Iehova*.

Pentru zmeul din poemul *Fata-n grădina de aur*, care este o variantă anterioară a *Luceafărului*, Dumnezeu este *Adonai*, adică Dumnezeul cu care vorbeşti. Pentru că *Adonai* este numele lui Dumnezeu care se putea rosti din Vechiul Testament. Iar pentru Luceafăr sau pentru dacul din *Rugăciunea unui dac*, Dumnezeu este *Părinte*.

Aşa încât, opţiunea poetului pentru *Iehova*, în poezia despre care vorbim, trebuie să ne trimită la o decriptare aparte.

Nu forţăm interpretarea versurilor dacă ajungem să considerăm că acest *Iehova* eminescian reprezintă aici *imaginea* protestantă a unui *Dumnezeu retras în transcendenţă*, aflat departe de lume, pentru că însuşi Eminescu, într-un articol, recepta doctrina religioasă întemeiată de Luther şi Calvin[495] ca o încercare de *iudaizare* a Bisericii, adică drept o distanţare *teoretică* a lui Dumnezeu de lumea Sa, lucru inadmisibil în Ortodoxie:

„N-a fost ea [Mitropolia Sucevei şi Moldovei] care s-a ridicat cu putere [prin Sinodul pan-ortodox de la Iaşi, din 1642] contra naţionalizării, judaizării Bisericii creştine prin Luther şi Calvin?" – zicea Eminescu într-un articol.

Iudaizarea Bisericii creştine prin Luther şi Calvin este în mod cert o sintagmă perplexantă pentru un (post)modern, care nu percepe neapărat protestantismul ca o formă de întoarcere a creştinismului la *umbra Legii*.

Percepţia, cel mai probabil, i-a fost sugerată poetului de *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc* al lui Varlaam[496] – sau poate şi de alte lucrări.

Însă, ceea vrem să subliniem este faptul că nouă nu ne mai este cunoscut, adesea, contextul gândirii eminesciene şi că se pot trage concluzii eronate dintr-o judecată pripită asupra unor afirmaţii *fals explicite* şi *simpliste*, care pot ascunde sensuri cu totul nebănuite, chiar contrare în raport cu *aparenţa*.

Pe de altă parte, între *Iehova* şi *Buddha* există o incomparabilă diferenţă.

---

495 A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin.

496 Proiectul nostru audio:
1. http://ia360706.us.archive.org/6/items/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc1.mp3;
2. http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc2.mp3;
3. http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc3.mp3.

Iehova este Dumnezeul unui popor, singurul popor monoteist din lume vreme de mai multe veacuri.

În timp ce *Buddha-Sakya-Muni*, ale cărui nume înseamnă *Iluminatul*, *Înţeleptul* sau *Divinul*, este un simplu om, creatorul unei religii, care toată viaţa a predanisit credinţa că *totul este o iluzie* şi că de fapt *nu există nimic* (e drept, unui cerc restrâns de ucenici, în timp ce pentru *neiniţiaţi*, mesajul era mai nuanţat) şi care, în mod paradoxal, după moarte a început să fie adorat ca un zeu.

Prin afirmaţia pe care o face, *Eu nu cred nici în Iehova, / Nici în Buddha-Sakya-Muni*, Eminescu neagă atât credinţa într-un Dumnezeu *transcendentalist* conceput, aşa cum şi-l reprezintă sub forma cuvântului *Iehova*, cât şi credinţa în zei instauraţi de imaginaţia sau filosofiile umane, precum este *Buddha-Sakya-Muni*.

Problema *adevărului*, a localizării lui în religiile impersonaliste, în politeism sau în monoteism, nu o ridică numai Eminescu.

Şi Heliade, în *Anatolida*, susţinând adevărul revelat din Scriptură, conchide că *toată nefiinţa, ca* [şi] *zeii ficţiunii, / Dispare ca minciuna când adevăru-apare / În Iehova-Fiinţă…*, adică în Dumnezeul cel Unul – aici Heliade foloseşte numele *Iehova* cu sens veterotestamentar.

Numai că Eminescu – care era mult mai atent decât Heliade şi îi reproşa acestuia (am văzut mai sus) că nu e destul de acurat în ceea ce priveşte teologia –, după părerea noastră, nuanţează subtil această polemică dogmatică între religii, atunci când îi refuză pe *Iehova* şi pe *Buddha*.

Primele două strofe sunt, în planul expresiei, echivalentul a tot ceea ce a compus vreodată Eminescu şi a fost interpretat de critica literară ca *viziune filosofică brahmană sau budistă*.

Însă ne lovim de un paradox colosal: acela că, în aceste versuri, care se pretează cel mai bine (la o evaluare sumară totuşi) interpretării printr-o credinţă a poetului în Nirvana budistă, tocmai în aceste versuri se afirmă contrariul şi este negată credinţa în extincţie.

Şi atunci ne rămân două soluţii: ori îl decretăm pe Eminescu *mai catolic decât papa*, adică *mai budist decât Buddha însuşi*, ori acceptăm că sensurile sunt *mai enigmatice* şi *mai profunde* decât am putea crede noi mergând pe suprafaţa lor. Şi, mai ales, că trebuie să ne îndreptăm spre o altă arie de cultură şi spiritualitate, ca să aflăm răspunsul.

Spre o religie care nu este *deistă*, nu este nici de tip protestant, în care Dumnezeu nu este perceput ca *distant*, şi spre o spiritualitate şi cultură care e mefientă faţă de filosofii umane zadarnice.

Şi credem că recunoaştem această religie, cultură şi spiritualitate chiar în credinţa în care poetul a fost botezat, a crescut şi a murit şi care este creştinismul ortodox.

E greu de împăcat declaraţia de aici a poetului, aceea că nu crede în *extincţie*, cu interpretarea, pe care o oferă critica literară, ca *dorinţă de extincţie*, a versurilor din finalul *Rugăciunii unui dac*.

Ori Eminescu se contrazice, ori *stingerea eternă* în care *dispar fără de urmă* înseamnă altceva.

Şi cu toată reticenţa unor exegeţi, credem că întreg poemul *Rugăciunea unui dac* ne orientează spre cu totul alte semnificaţii decât cele ale *întoarcerii în Nirvana* sau în *nefiinţă*.

Mai uşor ar fi să înţelegem că *visul* şi *iluzia* din lirica eminesciană sunt concepte puternice ale spiritualităţii româneşti tradiţionale, pe linia *Eccesiastului* şi a *Psaltirei*, identificabile ca atare şi la Sfântul Ioan Gură de Aur şi în toată literatura patristică şi pe care Eminescu putea să le regăsească şi în *Cazanii*, la Miron Costin sau Dimitrie Cantemir. Mai puternice, mai cutremurătoare decât pot fi ele în religia budistă.

„Orizontul bizantin [...] dă cadru *bisericii*, care este concepută ca un organism ecumenic, pătruns de un duh unitar. Biserica este un organism dezmărginit, care inundă spaţiul şi timpul.

În cultura bizantină individualitatea nu e negată ca în India, nici transformată în simplă *iluzie*; individualitatea rămâne o realitate efectivă, care se transfigurează însă lăuntric [...].

Pentru duhul bizantin realitatea materială a lumii poate fi străbătută de ploaia torenţială a graţiei divine [a harului dumnezeiesc], spaţiul poate fi vas în care coboară transcendenţa [harul şi lumina dumnezeiască]; de unde urmează că lumea, ca atare, *nu e negată* precum în India, ci *afirmată*, afirmată nu pentru aspectele ei proprii, cât pentru virtutea *transfigurărilor* ei posibile.

Natura nu e iluzie (māyā) ca pentru mentalitatea indică, ci o realitate ce poartă reflexele transcendenţei. Pentru spiritul bizantin, natura e un organism dezmărginit, [...] adică

biserică, şi afirmată în această calitate a ei de *biserică*, şi întrucât ea consimte să fie *biserică*"[497].

În religia budistă, omul care este *vis* nu are nimic ce să-şi reproşeze, pentru că întregul univers în care trăieşte nu are decât valoarea *iluziei*, nu există nicio Fiinţă Personală Absolută şi veşnică în faţa Căreia persoana umană să-şi măsoare fiinţa sa şi să se valorifice pe sine.

Maya nu conservă decât *idealul indiferenţei totale*, prin care se obţine eliberarea de Samsara, de ciclul reîncarnărilor, pentru că nimic nu are niciun sens şi nicio valoare în veşnicie.

Visul ortodox este interpretabil în mod contrar celui budist, ca sens al smereniei, pentru că el denumeşte discrepanţa de netrecut dintre făptura creată şi Dumnezeul şi Creatorul ei veşnic şi absolut desăvârşit.

Viaţa este vis nu pentru că este o halucinaţie fără noimă a unei *conştiinţe impersonale*, ci pentru că reperele mundane ale acestei vieţi nu sunt veşnice, ci durata lor este de *o clipă* (*Şi o clipă ţine poate – Glossă*) în comparaţie cu veşnicia.

De aceea, *visul vieţii* în sens ortodox este mai zguduitor decât cel budist, pentru că el este doar *o ispită* a lumii care trece, pentru ca să renască apoi transfigurată.

Însă omul care crede în acest *vis* al lumii materiale, *concrete*, se pierde pe sine pentru veşnicie.

De aceea Eminescu refuză să creadă în religii şi filosofii false, cum sunt *religia înstrăinării lui Dumnezeu de lume* – simbolizată prin acel *Iehova* pe care poporul nu îndrăznea nici să-l numească şi prin care înţelegem un *Dumnezeu* străin de lume, necomunicativ cu omul, ca în *deism* sau *protestantism* – dar şi religia budistă.

Trebuie să ţinem cont de un lucru deosebit de important, înainte de a face o exegeză pe Eminescu, acela că Eminescu se exprimă uneori într-un mod extrem de *straniu* pentru un lector al zilelor noastre, iar sensul cuvintelor sale nu este acela care sare în ochi la prima vedere.

E nevoie întotdeauna de cercetarea minuţioasă a contextului. Şi adeseori, nici măcar un context restrâns nu e lămuritor, ci este de dorit o privire foarte largă şi generoasă asupra universului său de gândire, pentru a ajunge la un adevăr.

---

[497] Lucian Blaga, *Trilogia culturii III. Geneza metaforei şi sensul culturii*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 101-102.

Spre exemplu, un scurt fragment dintr-unul din volumele ediţiei Perpessicius, începe astfel: „Omul nu are câtuşi de puţin voinţă liberă”[498].

Dacă ne oprim aici, putem trage concluzia că Eminescu nu credea că omul este înzestrat cu liber arbitru, cu voinţă proprie.

Citind mai departe însă, aflăm că Eminescu se referea la om ca fiinţă socială, care este constrânsă de legi şi care nu poate să-şi exercite o libertate absolută în raport cu societatea şi cu semenii săi. Ceea ce este cu totul şi cu totul altceva.

Nici faptul că Eminescu se desparte, în aceeaşi poezie, de antichitate şi de clasicism şi se declară *romantic* nu este unul nesemnificativ.

Ar părea că autodefinirile sale din finalul poemului sunt superflue, în comparaţie cu restul versurilor.

Ce legătură are – se poate întreba cineva – *romantismul* cu *Iehova* şi cu *Buddha*?

Între *Iehova* şi *Buddha*, între Occidentul european deist, jansenist sau protestant (pentru care Dumnezeu e *departe*) şi Orientul îndepărtat, budist, promotor al unei religii impersonaliste sau politeist, poetul alege să fie... *romantic*, ceea ce, repet, este de neînţeles şi pare cu totul lipsit de sens. Doar că ceea ce pentru noi nu are sens, pentru Eminescu avea, cu siguranţă, coerenţă, avea un sens foarte bine precizat.

Şi lucrurile încep să aibă un înţeles, dacă ne amintim că *romantismul* reprezintă tocmai întoarcerea şi căutarea înfrigurată a lui Dumnezeu ca Dumnezeu *al inimii*, de către o Europă care se revolta împotriva tocmai a *confiscării* lui Dumnezeu de către deismul clasicist şi raţionalismul iluminist. *Romantic* a fost şi este sinonim cu *creştin* – creştinismul înţeles ca *religie a inimii* –, într-o destul de însemnată măsură.

Rezistenţa sa în faţa lumii, refuzul de a se lăsa influenţat, ni se pare a fi exprimat faţă de infiltrările insidioase ale unor opinii care urmăreau să-i schimbe parcursul gândirii fără să înţeleagă că motivaţiile sale au rădăcini adânci în conştiinţa sa.

Finalul poemului ne demonstrează şi faptul că Eminescu se simţea *romantic* la modul *contemplativ-religios*, şi nu doar *estetic* sau *artistic*.

---

[498] Mihai Eminescu, *Opere*, XV, op. cit., p. 40.

10. *Demonism* în poezia lui Eminescu?

Poeţii de mare anvergură vizionară ai României, precum Heliade, Eminescu sau Macedonski, au rămas întotdeauna nişte oameni credincioşi, neavând neapărat *o viaţă sfântă*, dar fiind creştini-ortodocşi în conştiinţa şi în viaţa lor, inclusiv în mărturisirea lor poetică.

N-am aflat niciun mare poet român, care să fie într-un război deschis cu Dumnezeu, care să prolifereze ateismul, revolta nihilistă, în mod programatic şi ideologic.

Întorcându-ne la Eminescu, ne-am propus să vorbim în acest subcapitol despre elementele care ne-ar putea conduce la concluzia unui substrat „demonic" al poeziei eminesciene, aşa după cum a fost el identificat de unii exegeţi.

Ion Negoiţescu neagă dintru început existenţa în lirica eminesciană a unui *pesimism schopenhauerian*, vorbind despre „caducitatea problematicii aproape seculare privind influenţa lui Schopenhauer asupra poetului român"[499] şi evidenţiind faptul că „profunzimea durerii în viziunea eminesciană…trebuie considerată mai adâncă, mai originară, decât pesimismul schopenhauerian în opera poetului"[500].

Însă Negoiţescu opinează că *sâmburele de demonism* este totuşi esenţial în poezia lui Eminescu, deşi îi contestă originea în filosofia germană, considerând că „el a găsit în metafizica lui Schopenhauer…un corespondent intelectual al sensibilităţii lui fundamentale"[501], adică o *formulare* deja precizată.

Cu alte cuvinte – şi mulţi se întâlnesc pe acest palier de interpretare – se consideră că Eminescu credea că *răul* formează esenţa lumii.

Şi aici ne lovim *fatalmente* şi de religia budistă, pentru care lumea şi orice este creat este *rău*, iar *binele* (care nu este un concept pozitiv, după cum suntem noi obişnuiţi în Creştinism, ci un fel de *dincolo de bine şi de rău*, ca să ne folosim de precizarea expresivă a lui Nietzsche, însuşită de filosof tot din orizontul religios oriental) este eliberarea din Samsara şi întoarcerea în neantul Nirvanei, în nefiinţă.

Se susţine de asemenea că s-au stabilit de timpuriu contacte între adepţii filosofiilor/religiilor orientale şi vechii

499 Ion Negoiţescu, *Poezia lui Eminescu*, op. cit., p. 6.
500 Idem, p. 112.
501 Ibidem.

greci şi că Platon[502] şi vechea filosofie/teologie greacă au preluat anumite credinţe, precum cea în metempsihoză, de la indieni.

Aceste concepte teologice de sorginte oriental-budistă au făcut carieră şi în filosofia şi în literatura modernă, fără ca cititorii neavizaţi să poată face legătura între ele.

Ca să descoperim în ce măsură această aserţiune cu privire la esenţa rea a lumii este adevărată sau falsă atunci când este aplicată viziunii eminesciene, este nevoie să privim, ca şi până acum, versurile poemelor sale nu de la distanţă, ci de la apropiere, de la o mare apropiere, în contextul poemelor şi al operei în întregime.

După cum se va observa, lucrurile sunt mult mai profunde decât s-ar putea crede şi o cercetare amănunţită trebuie să aibă în vedere mai mult decât expunerea câtorva versuri scoase din context.

Vom explora aşadar, poezia lui Eminescu, începând cu premisele care au putut fi cauza formulării unei astfel de concepţii şi căutând să descoperim ulterior un răspuns argumentat şi convingător, pe baza analizei *toposului demonic* în opera sa.

Premisele se regăsesc indubitabil în acele versuri în care se afirmă *că esenţa lumii este răul* şi vom face şi noi prezentarea acestor versuri, excluzând pentru moment, contextul exhaustiv al poemelor respective şi al operei eminesciene, pentru a reveni mai târziu la acesta şi la alte precizări absolut esenţiale:

Convins ca voi [ca proletarii nihilişti] *el* [Cezarul] *este-n nălţimea-i solitară*
Lipsită de iubire, cum că principiul rău,
Nedreptul şi minciuna al lumii duce frâu /.../
Al lumii-ntregul sâmbur, dorinţa-i şi mărirea /.../
...un gând te-ademeneşte:
„Că vis al morţii-eterne e viaţa lumii-ntregi”.
(*Împărat şi proletar*)

Încât îmi vine-a crede că sâmburele lumii
E răul. *Cartea lumii d-eternă răutate*
E scrisă şi-i menită. /.../
...răul l-urmeaz-întregi popoare;

[502] A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon.

Căci răul este colţul vieţii. Vecinic răul
Întâiul rol îl joacă – e colţ în orice cuget,
În oricare voinţă, în orice faptă mare. /…/

Fiţi răi şi veţi străbate
La ţintă-oricât de mare, numai prin răutate!
Fiţi răi! Şi-urmaţi principiul ce lumea o domină –
Lăsaţi să creadă alţii mai proşti ca voi, în bine.
De ce n-aveţi voi minte? Deschideţi ochii voştri,
Vedeţi că sfânt *şi* bine *sunt numai pentru proşti? /…/*

Spun popii de-o vecie unde oricare vină
Găseşte-a ei osândă şi binele răsplata –
Şi mii timizi de frică şi de-o speranţă vană
Trec înşelaţi pe lângă izvoarele vieţii.
Iar dacă un linţoliu, piroane de sicriu
Răsplata sunt virtuţii? /…/

În mână de vei prinde a istoriei carte…
Vedea-vei cum sub ochii-ţi în plin se desfăşoară
Răul şi iarăşi răul – că vremea se măsoară
După a răutăţii păşire. Rău şi ură
Dacă nu sunt, nu este istorie. *Sperjură,*
Invidios-avară, de sânge însetată
E omenirea-ntreagă – o rasă blestemată,
Făcută numai bine spre-a domina pământul,
Căci răutăţii numai îi datoreşte-avântul
Ce l-a luat pe scara fiinţelor naturii .
(*Andrei Mureşanu (Tablou dramatic într-un act)*)

Ce plan adânc!... ce minte! Ce ochi e acolo sus!
Cum în sămânţa dulce a patimei a pus
Puterea de viaţă…/…/

...Şi în ureche-mi bate:
Că sâmburele lumii e-terna răutate!!
Cântaţi-o dar, popoară! În glasu-adânc al stranei
Voi mesteca legenda cea veche a Satanei.
(*Mureşanu*)

Să nu ne înşelăm. Impulsul prim
La orice gând, la orişice voinţă,

La orice faptă-i răul.
(*Demonism*)

Un ceas mai am şi iată că voi ajunge-n fine
Atât de sus în lumea creată pentru bine.
Creată pentru bine ne spun cărţile vechi,
De mii de ani ne sună legenda în urechi…
Şi am văzut virtutea găsind a ei răsplată:
/…/ un giulgi şi patru scânduri.
Ei! Lumea-i împărţită în proşti şi în şireţi,
Iar patimilor rele viclenii le dau preţ.
(*Gemenii*)

După cum se observă, aceste idei apar doar o singură dată în poemele antume, în *Împărat şi proletar* şi apoi de câteva ori în selecţia postumă realizată ulterior de editorii operei eminesciene.

Dacă privim exclusiv aceste versuri, fără a analiza sensul lor în context, facem din Eminescu *cel mai mare nihilist* pe care l-a născut România.

Ceea ce nu este adevărat, pentru că citim în articolele sale faptul că el însuşi respingea ideologiile revoluţionare, socialiste şi nihiliste.

Aşa încât nu ne mai rămâne decât să facem o discuţie aplicată asupra textelor, a momentului şi a situaţiei în care sunt plasate aceste idei, în poemele amintite de noi.

Se ştie despre legăturile lui Eminescu cu teatrul, despre cunoştinţele sale vaste din dramaturgia universală, despre peregrinările sale prin ţară împreună cu diferite trupe de teatru (Tardini-Vlădicescu[503], Pascaly[504], trupa lui Iorgu Caragiale[505], etc.) sau despre traducerile sale despre arta dramatică.

Binecunoscute sunt şi poziţia şi criticile sale cu privire la producţia românească de teatru contemporană (Alecsandri, Bolintineanu), căreia îi reproşa prea multa îndatorare faţă de temele dramaturgiei străine şi lipsa de viziune originală prin nefolosirea unor surse de inspiraţie autohtonă, istorice şi folclorice.

---

[503] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Compania_Fanny_Tardini-Vladicescu.
[504] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihail_Pascaly.
[505] Idem: http://www.edusoft.ro/rol/Iorgu%20Caragiale.php.

Credem însă că s-ar fi putut inspira din concepția poetică a lui Bolintineanu, care trădează o anumită calitate *dramatică* a liricii sale (o sesizam însă și la Iancu Văcărescu).

De aceea nu este nimic mirabil în faptul că Eminescu înţelege poezia în sens *dramatic*, ca polemică, ca dialog al personajelor, care sunt adesea măşti ce îmbracă *voci al gândirii*.

Ele reprezintă puncte de vedere aflate la extremă, fapt ce l-a determinat dintru început pe Titu Maiorescu să-l catalogheze pe Eminescu drept iubitor de antiteze, şi încă *antiteze cam exagerate*.

Această bătălie de idei se duce şi în poemele pe care le-am citat anterior. Eminescu încerca să deceleze adevărul printr-un dialog de roluri, punând în luptă teorii şi viziuni opuse despre lume.

Din controversa acestor *gândiri*, a acestor *minţi*, trebuia să se lămurească *cuvântul ce exprimă adevărul*, pe care el l-a căutat toată viaţa.

Adevărul, iar nu *gloria filosofică* sau *desăvârşirea estetică*, aşa cum au făcut alţii.

Nu credem că ne hazardăm afirmând că acesta este un procedeu inspirat din mentalitatea isihastă a luptei cu gândurile, din concepţia ortodox-isihastă a antagonismului *minţilor*, pentru că ne este clar că din Occident, ca şi din Orientul brahman sau budist nu avea cum să se inspire, acolo unde nu există ideea de luptă *minte contra minte* (cum spune Sf. Nicodim Aghioritul, pe care Eminescu îl citise, dar şi Dostoievski[506]) sau *cugetare contra cugetare*, ci doar *afirmarea individualismului* sau *a raţiunii proprii* despre care nici nu se pune problema că ar putea să greşească.

Aşadar, în poemele pe care le-am citat mai sus, întâlnim evocarea poetică a unor teorii despre lume care susţin că *esenţa lumii este răul*, că *Dumnezeu care a creat lumea este nedrept*, un tiran care se distrează privind suferinţa oamenilor, care este *egoist* şi *nepăsător*.

Asemenea filosofii există de multă vreme pe pământ, le putem şi noi astăzi auzi adesea din gura multor contemporani.

Este esenţial să observăm faptul că Eminescu este foarte onest şi în această privinţă şi le asociază fără vreun echivoc cu gândirea demonică şi cu inspiraţia satanică, nu le

---

[506] Idem: http://ro.wikipedia.org/wiki/Feodor_Dostoievski.

prezintă, aşa cum fac mulţi astăzi, ca pe nişte idei *genuine*, născute de minţi umane *liber-cugetătoare*, *neideologizate*.

Deşi îndărătul Cezarului din *Împărat şi proletar* nu se vede prea bine *Păpuşarul* luciferic, poetul îl identifică în alte poeme, dincolo de orice confuzie – și ne referim mai ales la poemele cu titlul *Mureşanu* – în timp ce o poezie ca *Demonism* versifică mitologia persană, mitul despre Urmuzd şi Ahriman.

Dacă viziunea eminesciană asupra lumii ca *deşertăciune a deşertăciunilor* o putem elucida în poemul *Memento mori* (care poate fi socotit *Divanul* lui Eminescu), în mod asemănător, o părere întemeiată despre poziţia lui vizavi de *demonism*, ne-o putem forma pornind de la ciclul de trei poeme care poartă titlul *Mureşanu* (primul se numeşte *Mureşanu (Tablou dramatic)*, al doilea *Andrei Mureşanu (Tablou dramatic într-un act)*, iar al treilea *Mureşanu*), pe lângă care mai putem arunca o privire şi asupra poeziei *Întunericul şi poetul*, cu care ciclul amintit se înrudeşte ideatic.

Aceste poeme sunt formulate de la început pe tiparul polemicii de idei sau al *polemicii interioare*, al războiului lăuntric pe care isihasmul îl numește și *lupta cu gândurile*.

În poezia *Întunericul şi poetul*, titlul însuşi este grăitor, mai înainte de toate.

Poemul este format dintr-un dialog cu două replici elaborate. *Întunericul* este o fiinţă sau o persoană căreia îi aparţine iniţiativa dialogului.

Acesta îl interpelează pe poet ca pe cel ce *treci prin lume străin şi efemer, / Cu sufletu-n lumină, cu gândurile-n cer*, cu privire la motivele pentru care acesta alege să scrie şi îl îndeamnă să sfărâme-*n stânca rece a ta nebună liră / Căci lumea este piatră şi ea nu te admiră. / Ci tu, nebun şi palid, la poalele ei plângi / Ca valul care cântă trecutul unei stânci, / ...Când stânca e eternă şi valu-i trecător*.

Răspunsul poetului dat *Întunericului* este acela că are datoria să cânte despre istoria neamului şi ţara sa:

Şi tu, crezi, ***geniu negru****, că fără scop şi ţintă*
A lumei und-amară mă-neacă, mă frământă?
Tu crezi că eu degeaba m-am scoborât din stele
Purtând pe frunte-mi raza, a naţiunii mele?
Voi /.../ să văd trecutu-n viaţă, să văd româna dramă,
Cum din mormânt eroii istoriei îi cheamă

Şi muzica română chemând din munţii-n nouri,
Din stelele căzânde, din văile-n ecouri,
Din brazii ce suspină l-a iernei vijelie,
Din fluierul cel jalnic, din buciumu-n câmpie,
Chemând doina română, a inimelor plângeri,
A sufletului noapte, a dorurilor stângeri.
Românu-n trecut mare e mare-n viitor!, etc.

Este o confruntare cu *demonul întunericului* sau o evocare poetică despre acest fapt.

Nu este singura. În *Povestea magului călător în stele*, magul care vorbeşte cu ascetul îi reaminteşte că s-a retras în sihăstrie *ca să domini în tine* ***ispita, geniul rău****!*.

Edificator pentru dezbaterea noastră este – după cum am anunțat – ceea ce se afirmă în triada de poeme cu titlul *Mureşanu* (concepute în 1869, 1871 şi 1876). Acestea sunt încercări de a alcătui un poem dramatic, o dramă în versuri.

Eminescu a avut mai mult încercări, rămase în manuscris, de a compune drame care să aibă ca subiecte trecutul istoric al ţării, în prim plan al interesului său aflându-se istoria Daciei sau epoca Sfântului Ştefan cel Mare.

În poemele spre care ne-am propus să privim, cadrul istoric este cel al revoluţiei de la 1848 şi al evenimentelor dramatice petrecute atunci.

În prima dintre cele trei poezii, intitulată *Mureşanu (Tablou dramatic)*, poetul Andrei Mureşanu se confruntă cu *Anul 1848*, care apare ca un personaj demonic – Andrei Mureşanu[507], fruntaş al revoluţiei din 1848 din Transilvania, având studii de teologie şi filosofie, poet şi autorul versurilor imnului nostru naţional.

Din nefericire, Mureşanu a murit după multă suferinţă, părăsit şi în mizerie, fapt ce i-a provocat şi un dezechilibru nervos.

Eminescu încearcă să compună o dramă poetică pornind de la ideea destinului său nefericit.

În prima parte a poemului eminescian, îl vedem pe Andrei Mureşanu îndurerat, cum se roagă Domnului pentru o soartă mai bună a neamului său.

El cere de la Dumnezeu să-Şi întoarcă faţa spre români, să nu-i dea uitării, şi întreabă de ce în mintea poporului său nu pătrunde:

---

[507] Idem: http://en.wikipedia.org/wiki/Andrei_Mure%C5%9Fanu.

...a minţii Tale raze,
Lumina Ta de aur, lumina ce-nviază?
O! toată ţara asta ai dat altor popoare
Încât altar să-ţi facă poporul Tău loc n-are.
Arând un câmp de pietre în crudele-i sudori,
El seceră spinişul din lucru-i fără spori,
Privirea lui e cruntă şi lacrima venin,
Blestăm e vorba-i seacă, sufletul lui suspin.
Decât o viaţă moartă, un negru vis de jele,
Mai bine stinge, Doamne, viaţa naţiunii mele…

Luminarea minţii de către Dumnezeu este un crez pe care Eminescu nu l-a amintit aici în mod aleatoriu, întrucât acesta a și fost versificat de către Mureşanu într-un poem care se intitulează *Mintea*:

Te măresc Fiinţă fără de-nceput
Pentru tot ce vede ochiul meu sub soare,
Pentru tot ce dreapta-Ţi sântă a făcut,
De la om şi feară, până l-acea floare,
Carea vegetează numai un minut!

Ce mă face însă, ca să Te ador
Este mintea, Doamne, care-mi străluceşte,
Ca şi un luceafăr, în al nopţii nuor,
Şi-n vuietul lumii blând mă însoţeşte,
De când văd lumina, şi până când mor!

Ea-mi conduce paşii, să mă pot feri
De leu şi de tigru, care varsă sânge,
De foc şi de apă, ce m-ar nimici;
Ea mă luminează ca să ştiu resfrânge
Cursele duşmane, verunde vor fi.

Ea departă ceaţa de la ochiul meu,
Ca să nu amestec credinţa deşartă
Cu credinţa dreaptă, într-un Dumnezeu
Care o propuse simplu fără ceartă
Ca la fraţi din fire, însuşi Fiul Său.

Seculi se-nchinase genul omenesc
Soarelui şi lunei, stelelor pompoase,

Până când să vie Dascălul ceresc
Ce prin suferirea morţii glorioase
A plântat în lume spirit creştinesc.

În deşert se-ncearcă ai nopţii argaţi
Să revarsă umbră în loc de lumină,
Ură-n loc de pace între fii şi fraţi
Ale lor cuvinte nu prind rădăcină
Căci nu ies din inimi, ci din crieri stricaţi.

Te măresc Fiinţă fără de finit
Pentru-acea scânteie, ce-i zic conştiinţă,
Carea greu mă mustră de-am păcătuit,
Şi mă desfătează cu bunăvoinţă,
De-am făcut dreptate celui asuprit![508]

Eminescu a avut în vedere poemele şi scrierile lui Andrei Mureşanu, precum şi anumite detalii biografice, când a compus triada sa de poeme dramatice cu titlul *Mureşanu*.

Pe filiera celor afirmate până acum, se vede că nu am vorbit în deşert mai devreme despre lupta ascetic-isihastă *minte contra minte*, adică, *minte umană luminată de har* contra *minte demonică*.

Vom vedea în continuare că ceea ce face Eminescu în aceste poeme ale sale este să ilustreze această confruntare duhovnicească, plecând de la amănuntul biografic al slăbirii puterii mentale a lui Mureşanu din cauza bolii, singurătăţii şi sărăciei:

Și bogat în sărăcia-i ca un astru el apune, / Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet (*Epigonii*).

Cel ce apare să dispute cu Mureşanu şi care interferează în cugetarea şi rugăciunea acestuia este *Anul 1848*, care iese din pământ, cu înfăţişare demonică, şi care pretinde că scopul său este acela de a distruge poporul român: *Ieşit-am eu ca astăzi naţiunea ta să sting!*

Însă atingerea scopului său distructiv este împiedicată de prezenţa unei minţi treze şi a unui glas care cheamă la deşteptarea naţiunii, care e tocmai cel al lui Mureşanu.

De aceea, *Anul 1848*, care se identifică singur cu un *demon* şi este ulterior denumit *demon* de către Mureşanu

508 Andrei Mureșanu, *Poezii. Articole*, Ed. Minerva, București, 1988.

(putem vorbi despre o apariţie demonică sub întruchiparea simbolică a *Anului 1848*), declară:

Atins-am cu paloarea-i [a morţii] *poporul tău român / Şi-acum din umbra-i moartă eu văd un chip senin* [al lui Andrei Mureşanu]*, / O rază ce mă-neacă, un gând ce urăsc eu, / Cum demonul urăşte un gând de Dumnezeu?*

Este o interogaţie retorică, în sensul interogaţiei pe care o foloseşte sultanul Baiazid, în *Scrisoarea III*, când nu crede că puterea sa imperială se poate împiedica de un *ciot* precum Mircea cel Bătrân.

În poemul despre care vorbim, demonul care aduce moartea şi nimicirea se simte sfidat de opoziţia pe care o întâlneşte într-un singur om şi pe care o consideră insignifiantă.

Însă Mureşanu are curajul să îl desfidă pe acest demon al morţii. El, poetul paşoptist, apare ca un geniu care crede în viitorul ţării sale, având dăruit de la Dumnezeu *un suflet divin*, cu puteri deosebite:

Eu stelele le spulber ca frunze-ngălbenite,
Eu îmflu răsuflarea vulcanului măreţ,
Înmormântez sisteme în spaţii nesfârşite,
Eu munţii îi cutremur şi mările le-ngheţ,
Astup cu a pustiei nisipuri mări cumplite
Şi-ngrop ţări înflorite sub oceanul creţ –
Dezmint secol de secol, zdrobesc eră de eră,
Fac din a vieţii fapte lucire efemeră.

Puterile acestea par cam mari pentru o fiinţă umană, însă Eminescu atribuie adesea în operele sale eroilor-genii asemenea capacităţi (precum călugărului Dan/Dionis din *Sărmanul Dionis*), care sunt ale firii umane primordiale, nepervertite, spirituale, neîngrădite de materie, după care poetul manifestă o nostalgie evidentă, puteri care, în viziunea eminesciană, ilustrează asemănarea omului cu Dumnezeu.

Acestor pretenţii ale lui Mureşanu, demonul le răspunde aruncând asupra lui vraja blestemului său, prin care aduce întunericul nebuniei asupra minţii lui, înainte de a muri, ceea ce corespunde datelor biografice.

Peste sufletul lui este trimis să se înstăpânească *un seraf mut şi surd*, un *serafim* al Infernului, evident, adică *o căpetenie demonică*:

N-ainte de-a te plânge al clopotelor cânt,
Nainte de-a-ţi aşterne în galbenul mormânt,
Pe drumul care duce din leagăn la sicriu
Moartea să te cuprindă în braţele-i de viu!
În suflet să-ţi domnească un seraf mut şi surd
Şi-o secetă cumplită în capul tău tăcut!
De viaţa ta mizeră moartea să nu se-atingă
Dar ***mintea ta senină s-o-ntunece****, s-o stingă,*
Să intre-o noapte vană cu aer amorţit
În inima ta stearpă, în capu-ţi pustiit.
Cu raza morţii negre eu fruntea ta ating
Şi harfa ta o sfarăm şi geniul ţi-l sting!

Geniul rău urăşte *un gând de Dumnezeu*, creaţia Sa, urăște *geniul* poetului, care este tot *un dar divin*.

Eminescu avea o concepţie bine stabilită despre *războiul duhovnicesc* (sintagma lui Nicodim Aghioritul), considerând că *poetul* ocupă un loc înalt în ierarhia minţilor umane, din moment ce adversarul său este de rang superior, un *seraf* infernal, care vine să îl zdrobească psihic.

Ne întrebăm însă de ce tocmai *mut şi surd*?

Demonii sunt numiţi, în *Scriptură* şi în tradiţia iudeo-creştină, în funcţie de afecţiunile pe care le produc.

Coborând de pe muntele Taborului, Iisus vindecă un copil posedat de un asemenea duh, care îl arunca în foc şi în apă: *Duh mut şi surd, Eu îţi poruncesc: Ieşi din el şi să nu mai intri în el!* (Mc. 9, 25).

Mai înainte de a putea vedea urmările intrării lui Mureşanu sub această influenţă demonică, el cade însă într-un somn adânc.

În această primă variantă a poemului (am spus că vorbim de trei poeme cu titlul *Mureşanu*), Eminescu nu a intenţionat să facă evidente aceste urmări.

Dimpotrivă, Mureşanu adoarme şi are un vis extatic, în care vorbeşte cu *Lumina*, care este o apariţie dumnezeiască, în faţa căreia Mureşanu este extaziat şi cade în genunchi.

Aceasta vine *din centrul lumei încoronat cu sori*, afirmă că este mai presus de timp, pe care îl precede în existenţă, şi că are cunoştinţa viitorului, pe care nu-l vede *nici ochiul unui înger*. Ceea ce corespunde cu învățătura ortodoxă despre *Dumnezeul creştinătăţii*.

Lumina face cunoscut viitorul poeţilor de geniu care, precum munţii, *ai zilei sunt profeţi* – o expresie eminamente biblică şi ortodoxă, prin *profeţi ai zilei* putând înţelege fie

profeţi ai Luminii, fie *profeţi ai Zilei celei neînserate*, ai lui Dumnezeu:

Şi capete de geniu când ard, când se inspiră,
Arderea lor arată, la lumea ce-i admiră,
Că ziua e aproape… Şi palizii poeţi
Profeţi-s plini de vise ai albei dimineţi.
Profete al luminei! În noaptea-ţi te salut
Şi vărs geniu de aur în corpul tău de lut /…/
Cu raza zilei albe, eu, geniul ţi-l aprind.

Dumnezeu este Cel ce aprinde geniul poetic, ca astru pe cerul națiunii sau lampadofor în fruntea neamului, iar poeţii sunt profeţii Săi.

Faptul că profeţii sunt *plini de vise* ne determină să identificăm în aceste *vise* un alt termen din sfera polisemantică a *viselor*, din care fac parte şi *visele* deşarte ale umanității, de fapt un antonim al acestora, pentru că *visele* profeţilor-poeţi se află în antiteză cu *visele deşarte* şi ele sunt idealurile în care Dumnezeu îi învaţă să creadă şi pe care să le comunice lumii.

Ultima dorinţă a lui Mureşanu este *odată încă-n viaţă să mă-nec în lumină, / Să caut armonia a sferelor senină / În inima-mi zdrobită… şi-apoi să mor… Să mor*.

Dorinţa revelaţiei dumnezeieşti, a vederii luminii divine este şi aici ultimul şi cel mai mare dor al poetului.

Urmările demonizării se văd abia în celelalte două poeme, intitulate *Andrei Mureşanu (Tablou dramatic într-un act)* şi *Mureşanu*.

Mai devreme am văzut afirmată concepţia potrivit căreia răul este esenţa lumii, că el conduce lumea şi se află în fiinţa fiecărui om.

Însă Eminescu ne lasă să înţelegem din contextul poemelor sale că Mureşanu, eroul poeziilor sale, nu a ajuns la aceste concluzii de unul singur, ci determinat de intervenţia *demonului* care, lezat de aplombul poetului, a căutat să se răzbune pe el.

În aceste condiţii, e destul de dificil să mai susţinem că Eminescu credea el însuşi în esenţa rea a lumii.

Antagonismul dintre *Lumina dumnezeiască* ce îi apare şi îi vorbeşte lui Mureşanu într-un vis extatic şi *demonul întunericului* care aduce moartea cu sine, nefericirea şi nimicirea, este, fără îndoială, de esenţă creştină şi relevă

concepţia ortodoxă, pe care o reproducea în versuri Eminescu.

Nu mai putem susţine nici măcar că Mureşanu, „poetul luminii, a devenit acum un suflet dilematic, sfâşiat de îndoială, un spirit care dezvăluie, schopenhauerian, *răul* ca pârghie a existenţei, un revoltat… […], oscilând între Dumnezeu şi Satana, între credinţă şi blestem”[509] sau „un demon apostat”[510], din moment ce Mureşanu, atunci când afirmă supremaţia *răului*, nu mai e stăpân pe raţiunea şi voinţa sa!

În ce-a de-a doua variantă a poemului, *Andrei Mureşanu (Tablou dramatic într-un act)*, după ce vorbeşte ca un inspirat de demonul ce l-a luat în stăpânire, spre sfârşit Mureşanu îşi vine oarecum în fire şi se roagă iarăşi către Dumnezeu:

Stinge, puternic Doamne, cuvântul nimicirii
Adânc, demonic-rece, ce-n sufletu-mi trăieşte,
Coboară-Te în mine, mă fă să recunosc
C-a Ta făptură slabă-s. Nu mă lăsa să sper
Că liber-mare-mândru prin condamnarea Ta
N-oi coborî în iaduri de demoni salutat,
Ca unul ce menitu-i de a le fi stăpân –
Stăpân geniilor pieirii! Ce gând superb! O,-nceată,
Inima mea întoarsă de-o cugetare beată,
Nu răscoli-n bătaie-ţi ruinile sfărâmate
A lumii-mi dinăuntru.

Despre *ruinile sfărâmate* ale sufletului mai vorbeşte Eminescu – cu alte sintagme – şi în *Melancolie* (*Biserica-n ruină* având drept corespondent biserica sufletului în ruină) şi *Scrisoarea IV* (*Ah! Organele-s sfărâmate şi maestrul e nebun!*).

Se observă în aceste versuri cel mai bine războiul gândurilor, înfruntarea dintre ispita mândriei nihiliste, care vrea să-l determine să se creadă un conducător al demonilor, şi reculegerea bruscă, trezirea din această reverie luciferică, întoarcerea la raţiunea care înţelege şi convorbeşte cu raţiunea dumnezeiască înscrisă în univers:

---

509 Ioana Em. Petrescu, op. cit., p. 36.
510 Idem, p. 37.

Văd cerul lan albastru sădit cu grâu de stele,
El îmi arată planul adâncei întocmele
Cu care-şi mişcă sorii.

Zoe Dumitrescu-Buşulenga, în studiul său dedicat lui Eminescu, a insistat asupra expresiei *planul adâncei întocmele*, care vorbeşte despre *rostul lumii*, însă nu a făcut nicio referire la un posibil *demonism esenţial* al viziunii poetului, ceea ce înseamnă că n-a interpretat, precum Negoiţescu, versurile lui Eminescu în sensul identificării unui *demonism* fundamental în opera sa.

În fine, în ce-a de-a treia variantă a poemului apare femeia iubită, menită ca să aline suferinţa poetului. Femeia destinată să împace, cu *dulcile-i lumine*, pe poetul devenit pradă unei influențe nefaste.

Tot ceea ce Eminescu scrie despre Mureşanu stă, într-o anumită măsură, în chip simbolic, şi sub semnul propriului său parcurs autobiografic, pe care însuşi poetul îl mărturiseşte cu mai multe ocazii şi care cuprinde următoarele etape: o copilărie şi o primă adolescenţă fericită, luminată de credinţa în Dumnezeu, în care simţea că are o minte senină, apoi o criză interioară determinată de moartea iubitei sau de neîmplinirea iubirii, dar şi de intuirea traiectului istoric al lumii, prin care a simţit că intră sub o influenţă întunecată şi nefastă şi din care, cu toate zbaterile, n-a putut să iasă şi, în fine, o încercare de a se salva, de a-şi găsi liniştea, serenitatea, pacea prin iubire, prin iubirea pentru o femeie care trebuia să fie îngerul său păzitor, îngerul şi femeia plină de har cu ajutorul căruia să fie restaurată în sufletul său credinţa în iubirea şi fericirea veşnică.

Cum o asemenea persoană nu a fost de găsit, Eminescu s-a întors la Dumnezeu prin asceza cumplitei sale suferinţe, care a făcut-o pe Zoe Dumitrescu-Buşulenga să-l numească *mucenic*, iar pe Arghezi să-l califice drept *răstignitul* culturii române.

Prin urmare, nu putem vorbi de un *sâmbure de demonism* în opera şi viziunea eminesciană, aşa cum propunea Ion Negoiţescu şi cum au susţinut şi alţii, atâta timp cât pentru el *neantul* şi *moartea* au permanent un aspect negativ.

Pieirea şi aneantizarea, *dizolvarea* în Nirvana, nu sunt un fapt *bun* în sine, ca în concepţia budistă, ci *un pustiu*

negru care stă sub semnul nefericirii şi al ratării, al erorii fatale.

Atunci când afirmă că îşi aşteaptă moartea şi o doreşte, ea apare, cu toată amprenta durerii lui, ca o detaşare de suferinţa pământească chinuitoare şi o trecere într-o lume care înseamnă continuitate, în care este vegheat de luceferi şi de lună şi ascultă glasul izvoarelor şi al foşnetului pădurii.

Ori această lume nu seamănă deloc cu *Nirvana*. E *o lume vie* şi nu *o nefiinţă*, nu e *un neant*, ci *un Rai*.

Schimbând centrul discuției, trebuie să remarcăm faptul că *scepticismul* lui Eminescu nu este, totuşi, doar un sentiment al veacului său şi că Eminescu însuşi nu expune, în poezia românească, *gândiri sceptice* în premieră.

Oricât ar suna de paradoxal, neîncrederea în viaţă şi în lume e un sentiment tradiţional şi ortodox – şi afirmaţia mea este cât se poate de obiectivă.

Las la o parte faptul că mulţi au văzut încă în Miron Costin un sceptic şi au făcut din el primul nostru mare *modern*, *umanist*, când, de fapt, plângerile lui pe ruinele lumii acesteia sunt o verigă coerentă între plângerile profetice biblice, *ieremitice*, şi jalea melancolică *preromantică* a paşoptiştilor.

De la ruinele Ierusalimului din *Psaltire* şi din cartea lui Ieremia, până la ruinele Târgoviştei, ale Sucevei şi ale mănăstirilor din lirica paşoptistă şi de aici la *ruina* bisericii sufletului, a templului interior, semnalată de Eminescu în poemul *Melancolie*, distanţa nu o formează curentele literare moderne şi secularismul decât parţial, tangenţial istoric.

Adâncul acestui sentiment rămâne identic indiferent de contextul secular.

Scepticismul nu este un sentiment istoric şi nici filosofic.

Poeţii noştri l-au moştenit ca atitudine existenţială din literatura română veche, adăugându-i trăsături din penel *moderne* (în acord cu epoca lor), dar receptându-l fundamental şi profund, în coordonatele lui tradiţionale.

El a constituit o rampă de *sincronizare* cu literatura romantică, mult înainte ca Lovinescu să teoretizeze fenomenul, dar nu i s-a cercetat fondul cognitiv.

Din păcate, astfel de versuri au fost lecturate nu pornind *logic* şi *cronologic*, de la *trecut* spre *prezent*, ci de la *ideologia* şi *filosofia modernă* spre *trecut*, o lectură care ne obturează o perspectivă corectă asupra adevăratului relief

interior, provocatorul cutremurelor lingvistice şi a vizionarismului cosmic din poezia românească.

Versurile din *Mureşanu* şi din celelalte poezii, pe care le-am citat la începutul acestui subcapitol, nu sunt – cum spuneam – *o premieră* în poezia românească.

Nu Eminescu este primul poet care scrie şi cugetă astfel în literatura noastră *modernă*, ci Bolintineanu.

Conrad al lui Bolintineanu, un avatar poetic ca şi Mureşanu pentru Eminescu, peregrinează în acelaşi peisaj ideatic, sălbatic şi liber ca şi cadrele de natură.

Libertatea în plan interior, exprimată creativ într-o mare putere de expansiune cosmică şi ideatică, era susţinută – am arătat anterior – de o mulţime de texte ortodoxe care au fost trambulinele imaginarului poetic românesc.

De altfel, apropierile dintre Bolintineanu şi Eminescu nu sunt nici *puţine* şi nici *nesemnificative*.

Un amănunt biografic, expus de Bolintineanu în versuri, îi era comun şi lui Eminescu şi acesta îl păstrează în conştiinţa sa ca esenţial.

Este vorba de moartea tinerei fecioare, iubită de poet, şi care îl face pe Eminescu să-i contureze astfel trăsăturile portretului liric al lui Bolintineanu:

Pe-un pat alb ca un linţoliu zace lebăda murindă, / Zace palida vergină cu lungi gene, voce blândă – / Viaţa-i fu o primăvară, moartea o părere de rău; / Iar poetul ei cel tânăr o privea cu îmbătare, / Şi din liră curgeau note şi din ochi lacrimi amare / Şi astfel Bolintineanu *începu cântecul său* (*Epigonii*).

La Bolintineanu aflăm – antecedent – şi motivul poetului genial şi sceptic şi pe cel al femeii angelice / sfinte, în stare să-i aplaneze durerea şi să-i aprindă credinţa într-un sens mântuitor al existenţei.

Pe larg, despre legătura între iubire şi moarte, am vorbit în capitolul despre Bolintineanu.

Am văzut acolo ecourile literaturii medievale, cu al său psalmodic *vanitas vanitatum*, care au străbătut şi prin vălul erotic al liricii prepaşoptiste, anacreontice.

Într-un astfel de context *romantic melancolic* îşi desfăşoară şi Conrad *cugetile sceptici* (*Deşi avea momente când sufletul coprins / De cugetile sceptici părea zdrobit şi stins*), gândind la soarta ţării sale şi a omenirii – ca mai târziu Cezarul, Mureşanu (am văzut însă în ce condiţii) şi Sarmis:

Acesta-i rezultatul atâtor lupte crude,
Atâtor intrigi, crime, dureri, amare trude,
Tot, un mormânt? Acolo se sting şi pasiuni,
Şi viaţă, şi durere, mărire, slăbiciuni;
Virtuţile din toate las încă-a lor lumină
P-a secolilor umbră ce pe trecut declină.
Profită muritorul d-aceste lecţiuni
Ce-i dă amar mormântul atâtor naţiuni?
Acum ca altădată tot vechea rătăcire
Conduce p-astă cale sărmana omenire!
Nimic decât în formă, vai! răul n-a schimbat!
Religiuni, doctrine, schimbând neîncetat; /.../

Resbelul între populi urmează ca-n trecut;
A fi un Cain încă tot omul e născut /.../

Voi, umbre, ce vă pasă de este nemurire,
De este viaţă-n cer!
Şi ce îţi pasă ţie, sărmană, tristă humă,
Să ştii ce te aşteaptă când lumea vei lăsa?
Vezi tu pe faţa mării trecând un val de spumă?
El e figura ta. /.../

Vezi dreptul cu-arbitrarul luptând necontenit
Şi totdeauna dreptul se vede biruit!
Ai crede că destinul cu răul s-aliază,
Cu cel nedrept conspiră, cu crima triumfează! /.../

Poetul jos în lume va fi ca un strein;
Dar cerul îl răzbună când nu mai este-n viaţă.
Acei ce-l persecută se duc, dispar în ceaţă,
El singur mai trăieşte căci viaţa-i pe pământ
Începe din momentul când intră în mormânt. /.../

Când ochiul nostru vede perind acest focar
Al artelor, ştiinţii, noi suferim mar.
Dar să nu cure lacrimi! Atâta rătăcire
Domneşte sub această amară suferire,
Încât al nostru suflet nu poate-a mai avea
Decât un râs ironic în desperarea sa. /.../

O, Doamne! viaţa-i lungă şi-amară suferinţă;

Iar omul este-o iarbă ce vântul a pălit;[511]
Vânt, vino de răpeşte plăpânda mea fiinţă!
Destul am vieţuit. /.../

Orice popor prin sine se perde, se omoară:
Prin fiii săi cei vitregi, prin viţiu ce-l coboară,
Prin materialismul cel orb şi grosolan,
Prin lipsa de virtute, printr-un mişel tiran.
Streinul vine-n urmă când viaţa încetează,
Când sânul astui popol d-amor nu mai vibrează. /.../

O navă-n depărtare, mergând la ţinta sa,
Cu pânzele ei strânse, la valuri se lăsa,
Imagine fidelă aicea jos în lume
A omului ce luptă cu valul său de spume,
Amara suferinţă, s-ajungă către-un ţel.
Şi care este ţelul la care merge el?
Mormântul unde trece, mormântul ce-l aşteaptă,
Din care nicio voce mai mult nu-l mai deşteaptă; etc.

Femeia este fiinţa capabilă să-l împace pe poet şi să nască în inima lui credinţa:

Această cugetare se pare inspirată
D-un geniu de mânie şi nemărinimos!
Ucide tot ce-i viaţă, speranţe, vis frumos.
E impie şi zice eterna salutare,
La tot ce este viaţă, speranţă, resignare. /.../

Culpabil este cerul căci omul rătăceşte?
El are libertatea, ast dar venit de sus;
De ce dar muritorii de dânsa fac abus?
Această libertate e cel mai mare bine,
Uzează ei de dânsa aşa cum se cuvine?
Şi Dumnezeu e doară obstacolul fatal
Ce-mpiedică progresul, în ordinul moral?

Obstacolul acela e însuşi muritorul.
El singur îşi creează nefericirea, dorul.
Să nu plângeţi ursita, fragilă, trecătoare
A omului, plăpândă şi fugitivă floare!

---

[511] *Cf.* Ps. 102, 15: Omul ca iarba, zilele lui ca floarea câmpului; aşa va înflori. Că vânt a trecut peste el şi nu va mai fi şi nu se va mai cunoaşte încă locul său.

Să tremurăm de moarte noi, oameni ce perim?
Dar suntem noi în ume ca să o moştenim? /.../

Şi cine spune vouă că spiritul pe pământ
Cu mizera ţărână, se curmă în mormânt? /.../
E dară altă viaţă, o viaţă viitoare;
Ne-o spune chiar a lumii durere strigătoare.
Om, ce iubeşti virtutea, de ce dărâmi tu jos
Speranţele promise la omul ce virtos?

Om, ce iubeşti dreptatea, de ce calci în picioare
Dreptăţile promise de ceruri la popoare?
De ce hrăneşti tu viţiuri şi crude nedreptăţi,
Spuind că-aceste rele nu au impunităţi?
Să proclamăm cu toţii peirea după moarte!

Figura nemuririi strălucitoare foarte
De adevăr, lumină, mai mult va răsări
Din haosul acesta! Atunci am trebui
Ca să negăm aceea ce ochiul ne răpeşte,
Această armonie ce-n univers domneşte,
Ce-anunţă-un autore, ast ordin minunat
Ce nimenea nu schimbă, efect nestrămutat,
Ce vine şi dezminte fatală întâmplare.

Ah! dac-această lume era a sa lucrare [a fatalităţii]*,*
De ce a zee oarbă nimic n-a mai creat,
În ordinea naturei aceeaşi nencetat? /.../
Destul e pentru mine să crez în Dumnezeu,
Ce-l simţ că mi s-anunţă şi nu poci să-l văz eu. /.../

Ce este-acea femeie ce cu zâmbirea sa
Goneşte trista umbră plutind pe fruntea mea,
Cu-atâta înlesnire? zicea Conrad în sine.
Ea ne îngână dulce credinţele în bine!

Tot ce [ea] *îmi zise mie au zis-o mai demult*
Atâtea cărţi pe care n-am vrut nici să ascult.
Dar ea le spune mie cu-atâta gust şi minte,
Că simţul meu cu sete bea dulcile-i cuvinte!

Recunoaştem aici, anticipativ, pe femeia care ar trebui, să împace prin credinţă şi iubire pe *demonul* răzvrătit, pe

poetul care e un Adam căzut aşteptând de la cea pe care o iubeşte să fie o *icoană de lumină* şi de sfinţenie pentru reechilibrarea şi rearmonizarea lui interioară.

Poeţii aceştia, în absenţa unei asceze riguroase, aşteaptă izbăvirea de la *Eva*, pe care, precum Eminescu, o doresc a fi o *Marie* (*Cezara* înseamnă acelaşi lucru ca şi *Maria*: împărăteasă, doamnă), o femeie sfântă.

E o cale de mântuire precizată de *Scripturi* şi de Biserică: „căci bărbatul necredincios se sfinţeşte prin femeia credincioasă şi femeia necredincioasă se sfinţeşte prin bărbatul credincios" (I Cor. 7, 14).

Remarcăm însă că şi Bolintineanu, anterior lui Eminescu, formulează aceste cugetări tot ca o dispută, ca o polemică între *gândiri* şi că, deşi cugetările sceptice sunt puse pe seama poetului de geniu, a *personajului* Conrad (se observă acelaşi gust pentru calitatea *dramatică* şi *retorică* a poeziei), totuşi, gândirile luminoase par a fi cele care vor să fie scoase în evidenţă şi să triumfe în final, iar nu cugetarea nihilistă.

Poetul sugerează că este turmentat de cugetări sceptic-nihiliste, dar, în acelaşi timp, dorinţa de a se elibera de ele, de a reveni la o credinţă fermă şi stabilă, este la fel de evidentă.

11. Dubla *ereditate* eminesciană

În literatura română vorbim despre „moştenirea Eminescu", ca despre o realitate incontestabilă. Spiritul lui Eminescu a fost covârşitor şi a obsedat generaţiile care i-au urmat într-atât de mult, încât despre Eminescu s-a vorbit cel mai adesea în termeni de „sinteză", de „întrupare" a întreg spiritului românesc.

Iorga l-a numit „expresia integrală a sufletului românesc", Noica, „omul deplin al culturii române", Blaga, „ideea platonică de român", iar Zoe Dumitrescu-Buşulenga, „exponentul întregii istorii româneşti".

În mod evident, Eminescu a bulversat: şi-a bulversat contemporanii, dar cu mult mai mult îşi bulversează neîncetat posteritatea.

Cărţile de istorie şi critică literară vorbesc însă, în registru cultural, de un singur fenomen „ereditar" eminescian şi acesta dezvoltat în gamă minoră. Este vorba de celebrii şi ignoraţii epigoni: *celebri* ca fenomen postum, *ignoraţi* ca persoane.

Însă credem că acesta este doar un prim aspect, un prim nivel al eredităţii sale literare, un aspect mai degrabă superficial.

Credem că, în cazul lui Eminescu, acest fenomen cuprinde şi un alt nivel şi aspecte cu mult mai profunde (deşi mai puţin cercetate).

Se mai vorbeşte, e adevărat, şi de influenţele pe care Eminescu le-a avut asupra poeţilor şi curentelor tradiţionaliste şi despre faptul că teoreticienii *Gândirii* şi-au extras substanţa literar-teoretică din articolele lui Eminescu.

Fenomen pe care Lovinescu îl consideră nefericit şi îl cataloghează drept *vampirism* ideologic.

Motivaţiile existenţei unui curent de profunzime sunt două: personalitatea spirituală copleşitoare a poetului dar şi – cu precădere – faptul că el a lăsat să vorbească prin sine personalitatea duhovnicească şi datul genetic al poporului său.

Acest lucru a făcut ca viitorii oameni mari ai culturii şi ai spiritului românesc să se recunoască în el şi să se raporteze neîncetat la el, fără să simtă că-l pot depăşi.

În consecinţă, ne propunem să discutăm aici despre partea nevăzută a icebergului, anume despre complexitatea

acestui fenomen ereditar eminescian în literatura română modernă şi *modernistă*.

Vom cerceta, chiar dacă nu ne implicăm acum într-un studiu exhaustiv, ca să demonstrăm ceea ce ne-am propus, influenţa spiritual-literară a lui Eminescu asupra a două mari personalităţi ale literaturii noastre: George Bacovia şi Mircea Eliade.

Vorbim aici de lecturi personale ale lui Eminescu, din partea unor personalităţi scriitoriceşti de marcă, lecturi care sunt rodul intuirii şi al improprierii unor realităţi esenţiale din fiinţa şi opera sa şi care s-au concretizat, topindu-se, într-o viziune personală asupra lumii.

I

Tăcerea e atât de mare, încât pare că aude gândirea, mirosul...

Mihai Eminescu, *Sărmanul Dionis* [512]

Bacovia este poetul şi personalitatea literară *modernistă* care a resimţit şi a absorbit cel mai plenar unda de şoc a „seismului” poetic eminescian.

Durerea isterică a lui Bacovia nu este decât suferinţa şi melancolia eminesciană, acutizate prin transmutarea lor din secolul al XIX-lea în secolul al XX-lea.

Dacă privim în adâncime lirica lui Bacovia, cadrul poetic bacovian nu este decât un peisaj eminescian simplificat, *elementarizat* şi transplantat pe domeniul terifiantului, al obsesiei.

Ceea ce Eminescu i-a transmis lui Bacovia a fost o stare, *starea poeziei* (cum ar zice Nichita) şi a suferinţei sale, care l-a marcat profund şi care s-a extrapolat în propria sa fiinţă.

De aici a ieşit la lumină sub forma unei disperări exprimate mai strident decât cea eminesciană, a unei suferinţe obsesive şi agasante.

---

[512] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 48.

Pentru cei ce cunosc numai dintr-un singur punct de vedere lirica eminesciană, care sunt infuzaţi de optica asupra idealismului iubirii sau a naturii prodigioase, s-ar putea părea că mă hazardez.

Însă îi invităm la o privire în profunzime, la contemplarea sentimentelor profunde şi dureroase ale poetului.

Poezia lui Eminescu este născută din suferinţă şi din durerea singurătăţii, a faptului că era prea puţin înţeles şi iubit. Chinurile, de multe feluri ale sufletului său, şi le exhiba în scris.

În poemul *Melancolie* îşi explică astfel scepticismul şi ataraxia: *Credinţa zugrăveşte icoanele-n biserici – / Şi-n sufletu-mi pusese poveştile-i feerici, / Dar de-ale vieţii valuri, de al furtunii pas / Abia conture triste şi umbre-au mai rămas. /.../ Şi când gândesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură / Încet repovestită de o străină gură, / Ca şi când n-ar fi viaţa-mi, ca şi când n-aş fi fost*.

Oboseala existenţială generată de o întristare adâncă (ce nu e *un sentiment filosofic*), este o stare evocată adesea de poet. Motivul ei este *răutatea lumii* şi *micimea de suflet a oamenilor*.

Într-un alt poem, *Singurătate*, Eminescu admite că *melancolia-mi…se face vers*, în absenţa iubitei, când poetul rămâne doar în compania greierilor şi a şoarecilor.

De altfel, sunt multe pasajele din opera lui în care el reclamă rămânerea numai alături de pisici, şoareci, pureci sau ploşniţe, chinuit de sărăcie, de frig şi de foame, de singurătate, de lipsa prietenilor şi de neîmpărtăşirea iubirii.

Însă, cu *încuviinţare* de la Maiorescu, care a dat vina pe „firea” poetului, adesea se trece peste aceste aspecte în receptarea critică, considerate fiind ca prea „patetice”, pentru a-l privi pe Eminescu numai în peisajul mirific al naturii romantice, în mijlocul *imaginaţiei poetice*.

Dacă cineva scapă însă din plasa *romantizării* abuzive a lui Eminescu, descoperă în el o suferinţă profundă, aproape insuportabilă, un chin provocat atât de nefericirile proprie-i vieţi, cât şi de nefericirea unei lumi întregi, care strânge la piept *sâmburele egoismului*.

După Sfinții Părinți, *iubirea de sine* este esența răului și a păcatului.

În poezia lui Bacovia, decriptăm aceeaşi nelinişte existenţială profundă, aceleaşi motivaţii duhovniceşti adânci,

care transcend formele exterioare ale expresivităţii, pentru cine vrea să vadă şi să recunoască.

În asemenea momente de suferinţă interioară covârşitoare, peisajul eminescian nu mai este feeric, ci o iarnă grea se abate peste lume.

Acum stă *lumea-n promoroacă* (*Melancolie*), nădejdea iubirii s-a stins pentru el şi nu mai vrea să alunece *pe poleiul de pe uliţele ninse* urmărind-o pe *ea*, care e insensibilă la drama lui (*Scrisoarea IV*).

În *Scrisoarea IV* se poate vedea cel mai bine prăpastia dintre un închipuit trecut fericit, pe la 1400 (în acel ev mediu românesc, care este *timp al plenitudinei* pentru el, după cum observă Zoe Dumitrescu-Buşulenga), în care împlinirea iubirii era posibilă, în mijlocul unei lumi paradisiace şi a unei natură văratice (*e atâta vară-n aer*) şi un prezent îngheţat sentimental, secătuit de iarna perfidiei şi a absurdului omenesc.

În poemul *Departe sunt de tine…*, poetul simte că *sunt bătrân ca iarna*, iar în *De câte ori, iubito…*, avem aceeaşi ipostază nefericită: *Oceanul cel de gheaţă mi-apare înainte /…/ Din ce în ce mai singur mă-ntunec şi îngheţ*. La fel după cum, în *Ce te legeni*, *iarna-i ici, vara-i departe*.

De aici şi până la spasmele hibernale bacoviene nu mai e decât un pas, dar similarităţile nu se opresc nici acum. Căci la Eminescu, iarna nu e prezentă numai ca vifor al suferinţei şi ca pustiire interioară, ca instaurare a apatiei glaciale în inimă şi în minte, ci şi ca sugestie tanatică în clipele de maximă fericire.

Momentele de supremă dragoste şi fericire sunt întotdeauna îngemănate cu dorul de moarte, întrucât poetul doreşte înveşnicirea lor, transgresarea lor din lumea aceasta.

Astfel de momente conţin, în mod paradoxal, în mijlocul unei fabuloase şi mirifice naturi văratice, sugestii hibernale.

Ele sunt provocate, în nenumărate poeme, fie de lungi troiene de flori de tei, fie de ninsoarea luminii de lună sau de stele.

Teii au florile până-n pământ (ca un văl de mireasă) şi fac cu florile lor troiene peste cei doi îndrăgostiţi (*Adormi-vom, troieni-va / Teiul floarea-i peste noi – Povestea codrului*).

Scuturarea florilor de tei sau de salcâmi (mai rar de liliac) peste îndrăgostiţi, *rânduri-rânduri*, e un simbol al trecerii dincolo de *umbra vremii*.

Înmormântaţi sub mormanul de flori, îndrăgostiţii vor să păşească în veşnicie îmbrăţişaţi, trecând prin moarte ca printr-un *somn lin* şi ca printr-o *nuntă* (sugestii profund ortodoxe).

Luna-mireasă şi stelele de aur îi acoperă cu linţoliul luminii lor albe şi curate. Deşi nu este vorba, în astfel de poeme, de *mormânt* sau de *moarte*, sugestia *adormirii* şi a *îngropării* sub troiene de flori de tei sau sub ninsoarea de lumină cerească este lesne sesizabilă.

La Bacovia, obsesia zăpezii care îngroapă îndrăgostiţii şi oraşul întreg, este o radicalizare a *dorului de moarte* tipic eminescian, a nostalgiei şi melancoliei sale.

Numai că dorul de înveşnicire, de reîntoarcere în Raiul pierdut, este *bacovianizat*, este altfel exprimat pentru o societate care din ce în ce mai mult nu mai crede în nimic şi ia tot ce e sfânt şi curat în derâdere.

În poemul bacovian *Decembrie*, se spune: *Ce cald e aicea la tine, / Şi toate din casă mi-s sfinte*, pentru ca poetul să-i ceară iubitei *Citeşte-mi ceva de la poluri, / Şi ningă... zăpada ne-ngroape*.

Invocarea atmosferei şi a zăpezii polare este *o rugăciune pentru moarte*, pentru *o moarte frumoasă*, iar nu pentru disiparea căldurii iubirii, ci dimpotrivă, pentru conservarea ei în interiorul unui mormânt alb, pur şi purificator, ca şi la Eminescu.

Căci moartea are caracter curăţitor, purificator, după cum s-a crezut întotdeauna în religia oamenilor de pe aceste meleaguri.

Încă din primul volum al lui Bacovia, influenţele eminesciene sunt mai mult decât evidente.

Melancolia, asociată cu ritmul muzical al versurilor, este capabilă de a transmite o stare molipsitoare şi obsedantă, în aceeaşi măsură ca şi la Eminescu.

Sugestia instrumentalizării naturii, a perceperii rezonante a sentimentelor, prezenţa buciumului autumnal, a tălăngilor plângătoare, a pianului sau a clavirului (*clavirul* exista şi la Bolintineanu) nu reprezintă nicio inovaţie faţă de opera eminesciană, numai că jalea aceluia se *citadinizează* şi se transformă într-o nevroză absurdă.

La fel, nici cafenelele, crâşmele mizere sau mahalalele nu constituie la Bacovia un peisaj novator în raport cu înaintaşul său romantic.

Poezia bacoviană se resimte însă nu numai de influenţa liricii eminesciene, ci şi de cea a prozei, a nuvelelor lui Eminescu.

Se pare că pe Bacovia l-a marcat profund nuvela *Geniu pustiu*, din care reţinem câteva amănunte extrem de interesante şi care nu credem că pot să fie simple coincidenţe.

Eminescu descrie astfel, la începutul nuvelei, un bordel dintr-o mahala bucureşteană, întru care, contemplând decăderea umană, scrie: ***amurgul gândurilor*** *se prefăcea într-o* ***miazănoapte de plumb****, când gândeam că şi acela se numeşte om, şi aceea femeie* [513].

Era vorba de o prostituată care se afişa ostentativ în fereastră, *femeia spoită ce sta în sticlă*, şi de un tânăr alcoolic care se îndrepta spre bordel şi spre această femeie.

Însă noi reţinem sugestia *amurgului* şi a *plumbului*, din acest peisaj profund interiorizat.

Un alt enunţ din aceeaşi nuvelă ne comunică elementele simplificate ale unui alt peisaj, care va deveni un taboul obsesiv bacovian: *Am zărit întunericul lumei sub un* ***troian de ninsoare****…* [514].

La Bacovia, asocierea ninsorii sau a zăpezii cu întunericul şi cu obsesia extincţiei devine un topos banal.

Reamintim doar două versuri din poemul *Gri*: *Şi pe lume plumb de iarnă s-a lăsat; /…/ Ca şi zarea, gândul meu se înnegri….*

Plumbul tristeţii fără margini din suflet găseşte corespondenţe în afară, în iarna grea, la amândoi poeţii, în iarna în care urlă viscolul precum vântul din capul maestrului nebun (*Scrisoarea IV*).

Eminescu şi Bacovia nu mai privesc iarna şi viscolul (şi lupii) precum Alecsandri, ca pe *un tablou exterior*, ci află în el o reflecţie simetrică a propriilor suferinţe.

Din această perspectivă, Bacovia îi răspunde nu numai lui Eminescu prin versurile sale, dar şi pastelurilor alecsandriene.

În fine, cine nu cunoaşte celebrul poem bacovian, în care, pe o vreme viforoasă, în care *ninge prăpădind*, iubita sucombă în timp ce cântă la clavir:

---

[513] Eminescu, *Proză literară*, op. cit., p. 103.
[514] Idem, p. 115.

Ea plânge şi-a căzut pe clape, / Şi geme greu ca în delir…/ În dezacord clavirul moare, / Şi ninge ca-ntr-un cimitir (*Nevroză*).

Însă scena aceasta nu este decât o repetiţie, o traducere bacoviană a două pasaje asemănătoare din nuvela eminesciană, în care se petrec asemenea întâmplări nefericite pe o vitregă vreme de iarnă.

Aici, în *Geniu pustiu*, cele două surori, Sofia şi Poesis mor în acelaşi fel, cântând la pian. O viziune prin care Eminescu vroia să sugereze transcenderea acestei lumi şi elevaţia împreună cu îngerii a sufletelor lor, acolo unde e armonie şi cântec de slavă veşnică.

Pe când Sofia cântă la pian, deodată *cântecul se stinse, buzele amuţiră şi deveniră vinete, ochii se turburară şi apoi se închiseră pentru totdeauna. Lumina asfinţi* [515].

Amurgul… iarna… iubita cântând sau murind în timp ce cântă. Pe toate acestea Bacovia le va transforma în *obsesii lirice*.

Din nou, în literatura noastră, avem o proză... reconvertită ulteior în poezie. Nici măcar proza lui Eminescu nu era resimţită ca *proză*!

Tonalităţile eminesciene sunt însă multe şi uneori foarte uşor recognoscibile în poemele bacoviene.

Oferim numai puţine exemple, însă extrem de relevante:

Veşnic, veşnic, veşnic, / Rătăciri de-acuma / N-or să mă mai cheme – / Peste vise bruma, / Veşnic, veşnic, veşnic… (*Rar*). Sau poemul *De-aş fi artist* : *De-aş fi artist / Eu ţi-aş descri / A tale mândre gesturi, – / Din al meu dor / Ar mai pieri / Când te-aş ceti / În versuri…*, etc. etc.

Bacovia *eminescianizează* la fel cum luna *poetizează* lumea în poemul *Serenadă*, sau la fel cum, în altă poezie, muzica *sonorizează orice atom*.

Sentimentul provocat este de infuzie de eminescianism, de impropriere a unei stări poetice care se datorează înrudirii caracterologice dar şi recunoaşterii unei *esenţe* spirituale cu mult mai adânci, a unui fior profund care transcende curentele literare şi veşmântul poetic.

[515] Idem, p. 119.

II

În cazul lui Mircea Eliade, vorbim iarăşi de o lectură inedită a lui Eminescu. Şi vom face demonstraţia de rigoare referindu-ne la două romane *fantastice* eliadeşti, *Domnişoara Christina* şi *Şarpele* [516].

Primul dintre ele poate fi citit ca un *Luceafăr cu rolurile inversate* (mai mult chiar decât *Riga Crypto*...), fiind o operă construită după aceeaşi paradigmă a *Luceafărului*, dar cu o simbolistică inversată.

Fantoma domnişoarei Christina ar fi aici în rolul Luceafărului, iar Egor Paşchievici în rolul Cătălinei, care simte atracţie dar şi oroare faţă de Christina, respingând firea ei „rece" şi „străină" ontologic, „fără de viaţă".

Doamna Moscu, Sanda şi Simina nu sunt decât avatarurile sau „întrupările" acestui Luceafăr eliadesc, destinate să intermedieze apropierea lui Egor de fiinţa ei imaterială. Dar, mai ales, Sanda şi Simina sunt două ipostaze similare celor două „întrupări" ale Luceafărului, una angelică şi alta demonică.

În acest roman, Eliade – trebuie s-o spunem de la bun început – pune semnul egal între Luceafăr, Zburător, strigoi, vampir, fantomă şi demon (diavol), fără nicio reţinere.

Domnişoara Christina este toate acestea la un loc şi Eliade nu ascunde acest fapt, nici nu ne lasă pe noi să ne dăm cu capul de toţi pereţii interpretărilor, ci o spune foarte limpede.

Se ştie că Zburătorul sau Luceafărul sunt o fabulaţie folclorică pe tema primelor semne de erotism care apar la pubertate şi îi tulbură pe tineri.

Pe scurt: sunt personaje fantastice a căror prezenţă în lume e legată strict de manifestările erotice ale tinerilor, în speţă. În literatură, primul care poetizează mitul Zburătorului e Ion Heliade-Rădulescu.

Însă Mircea Eliade pune problema în termenii unei viziuni româneşti cu mult mai largi asupra subiectului, prin sinonimiile pe care le face şi pe care le-am reprodus adineaori.

---

[516] Urmărim: Mircea Eliade, *Proză fantastică*, 3 vol., ediţie şi postfaţă de Eugen Simion, Ed. Moldova, Iaşi, 1994.
A se vedea: http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade.

Pentru prima dată, el pune pe tapet răspunsul ortodox dat tuturor acestor „apariţii” care conjugă manifestări spiritualiste, fantomatice, erotico-vampiriste şi luciferice, anume că în spatele lor se ascund demonii.

Lectura eminesciană care se face prin acest roman, este o interpretare profundă, dar şi una deconspirată de autorul însuşi, pentru că invocarea fantomei domnişoarei Christina se face cu ajutorul refrenului din *Luceafărul* (*Cobori în jos, luceafăr blând…*, etc.), dar şi al altor versuri eminesciene.

În cazul romanului eliadesc, tânărul îndrăgostit este Egor, care se logodeşte şi vrea să se căsătorească cu Sanda.

Intervine fantoma domnişoarei Christina, care se îndrăgosteşte de el şi doreşte să îl atragă în lumea ei. Este prins în capcana unei serii nesfârşite de întâmplări tenebroase şi foarte aproape de a fi „vrăjit” de Luceafărul-Christina.

Cuvântul „vrajă” este unul dintre cuvintele de ordine în roman, alături de cuvintele din sfera semantică a fricii („teroare”, „groază”, „oroare”, „panică”, etc.) şi din cea a demonicului („drăcesc”, „drăcească”, „diavolesc”, etc.), termeni cu o foarte mare pondere în roman.

Există, de asemenea, în roman, nenumărate sugestii hipnotice şi letargic-maladive, care pot fi şi ele interpretate ca o relecturare a melancoliei şi hipnotismului eminescian.

Luăm aminte că Eliade restaurează adevărul în privinţa iniţiativelor şi că dorinţa de apropiere între cele două lumi nu pleacă de la om, ca la Eminescu, în care Cătălina e cea care se îndrăgosteşte de o fiinţă dintr-o altă sferă ontologică şi invocă pogorârea Luceafărului, ci de la domnişoara Christina.

Ea este făptura *fantomatică* de pe lumea cealaltă, care nu şi-a împlinit, nu şi-a trăit iubirea pe acest pământ (alt motiv folcloric), deşi, cât a trăit, a dat dovadă de o incredibilă insaţietate sexuală (la fel ca Oana din *Pe strada Mântuleasa*), combinată cu o cruzime la fel de mare, ambele intrate în legendă.

În termeni ortodocşi, avem de-a face cu o femeie care a prezentat caracteristicile demonizării pe când era în viaţă (caracteristici pe care le au, într-un mod foarte evident, şi sora ei, doamna Moscu, şi nepoata ei, Simina, de numai 9 ani) şi a cărei imagine o împrumută demonii pentru a-i speria sau a-i influenţa pe oameni.

Eliade ne poartă paşii spre o interpretare proprie spiritului creştin, întrucât nenumărate sunt în roman descrierile atmosferei terifiante pe care o resimt oamenii

(Egor şi Nazarie, un pictor şi un arheolog universitar) la apropierea acestei „fantome”.

Aceste descrieri corespund întru totul relatărilor ortodoxe despre prezenţa demonilor şi despre sentimentele de spaimă şi tulburare incomensurabilă pe care ei le produc în suflet, alături de răceală, oboseală, întunecare a gândurilor, desfrânare, toate puse în evidenţă şi de Eliade.

Mai mult decât atât, la un moment dat, domnişoara Christina îi spune lui Egor – pe care vrea să îl ia în stăpânire cu forţa, fără a-i cere acordul – că acolo de unde vine ea sunt mult mai mulţi la fel ca şi ea şi chiar cu mult mai cumpliţi. Şi îi face şi o demonstraţie, afirmând că „treptele spaimei sunt mult mai adânci”.

Christina vrea să îl facă să o accepte nu convingându-l de frumuseţea sa, ci arătându-i o făptură a cărei apropiere era încă şi mai oribilă decât a ei şi din cauza căreia „dezgustul…îi răvăşise întraga fiinţă”.

Ea îi spune: „ţi-am adus aici teroarea *celuilalt*, mai rău şi mai drăcesc decât mine”.

Cu toate acestea, sugerează că ea ar fi în fruntea unei ierarhii demonice: „Şi ca el sunt sute şi mii şi toţi ascultă de porunca mea, Egor, iubitule…”

În consecinţă, este clar că, pentru Eliade, nu este de dorit apropierea de *entitatea* de pe cealaltă lume, din lumea spirituală.

Cu totul altfel decât suntem educaţi prin emisiunile tv şi filmele hollywoodiene, în care personajele leagă adesea prietenii, fără nicio panică sau uluire, cu „fantomele” sau cu „extratereştrii”.

Această apropiere provoacă însă, în realitate, oroare şi repulsie, sugerează Eliade, datorită demonilor care se ascund în spatele acestor *halucinaţii*.

Chiar şi Cătălina rostea formula incantatorie şi dorea intimitatea Luceafărului numai când el era la depărtare, privindu-l cum luminează, însă când acesta se apropia de ea, avea aceleaşi sentimente de respingere datorate incongruenţei ontologice: *Căci eu sunt vie, tu eşti mort*.

Privind la el, *dorinţa-i gata*, însă văzându-l de aproape, el *arde* şi *îngheaţă*.

Statutul de artist şi pictor al lui Egor vine să susţină interpretarea pe care am oferit-o romanului.

Dar însuşi portretul Christinei, cu ochi vii, ne aminteşte de portretele similare şi de umbrele fantomatice din *Sărmanul*

Dionis şi *Geniu pustiu*, posesoare ale unor ochi vii la fel de importanţi în structura acestor nuvele.

Aceste portrete şi umbre din opera eminesciană erau ele însele avataruri ale personajelor, care puteau lua, la modul fantezist, locul personajelor, prin transfer de statut.

Eminescu este mai angajat în orizontul simbolic pe care a vrut să-l imprime *Luceafărului*, ca ipostază metaforică a geniului, deşi substratul poemului este unul spiritual. Mircea Eliade încearcă însă, prin mijlocirea şi recursul la credinţele româneşti (deşi ele nu sunt clare unei lecturi ignorante în materie) să se apropie de „fiinţa”, de elucidarea „fiinţei” unui asemenea „Luceafăr”.

Însuşi numele de Christina este un sinonim onomastic al Luceafărului, deoarece *Luceafărul* presupune o fiinţă luminoasă şi *Christina* la fel, avându-şi rădăcina semantică în „Hristos”.

Însă ambele fiinţe sunt căzute, rămânând ca doar numele lor să fie rudimente fotianice.

Celălalt roman, *Şarpele*, este un roman al iniţierii nupţiale, al nunţii.

Onomastica este şi aici simbolică: Andronic (Andros = bărbat) şi Dorina (de la „dor”, „dorinţă”), cele două nume având şi o similitudine eufonică ce sugerează acelaşi lucru, anume atracţia dintre cei doi, unirea.

Andronic reiterează oarecum mitul Zburătorului, la început, iar şarpele apare şi el ca un simbol erotic.

Însă recursul la Eminescu, constă în felul în care este prezentat cadrul împlinirii acestei comuniuni, al acestei uniri, anume în mijlocul unor păduri virginale din jurul Mănăstirii Căldăruşani, al unei naturi feerice din care nu lipsesc lacul şi luna ce vrăjeşte cu lumina ei întreg peisajul paradisiac.

Prezenţa elementului acvatic, a lacului din mijlocul pădurii, poartă în sine simbolistica procreării, deşi atât lacul, cât şi luna şi pădurea misterioasă sunt elemente împrumutate din recuzita poetică eminesciană.

Ea este pusă în scenă de Eliade pentru a crea cadrul propice al întâlnirii erotice şi al nunţii, dar şi pentru că autorul nostru consideră că există taine adânci, fără de perceperea cărora trăim fără sens.

Spre exemplu, iubirea nu se poate împlini fără a înţelege rostul adânc al existenţei.

Ceea ce oamenii, care nu caută sensurile profunde ale firii şi ale vieţii, numesc iubire, nu este decât un act sexual şi

o împlinire superficială a abisalei nevoi de celălalt din fiinţa noastră.

Aceste lucruri le traduce şi le explică Andronic. El este, la un moment dat, o închipuire a omului primordial, care înţelege limba pădurii şi ştie să intre în dialog cu păsările şi cu toate vietăţile din pădure, având o cale de comunicare intimă cu universul (să ne amintim şi de *O, rămâi…*, a lui Eminescu şi de pretenţia sa de a înţelege glasul pădurii în regretata vârstă a copilăriei).

Dorina, care vine din Bucureşti şi care nu ştie să iubească natura, trebuie să treacă printr-o serie de „jocuri”, care să o rupă de gândirea raţionalist-secularizată a omului contemporan, care caută dovezi şi nu acceptă prezenţa unei realităţi transcendente.

La sfârşitul romanului se produce transfigurarea prin iubire, ca la Eminescu, datorită căreia insula – care trimite în mod explicit la insula lui Euthanasius din nuvela *Cezara* – devine şi în ochii Dorinei un paradis.

Cei doi, Andronic şi Dorina, adorm pe această insulă, reiterând cuplul primordial într-un peisaj edenic.

Recursul la Eminescu este unul recuperator, pentru că Eliade simte că poate să spună ceva esenţial numai în măsura în care explorează fondul spiritual latent, dar extrem de bogat, cuprins în temele şi motivele eminesciene şi care desifrează, in extenso, o viziune asupra lumii care ne aparţine nouă, românilor. El se simte solidar cu această viziune şi caută să o amplifice.

Dacă Blaga vorbea, în *Spaţiul mioritic*, de „inconştientul lui Eminescu”, în care „întrezărim prezenţa tuturor determinantelor stilistice pe care le-am descoperit în stratul duhului nostru popular”[517], Mircea Eliade face în aceste două romane o recenzie profundă a temelor şi motivelor eminesciene, care apar ca *româneşti* şi *arhetipale*, iar nu *romantice*.

În ambele romane se fac referiri la *vraja pădurii* şi acest lucru ne-a atras atenţia.

În *Domnişoara Christina*, locurile în care se petrec întâmplările sunt vrăjite, pentru că pe ele au existat vastele păduri teleormănene, codrii de odinioară ai Teleormanului şi Giurgiului. Iar în *Şarpele* e vorba de pădurile din jurul Mănăstirii Căldăruşani.

---

[517] Lucian Blaga, *Spaţiul mioritic*, op. cit., p. 202.

Credem că este un amănunt deosebit de semnificativ şi care ne relevă sentimentele personale ale autorului faţă de farmecul edenic al pădurilor, sentiment pe care, ca român, l-a regăsit la Eminescu, în deosebi, şi l-a purtat cu sine în India, unde s-a declarat cucerit de *vraja* junglei bengaleze.

Semnalăm mărturiile în acest sens din romanul *Maitreyi* şi din nuvela *Nopţi la Serampore*.

Ca şi Bacovia, Eliade face apel la Eminescu prin prisma propriei sale intuiţii şi simţiri. Dragostea pentru codri şi păduri, este, spre exemplu, o caracteristică profund românească, un loc comun al datului nostru genetic, fapt dovedit cu prisosinţă de lirica noastră populară.

Astfel încât, cele ce păreau a fi elemente romantice în poezia eminesciană, ne apar, prin această lectură, ca făcând parte din „matricea stilistică" a poporului român.

De fapt, Zoe Dumitrescu-Buşulenga a avertizat cu justeţe că multe din temele şi motivele care par romantice în opera eminesciană, sunt de fapt, *reflexii* şi *amprente* ale unei gândiri tradiţionale, străbune, fals *romantice*.

Iar dragostea românilor pentru *codrii cei adânci* nu este decât o expresie a nostalgiei şi a dorului pentru Raiul pierdut.

Interpretarea „eminescianismului" pe care o întâlnim în cele două romane eliadeşti vine să ne dovedească faptul că Eliade nu îl citeşte pe Eminescu numai ca pe *un mare creator individualist*, ci şi ca pe cineva care a codificat în persoana sa *datul spiritual românesc* şi l-a retransmis prin opera sa.

Eliade străpunge astfel în mod autentic dincolo de pânza imaginii publice şi exegetice a lui Eminescu, pentru a-l citi în codul aşa-zis „naiv" al tradiţiei româneşti, în a cărui matcă îl identifică.

Şi Eliade nu poate fi acuzat de *protocronism*.

El consideră că Eminescu trebuie citit în acest cod *simplu*, şi *nu suprasolicitat filosofico-exegetic*.

Lectura eliadescă (deşi nu neapărat fidelă) asupra lui Eminescu este una care, în opoziţie cu cea călinesciană, nu striveşte *corola de minuni* a universului său intim, ci îi sporeşte *vraja nepătrunsului ascuns*.

Concluzia noastră este însă aceea că adevărata posteritate a lui Eminescu, în cultura şi literatura română, este una cu mult mai profundă şi mai complexă decât se crede, dar nu a fost prea serios luată în considerare.

Bibliografia

Resurse clasice
(în ordine alfabetică)

A

Alecsandri, Vasile, *Poezii*, cuvânt înainte de Dumitru Micu, Ed. Ion Creangă, Bucureşti, 1985.

Alexandrescu, Grigore, *Poezii. Proză*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1985.

Ambrozie al Mediolanului, Sfântul, *Comentariu la Hexaemeron* în 6 cărţi, în PL 14.

Anghelescu, Mircea, *Preromantismul românesc*, Ed. Minerva, București, 1971.

Idem, *Clasicii noștri*, Ed. Eminescu, 1996.

Antim Ivireanul, Sfântul, *Opere*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Ed. Minerva, Bucureşti, 1972.

Idem, *Sfături creştine-politice*, în rev. *Biserica Ortodoxă Română*, XIV (1890-1891).

*** *Arte poetice. Romantismul*, coordonarea volumului de Angela Ion, studiu introductiv de Romul Munteanu, Ed. Univers, București, 1982.

Asachi, Gheorghe, *Opere*, ed. critică şi prefaţă de N. A. Ursu, vol. I (versuri şi teatru), Ed. Minerva, Bucureşti, 1973.

B

Bacovia, George, *Opere*, X, Ed. Minerva, Bucureşti, 1978.

Bianu, Ioan, Nerva Hodoş şi Dan Simionescu, *Bibliografia românească veche*, tomul III (1809-1830), editată de Academia Română, București, Atelierele grafice Socec & Co., societate anonimă, 1912-1936.

*** *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, tipărită sub îndrumarea şi cu purtarea de grijă a PFP Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române şi cu aprobarea Sf. Sinod, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1988.

*** *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*, ediţie jubiliară a Sfântului Sinod [ediţia Bartolomeu Anania], tipărită cu binecuvântrea şi prefaţa PFP Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2001.

Blaga, Lucian, *Trilogia culturii II. Spaţiul mioritic*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994.

Idem, *Trilogia culturii III. Geneza metaforei şi sensul culturii*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1994.

Idem, *Opera poetică*, cuvânt înainte de Eugen Simion, prefaţă de George Gană, ediţie îngrijită de George Gană şi Dorli Blaga, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1995.

Bolintineanu, Dimitrie, *Opere III. Poezii*, ediţie îngrijită, note şi comentarii de Teodor Vârgolici, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982.

Idem, Poezii alese, Ed. Minerva, Bucureşti, 1984.

Idem, *Nepăsarea de religie, de patrie și de dreptate la români*, ediție îngrijită și prefațată de Teodor Vârgolici, Ed. Gramar, București, 2007.

Bolliac, Cezar, *Scrieri I. Meditații. Poezii*, ediție, note și bibliografie de Andrei Rusu, prefață de Mircea Scarlat, Ed. Minerva, București, 1983.

C

Cantemir, Dimitrie, *Divanul sau Gâlceava înţeleptului cu lumea sau Giudeţul sufletului cu trupul*, text stabilit, traducerea versiunii greceşti, comentarii şi glosar de Virgil Cândea, postfaţă şi bibliografie de Alexandru Duţu, Ed. Minerva, Bucureşti, 1990.

Idem, *Istoria ieroglifică*, ediţie îngrijită de P. P. Panaitescu şi I. Verdeş, studiu introductiv de Adriana Babeţi, Ed. Minerva, Bucureşti, 1997.

Călinescu, Matei, *Cinci feţe ale modernităţii (modernism, avangardă, decadenţă, kitsch, postmodernism)*, traducere de Tatiana Pătrulescu şi Radu Ţurcanu, posfaţă de Mircea Martin, Ed. Univers, Bucureşti, 1995.

Cernovodeanu, Paul, *Eminescu şi cronografele româneşti*, în *Caietele Mihai Eminescu*, II, București, 1974.

*** *Chrestomație Română*, texte tipărite și manuscrise [sec. XVI-XIX], dialectale și populare, cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez, de M. Gaster, vol. 1, Ed. F.A. Brockhaus și Socec & Co., Leipzig și București, 1891.

Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu Psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*, text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1976.

Idem, *Evanghelie cu învăţătură (1581)*, publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, Bucureşti, Atelierele grafice Socec & Co, Societate anonimă, 1914.

Costin, Miron, *Opere*, vol. I, ediţie critică de P. P. Panaitescu, EPL, Bucureşti, 1965.

Idem, *Opere*, vol. II, ediţie critică de P. P. Panaitescu, EPL, Bucureşti, 1965.

Coşbuc, George, *Poezii*, vol. I, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1982.

Creţu, I., *Contribuţii la cunoaşterea scrierilor lui Eminescu*, în *Studii eminesciene*, Bucureşti, 1965.

Idem, *Din aspectele limbajului eminescian* în *Limba română*, 2/1965.

D

Del Conte, Rosa, *Eminescu sau despre Absolut*, ediţia a II-a, îngrijire, traducere şi prefaţă Marian Papahagi, cuvânt înainte de Zoe Dumitrescu-Buşulenga, postfaţă de Mircea Eliade, cu un cuvânt pentru ediţia românească de Rosa del Conte, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 2003 (Traducere a ediției: ****Mihai Eminescu o dell'Assoluto*, Instituto di Filologia Romanza dell'Università di Roma. Studi e Testi, Società Tipografica Mondenese, Modena, 1963).

Doinaş, Ştefan Augustin, *Măştile adevărului poetic*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1992.

Dosoftei, *Opere* 1 (versuri), ed. critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu, Ed. Minerva, Bucureşti, 1978.

Dumitrescu-Bușulenga, Zoe, *Eminescu – cultură şi creaţie*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1976.

Idem, *Eminescu – Viaţa*, ediţie îngrijită de Dumitru Irimia, cuvânt înainte Dan Hăulică, Ed. Nicodim Caligraful, Mănăstirea Putna, 2009.

Dumitrescu, Geo, *Poezii*, Ed. Curtea Veche, ediţie completă şi definitivă, Bucureşti, 2000.

E

Eliade, Mircea, *Proză fantastică*, 3 vol., ediţie şi postfaţă de Eugen Simion, Ed. Moldova, Iaşi, 1994.

Elian, Al., *Eminescu şi vechiul scris românesc, în Studii şi cercetări de bibliologie*, I, Bucureşti, 1955.

Eminescu, Mihai, *Opere*, I, ediția Perpessicius, Ed. Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, București, 1939.

Idem, *Opere*, III, ed. critică de Perpessicius, Ed. Fundaţia Regele Mihai I, Bucureşti, 1944.

Idem, Opere, IV, ediție critică îngrijită de Perpessicius, Ed. Academiei RPR, București, 1952.

Idem, *Opere alese*, vol. I şi II, ediţie îngrijită şi prefaţată de Perpessicius, col. Scriitori români, EPL, Bucureşti, 1964.

Idem, *Proză literară*, postfaţă de Eugen Simion, EPL, Bucureşti, 1964.

Idem, *Opere. Publicistică*, vol. X, Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1989.

Idem, *Opere. Publicistică*, vol. XII, (1 ianuarie-31decembrie 1881; articole din Timpul), Ed. Academiei RSR, București, 1985.

Idem, *Opere. Fragmentarium. Addenda ediției*, XV, ediţie critică întemeiată de Perpessicius, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1993.

Idem, *Poezii I, II, III*, ediţie critică de D. Murăraşu, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982.

Idem, *Lumină de lună*, vol. I, ediție îngrijită și prefață de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993, 188 p.

Idem, *Lumină de lună*, vol. II, ediție îngrijită și prefață de Marin Sorescu, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1993, 495 p.

Idem, *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit. Corespondența inedită Mihai Eminescu – Veronica Micle*, ediție îngrijită, transcriere, note și prefață de Christina Zarifopol-Illias, Ed. Polirom, Iași, 2000.

Enache, George, *Ortodoxie şi putere politică în România contemporană. Studii şi eseuri*, Ed. Nemira, Bucureşti, 2005.

F

Filimon, Nicolae, *Escursiuni în Germania meridională. Nuvele*, postfață și bibliografie de Paul Cornea, Ed. Minerva, București, 1984.

*** *Filocalia românească*, vol. II, traducere din greceşte, introducere şi note de Dumitru Stăniloae, Membru de onoare al Academiei Române, Ed. Humanitas, Bucureşti.

Idem, vol. IV, tradusă din grecește de Pr. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Tipografia Arhidiecezană, Sibiu, 1948 (*Cuvântul lui Isihie Sinaitul către Teodul*).

Fundoianu, *Versuri*, Ed. Cartier, 1999.

G

Gáldi, Ladislau, *Stilul poetic al lui Mihai Eminescu*, Ed. Academiei RPR, București, 1964.

Galeriu, Pr. Prof. Dr. Constantin, *Chipul Mântuitorului Iisus Hristos în gândirea lui Mihai Eminescu*, în rev. Studii Teologice, seria a II-a, XLIII (1991).

Gană, George, *Melancolia lui Eminescu*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 2002.

Gaster, M., *Literatura populară română*, ediție, prefață și note de Mircea Anghelescu, Ed. Minerva, București, 1983.

Goga, Octavian, *Poezii*, ediţie îngrijită, postfaţă, tabel cronologic şi crestomaţie critică de Simion Mioc, Ed. Facla, Timişoara, 1984.

H

Heidegger, Martin, *Originea operei de artă*, traducere şi note de Thomas Kleininger şi Gabriel Liiceanu, studiu introductiv de Constantin Noica, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1995.

Hölderlin, Friedrich, *Poezii*, în româneşte de Ştefan Augustin Doinaş, I. Negoiţescu şi V. Nemoianu, Ed.Univers, Bucureşti, 1971.

I

Ioan Gură de Aur, Sfântul, *Explicarea Epistolei a II-a către Corinteni a celui între Sfinţi Părintelui nostru Ioan Chrisostom*, Arhiepiscopul Constantinopolei, trad din lb. elină, ediţia de Oxonia, 1845, de Arhiereu Theodoie A. Ploeşteanu, Bucureşti, Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1910.

Idem, *Explicarea Epistolei pastorale de la I Timotei*, traducere din limba elină, ediţia de Oxonia, 1861, trad. Arhiereu Theodosie A. Ploeşteanu, Bucureşti, ed. Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă, 1911.

Idem, *Omilii la Facere (I)*, în col. PSB, vol. 21, traducere, introducere, indici şi note de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1987.

Isaac Sirul, Sfântul, *Cuvinte despre sfintele nevoinţe*, în *Filocala românească*, vol. X, traducere, introducere şi note de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1981.

Î

*** *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Theodosie*, text ales şi stabilit de Florica Moisil şi Dan Zamfirescu. Cu o nouă traducere a originalului slavon de G. Mihăilă. Studiu introductiv şi note de Dan Zamfirescu şi G. Mihăilă. Ed. Minerva, Bucureşti, 1970.

L

*** *Lucian Blaga– cunoaștere și creație. Culegere de studii*, Ed. Cartea Românească, București, 1987.

M

Macedonski, Al., *Excelsior. Poezii*, ediţie îngrijită de Adrian Marino, prefaţă de Marin Mincu, EPL, 1968.

Maniu, Adrian, *Versuri*, Ed. Minerva, București, 1979.

Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Ed. Paralela 45, Pitești, 2008.

Mazilu, Dan Horia, *Varlaam și Ioasaf.* Istoria unei cărți, Ed. Minerva, București, 1981.

Idem, *Recitind literatura română veche*, vol. I, Ed. Universităţii Bucureşti, 1994.

Idem, *Recitind literatura română veche*, vol. II, Ed. Universităţii din Bucureşti, 1998.

Minulescu, Ion, *Scrieri I. Versuri*, ediție îngrijită și prefațată de Matei Călinescu, EPL, București, 1966.

****Molitfelnic*, ediţia a V-a, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1992.

Moraru, Mihai, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997.

Mureșanu, Andrei, *Poezii. Articole*, Ed. Minerva, București, 1988.

N

Negoiţescu, Ion, *Poezia lui Eminescu*, ediţia a IV-a revăzută, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1994.

Idem, *Scriitori moderni*, vol. I, Ed. Eminescu, 1996.

Idem, *Scriitori moderni*, vol. II, Ed. Eminescu, 1997.

Negrici, Eugen, *Iluziile literaturii române*, Ed. Cartea românească, Bucureşti, 2008.

Nicodim Aghioritul, *Cuviosul, Paza celor cinci simțuri*, versiune diortosită a traducerii românești din 1826, tipărită la Mânăstirea Neamț prin osteneala Arhimandritului Dometian, Ed. Anastasia, București, 1999.

O

Ortiz, Ramiro, *Fortuna labilis. Storia di un motivo poetico da Ovidio a Leopardi*, Bucureşti, 1927.

P

*** *Penticostar*, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1999.

Petrescu, Ioana Em., Eminescu. *Modele cosmologice şi viziune poetică*, ediţie îngrijită şi prefaţată de Irina Petraş, Ed. Paralela 45, 2005.

Papadima, Liviu, *Literatură și comunicare. Relația autor-cititor în proza pașoptistă și postpașoptistă*, Ed. Polirom, 1999.

Pillat, Ion, *Poezii*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1989.

Puşcariu, Sextil, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, ediție îngrijită de Magdalena Vulpe, postfață de Dan C. Mihăilescu, Ed. Eminescu, București, 1987.

R

Rădulescu, I. Heliade, *Poezii*. *Proză*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1977.

Rădulescu, Mihai, *Antim Ivireanul. Învăţător. Scriitor. Personaj*, cu un „Cuvânt înainte” de P. S. Irineu Slătineanu,

editat de Fundaţia „Antim Ivireanul” – Rm. Vâlcea, Ed. Ramida, Bucureşti, 1997.

***Retorică românească. Antologie, în seria Restitutio, ediție, prefață și note de Mircea Frânculescu, Ed. Minerva, București, 1980.

S

Saharov, Arhim. Sofronie, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere din limba rusă de ieromonah Rafail Noica, Ed. Sofia, Bucureşti, 2005.

Scarlat, Mircea, *Istoria poeziei românești*, vol. I, Ed. Minerva, București, 1982.

*** *Septuaginta*, ed. A. Rahlfs, cf. Bible Works 7.

Stănescu, Nichita, *Ordinea cuvintelor, versuri*, (1957-1983), vol. I şi II, cuvânt înainte de Nichita Stănescu, prefaţă, cronologie şi ediţie îngrijită de Alexandru Condeescu cu acordul autorului, Ed. Cartea Românească, 1985.

Steinhardt, N., *Primejdia mărturisirii (Convorbiri cu Ioan Pintea)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993.

Stăniloae, Pr. Prof. Dr. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. 2, Ed. IBMBOR, ediţia a II-a, Bucureşti, 1997.

T

****Triodul*, tipărit în zilele prea înălţatului nostru Domn Carol I, Regele României, ediţia a doua, Tipo-Litografia „Cărţilor Bisericescă”, Bucureşti, 1897.

Idem, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 2000.

*** *Tudor Vianu despre Eminescu*, ediție alcătuită și prefațată de Vasile Lungu, Ed. Minerva, 2009.

V

Varlaam, *Cazania* (1643), ed. îngrijită de J. Byck, Ed. Academiei RSR, Bucureşti, 1966.

Vasile cel Mare, *Sfântul, Omilii la Hexaemeron. Omilii la Psalmi. Omilii şi cuvântări*, col. PSB, vol. 17, traducere, introducere, note şi indici de Pr. D. Fecioru, Ed. IBMBOR, Bucureşti, 1986.

****Vieța Prea Cuviosului Părintelui nostru Nicodim Sânțitul, Arhimandritul Lavrei din Sânta Mônastire Tisména*, lucrată de Ieromonachul și duchovnicul Ștefan din Tisména, la anul 1836, după cea tipărită la 1763 de Episcopul Romnicului, Kir Partenie și dupre unŭ manuscriptŭ keviŭ, Ed. Tipografia carților bisericesci, București, 1883, 82 p.

Vinea, Ion, *Ora fântânilor*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1982.

Voiculescu, Vasile, *Poezii*, prefață de Ștefan Aug. Doinaș, Ed. Minerva, București, 1981.

Idem, *Poezii*, ediţie îngrijită, prefaţă, cronologie, repere critice şi bibliografie de Ion Apetroaie, Ed. Porto-Franco, Galaţi, 1995.

Voronca, *Versuri*, Ed. Cartier, 1999.

Z

Zamfir, Mihai, *Proza poetică românească în secolul al XIX-lea*, Ed. Minerva, București, 1971.

Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Opere complete*, ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentariii și indici de Marcel-Dumitru Ciucă, Ed. Minerva, București, 1996.

Resurse online

(în ordinea aparițiilor textuale)

http://en.wikipedia.org/wiki/Ion_Negoi%C5%A3escu

Opera completă la nivel online, ediția Perpessicius: http://eminescu.petar.ro/opera_completa/index.html

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Eminescu

Mihai Moraru, *De nuptiis Mercurii et Philologiae*, Ed. Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1997, p. 198. Cartea citată acum se poate downloada de aici:
http://www.teologiepentruazi.ro/2010/04/25/de-nuptiis-mercurii-et-philologiae/

http://www.teologiepentruazi.ro/cv-prof-dr-mihai-moraru/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dosoftei

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Cantemir

A se audia proiectul nostru online: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Viața Sfinților Varlaam și Ioasaf*, în 3 file audio:
http://www.trilulilu.ro/bastrix/00c4ad24162594

http://www.trilulilu.ro/bastrix/9ba4e00e76b302

http://www.trilulilu.ro/bastrix/9f6bf85e0f26dd

Referințe pentru ediția critică tipărită la Ed. Meridiane, 1977:
http://openlibrary.org/books/OL4051245M/Erotocritul_logofa%CC%86tului_Petrache

http://ro.orthodoxwiki.org/Nicodim_Aghioritul

*** *Chrestomație Română*, texte tipărite și manuscrise [sec. XVI-XIX], dialectale și populare, cu o introducere, gramatică și un glosar româno-francez, de M. Gaster, vol. 1, Ed. F.A. Brockhaus și Socec & Co., Leipzig și București, 1891

Poate fi downloadată de aici:

http://www.archive.org/details/chrestomatierom00gastgoog

http://ro.orthodoxwiki.org/Grigorie_Palama

http://ro.wikipedia.org/wiki/Heliodor

http://en.wikipedia.org/wiki/Baltasar_Graci%C3%A1n

http://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Cernovodeanu

http://www.romlit.ro/profesorul_ion_c._chiimia

http://ro.wikipedia.org/wiki/Zoe_Dumitrescu_Bu%C5%9Fulenga

http://ro.wikipedia.org/wiki/Rosa_del_Conte

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gan%C4%83

http://atelier.liternet.ro/articol/895/Daniel-Cristea-Enache-George-Gana/George-Gana-Vianu-a-rămas-pentru-mine-un-model-intelectual-si-moral.html

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Anghelescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Daniel_Cristea-Enache

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_C%C4%83linescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Elian

http://www.librarie.net/carti/7256/Paza-celor-cinci-simturi-Sf-Nicodim-Aghioritul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Homer

http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon

http://ro.wikipedia.org/wiki/Odiseu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Honorius

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_St%C4%83niloae

http://ro.wikipedia.org/wiki/Neagoe_Basarab

http://ro.wikisource.org/wiki/%C3%8Env%C4%83%C5%A3%C4%83turile_lui_Neagoe_Basarab_c%C4%83tre_fiul_s%C4%83u_Teodosie

http://ro.wikipedia.org/wiki/Coresi

http://sfintiromani.mmb.ro/?sf=14

http://www.cimec.ro/carte/cartev/s17_0110.htm

http://www.sfant.ro/sfinti-romani/cuviosul-vasile-ieromonahul-staretul-schitului-poiana-marului-2.html

http://orthodoxwiki.org/Paisius_Velichkovsky

http://www.crestinortodox.ro/sarbatori/cuviosul-daniil-sihastrul/sfantul-daniil-sihastru-viata-faptele-sale-69424.html

http://tismana.afcn.ro/index.htm

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Alecsandri

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Horia_Mazilu

http://www.calendar-ortodox.ro/luna/iunie/iunie20.htm

http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Lovinescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal

http://ro.wikipedia.org/wiki/Immanuel_Kant

http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer

http://ro.wikipedia.org/wiki/S%C3%B8ren_Kierkegaard

http://ro.wikipedia.org/wiki/Miguel_de_Unamuno

Nicolae Iorga, *Byzance après Byzance*, o găsiți online aici: http://www.unibuc.ro/CLASSICA/byzance/cuprins.htm

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Gur%C4%83_de_Aur

http://en.wikipedia.org/wiki/Tantalus

http://ro.wikipedia.org/wiki/Bildungsroman

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dan_Barbilian

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_V%C4%83c%C4%83rescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Costache_Conachi

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dimitrie_Bolintineanu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Petru_Maior

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_cel_Mare

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Hortensia_Papadat-Bengescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Miron_Costin

http://en.wikipedia.org/wiki/Nessus_%28mythology%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Heracle

http://ro.wikipedia.org/wiki/Pas%C4%83rea_Phoenix

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Br%C3%A2ncoveanu

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Colov

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Luca_Caragiale

http://ro.wikisource.org/wiki/La_hanul_lui_M%C3%A2njoal%C4%83

http://ro.wikisource.org/wiki/P%C4%83cat..._%28Caragiale%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Anton_Pann

http://www.librarie.net/carti/135348/Spitalul-amorului-sau-Cantatorul-dorului-Anton-Pann

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Gordon_Byron

http://www.hugo-online.org/Plays/marion_de_lorme_1829.html

http://ro.wikipedia.org/wiki/Afrodita

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichita_St%C4%83nescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon

http://ro.wikipedia.org/wiki/Grigore_Alexandrescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Concep%C5%A3ia_Imaculat%C4%83

http://ro.wikipedia.org/wiki/Veronica_Micle

http://usriasi.ro/codreanu.html

http://theodorcodreanu.wordpress.com/

Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, 2009, PDF, ediţie online, revăzută şi adăugită.
A se vedea:
http://www.mihai-eminescu.ro/images/stories/pdf/Eminescu%20-%20Theodor%20Codreanu.pdf

http://ro.wikipedia.org/wiki/Sisif

http://ro.wikipedia.org/wiki/Titu_Maiorescu

http://www.stefancelmare.ro/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_Basarab

http://ro.wikipedia.org/wiki/Johann_Wolfgang_von_Goethe

http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Verlaine

http://ro.wikisource.org/wiki/S%C4%83rmanul_Dionis

http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga

http://cantemir.asm.md/files/u1/hronicul_vechimei_a_romano_moldo_vlahilor_vol_I.pdf

http://ro.orthodoxwiki.org/Ambrozie_al_Milanului

http://en.wikipedia.org/wiki/Alphonse_de_Lamartine

http://ro.wikipedia.org/wiki/Hesiod

http://ro.wikipedia.org/wiki/Orfeu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Euridice_%28nimfa%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Pillat

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vezuviu

http://www.sfantulantonie.ro/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Asachi

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihai_Zamfir

http://ro.wikipedia.org/wiki/Augustin_de_Hipona

http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Bolliac

Puteți downloada, în ediția noastră, în două volume, magistralul tratat de teologie al Sfântului Irineu al Lyonului: *Aflarea și respingerea falsei cunoașteri* sau *Contra ereziilor*.

Primul volum:
http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/03/sfantul-sfin%c8%9bit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-1/

Al doilea volum:
http://www.teologiepentruazi.ro/2009/11/23/sfantul-sfin%c8%9bit-mucenic-irineu-al-lyonului-contra-ereziilor-vol-2/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Papa_Clement_I

http://ro.wikipedia.org/wiki/Icar

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dedal

http://ro.wikipedia.org/wiki/Blaise_Pascal

http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Nietzsche

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioana_Em._Petrescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga

http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Arghezi

http://ro.wikipedia.org/wiki/Dumitru_St%C4%83niloa e

http://ro.wikipedia.org/wiki/Iancu_V%C4%83c%C4% 83rescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Atanasie_din_Alexandria

Puteți downloada teza noastră doctorală, făcută pe viața și teologia Sfântului Sfințit Mucenic Antim Ivireanul de aici: http://www.teologiepentruazi.ro/2010/03/10/antim-ivireanul-avangarda-literara-a-paradisului-via%c8%9ba-%c8%99i-opera-2010/

http://ro.wikipedia.org/wiki/%C5%9Etefan_Cantacuzin o

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Noica

http://ro.wikipedia.org/wiki/Maxim_M%C4%83rturisit orul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Creang%C4%83

http://ro.wikipedia.org/wiki/Baruch_Spinoza

http://ro.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Verdi

http://www.youtube.com/watch?v=y0EAL3vXZrM

http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavian_Goga

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade

http://ro.wikipedia.org/wiki/Pitagora

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nichifor_Crainic

http://ro.wikipedia.org/wiki/Emil_Botta

http://en.wikipedia.org/wiki/Rigveda

http://ro.wikipedia.org/wiki/Atlas_%28mitologie%29

http://ro.wikisource.org/wiki/Luceaf%C4%83rul_%28
Eminescu%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Tudor_Vianu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_Schopenhauer

http://www.literaturasidetentie.ro/biografie.php

http://ro.wikipedia.org/wiki/YHWH

http://ro.wikipedia.org/wiki/Baiazid_I

http://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83t%C4%83lia_d
e_la_Rovine

http://en.wikipedia.org/wiki/William_Shakespeare

Ediția scripturală a ÎPS Bartolomeu Anania o puteți downloada de aici:
http://www.archive.org/details/SfantaScripturabor2001
EditieJubiliara

http://ro.wikipedia.org/wiki/Bartolomeu_Anania

http://ro.orthodoxwiki.org/Grigorie_Teologul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Vlahu%C5%A
3%C4%83

http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Sorescu

A se audia proiectele noastre:

Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia cerească*:
http://www.archive.org/details/SfantulDionisieAreopag
itulDespreIerarhiaCereasca2010 și

Sfântul Dionisie Areopagitul, *Despre ierarhia bisericească*: http://www.archive.org/details/SfantulDionisieAreopagitulDespreIerarhiaBisericeasca2010

http://ro.wikipedia.org/wiki/Andrei_Rubliov

Icoana Sfintei Treimi: http://ro.wikipedia.org/wiki/Fi%C8%99ier:Angelsatmamre-trinity-rublev-1410.jpg

http://ro.wikipedia.org/wiki/Matei_C%C4%83linescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski

http://ro.wikipedia.org/wiki/Lucian_Blaga

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Manolescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandre_Dumas

http://ro.orthodoxwiki.org/Macarie_cel_Mare

http://ro.orthodoxwiki.org/Chiril_al_Alexandriei

http://ro.orthodoxwiki.org/Efrem_Sirul

http://www.calendar-ortodox.ro/luna/ianuarie/ianuarie28.htm

http://ro.wikipedia.org/wiki/Origene

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Steinhardt

http://en.wikipedia.org/wiki/Georg_Trakl

http://en.wikipedia.org/wiki/Georges_Brassens

http://ro.wikipedia.org/wiki/Hyperion_%28mitologie%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_C%C3%A2rlova

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Fabian-Bob

http://ro.wikisource.org/wiki/Autor:George_Cre%C5%A3eanu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Heliade-R%C4%83dulescu

Tudor Gheorghe, *Miorița* (audio): http://chirb.it/yMK2cv

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ioan_Piuariu-Molnar

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alexandru_Macedonski

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ilarie_Voronca

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Vinea

http://ro.wikipedia.org/wiki/Adrian_Maniu

http://fondane.wordpress.com/

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_Voiculescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Co%C5%9Fbuc

http://ro.wikipedia.org/wiki/Alecu_Donici

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ion_Minulescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Geo_Dumitrescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Eugen_Negrici

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Scarlat

http://ro.wikipedia.org/wiki/George_Bacovia

http://ro.wikipedia.org/wiki/Paul_Val%C3%A9ry

http://ro.wikipedia.org/wiki/%C5%9Etefan_Augustin_Doina%C5%9F

http://ro.wikipedia.org/wiki/Bogdan_Petriceicu_Hasdeu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Filimon

http://en.wikipedia.org/wiki/G%C3%A9rard_Genette

http://ro.wikipedia.org/wiki/Charles_Baudelaire

http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Luther

http://en.wikipedia.org/wiki/Friedrich_H%C3%B6lderlin

http://ro.wikipedia.org/wiki/Rainer_Maria_Rilke

http://ro.wikipedia.org/wiki/Martin_Heidegger

http://ro.wikipedia.org/wiki/Octavio_Paz

http://www.vatican.va/holy_father/pius_x/encyclicals/documents/hf_p-x_enc_19070908_pascendi-dominici-gregis_en.html

http://ro.wikipedia.org/wiki/Lev_Tolstoi

http://en.wikipedia.org/wiki/Nikos_Kazantzakis

http://ro.wikipedia.org/wiki/Sextil_Pu%C5%9Fcariu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Zilot_Rom%C3%A2nul

http://en.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Villon

http://ro.wikipedia.org/wiki/Plutarh

http://ro.wikipedia.org/wiki/Euripide

http://books.google.ro/books?id=_meJRfpN7aIC&pg=PR5&lpg=PR5&dq=Demetrius+din+Falera&source=bl&ots=

G5MOt32Tzj&sig=WOOx-nslt0FKdgfnl1RZ7uwYyRQ&hl=ro&ei=bbgITPHxNYGNOLvjtdEP&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=3&ved=0CB4Q6AEwAg#v=onepage&q&f=false

http://ro.wikipedia.org/wiki/Tibul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Proper%C5%A3iu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Ovidius_Naso

http://ro.wikipedia.org/wiki/Marcus_Tullius_Cicero

http://ro.wikipedia.org/wiki/Quintus_Horatius_Flaccus

http://ro.wikipedia.org/wiki/Publius_Vergilius_Maro

http://ro.wikipedia.org/wiki/Ramiro_Ortiz

http://en.wikipedia.org/wiki/Justin_Popovi%C4%87

http://ro.wikipedia.org/wiki/Marin_Preda

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Damaschin

http://www.archive.org/details/IndreptareaLegii.PravilaCeaMare1652

http://www.enciclopedia-dacica.ro/templu/zamolxe.htm

http://www.librarie.net/carti/18338/Sf-Lavrentie-al-Cernigovului-Viata-invataturile-minunile-si-acatistul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Novalis

http://en.wikipedia.org/wiki/Giacomo_Leopardi

http://ro.orthodoxwiki.org/Ioan_Sc%C4%83rarul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Vasile_P%C3%A2rvan

http://ro.wikipedia.org/wiki/Nicolae_Iorga

http://ro.wikipedia.org/wiki/Cezar_Papacostea

http://ro.wikipedia.org/wiki/Francisc_de_Assisi

http://en.wikipedia.org/wiki/Jacques-B%C3%A9nigne_Bossuet

http://ro.wikipedia.org/wiki/Hermes_Trismegistul

http://fr.wikipedia.org/wiki/Alfred_de_Vigny

http://en.wikipedia.org/wiki/Edgar_Allan_Poe

http://ro.wikipedia.org/wiki/Friedrich_von_Schiller

http://ro.orthodoxwiki.org/Sofronie_%28Saharov%29

http://ro.wikipedia.org/wiki/Iustin_Martirul_%C5%9Fi_Filozoful

http://ro.orthodoxwiki.org/Vasile_cel_Mare

http://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Galeriu

http://ro.orthodoxwiki.org/Siluan_Athonitul

http://ro.wikipedia.org/wiki/Jean_Calvin

Proiectul nostru audio: Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș, *Răspuns împotriva catehismului calvinesc*:

1. http://ia360706.us.archive.org/6/items/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc1.mp3

2. http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc2.mp3

3.

http://www.archive.org/download/ArhivaAudio-videoteologiePentruAzi1/SfVarlaamAlMoldoveiRaspunsImpotrivaCatehismuluiCalvinesc3.mp3

http://ro.wikipedia.org/wiki/Platon

http://ro.wikipedia.org/wiki/Compania_Fanny_Tardini-Vladicescu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mihail_Pascaly

http://www.edusoft.ro/rol/Iorgu%20Caragiale.php

http://ro.wikipedia.org/wiki/Feodor_Dostoievski

http://en.wikipedia.org/wiki/Andrei_Mure%C5%9Fanu

http://ro.wikipedia.org/wiki/Mircea_Eliade

Cuprins

Mihai Eminescu: între *ars amandi* şi *ars moriendi*. Poezie lirică sau *filosofie poetizată*?

Dr. Gianina Maria-Cristina Picioruș (n. 1977) a terminat *Facultatea de Litere*, a Universității București, în 2001.

A urmat cursurile de Master, la specializarea *Literatură contemporană*, în 2002, pe care le-a absolvit cu o teza despre Nichita Stanescu și *fenomenul poezesc*.

Între 2002 și 2009 a elaborat teza de doctorat: *Antim Ivireanul – personalitate complexă a literaturii române*.

Lucrarea de față s-a născut din aplecarea asupra textelor medievale și cercetarea comparativă a literaturii vechi și moderne românești.

Volumul I, se ocupă exclusiv de evoluția poeziei, care merită o atenție sporită, atâta timp cât conceptul de *poezie* în literatura bizantină și în aria de cultură răsăriteană este unul vast, diferit de cel occidental, și care cuprinde, în întregime sau pe spații largi, specii literare diverse, de la imne la cronografe și de la omilii la pareneze, viziune sau concepție care amprentează și *literatura nouă*.

Mulțumesc soțului meu, părintele Dorin Octavian Picioruș, pentru iubirea, încurajarea și toată susținerea pe care mi le acordă întotdeauna, fără de care nu aș fi făcut nimic.

